монографія

СТАНОВЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

monograph

ESTABLISHMENT OF ANTI-CORRUPTION JUSTICE IN UKRAINE

Національний технічний університет України
Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського

Вищий антикорупційний суд

СТАНОВЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Монографія

Рекомендовано Вченою радою
Національного технічного університету України
“Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”
(протокол № 7 від 9 вересня 2024 р.)

Київ
2024

УДК 347.99:328.185](477)(02)
С76

Авторський колектив:

Олексій Кравчук, д.ю.н., професор (заг. ред., § 1.2, 2.5, 2.6, рисунки 3-8), **Сергій Мойсак,** к.ю.н. (заг. ред., § 2.3, 3.4, рисунки 1,9,10), **Інна Білоус** (§ 2.8), **Андрій Біцюк** (§ 3.1), **Микола Глотов** (§ 2.9), **Тетяна Криклива** (§ 1.3), **Богдан Крикливенко** (§ 1.1), **Віталій Крикливий** (§ 3.5), **Євген Крук** (§ 3.3), **Віра Михайленко,** к.ю.н. (§ 2.4), **Дмитро Михайленко,** д.ю.н., доцент (§ 2.1, рисунок 2), **Ігор Панаід** (§ 2.7), **Катерина Сікора,** к.ю.н. (§ 2.2), **Олена Танасевич,** к.ю.н. (§ 3.6), **Тимур Хамзін,** к.ю.н. (§ 3.2).

Рецензенти:

Оксана Капліна, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ірина Гловюк, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор Львівського державного університету внутрішніх справ;

Євген Петров, доктор юридичних наук, професор, суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду.

ISBN 978-617-7627-76-9

Становлення антикорупційної юстиції в Україні. Монографія під заг. ред. Кравчука О.О., Мойсака С.М. К.: КПІ імені Ігоря Сікорського, Вищий антикорупційний суд, 2024. – 340 с. ВАІТЕ.

Вищий антикорупційний суд розпочав роботу у вересні 2019 р. як спеціалізований суд у судовій системі України, що складається з першої інстанції та Апеляційної палати, для розгляду визначених законом кримінальних справ щодо корупції високого рівня. Пізніше до юрисдикції Суду було віднесено також цивільні справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (цивільну конфіскацію) та адміністративні справи про застосування санкцій.

Автори монографії розглянули передумови, історію створення та становлення Суду, основні результати роботи, проблеми та виклики в діяльності Суду за перші 5 років його роботи. Досліджено розвиток юрисдикції Суду та його судової практики, проблеми організації його роботи в умовах пандемії COVID-19 та воєнного стану. Проаналізовано практику Суду з окремих питань. Зокрема, досліджена практика застосування застави як запобіжного заходу, вилучення мобільних телефонів, розгляду угод про визнання винуватості в корупційних справах, розгляду справ про декларування недостовірної інформації та неподання декларації, справ про цивільну конфіскацію, про застосування санкцій. Розроблені висновки і пропозиції щодо вдосконалення судової практики та правового регулювання.

Монографію адресовано юристам, що практикують у судах, студентам та вченим, які надалі досліджуватимуть роботу Вищого антикорупційного суду, а також всім іншим, кого цікавить його діяльність.

Видано за сприяння Програми підтримки ОБСЄ для України в межах проєкту «Підтримка Верховного Суду та вищих судів у реалізації судової реформи та забезпеченні доступу до правосуддя в умовах війни». Погляди, викладені у виданні, належать авторам матеріалів і не можуть вважатися такими, що виражають офіційну точку зору ОБСЄ.

National Technical University of Ukraine
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

High Anti Corruption Court

ESTABLISHMENT OF ANTI-CORRUPTION JUSTICE IN UKRAINE

Monograph

Recommended by Scientific Council of National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" (9 september 2024, Minutes №7)

Kyiv
2024

UDC 347.99:328.185](477)(02)
C76

Team of authors:

Oleksiy Kravchuk, Dr. Hab. (Law), Professor (general editor, § 1.2, 2.5, 2.6, pictures 3-8), **Sergii Moisak,** PhD (Law) (general editor, § 2.3, 3.4, pictures 1, 9, 10), **Inna Bilous** (§ 2.8), **Andriy Bitsiuk** (§ 3.1), **Mykola Hlotov** (§ 2.9), **Tetiana Kryklyva** (§ 1.3), **Bohdan Kryklyvenko** (§ 1.1), **Vitalii Kryklyvyi** (§ 3.5), **Yevhen Kruk** (§ 3.3), **Vira Mykhailenko**, PhD (Law) (§ 2.4), **Dmytro Mykhailenko**, Dr. Hab. (Law), Associate Professor (§ 2.1, Picture 2), **Ihor Panaid** (§ 2.7), **Kateryna Sikora**, PhD (Law) (§ 2.2), **Olena Tanasevych**, PhD (Law) (§ 3.6), **Tymur Khamzin**, PhD (Law) (§ 3.2).

Reviewers:

Oksana Kaplina, Dr. Hab. (Law), Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Scientist and Technician of Ukraine, Head of Department of Criminal Procedure at Yaroslav Mudryi National Law University

Iryna Hloviuk, Dr. Hab. (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor at Lviv State University of Internal Affairs

Yevhen Petrov, Dr. Hab. (Law), Professor, Judge of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court

ISBN 978-617-7627-76-9

Establishment of Anti-Corruption Justice in Ukraine. Monograph, general editors Oleksiy Kravchuk, Serhii Moisak. Kyiv, Igor Sikorsky KPI, High Anti Corruption Court, 2024. – 340 p. VAITE. In Ukrainian, with Conclusions translated to English.

The High Anti Corruption Court began its activity in September 2019 as a specialised court in the Ukrainian judicial system, consisting of a first instance court and an Appeal Chamber, to hear high-profile criminal cases of corruption as defined by law. Later, the court's jurisdiction was extended to include civil cases on the recognition of unexplained assets and their forfeiture to the state and administrative cases on the imposition of sanctions.

The authors of the monograph examine the preconditions, history of the Court's establishment and formation, main results of its work, problems and challenges in the Court's activities over the first 5 years of its operation. The development of the court's jurisdiction and case-law, as well as the problems of organising its work in the context of the COVID-19 pandemic and martial law, are studied. The Court's case-law on specific issues was analysed, in particular, the case-law on applying bail as a preventive measure, seizing mobile phones, considering plea agreements in corruption cases, considering cases of declaring false information and failure to submit a declaration, cases of civil forfeiture, and the application of sanctions. Conclusions and proposals for improving judicial practice and legal regulation were developed.

The monograph is addressed to lawyers practicing in courts, students and scholars who will further study the work of the High Anti Corruption Court, as well as anyone interested in its activities.

Published with the assistance of the OSCE Support Programme for Ukraine in the framework of the project "Assisting Supreme Court and Higher Courts in Implementing Judicial Reform and War-related Justice". The views and opinions expressed in this publication are those of the authors and cannot be taken to reflect the official views of the OSCE.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ **7**

ВСТУП **8**

ГЛАВА 1 **ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ** **14**

§ 1.1. Історія створення Вищого антикорупційного суду. 14
§ 1.2. Генеза завдань і юрисдикції ВАКС 33
§ 1.3. Особливості формування складу суду у ВАКС 44

ГЛАВА 2 **КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ У ВИЩОМУ АНТИКОРУПЦІЙНОМУ СУДІ**. **57**

§ 2.1. Застосування запобіжного заходу у вигляді застави 57
§ 2.2. Підстави вилучення та утримання мобільних телефонів як речових доказів 88
§ 2.3. Ефективне підготовче судове засідання як складова своєчасного, повного, всебічного розгляду справи 100
§ 2.4. Суспільний інтерес в угодах про визнання винуватості в корупційних справах. 112
§ 2.5. Розширення використання відеоконференції. 128
§ 2.6. Розвиток інституту викривача в практиці ВАКС 135
§ 2.7. Кримінально-правова оцінка незаконного збагачення. 146
§ 2.8. Особливості розгляду справ щодо декларування недостовірної інформації та неподання декларації 154
§ 2.9. Тлумачення поняття «особа, яка подала апеляційну скаргу» (в аспекті права доповнити, змінити чи відмовитися від такої скарги) 163

ГЛАВА 3 **ЦИВІЛЬНА ТА АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ У ВИЩОМУ АНТИКОРУПЦІЙНОМУ СУДІ**. . . . . **.183**

§ 3.1. Розвиток правового регулювання визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави як антикорупційного правового інституту 183
§ 3.2. Перспективи вдосконалення механізму цивільної конфіскації 198
§ 3.3. Особливості доказування в справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. 208
§ 3.4. Визначення різниці між вартістю активів та законними доходами . . .215
§ 3.5. Генеза адміністративної підсудності ВАКС 223
§ 3.6. Правова природа санкції у виді стягнення активів у дохід держави під час воєнного стану 231

ВИСНОВКИ . . . . . **.240**

БІБЛІОГРАФІЯ. . . . . **.277**

РИСУНКИ . . . . . **.327**

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ . . . . . **.332**

CONTENTS

LIST OF ABBREVIATIONS 7

INTRODUCTION 8

CHAPTER 1. HISTORY OF THE ESTABLISHMENT AND PRINCIPLES OF ACTIVITY OF THE HIGH ANTI CORRUPTION COURT. 14

§ 1.1. The history of establishment of the High Anti Corruption Court 14
§ 1.2. Genesis of the HACC tasks and jurisdiction 33
§ 1.3. Peculiarities of formation of composition of the court in the HACC 44

CHAPTER 2. CRIMINAL JUSTICE IN THE HIGH ANTI CORRUPTION COURT . 57

§ 2.1. Applying a preventive measure in the form of bail 57
§ 2.2. Grounds for seizure and retention of cellphones as material evidence 88
§ 2.3. Effective pretrial conference as a component of timely, complete and comprehensive consideration of a case 100
§ 2.4 Public interest in plea bargaining in corruption cases 112
§ 2.5. Expanding the use of video conferencing 128
§ 2.6. Evolution of the institution of whistleblower in the HACC case-law 135
§ 2.7. Criminal and legal assessment of illicit enrichment 146
§ 2.8. Peculiarities of consideration of cases on declaring of false information and failure to submit a declaration. 154
§ 2.9. Interpretation of the concept of «person who filed an appeal» (in terms of the right to supplement, amend or withdraw such an appeal). 163

CHAPTER 3. CIVIL AND ADMINISTRATIVE JUSTICE IN THE HIGH ANTI CORRUPTION COURT. 183

§ 3.1. Development of legal regulation related to recognition of unexplained assets and their forfeiture to the state an anti-corruption legal institution 183
§ 3.2. Prospects for improving the mechanism of civil forfeiture 198
§ 3.3. Peculiarities of proof in cases on recognition of unexplained assets and their forfeiture to the state 208
§ 3.4. Determining the difference between the value of assets and legitimate income. 215
§ 3.5. The genesis of the HACC administrative jurisdiction 223
§ 3.6. Legal nature of the sanction in the form of collection of assets to the state revenue during martial law 231

CONCLUSIONS (in Ukrainian) 240

CONCLUSIONS (in English) 259

BIBLIOGRAPHY 277

PICTURES 327

INFORMATION ABOUT AUTHORS (in Ukrainian) 332

INFORMATION ABOUT AUTHORS (in English) 332

* The monograph is written in Ukrainian. The Table of Content and the Conclusions are translated to English

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АП ВАКС – Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду;
ВАКС – Вищий антикорупційний суд;
ВККС – Вища кваліфікаційна комісія суддів України;
ВРУ – Верховна Рада України;
ВРП – Вища рада правосуддя;
ВС – Верховний Суд;
ГПК – Господарський процесуальний кодекс України;
ГРД – Громадська рада доброчесності;
ГРМЕ – Громадська рада міжнародних експертів;
ДАП – Державна антикорупційна програма;
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини;
КАСУ – Кодекс адміністративного судочинства України;
КК – Кримінальний кодекс України;
КМУ – Кабінет Міністрів України;
КПАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення;
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України;
КСУ – Конституційний Суд України;
КЕП – кваліфікований електронний підпис;
НАБУ – Національне антикорупційне бюро України;
НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції;
ООН – Організація Об»єднаних Націй;
ОФДМС – особа, уповноважена на виконання функцій держави та місцевого самоврядування;
п. – пункт;
ПМПО – прожитковий мінімум для працездатних осіб;
р. – рік;
САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура;
ст. – стаття;
ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс України;
ч. – частина.

ВСТУП

У Висновку Європейської комісії щодо статусу кандидата в члени ЄС для України йшлося про те, що Україна досягла стабільності інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, права людини, а також продовжила свій потужний макроекономічний розвиток, демонструючи гідну уваги стійкість в галузі макроекономічної та фінансової стабільності, збережену також після російського вторгнення в лютому 2022 року[1]. Одним із таких стабільних інститутів є Вищий антикорупційний суд. Розпочавши свою процесуальну роботу у вересні 2019 р. як суд із розгляду складних корупційних кримінальних справ, суд майже весь час працює в надзвичайних умовах (пандемія COVID-19 розпочалась через півроку після початку діяльності суду, а згодом в лютому 2022 р. почалось повномасштабне військове вторгнення). За цей час суд демонструє стабільні результати – станом на 5 вересня 2024 р. кількість ухвалених вироків в складних корупційних справах склала 207, з яких 124 – були ухвалені за час повномасштабного вторгнення.

Реформи законодавства, обумовлені подальшим посиленням боротьби з корупцією, а надалі й воєнним станом, розширили юрисдикцію суду, на який було покладено розгляд певних цивільних та адміністративних справ, де суд стабільно розвиває відповідну практику, забезпечуючи стійкість українського суспільства й держави у війні проти агресора.

Більшість судових засідань у ВАКС проводяться відкрито, в них можуть брати участь будь-які відвідувачі, зокрема журналісти. Закриті засідання проводяться лише у випадках, передбачених процесуальним законодавством, зокрема, з метою запобігання витоку інформації з обмеженим доступом.

Із самого початку своєї діяльності ВАКС демонструє дотримання принципів відкритості та публічності відповідно до прийнятої судом комунікаційної стратегії[2]. Підтримується офіційний веб-сайт[3],

---

1 Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС (2022).

2 Рішення Зборів суддів ВАКС № 3 (2019); Рішення Зборів суддів ВАКС № 2 (2023).

3 Сайти Вищого антикорупційного суду: https://vaks.gov.ua/ та https://hcac.court.gov.ua/hcac/ Сайт Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду: https://ap.vaks.gov.ua/

сторінки в соціальних мережах, де публікується інформація про основні прийняті рішення, що можуть зацікавити громадськість та журналістів[4]. Значна кількість судових засідань (за рішенням суду відповідно до процесуального законодавства) транслюються на каналі суду в мережі YouTube[5]. Обрані судді-спікери координують цю діяльність, а за необхідності – особисто роз'яснюють прийняті судові рішення та інші аспекти діяльності суду. Судді час від часу беруть участь у науково-практичних заходах, де роз'яснюють сформовану практику суду. Щорічно ВАКС проводить захід, присвячений річниці здійснення ним правосуддя, за участі вчених, адвокатів, прокурорів та слідчих, де обговорюється його діяльність[6]. Суд запрошує студентів-правників для відвідування судових засідань, проходження практики, а також приймає муткорти та інші студентські змагання з антикорупційного права, суддівської етики[7].

Створення і початок діяльності ВАКС було відзначено значною кількістю наукових публікацій, а дослідження засад організації та діяльності суду ще й нині залишається предметом широкої наукової дискусії – майже щодня з'являються нові наукові та практичні статті, а час від часу – дисертації, присвячені вивченню тих чи інших аспектів діяльності ВАКС.

Свої дисертаційні праці розгляду тих чи інших аспектів організації та діяльності ВАКС присвятили, зокрема, І.Л.Антипова, Я.В.Вороніжський, В.О.Гарматюк, О.В.Гречко, В.М.Дубас, Д.В.Малетов, Я.І.Никитюк, О.А.Савицький, М.Г.Шунько. Також різні сторони діяльності суду аналізували в своїх роботах Н.О.Антонюк, Ю.В.Боднарук, І.В.Гловюк, О.П.Горох, О.П.Гура, О.М.Дроздов, О.О.Дудоров, О.М.Дуфенюк, Н.В.Камінська, О.В.Капліна, М.М.Колотило, Є.В.Петров, О.В.Скочиляс-Павлів, О.С.Стеблинська, О.О.Торбас, А.М.Черенков, Р.М.Шестопалов, автори цієї монографії та інші правники.

---

4 Окрім того інформація про справи, призначені до розгляду та хід їх розгляду, відображається на офіційному сайті судової влади: https://court.gov.ua/, а інформація про прийняті рішення – в єдиному реєстрі судових рішень: https://reyestr.court.gov.ua/

5 Канал Вищого антикорупційного суду: www.youtube.com/@user-tv6rt7zf2b
Канал Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду: https://www.youtube.com/@apvasgovua

6 Хрипун В. (2020); Конференція «4 роки ВАКС: досягнення і виклики» (2023).

7 Перший муткорт із суддівської етики (2021); V National Anticorruption Moot Court (2023); II Муткорт із суддівської етики (2024); VI National anticorruption moot court competition (2024).

У цій монографії автори мали на меті з точку зору інсайдерів (службовців суду) проаналізувати історію створення Вищого антикорупційного суду та визначити тенденції та проблеми, притаманні діяльності суду в різних його юрисдикціях, практичні шляхи їх вирішення та пропозиції із удосконалення законодавчого регулювання.

Мета роботи визначає її структуру, застосовані методи та обсяг.

Об'єкт дослідження в монографії розкривається за допомогою загальнонаукових та спеціально юридичних методів наукового пізнання. Історичний метод застосований при дослідженні історії створення Вищого антикорупційного суду, генези його завдань і юрисдикції (§ 1.1, 1.2, 3.1). Порівняльно-правовий метод використано при визначенні перспектив удосконалення механізму цивільної конфіскації (визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, § 3.3.), де зокрема йдеться про відповідний досвід Республіки Вірменія, а також при розгляді підстав вилучення та утримання мобільних телефонів як речових доказів (§ 2.2.), емпіричний метод використовується при аналізі судової практики (по всьому тексту роботи).

За допомогою математичного методу розроблена формула, що допомагає визначати різницю між вартістю активів та законними доходами при застосуванні інституту визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (§ 3.4), при відображенні відповідних розрахунків використано також методи сходження від абстрактного до конкретного та синтетичний метод, статистичний метод використано при наведенні та аналізі статистичних узагальнень діяльності Вищого антикорупційного суду, розкритої по всьому тексту роботи.

Метод моделювання разом із логіко-юридичним методом та методом формалізації дозволили визначити структуру роботи, її мету та завдання, й надалі розробити висновки і пропозиції щодо подальшого розвитку антикорупційної юстиції в Україні.

Монографія складається з переліку скорочень, вступу, трьох глав, що налічують 18 параграфів, висновків, бібліографії та рисунків.

Перша глава присвячена розгляду історії створення та засад діяльності Вищого антикорупційного суду, в ній, зокрема, розкриваються ґенеза завдань та юрисдикції суду (розширення юрисдикції

суду від кримінальної до цивільної та адміністративної юстиції та розвиток відповідних завдань суду, § 1.1), особливості формування складу суду в ВАКС згідно з чинним законодавством, в т.ч. щодо запровадження в травні 2024 р. одноособового розгляду частини кримінальних проваджень (§ 1.3).

У другій главі розглядаються особливості кримінальної юстиції у Вищому антикорупційному суді. Оскільки ця діяльність включає функції із розгляду кримінальних проваджень, підсудних ВАКС, та із судового контролю за додержанням прав і свобод особи на досудовому розслідуванні, відповідні їм дві групи питань розглянуті в цій главі. В першій групі, присвяченій питанням судового контролю під час досудового розслідування, розглядаються практика застосування запобіжного заходу у вигляді застави (§ 2.1), та підстави вилучення та утримання мобільних телефонів як речових доказів (відповідні аспекти обшуку, накладення арешту, тимчасового доступу до речей і документів, призначення і проведення судової експертизи, пов'язані з їх вилученням та утриманням, § 2.2). Друга група присвячена розгляду загальних питань судового провадження: проведення ефективного підготовчого судового засідання (§ 2.3), суспільний інтерес в угодах про визнання винуватості в корупційних справах (§ 2.4, розширення застосування відеоконференції в кримінальному судочинстві (§ 2.5), розвиток інституту викривача (§ 2.6), права доповнити, змінити чи відмовитися від апеляційної скарги (§ 2.9), а також питань, що стосуються окремих категорій кримінальних правопорушень: незаконне збагачення (§ 2.7), декларування недостовірної інформації та неподання декларації особою, уповноваженою на здійснення функцій держави або місцевого самоврядування (§ 2.8).

У третій главі висвітлені окремі аспекти цивільної та адміністративної юстиції у Вищому антикорупційному суді як нових напрямів діяльності суду. При розгляді цивільної юрисдикції проаналізовано інструмент визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, що в останні роки дістав значного розвитку саме в практиці ВАКС. Досліджено походження і розвиток цього правового інституту (§ 3.1), особливості доказування у відповідних справах (§ 3.3), правила визначення різниці між вартістю активів та законними доходами (§ 3.4), розглянуто перспективи його вдосконален-

ня (§ 3.2). У дослідженні адміністративної юрисдикції суду висвітлена її ґенеза (§ 3.5) та правова природа санкції у виді стягнення активів у дохід держави під час воєнного стану (§ 3.6).

Юрисдикція Вищого антикорупційного суду охоплює лише частину антикорупційної юстиції України. Значна частина справ про корупційні та пов'язані із корупцією правопорушення розглядаються загальними судами (зокрема, всі справи про корупційні та пов'язані з корупцією адміністративні правопорушення). Обираючи тематику роботи, її мету та структуру, автори методологічно обмежили дослідження виключно питаннями, що стосуються заснування Вищого антикорупційного суду, та здійснення ним правосуддя в справах, які процесуальними законами віднесені до підсудності цього вищого спеціалізованого суду, в перші п'ять років після початку його роботи.

Теоретичну базу дослідження становлять роботи українських і зарубіжних учених у сфері судоустрою, кримінального, цивільного і адміністративного (як процесуального, так і матеріального) права. Огляд джерел зроблено у відповідних главах.

Нормативну базу дослідження становлять акти міжнародного права (зокрема, антикорупційні міжнародні конвенції), процесуальні кодекси та інші національні закони та підзаконні нормативно-правові акти, що розглядаються не лише в регулятивному, але й в історичному контексті.

Емпіричну базу дослідження становлять рішення, вироки ухвали й постанова Вищого антикорупційного суду, постанови, вироки й ухвали Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду, вироки, рішення, ухвали і постанови інших національних судів, статистична інформація, надана відділом судової статистики, аналітичної роботи та узагальнення судової практики апарату Вищого антикорупційного суду, та особистий професійний досвід авторів, набутий під час роботи у Вищому антикорупційному суді.

Теоретична, нормативна та емпірична база, що становить 449 джерел, сформованих у Бібліографію, розміщену наприкінці монографії, систематизовану в алфавітному порядку, посилання на яку зроблені посторінково в ході дослідження, – дозволила зробити висновки та пропозиції, що сформульовані безпосередньо в кінці окремих параграфів. Загальні висновки розміщені в кінці роботи та окремо перекладені англійською мовою.

Представляючи шановному читачеві результати нашої роботи – цю монографію, автори мають надію, що вона буде цікава й корисна юристам, що практикують у судах, студентам та вченим, що надалі досліджуватимуть роботу Вищого антикорупційного суду, а також всім іншим, кого цікавить його діяльність.

Розроблені авторами висновки і пропозиції, зокрема пропозиції з удосконалення роботи Суду та покращення законодавства, – не відображають офіційної позиції Вищого антикорупційного суду (яку слід шукати виключно у судових рішеннях у конкретних справах), а є результатами наукової роботи авторського колективу. Автори сподіваються, що вони також стануть у нагоді шановному читачеві.

5 вересня 2024 р. *місто Київ, Україна*

ГЛАВА 1
ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

§ 1.1. Історія створення Вищого антикорупційного суду

Передумови створення Вищого антикорупційного суду. Виникнення та становлення ВАКС відбувалось під впливом цілої низки різних за правовою природою і характером факторів, до яких можна віднести: стійкий запит громадськості на боротьбу з корупцією, підвищення рівня довіри до судової влади, низька ефективність діяльності правоохоронних органів та судової системи, незавершеність антикорупційного механізму та міжнародно-правові зобов'язання.

Корупція, без перебільшення, є основною перешкодою на шляху демократичних реформ в Україні. Вона негативно впливає на політичну й соціально-економічну ситуацію в країні, гальмує впровадження демократичних ініціатив та підриває авторитет держави на міжнародній арені.

Результати багатьох національних соціологічних опитувань щодо стану корупції в країні, які проводились в Україні з 2007 року, показали, що корупцію вважають дуже серйозною проблемою в середньому 75 % українців[8]. Саме тому антикорупційна реформа

[8] 14 років корупції у сприйнятті та досвіді українців (2020); Кожна третя українка/ець готові долучитися до організованої протидії корупції (2018); Стан корупції в Україні (2011); Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні: опитування IRI (2018); Як в Україні борються з корупцією – думка громадян (2018); Ефективність державної політики (2018), Підсумки-2018: громадська думка (2018); Результати другого всеукраїнського опитування (2018); Реформи в Україні (2019); Які проблеми найбільше заважають розвитку України? (2019);

посіла перше місце у списку найважливіших та найбільш пріоритетних для українців реформ. Наведені результати загальнонаціональних опитувань громадської думки підтверджували і світові рейтинги[9].

Корупція була однією з причин, що призвела до масових протестів в Україні наприкінці 2013 року – на початку 2014 року. «Революція гідності» не лише обумовила докорінне переосмислення антикорупційної стратегії, але й стала потужним імпульсом процесу впровадження першочергових невідкладних заходів, які б забезпечили необхідні позитивні зрушення та зміни у функціонуванні судових та правоохоронних органів нашої держави. Відтак, щоб задовольнити запит громадськості було розпочато широкомасштабну антикорупційну реформу, один із напрямів якої полягав у зміцненні незалежності та поглибленні спеціалізації антикорупційних інституцій.

Проте, незважаючи на всі вжиті антикорупційні заходи (серед яких удосконалення антикорупційного законодавства і створення у 2014-2015 роках нових антикорупційних інституцій, таких як НАБУ, НАЗК, САП[10]), ефективність антикорупційної діяльності не була відповідною очікуванням суспільства, судовий розгляд у корупційних справах затягувався, а рівень корупції в Україні продовжував залишатись стабільно високим[11].

Така ситуація загрожувала не лише успіху проведення демократичних реформ в Україні, але й самому процесу інтеграції нашої держави до європейського співтовариства, тому створення незалежного спеціалізованого суду, який би став ключовою ланкою у процесі забезпечення невідворотності покарання у корупційних справах, вбачалося вкрай необхідним кроком.

За результатами проведених моніторингів щодо стану імплементації Україною антикорупційних стандартів на необхідності створення спеціалізованого антикорупційного суду зі спеціальною процедурою добору суддів наголошувалось Організацією економічної співпраці та розвитку (ОЕСР), Групою держав проти корупції (GRECO), Європейським Союзом (ЄС), Парламентською асамблеї

---

9 Моніторинг прогресу реформ (2016); Serdyuk O.V., Ogay M.Y. (2016); Кірєєв М. (2017); CPI (2023).

10 Закон №1698 (2014); Закон №1700 (2014); Закон № 1697 (2014).

11 Див. наприклад: Юрчишин Я., Костецький М. (2017); Трепак В. М. (2020), с. 212-213.

Ради Європи (ПАРЄ), Міжнародною антикорупційною консультативною радою (МАКР), Міжнародним валютним фондом (МВФ), Світовим банком (СБ)[12].

Законодавче закріплення ідеї створення ВАКС. Після ухвалення Верховною Радою України в рамках реалізації судової реформи Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016[13] та внесення змін до статті 125 Основного Закону, ідея створення ВАКС знайшла своє офіційне закріплення в новій редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Відповідно до частини другої статті 125 Конституції України суд утворюється, реорганізовується і ліквідовується законом, проєкт якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій із Вищою радою правосуддя.

У першій половині 2017 р. до Верховної Ради України народними депутатами України були подані два законопроєкти: «Про антикорупційні суди»[14] та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень)»[15]. Подані проєкти законів були абсолютно різні за змістом, спрямованістю та врегулюванням адміністративно-правового статусу ВАКС. Зазначені законопроєкти спричинили широку суспільну та професійну дискусію щодо запропонованих законодавчих змін, яка поширилась і за межі України.

06 жовтня 2017 р. Венеційська комісія ухвалила висновок № 896/2017 (CDL-AD(2017)020), в якому надала оцінку указаним законопроєктам. Проєкт закону № 6011 в цілому отримав схвальний відгук Комісії, багато його положень визнані такими, що можуть слугувати належною основою для створення ВАКС згідно зі стандартами Ради Європи та Венеційської комісії, а проєкт закону № 6529 не був підтриманий та піддався жорсткій критиці. За результатами опрацювання цих законопроєктів Венеційська комісія надала деякі рекомендації, спрямовані на забезпечення конститу-

---

[12] План дій для України (2015); Четвертий раунд оцінювання (2017); Association Implementation Report on Ukraine (2018); Рекомендації ПА та КМ РЄ (2024).

[13] Закон № 1401 (2016).

[14] Законопроєкт № 6011 (2017).

[15] Законопроєкт № 6529 (2017).

ційності процедури ухвалення закону про ВАКС, зокрема, наголосила на необхідності дотримання положень статті 125 Конституції України, якою визначено, що суд утворюється, реорганізовується і ліквідовується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя[16].

Автори законопроєктів № 6011 та № 6529 невдовзі після офіційного оприлюднення висновку Венеційської комісії подали до ВРУ заяви про їхнє відкликання[17].

22 грудня 2017 р. Президент України вніс до парламенту новий проєкт Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», який було зареєстровано як невідкладний за № 7440 від 22.12.2017[18], а також проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»», який було зареєстровано за № 7441[19]. Слід відзначити, що перед внесенням цих законопроєктів не було проведено консультацій з Вищою радою правосуддя.

Процес розгляду проєкту Закону України «Про вищий антикорупційний суд» (реєстр. № 7440) був непростим і розтягнувся більш як на пів року. До тексту законопроєкту парламентарі внесли 1927 поправок[20], що дозволило усунути більшість зауважень, висловлених міжнародними експертами та громадськими організаціями. Врешті Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» було прийнято 7 червня 2018 року[21].

Формування законодавчого підґрунтя для створення та функціонування Вищого антикорупційного суду завершилось ухваленням Закону України «Про утворення Вищого антикорупційного суду» № 2470-VIII від 21.06.2018[22].

Добір суддів ВАКС. Однією із основних особливостей процедури відбору кандидатів на посаду судді ВАКС стало висунення законом додаткових вимог до кандидатів, що гарантувало комплектування

---

16 Opinion on the Draft Law on Anticorruption Courts (2017).
17 Законопроєкт № 6011 (2017); Законопроєкт № 6529 (2017).
18 Законопроєкт № 7440 (2017).
19 Законопроєкт № 7441 (2017).
20 Законопроєкт № 7440 (2017), порівняльна таблиця до другого читання.
21 Закон №2447 (2018).
22 Закон № 2470 (2018).

суду висококваліфікованими суддівськими кадрами, які мають високий професійний рівень і бездоганну репутацію.

Передумови встановлення додаткових вимог до кандидатів на посаду судді ВАКС закріплені у частині четвертій статті 127 Конституції України, у якій зазначається, що для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності. Такі вимоги до кандидатів на посаду судді ВАКС встановлені статтею 7 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд». Так, окрім загальних вимог до кандидатів на посаду судді та обов'язковості володіння знаннями і навичками для здійснення судочинства у корупційних справах, кандидати на посаду судді ВАКС повинні були відповідати одній із спеціальних вимог: щодо стажу роботи на посаді судді не менше 5 років; наукового ступеню та певного стажу наукової роботи; досвіду професійної діяльності адвоката; або певний сукупний стаж (досвід) переліченої вище діяльності. Також Закон містив певні обмеження щодо призначення на посаду судді ВАКС, спрямовані на обрання доброчесних кандидатів.

Окрім висунення додаткових вимог до кандидатів, особливістю процедури професійного відбору кандидатів на посаду судді ВАКС була участь Громадської ради міжнародних експертів (ГРМЕ), утвореної строком на шість років для сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України (ВККС) у підготовці рішень з питань призначення на посади суддів Вищого антикорупційного суду як її допоміжний орган.

За своїм адміністративно-правовим статусом ГРМЕ фактично є тотожною Громадській раді доброчесності (ГРД), але з трьома ключовими відмінностями: кількість членів (6 та 20 членів відповідно); порядок формування (кандидати до складу ГРМЕ надаються міжнародними організаціями, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів, тоді як кандидати до складу ГРД – обираються на зборах представників громадських об'єднань); обсяг повноважень (ГРМЕ може блокувати призначення будь-якого кандидата більшістю голосів від свого складу, тоді як негативний висновок ГРД може бути

відхилений за умови, якщо кандидата підтримало не менше одинадцять членів ВККСУ)[23].

Всього у конкурсі на 39 посад суддів, з яких 27 – до ВАКС, 12 – до Апеляційної палати ВАКС, взяли участь 343 кандидати, з яких 240 – до ВАКС, а 103 – до Апеляційної палати ВАКС. За інформацією ВККС із загальної кількості поданих документів 45% були подані суддями, 34% – адвокатами, 14% – науковцями та 7% – кандидатами із сукупним стажем[24].

11.04.2019 Президент України підписав укази (№ 128/2019, № 129/2019) про призначення 27 суддів ВАКС та 11 суддів Апеляційної палати ВАКС. Така кількість суддів, згідно з вимогами пункту 5 Розділу VI Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», була достатньою для початку роботи ВАКС[25].

Після завершення конкурсної процедури та призначення суддів ВАКС розпочався процес підготовки до початку роботи суду.

Виклики ВАКС на початку діяльності. Рішенням зборів суддів ВАКС від 07.05.2019 № 6 днем початку роботи суду зі здійснення правосуддя визначено 05 вересня 2019 року. Цього ж дня було обрано першу голову суду – Олену Танасевич[26]. Планом роботи ВАКС на II півріччя 2019 року, затвердженим головою суду в червні 2019 року, було передбачено такі першочергові напрямки роботи для забезпечення початку роботи суду та подальшої його ефективної діяльності: забезпечення основними засобами для потреб суду; розміщення суду в приміщеннях, які відповідають вимогам Закону; укомплектування апарату суду персоналом (державні службовці й помічники суддів); впровадження автоматизованої системи документообігу суду, зокрема програмного забезпечення комп'ютерної програми «Д-3»; забезпечення суддів доступом до державних реєстрів речових прав на нерухоме майно; розробка першочергових організаційно-розпорядчих документів апарату суду.

Отже, на ВАКС чекали виклики, від успішного вирішення яких залежала можливість «запуску» початку роботи суду в надзвичайно короткий строк, близько трьох місяців.

---

23 Закон № 1402 (2016); Закон № 2447 (2018).

24 Колотило М. М., Смалюк Р. В. (2019).

25 Указ № 128 (2019); Указ № 129 (2019); Закон № 2447 (2018).

26 Рішення Зборів суддів ВАКС №2 (2019); Рішення Зборів суддів ВАКС № 6 (2019).

Приміщення. Відповідно до статті 1 та статті 15 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» місцезнаходженням Вищого антикорупційного суду є місто Київ, Апеляційна палата ВАКС та судові палати ВАКС для здійснення правосуддя в першій інстанції не можуть розміщуватися в одній будівлі; ВАКС, його палати та апарат не можуть розміщуватися в одній будівлі разом з іншими судами, державними органами, їх територіальними, структурними підрозділами, представництвами, органами місцевого самоврядування, установами, організаціями. У літературі відзначалось, що це втілює ідею відокремлення суду та захист його від стороннього впливу[27].

На виконання Закону України «Про утворення Вищого антикорупційного суду» Кабінет Міністрів України розпорядженням від 28.11.2018 № 1064-р «Про передачу будівель у м. Києві до сфери управління Державної судової адміністрації» прийняв рішення про передачу будівлі лабораторного корпусу № 1 по вул. Преображенській, 5/2, та будівель лабораторного корпусу № 1 і адміністративно-лабораторного корпусу № 2 по вул. Максима Кривоноса, 2а, у м. Києві зі сфери управління Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства до сфери управління Державної судової адміністрації України для розміщення відповідно Апеляційної палати ВАКС та судових палат ВАКС для здійснення правосуддя як суду першої інстанції[28]. Проте вказані приміщення не були передані ВАКС через низку проблемних питань, які в цілому блокували можливість здійснити цю передачу, зокрема, частина приміщень перебували під арештами через неплатоспроможність балансоутримувачів (п'ять державних установ зі сфери управління Міністерства розвитку громад та територій України), щодо одного із балансоутримувачів було розпочато процедуру приватизації, стосовно частини приміщень діяли договори оренди з балансоутримувачами, тощо. При цьому численні зустрічі та координаційні наради, які проводилися з червня 2019 року з уповноваженими державними органами, не дали позитивних практичних результатів.

У зв'язку з виникненням реальної загрози зриву початку роботи суду за підтримки вищих посадових осіб держави були при-

[27] Кравчук О. О., Остащук І.Б. (2022), с. 231-232.
[28] Розпорядження №1064-р (2018).

йняті рішення про тимчасове розміщення ВАКС у трьох будівлях по вул. Хрещатик, 42- А, пров. Хрестовий, 4 та по просп. Перемоги (нині – просп. Берестейський), 41 у м. Києві.

У червні 2019 року ВАКС укладено з Територіальним управлінням Державної судової адміністрації України в місті Києві договори безоплатного строкового користування нежитловими приміщеннями, розташованими за адресами: м. Київ, вул. Хрещатик, 42-А (Рисунок 1 на с. 327), та пров. Хрестовий, 4 (Рисунок 2 на с. 327), для тимчасового розміщення ВАКС та Апеляційної палати ВАКС. Обидва приміщення – це колишні будівлі Печерського районного суду м. Києва, вже з обладнаними судовими залами[29].

05.07.2019 ВАКС укладено з Регіональним відділенням Фонду державного майна по м. Києву договір оренди нерухомого майна, розташованого за адресою: м. Київ, просп. Перемоги, 41 (Рисунок 3 на с. 328), для розміщення ВАКС.

У найкоротші строки здійснено косметичний ремонт усіх будівель, приміщення приведено в належний стан та обладнано всім необхідним до початку здійснення судом правосуддя. У приміщенні ВАКС за адресою: просп. Перемоги, 41, облаштовано зали судових засідань, кабінети для суддів та працівників апарату ВАКС; приміщення для канцелярії, архіву, відвідувачів, для очікування судових засідань, конвойне приміщення, прилеглу територію ВАКС приведено в належний стан та обладнано.

Отже, частина першої інстанції ВАКС розміщена в будівлі на проспекті Берестейському (колишній – проспект Перемоги, Рисунок 3 на с. 328), в якій до цього розміщувалися інші організації, тож вона потребувала модернізації з обладнанням судових зал, зон для відвідувачів, офісів для суддів та працівників апарату суду. Архітектурні особливості цієї будівлі, проведена в ній модернізація дозволили облаштувати в ній палац правосуддя. Ця будівля суду розміщена безпосередньо на одному з центральних проспектів міста, в ній обладнані просторі зали (Рисунки 5, 6, 7 на с. 329-330), до яких ведуть символічні сходи (Рисунок 4 на с. 328), просторі холи для очікування (Рисунок 8 на с. 330).

Одна із зал судових засідань – №10 – призначена для одночасної роботи понад 50 учасників, обладнана конференційною систе-

[29] Кравчук О.О., Остащук І.Б. (2022), с. 236.

мою звукопідсилення, і є однією з найбільших в Україні (Рисунок 5 на с. 329). Серед справ, підсудних ВАКС, дуже багато таких, у яких число учасників перевищує 20 осіб, тому суд має ще декілька великих зал судових засідань (Рисунки 5-7 на с. 329-330), в тому числі, залу з обладнаним місцем (камерою) для обвинуваченого (підозрюваного) під вартою (Рисунок 7 на с. 330).

Добір працівників апарату ВАКС. З метою належного забезпечення достатньої кількості працівників для початку роботи ВАКС з червня 2019 було оголошено 7 конкурсів на зайняття 147 посад державної служби категорій «Б» та «В»[30].

Для участі в конкурсі до суду надійшло 3312 заяв конкурсантів, які були опрацьовані працівниками апарату суду. За результатами проведення конкурсу визначено 103 переможця конкурсу та 37 других за результатами кандидатів на зайняття вакантних посад. Забезпечено оформлення трудових відносин з помічниками суддів.

У період з 07.06.2019 по 31.10.2019 до ВАКС призначено 123 державних службовців, з яких за результатами конкурсів – 105 осіб, що становило понад 85 % від загальної кількості призначених державних службовців за той період. Усі конкурси на зайняття посад державної служби категорій «Б» і «В» були проведені з дотриманням вимог законодавства. Крім того, з метою забезпечення прозорості, відкритості та ефективності добору персоналу, який відповідатиме високим стандартам та матиме належну кваліфікацію, в якості спостерігачів до роботи конкурсної комісії було залучено представників міжнародних та національних громадських організацій, зокрема, Антикорупційну ініціативу Європейського Союзу (EUACI) та Міжнародну організацію розвитку права (IDLO).

Визначення предметної підсудності ВАКС. Безпосередньо перед початком роботи ВАКС зі здійснення судочинства перед судом постав ризик щодо ймовірного надходження до суду надто великої кількості справ, що могло призвести до блокування роботи суду у зв'язку з надмірним перевантаженням справами, підсудними ВАКС, які відповідно до вимог Закону (у редакції на той час) передаватимуть з інших судів.

Як зазначалося у пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про внесення зміни до Закону України «Про Вищий антико-

[30] Оголошення про конкурс на зайняття вакантних посад (2019).

рупційний суд» (щодо початку роботи суду) від 29.08.2019 № 1025 станом на 17.05.2019 року щонайменше 3592 кримінальних провадження мали бути передані до ВАКС відповідно до вимог закону, 3406 із яких перебували в судах першої інстанції, а 186 – у судах апеляційної інстанції. При цьому лише у 169 із 3592 кримінальних проваджень досудове розслідування здійснювалося НАБУ[31] .

Отже, станом на 05.09.2019 року лише 5% справ, які мав би отримати ВАКС, розслідувалися НАБУ та належали до категорії справ високопосадової корупції.

З метою виправлення такої ситуації Президент України вніс до Верховної Ради України невідкладний законопроєкт від 29.08.2019 № 1025, спрямований на забезпечення повного, ефективного, своєчасного судового розгляду кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів у розумні строки, а також запровадження чітких правил черговості передачі суду підсудних йому справ відповідно до принципу правової визначеності. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду» № 100-IX від 18.09.2019 уточнено підсудність ВАКС як суду першої, апеляційної інстанцій та слідчих суддів ВАКС і обмежено її рамками кримінальних проваджень, які віднесені до підвідомчості ВАКС, і відомості за якими про кримінальне правопорушення внесені до ЄРДР: а) з дня набрання чинності цим Законом; б) до дня набрання чинності цим Законом, якщо досудове розслідування здійснюється або здійснювалося НАБУ та закінчено прокурорами САП[32]. Завдяки зазначеним правкам вдалося забезпечити нормальне функціонування ВАКС на початковому етапі його діяльності, а також мінімізувати ризики надмірного навантаження на суддів.

Вирішення організаційних питань. На виконання завдань суду відповідно до Плану заходів з розробки першочергових організаційно-розпорядчих документів апарату суду, затвердженого наказом ВАКС від 19.08.2019 № 45, з метою якісної організації та врегулювання різних аспектів діяльності суду, протягом 2019-2020 років було підготовлено та затверджено 198 внутрішніх організаційно-розпорядчих документів (накази, розпорядження, порядки та інструкції), укладено 423 договори на закупівлю товарів

[31] Законопроєкт № 1025 (2019).
[32] Закон № 100 (2019).

робіт і послуг, а також оренди та строкового безоплатного користування майном.

Отже, робота з вирішення організаційних питань підготовки до початку діяльності ВАКС в цілому пройшла успішно. Суд почав роботу зі здійснення правосуддя у строк, який було визначено зборами суддів ВАКС, 05.09.2019.

Однак невдовзі перед судом, як і перед усією країною, постали нові виклики. Через 6 місяців після початку діяльності ВАКС розпочалася пандемія COVID-19, а в лютому 2022 року – повномасштабне російське вторгнення.

Робота суду в умовах карантину. У 2020 р. суди в усьому світі, так само як і всі інші організації, зіткнулися з пандемією коронавірусної хвороби COVID-19, і мусили вчитися працювати в нових умовах. Це суттєво вплинуло і на організаційну, і на процесуальну сторони здійснення судочинства. З метою ефективного реагування на недопущення поширення у ВАКС гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARSCoV-2, рішенням зборів суддів ВАКС від 19 березня 2020 р. № 1 «Про заходи з метою попередження розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID19» у ВАКС було запроваджено низку карантинних заходів, серед яких: скасовано всі заходи, не пов'язані з процесуальною діяльністю ВАКС; обмежено допуск в судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань; запроваджено допуск осіб до приміщень ВАКС після проведення температурного скринінгу та з обов'язковим застосуванням засобів індивідуального захисту; забезпечено дистанційну роботу працівників апарату; організовано перевезення працівників апарату до місця роботи затверджено рекомендації для працівників ВАКС щодо особистої безпеки (здоров'я) під час виконання посадових обов'язків, а також ряд інших заходів[33].

Апаратом суду в період дії карантину були вжиті всі необхідні заходи, які дозволили забезпечити ефективне функціонування суду з мінімізацією ризиків поширення COVID-19.

Організація безперебійного правосуддя у воєнний час. 24 лютого 2022 р. розпочалася нова історія героїчної боротьби українців з агресією та за виживання в умовах постійних бомбардувань цивільної інфраструктури.

---

[33] Рішення Зборів суддів ВАКС №1 (2020).

У перший день повномасштабного російського вторгнення на територію України зборами суддів ВАКС ухвалене рішення № 1 «Про режим роботи суду під час воєнного стану» та визначені основні питання щодо організації роботи суду[34]. У цей же день забезпечено підготовку та перевезення матеріалів судових справ, які перебувають у провадженні, а також архівних справ за 2019-2021 роки до місць безпечного зберігання.

На виконання приписів статей 10, 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», з урахуванням Рішення Ради суддів України від 24 лютого 2022 р. № 9[35], задля забезпечення безперервної роботи Вищого антикорупційного суду вжито ряд заходів, серед яких: 1) оперативно проведені налаштування серверного та клієнтського обладнання для забезпечення можливості дистанційної роботи суддям, патронатній службі та працівникам апарату; 2) визначено мінімальну кількість осіб, які повинні перебувати у приміщенні суду упродовж робочого дня, та чітко розподілені між ними обов'язки; 3) для забезпечення належної, швидкої і якісної роботи суду та здійснення правосуддя організовано чергування суддів та працівників апарату суду; 4) доведено до відома учасників проваджень інформацію щодо можливого відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями; 5) обмежено допуск в судові засідання осіб, які не є учасниками проваджень.

Визначаючи умови роботи суду у воєнний час, ВАКС керувався інформацією про поточну обстановку, що склалася в Україні. У зв'язку з окупацією території України понад 20 % судів припинили свою роботу. Водночас воєнний стан вимагає безперебійної роботи судової влади та системи органів правопорядку.

У березні 2022 року лінія фронту була за 20 км від Києва, де розташовані найвищі органи всіх гілок влади та ВАКС. У лютому та березні 2022 року судді та працівники апарату ВАКС продовжували працювати під загрозою захоплення Києва. У місті зростала напруга, на околицях точилися бої. З огляду на те, що близько 90 % справ ВАКС кримінальної юрисдикції характеризуються низкою стислих процесуальних строків (невідкладні звернення прокурорів та слідчих на стадії досудового розслідування щодо обрання запобіжного заходів, у тому числі й тримання під вартою, продовження строків

[34] Рішення Зборів суддів ВАКС № 1 (2022).
[35] Закон № 389 (2015); Рішення Ради суддів України № 9 (2022).

дії запобіжних заходів, тощо), «зупинення» роботи суду за будь-яких умов було неможливим.

Організація стабільного та безперебійного судового розгляду в умовах війни є складним викликом, оскільки потребує, серед іншого, обов'язкового виконання вимог процесуального закону щодо необхідності забезпечення участі обвинуваченого у судовому процесі. Тому проведення судових засідань у багатьох випадках відбувалось у режимі відеоконференції (лише протягом лютого-квітня 2022 року таких засідань було проведено близько 800)[36]. Працівниками апарату ВАКС, зокрема, секретарями судових засідань та працівниками відділу інформаційних технологій та захисту інформації було вжиті всі заходи для організації та стабільної роботи всіх судових сервісів у дистанційному режимі.

Попри всі небезпеки та складнощі ВАКС гідно долав усі виклики і жодного дня не припиняв роботу, судді здійснювали правосуддя, а працівники апарату забезпечували організаційні аспекти такої діяльності.

Вже маючи такий досвід, можна резюмувати критичні моменти організації роботи суду в умовах воєнного чи надзвичайного стану:

Потенційна евакуація в більш безпечні регіони. Коли місто перебуває під загрозою захоплення, слід негайно відшукати резервну локацію для суду. Для того, щоб робота і надалі тривала, слід забезпечити проведення судових засідань у дистанційному режимі відеоконференцзв'язку з використанням онлайн-платформ.

Збереження інформації. Судові документи мають бути зацифровані та готові до резервного копіювання, зокрема, на захищені хмарні сервіси. Паперові справи повинні бути чітко обліковані для того, щоб оцінити можливості щодо їхньої евакуації. Як показала практика, коли «ворог біля воріт» не варто розраховувати на логістичні компанії, які, навіть, могли бути найоперативнішими. Можливо, вам просто відмовляться надавати транспортні послуги, тому дуже важливо реально оцінити власні сили та можливості.

Матеріально-технічна база у разі переорієнтації державного бюджету на військові потреби. Відсутність ресурсів і фінансування є повсякденним викликом для суду в умовах визначення нової пріоритетності видатків. У суді має бути забезпечена

[36] Кравчук О., Сікора К. (2022).

наявність стратегічного резерву всіх ресурсів. У воєнний час державний бюджет передбачає загальне заощадження будь-яких коштів, крім тих, які спрямовуються на військові потреби.

Постійна пряма міжнародна співпраця допомагала судовим установам виживати. Після численних бомбардувань електроенергетичної інфраструктури, 6–8-годинна відсутність електроенергії в будівлях стала новим викликом. Зокрема, суд було обладнано потужними автономними генераторами, які забезпечують безперебійну роботу суду, автономними інтернет-терміналами Starlink, які забезпечили стабільний зв'язок. Також багато іншого, що є базовим для роботи, надали судам всієї країни міжнародні партнери, як-от Програма USAID «Справедливість для всіх», Проєкт ЄС «Pravo-Justice» та Антикорупційна ініціатива ЄС.

Забезпечення захисту та потрібними знаннями працівників суду. Надзвичайно важливою є робота тих представників колективу суду, які здатні виконувати у цивільному житті фактично військові обов'язки, маючи досвід проходження військової служби. Також потрібно забезпечити готовність працівників і надалі безперервно виконувати роботу в суді у воєнний час, бо без кадрів неможливо забезпечити роботу суду. А ще важливо провести оперативну підготовку з тактичної медицини, надання першої медичної допомоги та щодо заходів реагування у разі ракетного обстрілу міста.

Поширення використання відеоконференцій. Ще в період COVID-19, а особливо в період воєнного стану ВАКС, як і всі суди почали більше використовувати відеоконференції в судових засіданнях. Це з одного боку зменшило присутність людей у судах, а з іншого – в кримінальному провадженні відеоконференція вимагала присутності особи.

Посилення інституційної спроможності ВАКС. Рекомендації Європейської Комісії, надані Україні у відповідь на заявку щодо членства у Європейському Союзі, містили, зокрема, необхідність забезпечення належної динаміки судових справ та ухвалених вироків[37]. В Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, затвердженій Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» (далі – Антикорупційна стратегія) та-

[37] Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС (2022).

кож було зафіксовано проблему низької динаміки розгляду судами справ про корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення[38]. Про цю проблему йдеться також у п. 3.3.4 Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220[39] (далі – ДАП).

Відповідно до Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023, одним із шести стратегічних пріоритетів визначено досягнення оперативності кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права[40].

Для виконання завдань в окресленому пріоритетному напрямку та забезпечення безперебійного здійснення правосуддя перед ВАКС постало вирішення питань щодо збільшення кількості суддів, запровадження одноособового розгляду деяких категорій справ, запобігання розширенню юрисдикції ВАКС та забезпечення постійними приміщеннями ВАКС та АП ВАКС із урахуванням збільшення кількості суддів.

Збільшення кількості суддів ВАКС. За роки функціонування ВАКС відбулися законодавчі зміни, які значно розширили повноваження суду, додавши до них розгляд справ цивільної юрисдикції про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави та справ адміністративного судочинства щодо застосування до фізичної або юридичної особи санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції».

Існуючі методики визначення кількості суддів у судах не були застосовними до визначення кількості посад суддів у ВАКС, оскільки не враховували низку особливостей процесу розгляду справ, підсудних ВАКС, тому виникла потреба в оцінці минулих підходів та ухваленні додаткових рішень, одним з яких є збільшення чисельності суддів ВАКС.

З урахуванням інформації, отриманої в результаті проведеного апаратом ВАКС у 2023 році порівняння показників витрат часу для

---

38 Закон № 2322 (2022).
39 Постанова КМУ № 220 (2023).
40 Указ № 273 (2023).

розгляду справ, що затверджені рішенням ВРП від 24 листопада 2020 р. № 3237/0/15-20, з фактичними показниками витрат часу ВАКС на проведення судових засідань та проголошення тексту судових рішень, рішенням зборів суддів ВАКС від 12 липня 2023 р. № 4 вирішено звернутися до Вищої ради правосуддя й Державної судової адміністрації України щодо збільшення чисельності суддів ВАКС як суду першої інстанції на 15 посад і суддів Апеляційної палати ВАКС на 9 посад.

Результатом проведеної ВАКС роботи стало Рішення Вищої ради правосуддя від 26 вересня 2023 р. № 930/0/15-23, яким визначено кількість суддів у Вищому антикорупційному суді – 63 посади, з них 21 посада суддів Апеляційної палати[41].

23 листопада 2023 р. ВККС оголошено конкурс на зайняття вакантних посад суддів ВАКС (15 посад суддів суду першої інстанції та 10 суддів Апеляційної палати ВАКС)[42]. Всього участь у конкурсі виявили бажання взяти 238 кандидатів, з яких 153 – до ВАКС, та 85 – до Апеляційної палати ВАКС[43].

Запровадження одноособового розгляду справ суддями ВАКС. Для забезпечення належної динаміки судового розгляду кримінальних проваджень та справ у порядку адміністративного і цивільного судочинства, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, було розроблено ряд законопроєктів щодо запровадження одноособового розгляду деяких категорій справ суддями ВАКС.

Результатом тривалої нормотворчої роботи стало ухвалення Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до статті 31 Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження» № 3655-IX від 24 квітня 2024 р., яким вилучено норми, що передбачали спеціальний порядок формування складу суду при розгляді справи в першій інстанції ВАКС (вимога щодо того, що всі справи розглядаються колегіально, і в складі колегії є суддя зі стажем судді 5 років). Фактично формування складу суду в ВАКС згідно з цим законом здійснюється на загальних засадах (підготовче судове засідання проводиться одноособово, колегіальний розгляд призна-

[41] Рішення Вищої ради правосуддя № 930 (2023).
[42] 23 листопада 2023 року оголошено конкурс (2023).
[43] До конкурсу допущено (2024).

чається лише на стадії судового розгляду, лише за клопотанням обвинуваченого, і в окремих категоріях справ). Закон набрав чинності 16 травня 2024 р.[44]. Більш детально про особливості формування складу суду в ВАКС йдеться в § 1.3.

Окрім того, з метою забезпечення належного розгляду адміністративних справ ВАКС надано пропозиції та зауваження до проєкту Закону України № 8392 «Про внесення змін до законодавства з питань розгляду справ про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції» (прийнятий Верховною Радою України 13 липня 2023 р., Закон № 3223–IX). Цим Законом надано можливість проголошувати лише скорочене судове рішення у справі, збільшено строк розгляду адміністративних справ у ВАКС та апеляційного перегляду ухвалених ВАКС рішень[45].

Водночас актуальним на сьогодні залишається прийняття парламентом змін до законодавства щодо одноособового розгляду суддями ВАКС цивільних та адміністративних справ замість колегіального розгляду у складі трьох суддів. Запровадження цих змін значно пришвидшить прийняття рішень та оптимізує процесуальну діяльність суддів.

Перспективи віднесення до юрисдикції ВАКС справ про адміністративні правопорушення. На виконання Державної антикорупційної програми на 2023 – 2025 роки щодо розширення підсудності ВАКС НАЗК був розроблений проєкт закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо вдосконалення процедури притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення, пов’язані з корупцією, та деякі інші правопорушення».

Цим проєктом пропонувалося віднести до повноважень ВАКС ще один додатковий вид судочинства – розгляд справ про адміністративні правопорушення. Зокрема, це справи щодо правопорушень, передбачених рядом статей КПАП, які сьогодні розглядають місцеві загальні суди, протоколи про вчинення правопорушень в яких складаються НАЗК, за статтями 172-4 – 172-9, 212-15 та 212-21 КПАП.

---

44 Закон №3655 (2024).

45 Закон № 3223 (2023).

Однак, подальше розширення кола повноважень ВАКС без підвищення інституційної спроможності призвело б до негативних наслідків щодо ефективного здійснення правосуддя за вже визначеною підсудністю ВАКС.

Тому з метою попередження можливого гальмування процесу розгляду справ та негативного впливу на ефективність роботи суду, ВАКС висловив заперечення щодо цього законопроєкту. Про вірогідність настання негативних наслідків неодноразово наголошувалось керівництвом ВАКС під час робочих комунікацій з представниками НАЗК, зокрема, під час зустрічей та у листуванні. Крім того, позиція ВАКС щодо розширення предметної юрисдикції ВАКС доводилась до відома Комітету Верховної Ради України з питань правової політики.

Забезпечення ВАКС постійними приміщеннями. Від моменту створення у 2019 р. і до цього часу одним із найбільших викликів в організації роботи ВАКС є питання забезпечення його постійними приміщеннями.

На сьогодні судді і працівники апарату ВАКС розміщуються у трьох приміщеннях у м. Києві, які не відповідають національним будівельним нормам чи безпековим вимогам. Призначення відібраних за результатом конкурсу нових суддів ВАКС планується в жовтні 2024 року (задекларовано Україною у Меморандумі з МВФ, в редакції станом на червень 2024 року), проте наразі будь-яка технічна можливість їх належного розміщення і організації відповідних робочих місць, залів судових засідань та інших необхідних приміщень суду не забезпечена.

Наведені об'єктивні обставини зумовлюють потребу в додаткових приміщеннях для організації робочих місць суддів і працівників апарату ВАКС, які в наявних тимчасових приміщеннях фізично облаштувати неможливо, а розміщення суддів та працівників апарату ВАКС у приміщеннях разом з іншими органами заборонено законом.

Таким чином, питання забезпечення ВАКС приміщеннями, які відповідають вимогам для належного функціонування суду, є комплексним і критично важливим для подальшої ефективної роботи ВАКС та посилення заходів боротьби з корупцією в Україні, а тому потребує невідкладного вирішення.

З метою розв'язання зазначеного питання Голова ВАКС Віра Михайленко звернулася до Прем'єр-міністра України, Національної академії наук України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Київського міського голови, Національного банку України та Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України».

Після семи місяців активної комунікації та спроб розв'язати існуючу проблему спільно із низкою міністерств та державних органів, станом на початок вересня 2024 року, питання забезпечення ВАКС та Апеляційної палати ВАКС постійними приміщеннями залишається не вирішеним.

Підсумовуючи, можна сміливо стверджувати, що ВАКС впорався із завданнями щодо організації роботи від початку у стислі строки, а у подальшому – в умовах пандемії та повномасштабного вторгнення. Суд має умовно безперебійне енергетичне забезпечення, здатний до організації віддаленої роботи, проводить значну кількість судових засідань у режимі відеоконференції. Попри здійснення своєї діяльності у надзвичайних умовах майже з самого початку роботи, ВАКС жодного дня не припиняв свою діяльність зі здійснення правосуддя.

Загалом за час повномасштабної війни станом на 5 вересня 2024 р. ВАКС ухвалено 124 вироки. Для порівняння – за увесь час здійснення судом правосуддя станом на зазначену дату ухвалено 207 вироків.

Також за час повномасштабної війни ВАКС розглянуто 11 цивільних позовів про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави і 55 адміністративних позовів про застосування санкції, передбаченої підпунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції». Слідчі судді за цей період розглянули 23,7 тисяч клопотань, скарг і заяв на стадії досудового розслідування.

На підставі судових рішень ВАКС, ухвалених в період дії правового режиму воєнного стану у кримінальних провадженнях, на обороноздатність України спрямовано понад 1,6 млрд гривень.

Згідно із судовими рішеннями в адміністративних справах, якими застосовано санкції до осіб, які створили суттєву загрозу нацбезпеці, територіальній цілісності України або сприяли, у тому числі шляхом фінансування, вчиненню таких дій іншими особами, ухвалено стягнути в дохід держави 188 житлових і нежитлових

приміщень загальною площею 169000 кв. м., 60 земельних ділянок загальною площею 279 га, 304 транспортних засоби, історико-культурні та матеріальні цінності, акції, частки у статутних капіталах, грошові кошти у різних валютах на суму близько 1 млрд гривень, 7 повітряних та 1 морське суден, інші об'єкти.

Надалі перед Вищим антикорупційним судом стоїть завдання щодо переходу на наступний організаційний рівень в умовах суттєвого збільшення кількості суддів та працівників апарату, успішне виконання якого сприятиме посиленню інституційної спроможності суду, підвищенню ефективності його роботи і забезпеченню належної динаміки розгляду підсудних справ.

§ 1.2. Генеза завдань і юрисдикції ВАКС

Після реформи системи судоустрою 2016 р. зі внесенням змін до Конституції, було ліквідовано систему повторної касації, створено єдиний Верховний Суд, що складається з касаційних судів, і в системі судоустрою передбачено вищі спеціалізовані суди[46].

У § 1.1 йшлося про історію створення ВАКС та законопроєкти, що розроблялися у зв'язку з цим. 07.06.2018 парламентом було прийнято в цілому законопроєкт Президента України №7440 від 22.12.2017. Цей Закон передбачив завдання ВАКС виключно в сфері кримінальної юстиції та відповідну виключну предметну підсудність. Пізніше завдання суду і його підсудність (юрисдикція) змінювались. Аналіз цих змін є метою цього параграфу.

У первинній редакції згаданого Закону до завдань ВАКС було віднесено «здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні». Тобто йшлося виключно про розгляд кримінальних справ про корупційні кримінальні правопорушення та судовий контроль відповідних проваджень на стадії досудового розслідування. Надалі в 2020 році в зв'язку із запровадженням інституту

[46] Закон № 1401 (2016).

кримінального проступку Законом від 14 липня 2020 року № 781-IX слово «злочинів» у відповідній статті замінено на слова «кримінальних правопорушень»[47]. Аналогічні зміни щодо кримінальних проступків були внесені по всьому тексту Закону про ВАКС, а також до КК, КПК та інших законів (це пояснюється тим, що закон, яким упроваджувалися кримінальні проступки, було прийнято ще до початку здійснення правосуддя ВАКС, і набрання чинності цим законом було відкладено[48]); Окрім того, зміни до Закону Про ВАКС належало приймати окремим законом (що є своєрідною гарантією сталості правового статусу ВАКС, передбаченою ч. 2 ст. 2 Закону про ВАКС), що й було зроблено.

Ще перед тим, наприкінці 2019 р. завдання ВАКС були доповнені, до них включено «вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства». Тобто до юрисдикції суду віднесено також справи про так звану цивільну конфіскацію. Це зроблено законом від 31 жовтня 2019 року № 263-IX, яким упроваджувався цей цивільний процесуальний інститут[49], його більш детальний розгляд проведено в главі 3. Відповідними положеннями був доповнений ЦПК та інші закони.

Надалі ж у травні 2024 р. після початку повномасштабного військового вторгнення до завдань ВАКС було віднесено «здійснення правосуддя у справах про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-11 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», у порядку адміністративного судочинства»[50]. Тобто юрисдикція ВАКС була доповнена розглядом адміністративних справ за позовами Міністерства юстиції України про застосування санкцій. Відповідними положеннями був доповнений КАСУ та інші закони.

Цей вид судових справ був новим для правової системи, й очевидно перед законодавцем стояло питання щодо того, до підсудності якого суду віднести і в межах якої юрисдикції здійснювати їх розгляд. Врешті, з огляду вочевидь на наявність у межах саме адміністративної юрисдикції справ за позовом суб'єктів владних повноважень (справи про видворення, про стягнення податково-

---

47 Закон № 1074 (2020).
48 Закон № 2617 (2018); Закон № 321 (2019).
49 Закон № 263 (2019).
50 Закон № 2257 (2022).

го боргу тощо), законодавцем прийнято саме таке рішення, розгляд цих справ покладено на ВАКС. Цікаво, що на думку О.В.Скочиляс-Павлів, підхід законодавця із віднесення до юрисдикції ВАКС адміністративних справ суперечить меті створення ВАКС, призводить до надмірної завантаженості суддів ВАКС, і як результат, неефективності судочинства не лише у цивільних, але і кримінальних провадженнях, вчена вважає доцільним санкційні справи теж віднести до юрисдикції цивільного судочинства для того, щоб не розпорошувати юрисдикцію ВАКС[51].

Отже, ВАКС наразі має визначені законом завдання щодо: (1) розгляду кримінальних справ про корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення, судового контролю на досудовому розслідуванні відповідних кримінальних правопорушень (кримінальна юрисдикція), (2) розгляду справ про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (цивільна юрисдикція), та (3) адміністративних справ за позовом Міністерства юстиції України про застосування санкцій (адміністративна юрисдикція).

Цікаво, що визначення завдань суду зроблено в різний спосіб. Завдання в частині кримінальної юрисдикції містить норму-принцип щодо захисту особи, суспільства та держави (детальна цитата наводилась вище). Завдання ж у частині решти юрисдикцій не містять такої деталізації. При цьому кожного разу – як при створенні ВАКС, так і при розширенні його завдань та юрисдикції, вносилися зміни до відповідних процесуальних кодексів.

В.О.Гарматюк до завдань правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів відносить: правильний та своєчасний розгляд кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення його по суті, охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження щодо корупційних злочинів, укріплення верховенства права та законності, захист особи, суспільства та держави від корупційних злочинів, запобігання та боротьбу з корупційними злочинами[52].

Говорячи про завдання ВАКС у цілому, Д.В.Малетов вказує, що воно нормативно закріплене та полягає у належному здійсненні

---

[51] Скочиляс-Павлів О.В. (2023).

[52] Гарматюк В.О. (2022), с. 193.

правосуддя у відповідній йому юрисдикції[53]. Аналізуючи статус суддів вищих спеціалізованих судів, М.Г.Шунько зазначає, що основним завданням судів – є вирішення конфліктів між різними суб'єктами[54].

Дещо ширше розглядає завдання ВАКС І.Л.Антипова. Вчена пише, що ВАКС виконує такі завдання: 1) здійснює законне, неупереджене, незалежне, справедливе та об'єктивне правосуддя щодо спеціальних категорій справ, що пов'язані з корупцією; 2) захищає права, свободи та законні інтереси осіб у суспільстві від корупційних правопорушень; 3) здійснює судовий контроль за дотриманням вимог законодавства та процесуальних засад; 4) провадить антикорупційну політику шляхом захисту та відновлення прав, свобод і законних інтересів осіб від негативних наслідків корупції через судовий процес; 5) гарантує наповнення бюджетної системи через судово-процесуальний інструмент встановлення необґрунтованості активів та їх законне стягнення на користь держави; 6) забезпечує принцип спеціалізації системи судоустрою; 7) виконує інші завдання, пов'язані з розвитком антикорупційної політики та функціонуванням судової влади в Україні[55].

Н.В.Камінська, аналізуючи завдання ВАКС у первинній редакції Закону, зауважує, що всі суди і раніше здійснювали і правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства[56]. Говорячи про завдання ВАКС, Р.М.Шестопалов виділяє, зокрема, таке завдання як проведення антикорупційної політики шляхом захисту прав, свобод та законних інтересів від негативних наслідків корупції через судовий контроль, та зазначає, що суд виконує інші завдання, що пов'язані з розвитком антикорупційної політики та функціонуванням судової влади[57].

Узагальнюючи наведене, і вважаючи вирішення юридичних спорів (куди належить і встановлення винуватості чи невинуватості особи) історичною функцією судів, зазначимо, що по суті завдання ВАКС зводяться до розгляду (здійснення судочинства) відповідних категорій судових справ, визначених процесуальним

---

53 Малетов Д.В. (2021)., с. 187.
54 Шунько М.Г. (2023), с. 73.
55 Антипова І.Л. (2021), с. 200.
56 Камінська Н.В. (2018).
57 Шестопалов Р.М. (2022).

законом, отже, завдання суду розкриваються через його юрисдикцію (підсудність).

Щодо кримінальної юрисдикції, то підсудність ВАКС, що визначає і юрисдикцію слідчих суддів ВАКС, встановлено ст. 33-1 КПК. Згідно з нею, Вищому антикорупційному суду підсудні кримінальні провадження стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених у примітці ст. 45 КК, статтями 206-2, 209, 211, 366-2, 366-3 КК, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених пунктами 1-3 частини п'ятої статті 216 КПК. Оскільки частина п'ята статті 216 КПК – це норма, що визначає підслідність НАБУ, це обумовлює значну пов'язаність юрисдикції ВАКС з підслідністю НАБУ. Але вони співпадають не повністю: є частина справ, які підслідні НАБУ, але підлягають розгляду не в ВАКС, а в загальних судах (місцевих та апеляційних), і навпаки: частина справ, що розслідувалися іншими органами, крім НАБУ, є підсудними ВАКС.

Згадані пункти 1-3 частини п'ятої статті 216 КПК – це як раз той визначник, за яким підсудність ВАКС і підслідність НАБУ співпадають. Це три ознаки, за наявності хоча б однієї з яких справи будуть потрапляти до відповідної категорії (підслідність НАБУ або/та підсудність ВАКС). Перший пункт – це за категорією суб'єкта (вищі службові особи, прямо перелічені в цьому пункті); аналогічно третій пункт – визначає злочини, що можуть бути вчинені щодо службових осіб, визначених у першому пункті. Другий же пункт – визначає підслідність НАБУ та підсудність ВАКС відповідно до критерію розміру предмету правопорушення або завданої ним шкоди (зупинимось на цьому критерії трохи детальніше пізніше).

Щодо відмінностей підслідності НАБУ й підсудності ВАКС, то наприклад, значну питому вагу серед справ, що розглядаються ВАКС, є справи про вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК. Водночас суду підсудні лише правопорушення за ст. 191 КК, в разі їх учинення шляхом зловживання службовим становищем. Однак для підслідності НАБУ проваджень за ст. 191 КК такої вимоги немає. За загальним правилом не підслідні НАБУ, але підсудні ВАКС (також у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем) справи щодо правопорушень, передбачених ст. 262, 308, 312, 313, 320, 357 КК. Аналогічно підсудні ВАКС, але не підслідні НАБУ справи за ст. 364-1, 365-2, 368-3, 368-4 КК.

Натомість для НАБУ другим і третім абзацом п. 3 ч. 5 ст. 216 КПК встановлені правила, що дозволяють прокурору або директору НАБУ мотивованим рішенням доручити детективам НАБУ розслідувати фактично будь-яку справу. При цьому щодо підсудності такої справи в подальшому може виникнути спір. У такому разі, при надходженні такого провадження до ВАКС, суд першої інстанції у підготовчому судовому засіданні або будь-хто зі сторін може звернутися до АП ВАКС щодо передачі справи до іншого суду. Відповідні питання розглядаються колегією з 5 суддів АП ВАКС. Якщо йдеться про корупційні чи пов'язані з корупцією правопорушення, то швидше за все така справа буде підсудна ВАКС. Решта таких справ, звісно, розглядатимуться загальними судами[58].

Щодо підсудності справ ВАКС виникають різні питання, які аналізує Д.В.Пономаренко. Вчений вважає невдалим прийом юридичної техніки щодо зв'язку підсудності НАБУ та підсудності ВАКС з урахуванням темпорального аспекту. Також автор пропонує регламентувати законодавчо питання визначення підсудності у випадку, коли прокурор своєю постановою відніс провадження до підслідності НАБУ[59].

Первинна редакція Закону про ВАКС передбачала, що судовий розгляд кримінальних проваджень щодо злочинів, віднесених КПК до підсудності ВАКС, який розпочато у судах першої та/або апеляційної інстанцій та не закінчено до дня початку роботи ВАКС, продовжується у цих судах. Відповідне визначалось у п. 20-2 розділу XI «Перехідні положення» КПК, що містився в доповненнях, унесених до КПК Законом «Про Вищий антикорупційний суд»[60]. Однак пізніше намір законодавця змінився, і Законом від 12 липня 2018 року № 2509-VIII було викладено згаданий п. 20-2 в новій редакції, якою передбачено передачу до ВАКС кримінальних проваджень щодо злочинів, віднесених до його підсудності, судовий розгляд у судах першої та апеляційної інстанцій яких не закінчено до дня початку його роботи[61]. І вже після початку роботи ВАКС законодавець ще раз уточнив це правило, й передбачив передачу до ВАКС лише підсудних йому за новими правилами справ, якщо досудове розсліду-

58 Див. також: Глотов М.С. (2021).
59 Пономаренко Д.В. (2020).
60 Закон № 2447 (2018).
61 Закон № 2509 (2018).

вання здійснювалося НАБУ та закінчено прокурорами САП. Відповідно, справи, які були передані до судів загальної юрисдикції до початку процесуальної діяльності НАБУ та роботи САП, не підлягали передачі до ВАКС.

Так, у перші місяці початку діяльності ВАКС з інших судів йому було передано 199 справ. Також була передана доволі значна кількість судових проваджень, що належали до компетенції слідчих суддів ВАКС.

У процесі передачі справ з інших судів до ВАКС траплялись помилки, і в деяких випадках за поданням складу суду або сторін АП ВАКС повертала справи до відповідного загального суду для розгляду. Наприклад ухвалою Солом'янського районного суду м. Києва від 9 вересня 2019 року справа № 760/5017/18 була передана до Вищого антикорупційного суду[62]; надалі ж ухвалою АП ВАКС від 08 листопада 2019 року за поданням суду першої інстанції (ВАКС) справу передано на розгляд Солом'янського районного суду м. Києва[63]. Ухвалою Малиновського районного суду м. Одеси від 09 жовтня 2019 року справа № 494/607/18 була передана на розгляд ВАКС[64]; надалі ж ухвалою АП ВАКС від 03 грудня 2019 року за поданням суду першої інстанції (ВАКС) справу передано за підсудністю на розгляд Малиновського районного суду м. Одеси[65].

Згаданий пункт перехідних положень КПК містить також два правила, які по суті не були тимчасовими, й швидше за все, підлягали розміщенню в основній частині кодексу. Перше правило стосується поєднання в одному провадженні кількох злочинів або кількох осіб (якщо хоча б одне правопорушення або одна особа підсудні ВАКС, то справа розглядається в ВАКС). Друге правило – щодо зміни обвинувачення в суді прокурором або випадки, коли допускається вихід судом за межі обвинувачення (перекваліфікація на менш тяжке правопорушення) – в обох цих випадках справа залишається підсудною ВАКС). Щодо випадку зі зміною обвинувачення в суді прокурором – можна навести справу № 591/5513/16-к, в якій прокурор змінив обвинувачення двом особам з ч. 4 ст. 369 на ч. 2 ст. 15, ч. 4 ст. 190 (остання не є підсудною ВАКС, але за згаданим правилом

62 Ухвала Солом'янського районного суду у справі № 760/5017/18 (2019).
63 Ухвала АП ВАКС у справі № 760/5017/18 (2019).
64 Ухвала Малиновського районного суду у справі № 494/607/18 (2019).
65 Ухвала АП ВАКС у справі № 494/607/18 (2019).

справа була розглянута у ВАКС та ухвалено вирок[66], надалі апеляційна скарга розглядалася АП ВАКС[67]). У справі № 757/13635/17-к ВАКС, ухвалюючи вирок, змінив кваліфікацію з ч. 4 ст. 369 КК на ч. 2 ст. 15 ч. 1 ст. 369 КК (що також за загальним правилом не підсудна ВАКС), надалі апеляційну скаргу на вирок суду розглядала АП ВАКС[68]. У справі за № 707/146/17 АП ВАКС, переглядаючи виправдувальний вирок ВАКС за ч. 2 ст. 191 КК, ухвалила обвинувальний вирок, змінивши кваліфікацію на ч. 1 ст. 185 КК[69] (остання також за загальним правилом не підсудна ВАКС).

На юрисдикцію ВАКС не вплинуло доповнення в 2021 р. примітки статті 45 КК поняттям кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією (адже ст. 33-1 КПК частково визначає кримінальну юрисдикцію суду шляхом відсилки на цю примітку, але в цій відсилці залишилось посилання лише на поняття корупційного кримінального правопорушення). Однак поява відповідного поняття кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, стосувалося відновлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання декларації, відповідні правопорушення, передбачені визнаною раніше неконституційною ст. 366-1 КК[70], (якщо вони підпадали під одну з ознак, визначених п. 1-3 ч. 5 ст. 216 КПК) – також належали до підсудності ВАКС (хоча й в термінології КК не називалися правопорушеннями, пов'язаними з корупцією). Із відновленням цієї кримінальної відповідальності в сфері декларування відповідні нові статті 366-2, 366-3 були прямо окремо прописані в ст. 33-1 КПК, що визначає підсудність ВАКС (тобто посилання на примітку до ст. 45 КК тут не було потрібне[71].

А загалом, із процитованої вище норми ст. 33-1 КПК видно, що до підсудності ВАКС законодавець відносить не лише корупційні і пов'язані з корупцією правопорушення. Наприклад, правопорушення, визначені статтями 206-2, 209, 211, 366-2, 366-3 КК – не належать до жодної з цих категорій, але є підсудними ВАКС.

---

66 Вирок ВАКС у справі № 591/5513/16-к (2023).
67 Ухвала АП ВАКС у справі № 591/5513/16-к (2023).
68 Ухвала АП ВАКС у справі № 757/13635/17-к (2022).
69 Вирок АП ВАКС у справі № 707/146/17 (2022).
70 Рішення КСУ № 13-р (2020).
71 Закон № 1074 (2020).

Вище ми згадували, що віднесення до категорії підсудних ВАКС правопорушень визначається вчиненням злочину службовою особою, спеціально передбаченою в п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК, або на суму, що визначена в п. 2 ч. 5 ст. 216 КПК. Цей другий випадок визначає підсудність ВАКС справи за критерієм розміру предмета правопорушення або завданої шкоди (економічний критерій). В цій частині підсудність ВАКС також зазнала певної динаміки. І ця частина змін як раз була пов'язана зі зміною підслідності НАБУ.

До 2021 р. справа потрапляла до підслідності НАБУ і далі до підсудності ВАКС, якщо розмір предмета кримінального правопорушення або завданої ним шкоди в 500 і більше разів перевищував розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленої законом на час вчинення кримінального правопорушення. Звісно, що йшлося лише про правопорушення, які визначені загальним правилом ст. 33-1 КПК (підсудність суду) та ч. 5 ст. 216 КПК (підслідність НАБУ). І саме за цим критерієм до підсудності суду потрапляють справи, якщо кримінальне правопорушення вчинено будь-якою службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків. Якщо ці особи вчинили таке правопорушення в розмірі, визначеному п. 2 ч. 5 ст. 216 КПК, це правопорушення буде підслідне НАБУ та підсудне ВАКС.

Надалі в 2021 р., у зв'язку з початком діяльності Бюро економічної безпеки, законодавець змінив це правило, впровадивши диференціацію за різними видами злочинів. Із 2021 р. згідно з Законом від 17 листопада 2021 р. № 1888-IX по суті впроваджені два нових правила щодо розміру предмету злочину або завданої шкоди. Для так званих економічних злочинів (передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 364, 410 КК) розмір предмету правопорушення або завданої шкоди буде підслідним НАБУ й підсудним ВАКС лише, якщо перевищить 2000 ПМПО на час учинення правопорушення (тобто відповідний критерій був підвищений законодавцем у 4 рази). А ось для правопорушень підкупу (ст. 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 368, 369, 369-2 КК) розмір предмету залишився на попередньому рівні – 500 ПМПО[72].

[72] Закон № 1888 (2021).

У зв'язку з таким, для справ щодо так званих економічних злочинів із розміром предметом правопорушення чи завданої шкоди від 500 до 2000 ПМПО, може трапитись ситуація, коли провадження щодо економічного злочину була віднесена до підслідності НАБУ, однак на час надходження обвинувального акта до суду положення п. 2 ч. 5 ст. 216 КПК змінилося, і справа вже не є підсудною суду. Якщо ж справа була підсудна ВАКС на момент подачі обвинувального акта до суду, то така зміна не тягне передачу справи до іншого суду[73].

Щодо цього економічного критерію варто звернути увагу ще на таку особливість. Сторона захисту, висуваючи заперечення щодо підсудності ВАКС певної справи, іноді стверджує, що розмір предмета правопорушення стороною обвинувачення умисно завищено саме для того, щоби штучно залишити справу за собою. Суд керується при цьому розміром предмета правопорушення, визначеного саме в обвинувальному акті. Якщо цей розмір не буде доведений в ході судового розгляду, це звісно буде відображено у вироку, але на підсудність це не впливає. Аналогічне стосується і підсудності справ за критерієм службової особи. Сторони, звісно, вправі звернутися до АП ВАКС з клопотанням згідно з абз. 2 ч. 3 ст. 34 КПК щодо передачі справи за підсудністю до іншого суду.

Також до юрисдикції ВАКС, як і всіх судів України належить здійснення розгляду справ про адміністративні правопорушення за неповагу до суду (ст. 185-3 КПАП). Щоправда, так було не завжди – серед органів, уповноважених розглядати такі справи до 2022 р. не було вищих спеціалізованих судів. Лише в січні 2022 р. були внесені зміни до відповідних статей КПАП, і ВАКС набув такі повноваження[74]. Вищий антикорупційний суд наразі розглянув лише одну таку справу[75].

У частині адміністративних правопорушень згідно з Заходами на виконання Державної антикорупційної програми на 2023 – 2025 роки юрисдикція ВАКС мала перспективу розширитися шляхом віднесення до компетенції суду розгляду справ про адміністративні правопорушення на підставі протоколів, складених НАЗК. Ці потенційні зміни до законодавства потребували значного збільшення кількості суддів ВАКС. Був розроблений відповідний законопроєкт, про який згадувалось у § 1.1, але який наразі прийнято не було.

---

73 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3620/21 (2022).

74 Закон № 1995 (2022).

75 Постанова ВАКС в справі № 991/5499/22 (2022).

Окрім того в Державній антикорупційній програмі на 2023 – 2025 роки йдеться про деякі випадки розгляду справ, віднесених до предметної підсудності Вищого антикорупційного суду, іншими судами, та пропонується з метою унеможливлення такої практики і досягнення цілей утворення спеціалізованого суду слід унести законодавчі зміни щодо юрисдикції АП ВАКС в усіх справах, віднесених до предметної підсудності ВАКС. Крім того в цій програмі пропонується закріпити за ВАКС повноваження із вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироків, ухвалених цим судом[76].

Висновки. ВАКС був створений як суд виключно кримінальної юрисдикції, його юрисдикція була доповнена розглядом справ про цивільну конфіскацію (цивільна юрисдикція) та справ про застосування санкцій (адміністративна юрисдикція). Також, як і інші суди, ВАКС вправі розглядати справи про адміністративні правопорушення за неповагу до суду.

Завдання ВАКС визначені спеціальним законом, при цьому кожного разу – як при створенні ВАКС, так і при розширенні його завдань та юрисдикції, вносилися зміни до відповідних процесуальних кодексів.

Визначаючи підсудність ВАКС у кримінальній юрисдикції, законодавець застосовує бланкетну норму, відсилаючи до критеріїв, що визначають правила підслідності НАБУ. Цих критеріїв два – за категорією службової особи (суб'єкта або особи, щодо якої вчинено злочин), та за розміром предмета злочину чи завданої шкоди (економічний критерій). Підсудність ВАКС відрізняється від підслідності НАБУ (є частина справ, які підслідні НАБУ, але не підсудні ВАКС, і навпаки які підсудні ВАКС, але не підслідні НАБУ).

Також особливістю конструювання підсудності справ слідчим суддям ВАКС є те, що слідчі судді суду першої інстанції розглядають також клопотання про надання дозволу на застосування негласних слідчих розшукових дій, що в загальних судах віднесено до компетенції слідчих суддів апеляційних судів.

Підсудність кримінальних справ ВАКС до початку його роботи та за роки його діяльності зазнавала неодноразових змін. Після створення суду йому було передано з інших судів 199 криміналь-

[76] Постанова КМУ № 220 (2023).

них проваджень для розгляду по суті та значну кількість проваджень для розгляду слідчими суддями.

Діють правила про поєднані кримінальні правопорушення та поєднаних обвинувачених (за якими в разі, якщо хоча би одне правопорушення в об'єднаному провадженні або один із обвинувачених – підсудні ВАКС, то і вся справа підсудна ВАКС). У випадку зміни обвинувачення в суді прокурором (на злочин, не підсудний ВАКС) або дозволеного виходу судом за межі обвинувачення, справа залишається підсудною ВАКС.

При визначенні підсудності справи за критерієм службової особи та економічним критерієм, суд виходить із їх визначення в обвинувальному акті.

§ 1.3. Особливості формування складу суду у ВАКС

Створення Вищого антикорупційного суду в Україні мало на меті забезпечити, серед іншого, дотримання розумних строків судового розгляду відповідних категорій кримінальних проваджень у складних корупційних справах, для яких якраз були характерними суттєві затримки у судах загальної юрисдикції. Для реалізації цієї мети необхідно було утворити склад суду, який би ретельно, професійно та ефективно розглядав підсудні йому справи.

Кримінально процесуальний закон, в редакції яка діяла на момент створення ВАКС передбачав, що за загальним правилом кримінальне провадження у суді першої інстанції здійснюється судом одноособово. Колегіальний розгляд призначався лише за клопотанням обвинуваченого в справах щодо злочинів, за які законом передбачено покарання у вигляді понад 10 років позбавлення волі, а також у справах щодо злочинів, за які передбачено довічне позбавлення волі. Також частина дев'ята статті 31 КПК ще з часу першої редакції нового КПК 2012 року містила правило, згідно з яким кримінальне провадження стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до Закону «Про державну службу», та осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, здійснюється колегіально (ця норма надалі була уточнена Законом України «Про Національне антико-

рупційне бюро України», в ній передбачено, що всі справи, віднесені до підслідності НАБУ, в суді першої інстанції розглядаються колегіально).

Аналогічно під час вибору моделі, за якою має працювати ВАКС, перевага була надана колегіальному складу суду першої інстанції з трьох суддів для розгляду кримінальних проваджень. До повноважень слідчих суддів, які здійснюють контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування, додано прийняття рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У зв'язку з цим, одночасно з прийняттям у 2018 році Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», до КПК були внесені зміни, необхідні для реалізації положень цього закону. Така форма роботи Вищого антикорупційного суду пов'язана з потребою забезпечити високу професійність суду, зменшити ризик судової помилки, гарантувати безпеку та запобігти можливому впливу на суддів чи іншим корупційним ризикам.

Необхідність запровадження колегіального розгляду справ у Вищому антикорупційному суді в суді першої інстанції була також обумовлена «їх багатоепізодністю, великою кількістю учасників, великою кількістю томів. Існувала думка, що трьом суддям однозначно легше розібратися з такою справою, ніж одному судді. Інша причина – це категорія осіб, стосовно яких Вищий антикорупційний суд розглядає ці справи»[77].

При цьому окремою умовою складу колегії у Вищому антикорупційному суді було визначено суддівський стаж не менше п'яти років хоча б одного з членів колегії. Відтак донедавна колегії у Вищому антикорупційному суді формувались не лише за принципом випадковості але й з урахуванням досвіду члена колегії на посаді судді.

Необхідно відзначити, що до внесення вищезгаданих змін до кримінального процесуального закону колегіальний розгляд справ був відмінною рисою роботи апеляційної та касаційної інстанції, за виключенням певної категорії справ, для яких законом передбачався колегіальний розгляд кримінальних проваджень у судах першої ланки.

---

[77] Ногачевський В. (2019).

Зі спливом часу можна констатувати, що така модель себе виправдала, оскільки колегіальна робота суду була одним із факторів, які вплинули на формування довіри суспільства до процедури розгляду справ у ВАКС та його судових рішень.

Варто зауважити, що хоча теоретично і практично принцип колегіальності вважається додатковою гарантією правильності, або ж якісності судових рішень, насправді існують і мінуси колегіального розгляду справ судами. Так, збільшується ризик необхідності розгляду справи з початку при неможливості одним із членів колегії здійснювати подальший розгляд справи (відставка, звільнення, тривалі хвороба чи відпустка, відрядження)[78].

Така проблема не оминула й Вищий антикорупційний суд. Первинно потреба колегіального розгляду справ цим судом навіть в суді першої інстанції зумовлена як статусом Вищого антикорупційного суду, так і категорією справ, віднесених до його підсудності. Проте, упродовж більше чотирьох років роботи утворилась негативна динаміка здійснюваного ним правосуддя. Кількість справ, розглянутих Вищим антикорупційним судом, стала значено менша за ту, що стала надходити на його розгляд.

Натомість, однією з рекомендацій Європейської комісії щодо членства України в Європейському Союзі було посилення боротьби з корупцією, зокрема, шляхом активних та ефективних розслідувань, а також забезпечення належної динаміки судових справ та винесення вироків[79].

Суспільна довіра до роботи Вищого антикорупційного суду додатково сприяла збільшенню його підсудності, до якої поступово були віднесені окремі категорії адміністративних і цивільних проваджень Зокрема, до виключних повноважень з розгляду кримінальних проваджень додалися повноваження з розгляду цивільних справ, пов'язаних з визнанням активів необґрунтованими і стягнення їх в дохід держави, та адміністративних, пов'язаних з застосуванням санкцій у виді стягнення активів в дохід держави (про це детальніше йдеться в § 1.2). Розширення юрисдикції Вищого антикорупційного суду потребувало задіяння значних людських і часових ресурсів, що також вплинуло на ефективність діяльності суду та призвело до додаткового навантаження.

---

[78] Тесленко І. (2023).

[79] Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС (2022).

Таку позицію підтримувала раніше Венеційська комісія у своєму Висновку CDL-AD(2017)020 від 09.10.2017, оцінюючи законопроєкт № 6011 «Про Вищий антикорупційний суд», вважаючи, що такому суду мають бути підсудними не тільки корупційні правопорушення stricto sensu, але й пов'язані злочини, зокрема такі, як зловживання владою або офіційним статусом, незаконне збагачення та відмивання грошей[80].

Зрештою такі обставини зумовили необхідність перегляду підходу до визначення складу суду щодо розгляду справ, підсудних Вищому антикорупційному суду.

08.11.2023 Європейська комісія у своєму Звіті щодо України за 2023 рік рекомендувала підвищити ефективність та покращити результати у справах про корупцію на високому рівні, зокрема, шляхом надання Вищому антикорупційному суду можливості розглядати окремі справи суддею одноособово[81].

Фактичною передумовою зазначених рекомендацій та реформи стала саме низька динаміка розгляду справ про корупційні та пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення, артикульована, серед іншого, в Антикорупційній стратегії на 2021- 2025 роки[82].

Крім того запровадження одноособового розгляду справ у Вищому антикорупційному суді стало також одним із завдань Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки (підпункт 1 п. 3.3.4.1.1 додатку 2 до Програми), яке спрямоване на досягнення прогресу в запобіганні та протидії корупції[83].

Безумовно можливість розгляду кримінальних проваджень у судах першої інстанції суддею одноособово потенційно посприяє скороченню строків розгляду справ, зменшенню кількості відкладень та перерв у розгляді справи. Адже і громадяни України, й інші особи, які перебувають на території нашої держави, юридичні особи, які ведуть бізнес у нашій країні, інвестори готові вкладати гроші в розбудову України, повинні мати впевненість та справедливі очікування щодо захисту їхніх прав, бізнесу, ресурсів від будь-яких посягань та свавілля. Крім того, процесуальними нормами КПК передбачена можливість апеляційного та у визначених законом ви-

---

80 Opinion on the Draft Law on Anticorruption Courts (2017).
81 Ukraine 2023 Report (2023).
82 Закон № 2322 (2022).
83 Постанова КМУ № 220 (2023).

падках – касаційного оскарження судових рішень суду першої інстанції у випадку винесення їх з порушенням норм матеріального та/або процесуального права. Тож все зазначене вище є запобіжниками та гарантією прийняття законного та обґрунтованого рішення суддею одноособово[84].

З огляду на це, а також беручи до уваги міжнародні рекомендації, 23.10.2023 на розгляд Верховної Ради України було внесено два альтернативних законопроєкти, які стосувались запровадження одноособового розгляду кримінальних проваджень Вищим антикорупційним судом:

1) проєкт Закону України «Про внесення змін до статті 31 КПК щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження Вищим антикорупційним судом» (реєстр. № 10178)[85];

2) проєкт Закону України «Про внесення змін до статті 31 КПК щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження» (реєстр. № 11130) [86].

Суть законопроєкту № 10178 полягала лише в поширенні на Вищий антикорупційний суд як суд першої інстанції загальних правил щодо одноособового або колегіального здійснення кримінального провадження. Він не змінював порядку розгляду справ в інших судах і фокусувався саме на проблемі низької динаміки розгляду справ у ВАКС.

На відміну від законопроєкту № 10178, у законопроєкті № 11130 пропонувалось додатковий виняток із загальних положень щодо одноособового розгляду кримінальних проваджень в першій інстанції, що полягає у можливості обрання колегіального розгляду кримінальних проваджень певною категорією осіб.

Зокрема, цим законопроєктом пропонувалось запровадити, як правило, одноособовий розгляд справ Вищим антикорупційним судом, крім випадків, коли є клопотання обвинуваченого щодо колегіального розгляду справи судом у складі трьох суддів щодо:

(1) злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років;

(2) злочинів, у вчиненні яких обвинувачується Президент України, повноваження якого припинено, народний депутат України,

---

84 Тесленко І. (2023).

85 Законопроєкт № 10178 (2023).

86 Законопроєкт № 11130 (2024).

Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Генеральний прокурор, Голова Служби безпеки України, член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Антимонопольного комітету України, Голова Національного банку України.

У Висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України ідея передбачити можливість одноособового розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів, у вчиненні яких обвинувачується Президент України, повноваження якого припинено, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Генеральний прокурор, Голова Служби безпеки України тощо (частина друга статті 31 КПК, в той час як кримінальні провадження щодо злочинів, у вчиненні яких обвинувачуються, наприклад, військовослужбовці вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, віднести до колегіального розгляду Вищим антикорупційним судом (за існування відповідних умов, передбачених частиною другою статті 32 КПК), видалась сумнівною. Помилково можна припустити меншу суспільну шкідливість злочинів, у вчиненні яких обвинувачуються вищі посадові особи держави, порівняно зі злочинами, у вчиненні яких обвинувачуються військовослужбовці вищого офіцерського складу[87].

При цьому викладена у законопроєкті № 11130 позиція не обмежила сферу своєї дії лише Вищим антикорупційним судом, а поширилась на всі суди першої інстанції, а також торкнулась не тільки особливо тяжких, а і нетяжких та тяжких злочинів.

Зрештою 24.04.2024 Верховною Радою України було підтримано законопроєкт № 11130 шляхом прийняття Закону України № 3655-IX «Про внесення змін до стаття 31 Кримінального процесуального

[87] Законопроєкт № 11130 (2024).

кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження»[88].

Цим Законом порядок визначення складу суду в Вищому антикорупційному суді було змінено, передбачено визначення складу суду в загальному для всіх судів України порядку. Скасовано також правило щодо наявності в складі колегії судді зі стажем не менше 5 років (як у суді першої, так і в суді апеляційної інстанції). Слід принагідно відзначити, що після травня 2024 р. в суддівському корпусі ВАКС і його Апеляційної палати немає жодного судді, який би мав стаж на посаді судді менше 5 років. У цій частині зміни мають значення при змінах у складі постійних колегій, а також при змінах у складі суду внаслідок вибуття одного із суддів (наприклад внаслідок задоволення відводу).

Водночас цим Законом розширено і дещо змінено перелік осіб, що мають право заявити клопотання про розгляд колегіально кримінального провадження щодо них в усіх судах. Зокрема, до таких осіб наразі віднесено: Президента України, повноваження якого припинено, народних депутатів України, Прем'єр-міністр України, членів Кабінету Міністрів України, Секретаря Ради національної безпеки і оборони України, Генерального прокурора, заступника Генерального прокурора – керівника САП, Голову Служби безпеки України, Директора Державного бюро розслідувань, Директора Національного антикорупційного бюро України, Голову Національного агентства з питань запобігання корупції, Голову Антимонопольного комітету України, Голову Національного банку України, Голову Рахункової палати, Голову Фонду державного майна України, Голову Центральної виборчої комісії, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голову та суддів Конституційного Суду України, Голову Верховного Суду, голів вищих спеціалізованих судів, Голову Вищої ради правосуддя.

Примітно, що виокремлення деяких керівників центральних органів влади пов'язане з загальнодержавною сферою дії їх повноважень та особливостями підпорядкування, за яких працівники таких органів та їх структурних підрозділів мають виконувати його розпорядження, а, відповідно, суспільна шкода від злочинної діяльності такого керівника може бути вищою.

---

[88] Закон № 3655 (2024).

Такий підхід законодавця поширився і на представників суддівської спільноти, зокрема, на голів вищих судів та Голову і суддів Конституційного Суду України. Проте частина друга статті 52 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачає, що судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судоустрою чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді.

Тобто голова суду виконує представницькі функції і не наділений повноваженнями надавати іншим суддям вказівки чи іншим чином впливати на їх роботу. Відповідно, рівень суспільної шкоди від вчинення корупційного кримінального правопорушення суддею, який виконує адміністративні функції голови, не може вважатись вищим. Те ж саме стосується інших кримінальних правопорушень, до прикладу, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами.

Прийняті зміни додатково створили інші проблеми загального характеру. Колегіальний розгляд кримінальних проваджень про нетяжкі та тяжкі злочини, вчинені певними категоріями осіб, потенційно здійснюватимуть усі суди першої інстанції. Таке регулювання може негативно позначитись на завантаженості суддів та, відповідно, динаміці розгляду місцевими загальними судами кримінальних проваджень. До того ж, цілком реалістичним виглядає припущення, що через наявний некомплект суддів у місцевих судах подекуди буде унеможливлено утворення колегіального складу суду.

Ба більше, у Висновку НАЗК до проєктів Законів України «Про внесення змін до статті 31 Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження» (реєстр. № 11130 від 27 квітня 2024 р.) та «Про внесення змін до статті 31 Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження Вищим антикорупційним судом» (реєстр. № 10178 від 23 жовтня 2023 р.) наведена слушна думка, що запропоноване законопроєктом № 11130 виключення, яке зумовлене не суворістю потенційних наслідків обвинувачення, і, відповідно, підвищеними гарантіями, а обійманням обвинуваченим певної посади, має ознаки дискримінаційності. Виділення категорії обвинувачених, клопотання яких може слугувати підставою для колегіального розгля-

ду справи судом першої інстанції, не відповідає принципу рівності перед законом і судом (частина перша статті 10 КПК).

Принагідно також звертаємо увагу, що наразі на розгляді Верховної Ради України знаходяться:

- проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо розгляду кримінальних проваджень відносно суддів» (реєстр. № 9497 від 17 липня 2023 р.), спрямований на збереження колегіального розгляду справи та на залучення присяжних до розгляду в Вищому антикорупційному суді кримінальних проваджень відносно суддів[89];

- проєкт Закону України «Про внесення змін до статті 31 Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження Вищим антикорупційним судом» (реєстр. № 10178 від 23 жовтня 2023 р.), в якому пропонується розповсюдити на кримінальні провадження, підсудні Вищому антикорупційному суду, загальні правила здійснення кримінального провадження в судах першої та апеляційної інстанцій, визначені в статті 31 Кримінального процесуального кодексу України[90];

- проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення кількості підстав здійснення кримінального провадження колегіально в суді першої інстанції» (реєстр. № 10386 від 29 грудня 2023 р.), спрямований на встановлення одноособового розгляду справ Вищому антикорупційному суді в суді першої інстанції та колегіального розгляду при здійсненні кримінального провадження в апеляційному порядку[91].

Крім того, незважаючи на внесення змін до кримінального процесуального закону щодо складу суду Вищого антикорупційного суду під час розгляду кримінальних проваджень стосовно корупційних кримінальних правопорушень, досі не розглянутим залишився законопроєкт № 10338 «Про внесення змін до КАСУ та ЦПК щодо вдосконалення порядку розгляду справ Вищим антикорупційним судом», який має на меті забезпечити належну динаміку судового розгляду справ у порядку адміністративного і цивільного

[89] Законопроєкт № 9497 (2023).
[90] Законопроєкт № 10178 (2023).
[91] Законопроєкт № 10386 (2023).

провадження, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду[92].

За таких обставин, існує висока вірогідність, що питання про формат складу суду у Вищому антикорупційному суді ще неодноразово буде підійматись у законодавчому органі.

Окремої уваги заслуговує питання, яким складом суду має здійснюватися підготовче судове засідання, у разі коли обвинувачений, який має право на колегіальний розгляд, наполягає на такому.

За змістом частини четвертої статті 315 КПК під час підготовчого судового засідання суд роз'яснює обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього колегіально судом у складі трьох суддів.

Вважаємо, що у такому ж порядку має здійснюватися і реалізація такого права для осіб перерахованих у пункті два частини другої статті 31 КПК та права на суд присяжних. Тобто розгляд кримінального провадження, уже у складі колегії суддів, має продовжуватися зі стадії судового розгляду.

Судова практика має непоодинокі випадки коли сторона захисту, мотивуючи необхідність забезпечити принцип незмінності та законності складу суду, наполягає на потребі провести також і підготовче судове засідання колегіальним складом суду.

Частина одинадцята статті 31 КПК встановлює, що суддя чи склад колегії суддів для розгляду конкретного кримінального провадження визначається у порядку, передбаченому частиною третьою статті 35 цього Кодексу. Своєю чергою, частина третя статті 35 КПК регулює порядок визначення судді або складу суду, однак не визначає стадію коли це має відбутися.

Стаття 31 КПК оперує загальним поняттям, що кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється:

- одноособово;
- колегіально судом у складі трьох суддів або судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних лише за клопотанням обвинуваченого;

[92] Законопроєкт № 10338 (2023).

- колегіально судом у складі трьох суддів щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі.

Попри те, що кримінальне провадження у суді першої інстанції включає в себе також підготовче судове провадження, тобто формально можна було б стверджувати, що воно мало б відбуватися колегіально і у випадках коли про це клопоче обвинувачений, однак конструкція статті 31 у взаємозв'язку з частиною четвертою статті 315 КПК, таку логіку спростовує.

Фактично підготовче судове засідання має здійснюватися колегіально у складі трьох суддів лише щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі. В інших випадках підготовче судове засідання здійснюватиметься одноособово і у випадку коли за його наслідком постановляється ухвала про призначення справи до судового розгляду, вирішується клопотання про колегіальний склад суду.

Такі доводи корелюються із Засадами використання автоматизованої системи документообігу Вищого антикорупційного суду, згідно з абзацом третім пункту 4 яких, з урахуванням змін, внесених рішенням № 1 зборів суддів Вищого антикорупційного суду від 15 травня 2024 р., на підставі ухвали суду кількісний склад суду може бути зменшений або збільшений шляхом здійснення повторного автоматизованого розподілу. При цьому суддя-доповідач у справі не змінюється[93].

Перехідними положеннями Закону № 3655-IX передбачено продовження колегіального розгляду судом справ, в яких було призначено судовий розгляд на момент набрання чинності цим Законом.

У справах, в яких на момент набрання чинності Законом здійснювалося підготовче судове засідання колегіально в складі трьох суддів, воно продовжується в такому ж складі. Якщо йдеться про справу, де передбачено одноособовий розгляд, суд у колегіальному складі, призначаючи справу до розгляду, передає справу для визначення подальшого одноособового складу суду[94]. Головуючий суддя при цьому не змінюється. Так само суд вчиняє в справах, де обвинуваченим не заявлено клопотання про колегіальний судовий розгляд[95].

---

93 Засади використання АСДС ВАКС (2024).

94 Напр.: Ухвала ВАКС у справі № 991/3528/24 (2024); Ухвала ВАКС у справі № 991/1705/24 (2024).

95 Напр.: Ухвала ВАКС у справі № 991/3844/24 (2024).

Проведення підготовчого судового засідання суддею одноособово означає також розгляд в одноособовому складі угод про визнання винуватості, укладених на досудовому розслідуванні (адже такі угоди розглядаються судом саме в підготовчому судовому засіданні). Також ці зміни впливають на порядок розгляду заяв про відвід або самовідвід судді (якщо в колегіальному складі суду такі заяви розглядаються цим же складом суду, то при одноособовому – передаються для розгляду іншому судді, що визначається в порядку авторозподілу).

Висновки. 24 квітня 2024 р. було прийнято і 16 травня 2024 р. набув чинності Закон № 3655-IX, який передбачив одноособовий розгляд частини кримінальних проваджень у Вищому антикорупційному суді. Це обумовлено суспільною довірою до Суду, досягненням його всіма суддями 5-річного стажу, та потребою у більш швидкому розгляді кримінальних проваджень.

Цим Законом порядок визначення складу суду в Вищому антикорупційному суді було змінено, передбачено визначення складу суду в загальному для всіх судів України порядку. Скасовано також правило щодо наявності в складі колегії судді зі стажем не менше 5 років (як у суді першої, так і в суді апеляційної інстанції). Слід принагідно відзначити, що після травня 2024 р. в суддівському корпусі ВАКС і його Апеляційної палати немає жодного судді, який би мав стаж на посаді судді менше 5 років.

Нині відповідно до змін, унесених вказаним Законом, в кримінальному провадженні, що надходить до суду автоматизованим розподілом визначається головуючий суддя, який проводить підготовче судове засідання та вирішує всі передбачені для вирішення на цій стадії питання. Якщо в кримінальному провадженні є обвинувачення хоча б в одному злочині, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком понад 10 років, чи на момент вчинення кримінального правопорушення обвинувачений перебував на посаді, яка перелічена у пункті другому частини другої статті 31 КПК, суддя в підготовчому засіданні роз’яснює обвинуваченому право заявити клопотання про розгляд провадження колегіально в складі трьох суддів.

У разі заявлення такого клопотання суд ухвалою про призначення судового розгляду обов'язково призначає колегіальний розгляд у складі трьох суддів.

У справах, в яких на момент набрання чинності Законом здійснювалося підготовче судове засідання колегіально в складі трьох суддів, воно продовжувалося в такому ж складі. У справах, де передбачено одноособовий розгляд, суд у колегіальному складі, призначаючи справу до розгляду, передає справу для визначення подальшого одноособового складу суду, головуючий суддя при цьому не змінюється. Так само суд вчиняє в справах, де обвинуваченим не заявлено клопотання про колегіальний судовий розгляд.

Проведення підготовчого судового засідання суддею одноособово означає також розгляд в одноособовому складі угод про визнання винуватості, укладених на досудовому розслідуванні (адже такі угоди розглядаються судом саме в підготовчому судовому засіданні). Також ці зміни впливають на порядок розгляду заяв про відвід або самовідвід судді (якщо в колегіальному складі суду такі заяви розглядаються цим же складом суду, то при одноособовому – передаються для розгляду іншому судді, що визначається в порядку авторозподілу).

ГЛАВА 2
КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ У ВИЩОМУ АНТИКОРУПЦІЙНОМУ СУДІ

§ 2.1. Застосування запобіжного заходу у вигляді застави

Значення застави та її місце в системі запобіжних заходів. Запровадження у кримінальному процесі України такого запобіжного заходу як застава було спрямоване на зменшення випадків тримання підозрюваних під вартою та заповнення значного розриву у суворості існуючих до цього запобіжних заходів.

Загалом з 05 вересня 2019 р. по 30 червня 2024 р. із 567 розглянутих клопотань про тримання під вартою слідчі судді ВАКС 379 клопотань задовольнили (у інших випадках було, зокрема, 85 разів відмовлено в задоволені клопотання, 18 клопотань повернуто, у 20 випадках застосовано інший запобіжний захід тощо). За цей же період з 302 розглянутих клопотань про застосування застави ВАКС 265 разів застосував заставу (у інших випадках було, зокрема, 19 разів відмовлено у задоволенні клопотання, 2 клопотання повернуто, у одному випадку застосовано інший запобіжний захід).

У АП ВАКС з 05 вересня 2019 р. по 30 червня 2024 р. перебувало на розгляді 410 апеляційних скарг на ухвали слідчих суддів про тримання під вартою, з яких переглянуто по суті 359 ухвал (260 залишено без змін, 99 скасовано), відмовлено у відкритті провадженні за 16 апеляційними скаргами, 17 скарг повернуто, закрито 18 проваджень у зв’язку із відмовою від апеляційної скарги. За цей же період у провадженні АП ВАКС перебувало на розгляді 164 апеляційні скарги на ухвали слідчих суддів про заставу, з яких розгля-

нуто по суті 147 (114 залишено без змін, 33 скасовано), відмовлено у відкритті апеляційного провадження за двома апеляційними скаргами, три повернуто, 12 проваджень закрито у зв'язку із відмовою від апеляційної скарги.

Метою цього параграфа є продемонструвати правові підходи, які сформовані у практиці АП ВАКС з 05.09.2019 щодо застосування застави.

Застосування (відмова в застосуванні) застави як запобіжного заходу у кримінальному провадженні охоплює: (1) встановлення застави вперше чи відмова у цьому (у тому числі альтернативної до тримання під вартою застави); (2) зміна іншого запобіжного заходу на заставу та навпаки; (3) скасування застави; (4) стягнення застави у дохід держави та відмова у цьому. Ці рішення під час досудового розслідування підлягають оскарженню в апеляційному порядку на підставі п. 5-1 ч. 1 ст. 309 КПК.

Дієвість застави обумовлюється: (1) прагненням зберегти гроші, які внесені як застава; (2) впливом заставодавця на підозрюваного; (3) можливістю застосування тримання під вартою без визначення альтернативної застави у разі, коли підозрюваний був під заставою, проте порушив її (п. 3 ч. 4 ст. 183 КПК); (4) покладенням на особу обов'язків (ч. 5 ст. 194 КПК).

Надання переваги у конкретній ситуації застосування запобіжного заходу саме заставі може, зокрема, залежати від особливостей ризиків, які необхідно нівелювати. Так, цілодобовий домашній арешт є «несуворою» формою ізоляції підозрюваного та, зокрема, не запобігає можливості вільного спілкування підозрюваного як особисто, так і за допомогою засобів телекомунікації з особами, стосовно яких є обов'язок утриматись від спілкування. Враховуючи факт порушення такого обов'язку підозрюваним (під загрозою втрати застави в розмірі 80 млн грн), цілодобовий домашній арешт не зможе ефективно запобігти цьому ризику (ухвала АП ВАКС від 28 травня 2020 р. № 991/3661/20[96]). Судом встановлено обов'язок утриматись від спілкування у зв'язку із необхідністю запобігання ризику впливу на них, а також не можуть запобігти ризику знищення доказів. З цих підстав домашній арешт не зможе ефектив-

[96] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3661/20 (2020).

но запобігти цим ризикам (ухвала АП ВАКС від 29 серпня 2022 р. № 991/2997/22[97]).

У справах предметно підсудних ВАКС тримання під вартою не може бути застосовано без визначення альтернативної застави.

Особливості проваджень ВАКС і межі КПК щодо розмірів застав. Застави у справах ВАКС вирізняються, зокрема, тим, що: (1) у більшій частині випадків (у порівнянні зі справами, які не є предметно підсудними ВАКС) їх розміри є вищими встановлених КПК меж (ч. 5 ст. 182); (2) первинно визначені розміри застав дуже рідко не вносяться відразу, відповідно – незначна кількість підозрюваних залишається під вартою.

Це загалом пояснюється характеристиками предметно підсудних ВАКС кримінальних проваджень (щодо найнебезпечніших корупційних злочинів, особливо великі розміри неправомірної вигоди, значні статки підозрюваних тощо). Виділення законодавцем з усіх кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів тих, які предметно підсудні ВАКС, свідчить про їх винятковість. Цим, зокрема, зумовлює відповідно і винятковість розмірів застав у цих справах. Звичайно, що це не позбавляє суд необхідності не тільки у кожному випадку виходу за межі КПК при визначенні розміру застави мотивувати це, а й розкрити обставини, які вплинули на конкретний розмір застави.

Додатковим фактором встановлення застави у розмірі, який перевищує межі КПК, є визначення її як альтернативи до тримання під вартою. У зв'язку із цим, розмір застави збільшується з тим, щоб забезпечити таку ж дієвість застави, як і тримання під вартою. За загальним правилом застава у межах КПК не може бути альтернативою до тримання під вартою, адже сама по собі вона є значно м'якішим запобіжним заходом. Тримання ж під вартою є винятковим запобіжним заходом (ч. 1 ст. 183 КПК), а тому й альтернативна до нього застава у переважній більшості ситуацій визначається як для «виключного випадку» (ч. 5 ст. 182 КПК).

Так, АП ВАКС неодноразово звертала увагу, що встановлений законом обов'язок слідчого судді, суду визначити розмір застави в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою свідчить про те, що застава в певному розмірі здатна за-

[97] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2997/22 (2022).

безпечити належну процесуальну поведінку підозрюваного на тому ж рівні (з тією ж ефективністю), що і тримання під вартою. Тримання під вартою не застосовується у зв'язку з внесенням застави у розмірі, визначеному слідчим суддею чи судом. Отже, законодавцем визначено, що за умови внесення застави в певному розмірі вона (застава) за своєю ефективністю забезпечення належної процесуальної поведінки підозрюваного та запобігання ризикам є еквівалентною такому винятковому запобіжного заходу як тримання під вартою. Інші запобіжні заходи (в тому числі домашній арешт) в цьому випадку не здатні забезпечити дієвість кримінального провадження на тому ж рівні що й тримання під вартою (ухвали АП ВАКС від 07.11.2019 № 991/908/19[98], від 28 травня 2020 р. № 991/3661/20[99], від 26 жовтня 2020 р. № 991/8214/20[100], від 06 березня 2021 р. № 758/11219/16[101], від 29 серпня 2022 р. № 991/2997/22[102], від 01 листопада 2022 р. № 991/4791/22[103]).

Такий підхід у подальшому був сприйнятий і іншими апеляційними судами (ухвали Дніпровського апеляційного суду від 17 листопада 2021 р. № 216/870/21[104], від 07 лютого 2022 р. № 201/13454/21[105], від 16 листопада 2022 р. № 208/5318/22[106], від 23 листопада 2022 р. № 183/7122/22[107], від 23 листопада 2022 р. № 932/6603/22[108], від 01 грудня 2022 р. № 210/3272/22[109], від 19 червня 2024 р. № 229/2443/22[110], від 19 квітня 2023 р. № 202/6030/23[111], від 04 травня 2023 р. № 203/1161/23[112]; ухвала Івано-Франківського апеляційного суду від 10 лютого 2022 р. № 344/1887/21[113]; ухвала Одеського апеляційного суду від 25 бе-

98 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/908/19 (2019).
99 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3661/20 (2020).
100 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/8214/20 (2020).
101 Ухвала АП ВАКС у справі № 758/11219/16 (2021).
102 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2997/22 (2022).
103 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4791/22 (2022).
104 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 216/870/21 (2021).
105 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 201/13454/21 (2022).
106 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 208/5318/22 (2022).
107 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 183/7122/22 (2022).
108 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 932/6603/22 (2022).
109 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 210/3272/22 (2022).
110 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 229/2443/22 (2024).
111 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 202/6030/23 (2023).
112 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 203/1161/23 (2023).
113 Ухвала Івано-Франківського апеляційного суду у справі № 344/1887/21 (2022).

резня 2021 р. № 522/4534/21[114]; ухвали Полтавського апеляційного суду від 29 серпня 2023 р. № 554/6810/23[115], від 15 листопада 2023 р. № 554/928/23[116]).

АП ВАКС, зменшуючи заставу з 907 754 грн та з 1 035 120 грн до визначених КПК меж (181 600 грн), звертала увагу, що: (1) при визначенні розміру застави за межами ч. 5 ст. 182 КПК слідчий суддя не встановив обставин, які б свідчили про наявність виключних випадків; (2) шкоди 907 754 грн чи більше 5 млн грн не може бути достатньою підставою для визначення застави вище зазначеної в КПК межі для тяжкого злочину, а саме такий розмір шкоди не є достатнім для твердження про виключний характер обставин кримінального провадження; (3) високий рівень матеріального забезпечення підозрюваного чи членів його сім'ї сам по собі також не може розцінюватися як виключна обставина, яка дає право слідчому судді на вихід за встановлені законом межі при визначенні розміру застави, оскільки безпосередньо не стосується обставин інкримінованого підозрюваному правопорушення (ухвали АП ВАКС від 04 березня 2021 р. № 991/520/21[117] та від 25 червня 2021 р. № 991/4107/21[118]). В інших справах також наголошувалось, що (1) високий рівень матеріального забезпечення підозрюваного чи членів його сім'ї сам по собі не може розцінюватися як виключна обставина для виходу за встановлені КПК межі розміру застави (ухвала АП ВАКС від 13 липня 2023 р. № 991/4857/23[119]); (2) саме по собі заможне існування людини та її сім'ї не може бути причиною для визначення застави у розмірі, в якому її може бути застосовано у виняткових випадках (ухвали АП ВАКС від 07 червня 2024 р. № 991/4268/24[120], від 11.06.2024 № 991/4116/24[121]). Такий підхід сприймається й іншими апеляційними судами (наприклад, ухвали Харківського апеляційного суду від 09 серпня 2021 р.

[114] Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/4534/21 (2021).
[115] Ухвала Полтавського апеляційного суду у справі № 554/6810/23 (2023).
[116] Ухвала Полтавського апеляційного суду у справі № 554/928/23 (2023).
[117] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/520/21 (2021).
[118] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4107/21 (2021).
[119] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4857/23 (2023).
[120] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4268/24 (2024).
[121] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4116/24 (2024).

№ 953/14500/21[122], Полтавського апеляційного суду від 02 липня 2021 р. № 554/11643/20[123]).

Збільшуючи розмір застави з 744 300 грн до 1 488 600 грн (за межами КПК), АП ВАКС зробила висновок, що виключність випадку в цій справі обумовлюється обставинами вчинення кримінальних правопорушень, заявленим розміром попереджених збитків, майновим та сімейним станом підозрюваної та осіб, з якими вона підтримує взаємовідносини (ухвала АП ВАКС від 23 червня 2022 р. № 991/1938/22[124]). Розмір збитків, у завданні яких обґрунтовано підозрюється особа (більше 8,2 млрд грн) є достатнім для обґрунтування висновку про наявність виключного випадку, визначеного ч. 5 ст. 182 КПК, та існування підстав для призначення суми застави більшої, ніж передбачає максимальна межа (ухвали АП ВАКС від 16 квітня 2021 р. № 991/1973/21[125], від 12 травня 2021 р. № 991/1974/21[126]). Обставини кримінального правопорушення ставали визначальним фактором виключного випадку для визначення застави у більшому розмірі, ніж передбачено ч. 5 ст. 182 КПК – характер кримінального правопорушення, дані про особу підозрюваного, розмір неправомірної вигоди та правовий статус осіб, яким вона пропонувалась – детективи НАБУ та прокурора САП, а також те, що ця вигода пропонувалась за службові дії у справі про корупційний злочин, підслідний НАБУ (ухвала АП ВАКС від 13 червня 2024 р. № 991/4826/24[127]). Виключність випадку, що обумовлює визначення застави понад встановлені КПК межі (більше 3 млн грн), є: тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюється особа – особливо тяжкий корупційний злочин; обставини кримінального правопорушення, які на даний час відповідають стандарту доведення «обґрунтована підозра» (вчинення організованою групою за участі народного депутата України, службових осіб правоохоронного органу, АРМА, ДП «Сетам», розмір шкоди); майновий стан підозрюваного та його дружини (ухвала АП ВАКС від 10 липня 2023 р. № 991/4668/23[128]). На виключність випадку

[122] Ухвала Харківського апеляційного суду у справі № 953/14500/21 (2021).
[123] Ухвала Полтавського апеляційного суду у справі № 554/11643/20 (2021).
[124] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1938/22 (2022).
[125] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1973/21 (2021).
[126] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1974/21 (2021).
[127] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4826/24 (2024).
[128] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4668/23 (2023).

для визначення розміру застави вище визначеної межі КПК (2,1 млн грн) вплинув, зокрема, спосіб імовірного вчинення злочину, за яким мало місце орієнтовно 15-кратне завищення ціни на поставлене обладнання порівняно з його собівартістю для підприємства (ухвала АП ВАКС від 23 травня 2024 р. № 991/3799/24)[129].

Суд у цьому контексті також звертав увагу, що термін «у виключних випадках» є оціночним критерієм щодо здатності або нездатності забезпечити виконання обов'язків підозрюваним. У такому разі орієнтирами для визначення розміру застави може бути майновий стан підозрюваного, розмір майнової шкоди або доходу, в отриманні якого він підозрюється, сума неправомірної вигоди. Відсутність чітких критеріїв обрання розміру застави у виключних випадках, визначення її грошового еквіваленту відбувається відповідно до внутрішнього переконання суду (ухвали АП ВАКС від 21 вересня 2022 р. № 991/2729/22[130], від 13 грудня 2022 р. № 991/5071/22[131], від 06 грудня 2022 р. № 991/5734/22[132], від 01 березня 2023 р. № 991/431/23[133] та від 07 квітня 2023 р. № 991/949/23[134]).

Визначення розміру застави та його зменшення. ***Критерії.*** Розмір застави визначається або (1) у встановлених КПК межах, або (2) з перевищенням цих меж [це можливо у виключних випадках: а) особа підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, б) застава у межах КПК не здатна забезпечити виконання обов'язків].

Конкретний розмір застави (чи у межах КПК, чи поза ними) визначається судом на основі ряду критеріїв, які закріплені у загальних рисах КПК, сформовані у практиці ЄСПЛ та українських судів. У будь-якому випадку розмір застави не може бути вищим, ніж просить сторона обвинувачення.

АП ВАКС неодноразово звертала увагу, що при визначені розміру застави слід врахувати такі критерії: (1) обставини кримінального правопорушення; (2) особливий характер справи; (3) майновий стан підозрюваного; (4) його сімейний стан, у тому числі матеріальне становище близьких осіб; (5) масштаб його фінансо-

[129] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3799/24 (2024).
[130] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2729/22 (2022).
[131] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/5071/22 (2022).
[132] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/5734/22 (2022).
[133] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/431/23 (2023).
[134] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/949/23 (2023).

вих операцій; (6) даних про особу підозрюваного; (7) встановлені ризики, передбачених статтею 177 КПК; (8) «професійне середовище» підозрюваного; (9) помірність обраного розміру застави та можливість її виконання, а також за певних обставин (10) шкоду, завдану кримінальним правопорушенням. З одного боку, розмір застави повинен бути таким, щоб загроза її втрати утримувала б підозрюваного від намірів та спроб порушити покладені на нього обов'язки, а з іншого не має бути таким, щоб через очевидну неможливість виконання умов цього запобіжного заходу це фактично призвело б до подальшого його ув'язнення, яке в останньому випадку перетворилося б на безальтернативне (ухвали АП ВАКС від 22 жовтня 2019 р. № 760/25235/19[135], від 07 листопада 2019 р. № 991/908/19[136], від 24 лютого 2020 р. № 991/981/20[137], від 30 січня 2020 р. № 991/425/20[138]).

Слід звернути увагу, що критерії визначення розміру застави суттєво змінилися з часу, коли цей запобіжний захід тільки був запроваджений у кримінальній юстиції України. Так, з кінця 1996 р. в КПК 1960 року у ст. 154- 1 передбачалося, що у всіх випадках розмір застави не може бути меншим розміру цивільного позову, обґрунтованого достатніми доказами. На це також звертав увагу Верховний Суд України та зазначав, що лише розмір цивільного позову про відшкодування моральної шкоди, матеріальних вимог потерпілого, не пов'язаних із вчиненим щодо нього злочином, судових витрат тощо не повинні впливати на розмір застави у цьому контексті (п. 9 постанови Пленуму від 26 березня 1999 р. № 6 «Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу»[139]). Із 2011 року це обмеження було розширено і окрім розміру цивільно позову розмір застави не міг бути меншим також і від розміру майнової шкоди, завданої злочином, або розміру отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, обґрунтованих достатніми доказами. Лише у разі незначної ролі співучасника суд міг визначити розмір застави в межах КПК 1960 року без обмеження мінімального розміру зазначеними вище умовами.

---

135 Ухвала АП ВАКС у справі № 760/25235/19 (2019).
136 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/908/19 (2019).
137 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/981/20 (2020).
138 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/425/20 (2020).
139 Постанова Пленуму ВСУ № 6 (1999).

Сьогодні таких обмежень щодо мінімального розміру застави не існує. Більше того, розмір застави не може ґрунтуватися головним чином на грошовій оцінці наслідків ймовірного злочину. Послідовною практикою ЄСПЛ визначено, що застава покликана забезпечити не відшкодування будь-якої шкоди, завданої внаслідок передбачуваного злочину, а лише присутність обвинуваченого у судовому засіданні, а розмір шкоди, не може бути основною причиною обґрунтування рішення про визначення розміру застави.

Проте у практиці АП ВАКС звертається увага на обмеження максимального розміру застави. Так, слідчий суддя при вирішенні питання про розмір застави, яку він має на меті обрати як альтернативний триманню під вартою запобіжний захід, обмежений максимальним розміром (верхньою межею) застави, зазначеної у відповідному клопотанні слідчого (прокурора), оскільки саме слідчий (прокурор) визначає і має довести слідчому судді, що такий запобіжний захід є спроможним досягти цілей, визначених ст. 177 КПК. З огляду на вказане, розмір застави як самостійного запобіжного заходу чи альтернативного триманню під вартою не може перевищувати обґрунтований у клопотанні детектива розмір застави (ухвали АП ВАКС від 07 листопада 2019 р. № 991/908/19[140], від 01 листопада 2022 р. № 991/4791/22[141]). Розмір застави не повинен перевищувати розмір, зазначений у апеляційній скарзі прокурора (ухвала АП ВАКС від 25 січня 2023 р. № 991/5605/22[142]).

Майновий стан підозрюваного. Збільшуючи розмір застави з 252 240 грн до 1 051 000 грн, АП ВАКС, зокрема, враховувала не тільки наявність домоволодіння, а й його стан (досліджувалися фототаблиці до протоколу обшуку будинку) (ухвала від 23 квітня 2020 р. № 991/3003/20[143]).

У переважній більшості випадків на розмір застави впливає лише задекларований майновий стан підозрюваного та його сім'ї. Визнаючи заставу у розмірі 7 млн грн помірною для підозрюваного, АП ВАКС опиралася на наявність у нього та членів родини задекларованих у 2019 році доходів на суму, яка значно перевищує цей

[140] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/908/19 (2019).
[141] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4791/22 (2022).
[142] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/5605/22 (2023).
[143] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3003/20 (2020).

розмір (ухвала АП ВАКС від 21 лютого 2020 р. № 991/982/20[144]), більше 5 млн грн – з огляду на інформацію щодо нерухомого майна, доходів підозрюваного та його дружини, а також задекларованих готівкових коштів (ухвала АП ВАКС від 03 березня 2020 р. № 991/1277/20[145]), більше 1,2 / 0,9 / 2,1 / 1,1 / 10,1 / 3,5 / 5,1 / 1,2 / 6,9 / 1,1 / 1,4 / 10 / 9 та 12 млн грн – ґрунтуючись лише на наявності майна та грошових коштів як підозрюваного, так і членів його сім'ї, згідно поданої декларації (ухвали АП ВАКС від 07 травня 2020 р. № 991/3362/20[146], від 28 травня 2020 р. № 991/3913/20[147], від 30 червня 2020 р. № 991/3851/20[148], від 15 вересня 2020 р. № 991/4709/20[149], від 19 травня 2021 р. № 991/2820/21[150], від 04 жовтня 2021 р. № 991/6270/21[151], від 20 жовтня 2021 р. № 991/6460/21[152], від 09 листопада 2021 р. № 991/7138/21[153], від 14 січня 2022 р. № 991/8421/21[154], від 03 травня 2022 р. № 991/8305/21[155], від 22 червня 2022 р. № 991/1940/22[156], від 04 жовтня 2022 р. № 991/3434/22[157], від 08 лютого 2023 р. № 991/465/23[158], від 25 березня 2024 р. № 991/10928/23[159], від 05 червня 2024 р. № 991/3813/24[160] відповідно).

У переважній більшості випадків рішення слідчих суддів про визначення розміру застави на основі майнового стану підозрюваного та його сім'ї залишаються без змін АП ВАКС. Інколи неправильне врахування цього фактору при визначенні розміру застави призводило як до зменшення АП ВАКС застави (ухвали від 20 жовтня 2022 р. № 991/4351/22[161], від 12 травня 2023 р.

144 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/982/20 (2020).
145 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1277/20 (2020).
146 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3362/20 (2020).
147 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3913/20 (2020).
148 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3851/20 (2020).
149 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4709/20 (2020).
150 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2820/21 (2021).
151 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/6270/21 (2021).
152 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/6460/21 (2021).
153 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/7138/21 (2021).
154 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/8421/21 (2022).
155 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/8305/21 (2022).
156 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1940/22 (2022).
157 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3434/22 (2022).
158 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/465/23 (2023).
159 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/10928/23 (2024).
160 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3813/24 (2024).
161 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4351/22 (2022).

№ 991/3716/23[162]), так і до її збільшення (ухвали від 16 травня 2023 р. № 991/2234/23[163], від 02 травня 2023 р. № 991/2231/23[164]).

Врахування необхідних майнових витрат, особливо для підтримання здоров'я, має впливати в бік зниження розміру застави, адже зачіпає не тільки право власності, а й інші фундаментальні права підозрюваного і його близьких. Так, АП ВАКС звертала увагу на обставини, які вплинули на майновий стан підозрюваного та не були враховані слідчим суддею: (1) підозрюваному за рік нараховано 861 тис. грн заробітної плати; (2) він є єдиним годувальником у сім'ї та на його утриманні перебуває дружина, яка з 2019 р. безробітна і отримує лише державну та соціальну допомогу, та двоє малолітніх дітей, які потребують спеціального догляду та витрат на їх утримання, виховання та розвиток (надані договори про надання освітніх послуг, які включають в себе корекційні індивідуальні заняття на суму 30 тис. грн щомісяця); (3) батько підозрюваного потребує дороговартісного лікування (підтверджується довідкою про стан здоров'я). У зв'язку із цим, розмір застави у 713 700 грн був визнаний непомірним для підозрюваного та зменшений до мінімального розміру передбаченого п. 3 ч. 5 ст. 182 КПК, а саме до 190 320 грн (ухвала АП ВАКС від 30 листопада 2021 р. № 991/7763/21[165]). У практиці суду при визначенні розміру застави враховуються витрати, а саме – наявність на утриманні неповнолітніх дітей, необхідність системної оплати за орендоване житло, факт внесення застави у сумі більше 1 млн грн у іншому кримінальному провадженні (ухвала АП ВАКС від 02 червня 2020 р. № 991/1366/20[166]).

Арештовані активи і застава. Розмір застави не може базуватися на врахуванні майнових активів, на які попередньо було накладено арешт (ухвала АП ВАКС від 26 жовтня 2020 р. № 991/8214/20[167]). Такі активи можуть бути арештованими вже після визначення підозрюваного розміру застави і вплинути на цей розмір. Це може стати підставою для подальшого зменшення застави. Так, захист як на нову обставину істотної зміни майнового стану посилався на ухвалу від 21 вересня 2020 р., якою арешто-

[162] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3716/23 (2023).
[163] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2234/23 (2023).
[164] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2231/23 (2023).
[165] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/7763/21 (2021).
[166] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1366/20 (2020).
[167] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/8214/20 (2020).

вані належні підозрюваному годинники, колекції картин та книг загальною вартістю понад 40 млн грн. Колегія суддів погодилася з доводами захисту, що зазначена обставина є новою (після визначення 28 травня 2020 р. застави в розмірі 100 млн грн) обставиною зміни майнового стану підозрюваного та врахував її для зменшення розміру застави (ухвала АП ВАКС від 27 жовтня 2020 р. № 991/8087/20[168]). Визнаючи заставу у розмірі 788 250 грн непомірною та зменшуючи її розмір до 168 160 грн враховувалось, зокрема, що нерухоме майно особи на час розгляду клопотання про запобіжний захід було арештовано (ухвала АП ВАКС від 25 вересня 2020 р. № 991/7485/20[169]).

Разом із тим обсяг та характеристика майнових активів підозрюваного, якщо навіть вони й арештовані, можуть вплинути на розмір застави. Це допускається лише за умови, коли ці активи демонструють звичний стиль життя підозрюваного і його можливості систематично здобувати ці значні активи.

Приховані активи. У практиці АП ВАКС трапляються випадки визначення розміру застави, який перевищує «офіційний» майновий стан підозрюваного. У таких ситуаціях визначення розміру застави значною мірою ґрунтується на тому, що наявні достатні підстави вважати про наявність у підозрюваного поряд із офіційно задекларованими майновими активами й прихованих активів на суму, співставну з визначеною заставою.

Як такі приховані активи АП ВАКС оцінювала (1) відшукання значної суми грошових коштів у сейфі робочого кабінету підозрюваного, які не є предметом неправомірної вигоди, у сумі понад 1,1 млн доларів США та 1 700 євро (хоч зазначені грошові кошти вилучені при проведенні обшуку, однак наявність такої їх кількості, без розумного пояснення їх походження стороною захисту, свідчило про значний обсяг фінансових операцій підозрюваного); (2) передача підозрюваним через інших осіб грошових коштів членам родини за кордон; (3) володінням грошовими активами в сумі близько 400 тис. грн та 300 тис. доларів США, які не були віднайдені при проведенні обшуків; (4) розміром неправомірної вигоди в сумі майже 1,8 млн доларів США, яку за версією сторони обвинувачення отримав підозрюваний, частину з якої в розмірі близько 450 тис. до-

[168] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/8087/20 (2020).
[169] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/7485/20 (2020).

ларів США не віднайдено (ухвала АП ВАКС від 31 травня 2023 р. № 991/4344/23[170]). В інших справах суд звернув увагу, що невідповідність фінансового стану підозрюваного відносно розміру його офіційних доходів може свідчити також про існування необлікованих джерел доходу у нього (ухвали АП ВАКС від 15 серпня 2022 р. № 991/2771/22[171] та від 06 грудня 2023 р. № 991/9823/23[172]).

Як приховані активи також можуть враховуватися грошові кошти, якими ймовірно заволодів підозрюваний і які можуть знаходитися під його контролем. Так, суд врахував інкримінування підозрюваному злочину у складі організованої групи із заподіянням збитків в особливо великих розмірах, частина з яких внаслідок його дій виведена за межі України в сумі 3,6 млн доларів США та 9,15 млн євро та оцінив це як виключний випадок, визначений ч. 5 ст. 182 КПК і призначив заставу у розмірі 50 млн грн (ухвала АП ВАКС від 12 лютого 2024 р. № 991/726/24[173]). При визначенні розміру застави апеляційний суд врахував, що підозрювана вчинила дії в інтересах своєї сестри, яка і отримала кошти від відчуження нерухомого майна (ухвала АП ВАКС від 19 травня 2023 р. № 991/3980/23[174]).

Проте слід враховувати, що первинно встановлений розмір альтернативної застави при вирішенні питання про продовження застосування запобіжного заходу до підозрюваного має бути основою для врахування нових даних, здобутих за два місяці нормального досудового розслідування щодо виявлення прихованих активів підозрюваного. Тобто вимоги до доказування ймовірної наявності під контролем підозрюваного прихованих майнових активів має зростати з нормальним перебігом досудового розслідування. Це обґрунтовується тим, що з плином розслідування в кримінальних провадженнях, де потрібно враховувати майновий стан підозрюваного, укріплюється доказова база щодо його дійсного майнового стану (офіційного та прихованого), тому до переконливості позиції обвинувачення в цій частині мають висуватися більш суворі вимо-

[170] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4344/23 (2023).
[171] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2771/22 (2022).
[172] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/9823/23 (2023).
[173] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/726/24 (2024).
[174] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3980/23 (2023).

ги (ухвала АП ВАКС від 15 серпня 2023 р. № 991/6814/23[175], окрема думка судді від 20 липня 2023 р. № 991/6032/23[176]).

Так, в одній із справ суд виходив із того, що стандарт доказування стороною обвинувачення відповідного майнового стану підозрюваної особи з перебігом ефективного досудового розслідування має зростати, особливо у разі, якщо: (1) встановлення попереднього розміру застави базувалось серед іншого на припущенні про можливість володіння нею значними активами на підставі непрямих доказів [в обставинах цієї справи – активами, які ймовірно перебували в розпорядженні організованої злочинної групи з огляду на зміст матеріалів «чорної бухгалтерії»]; (2) стороною обвинувачення не надано доказів, які б спростовували твердження сторони захисту про відсутність зв'язку з іншими членами організованої групи протягом тривалого часу до повідомлення про підозру; (3) застава в раніше визначеному розмірі не була внесена тривалий час. Нових, більш вагомих доказів щодо обґрунтування майнового стану підозрюваної на рівні, що дозволяє їй внести заставу в раніше визначеному обсязі, не було надано. У результаті АП ВАКС знизила розмір застави до визначеної КПК межі (ухвала від 15 травня 2023 р. № 991/3711/23[177]).

Врахування можливостей заставодавців. При визначенні розміру застави може враховуватися «професійне середовище» підозрюваного, його зв'язки із іншими особами, які можуть виступити заставодавцями.

Інколи сторона обвинувачення посилається, зокрема, на те, що підозрюваний (1) взамін на ненадання викривальних показів стосовно іншої особи може отримати від останньої необхідну фінансову допомогу; (2) має довірливі відносини з підприємцями до такого ступеня, що вони можуть внести заставу за нього.

Такі аргументи можуть враховуватися при визначенні розміру застави, за умов, коли: (1) ця особа конкретизована (абстрактне посилання на те, що будь-які особи не позбавлені права внести заставу, не може прийматися судом); (2) є достатні підстави вважати, що така особа дійсно має інтерес чи прагнення внести заставу за

175 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/6814/23 (2023).
176 Окрема думка судді до ухвали АП ВАКС у справі № 991/6032/23 (2023).
177 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3711/23 (2023).

підозрюваного; (3) майновий стан цієї особи свідчить, що обраний розмір застави і для неї не є непомірним.

Зменшення розміру застави за нормального перебігу кримінального провадження. За загальним правилом за нормального перебігу досудового розслідування суворість запобіжного заходу має зменшуватися. Таке зменшення зазвичай обумовлюється об'єктивним зниженням із плином розслідування ризиків, для запобігання яких власне і застосовується будь-який запобіжний захід. Разом із тим, слід мати на увазі, що зі зниженням одних ризиків інші можуть зростати. Особливо це стосується ризику переховування від правосуддя. Ймовірність цього ризику має властивість підвищуватися у найбільш критичні для підозрюваного моменти провадження (щонайменше у моменти затримання/повідомлення про підозру, зміну повідомлення про підозру на більш тяжку, розкриття вагомого обвинувального доказу, затвердження угоди з іншим співучасником, наближення судового розгляду у першій та апеляційній інстанціях до кінцевого рішення тощо). Така властивість ризиків як їх зниження чи підвищення з плином провадження заслуговує на окреме наукове дослідження.

Щодо застави, то її зменшення за нормального перебігу кримінального провадження має суттєву різницю у підставах залежно від того чи її внесено, чи її не внесено і людина продовжує перебувати під вартою. У останньому випадку зменшення розміру альтернативної застави більшою мірою стосується не самої застави, а подальшого тримання людини під вартою. У цьому разі зменшення розміру альтернативної застави є способом знизити суворість продовженого для підозрюваного запобіжного заходу у виді тримання під вартою. У разі ж коли застава внесена, то подальше зменшення її розміру може ґрунтуватися на зменшенні ризиків (за умови, що інші суттєво не зросли) та/або на необхідності врахувати нові об'єктивні обставини в житті підозрюваного чи заставодавця, які потребують грошей. У такому разі повернення застави (повне чи часткове) спрямоване на забезпечення життєдіяльності особи чи її близьких.

АП ВАКС також неодноразово звертала увагу, що саме по собі невнесення підозрюваним застави не може свідчити про її непомір-

ність (ухвали АП ВАКС від 27 березня 2023 р. № 991/1824/23[178], від 06 грудня 2023 р.[179] та 22 травня 2024 р. № 991/4493/23[180] тощо). Цю обставину суд використовує виключно у взаємозв'язку із іншими, а не як самодостатню. Так, суд брав до уваги обставини щодо тяжкості інкримінованого злочину, відведену йому слідством роль ймовірного організатора злочину, вид і розмір можливого покарання, розмір імовірної шкоди, сімейний та майновий стан підозрюваного, його стан здоров'я, наявність у нього та його дружини задекларованого рухомого та нерухомого майна, готівкових коштів, доходів подружжя, факт невнесення попередньо визначеного розміру застави (у сумі 21 млн грн) та допускав зниження розміру застави до 7,35 млн грн (ухвала АП ВАКС від 21 січня 2021 р. № 991/10414/20)[181]. З плином часу у зв'язку зі зміною обставин, що враховувались при визначенні первинного розміру застави, та тривалим невнесенням застави, визначеної ухвалою про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, розмір застави може підлягати зміні (ухвала АП ВАКС від 02 червня 2020 р. № 991/3685/20[182]).

Актуальність ризиків має оцінюватися в обставинах конкретного кримінального провадження. Проте є можливість виділити деякі загальні підходи до цього питання в контексті зменшення розміру застави. Так, АП ВАКС неодноразово наголошувала, що ризик незаконного впливу на свідків (п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК) існує не лише на початковому етапі кримінального провадження при збиранні доказів, а й продовжує існувати на стадії судового розгляду до моменту безпосереднього отримання судом показань від свідків та дослідження їх судом (наприклад, ухвали АП ВАКС від 21 жовтня 2019 р. № 369/3820/17[183], від 22 жовтня 2019 р. № 760/25235/19[184], від 07 листопада 2019 р. № 991/908/19[185], від 11 березня 2021 р. № 991/1379/21[186], від 14 квітня 2023 р. № 991/2291/23[187] тощо).

178 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1824/23 (2023).
179 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4493/23 (2023).
180 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4493/23 (2024).
181 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/10414/20 (2021).
182 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3685/20 (2020).
183 Ухвала АП ВАКС у справі № 369/3820/17 (2019).
184 Ухвала АП ВАКС у справі № 760/25235/19 (2019).
185 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/908/19 (2019).
186 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1379/21 (2021).
187 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2291/23 (2023).

Наведений підхід у подальшому був сприйнятий також й іншими апеляційними судами (ухвала Вінницького апеляційного суду від 29 листопада 2023 р. № 127/35837/23[188]; ухвали Дніпровського апеляційного суду від 08 червня 2023 р. № 206/1462/23[189], від 31 серпня 2023 р. № 203/3336/23[190], від 31 жовтня 2023 р. № 233/2667/23[191], від 06 травня 2024 р. № 201/12551/23[192]; ухвала Закарпатського апеляційного суду від 04 грудня 2023 р. № 308/17556/23[193]; ухвали Запорізького апеляційного суду від 20 листопада 2023 р. № 333/1728/21[194], від 06 грудня 2023 р. № 331/4167/23[195]; ухвала Івано-Франківського апеляційного суду від 04 липня 2022 р. № 344/6833/22[196]; ухвали Київського апеляційного суду від 20 квітня 2023 р. № 761/7448/23[197], від 04 березня 2024 р. № 759/17908/23[198], від 10 квітня 2024 р. № 752/13364/23[199], від 17 квітня 2024 р. № 761/10435/24[200]; ухвали Кропивницького апеляційного суду від 14 лютого 2022 р. № 404/777/22[201], від 08 серпня 2023 р. № 405/557/23[202], від 10 жовтня 2023 р. № 390/1212/21[203], від 09 січня 2024 р. № 404/9352/23[204]; ухвала Одеського апеляційного суду від 05 січня 2023 р. № 522/16924/22[205] та від 02 березня 2023 № 522/16924/22[206], від 07 березня 2023 р. № 522/2309/23[207], від 02 травня 2023 р. № 522/5511/22[208], від 03 травня 2023 р.

188 Ухвала Вінницького апеляційного суду у справі № 127/35837/23 (2023).
189 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 206/1462/23 (2023).
190 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 203/3336/23 (2023).
191 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 233/2667/23 (2023).
192 Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 201/12551/23 (2024).
193 Ухвала Закарпатського апеляційного суду у справі № 308/17556/23 (2023).
194 Ухвала Запорізького апеляційного суду у справі № 333/1728/21 (2023).
195 Ухвала Запорізького апеляційного суду у справі № 331/4167/23 (2023).
196 Ухвала Івано-Франківського апеляційного суду у справі № 344/6833/22 (2023).
197 Ухвала Київського апеляційного суду у справі № 761/7448/23 (2023).
198 Ухвала Київського апеляційного суду у справі № 759/17908/23 (2024).
199 Ухвала Київського апеляційного суду у справі № 752/13364/23 (2024).
200 Ухвала Київського апеляційного суду у справі № 761/10435/24 (2024).
201 Ухвала Кропивницького апеляційного суду у справі № 404/777/22 (2022).
202 Ухвала Кропивницького апеляційного суду у справі № 405/557/23 (2023).
203 Ухвала Кропивницького апеляційного суду у справі № 390/1212/21 (2023).
204 Ухвала Кропивницького апеляційного суду у справі № 404/9352/23 (2024).
205 Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/16924/22 (2023).
206 Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/16924/22 (2023).
207 Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/2309/23 (2023).
208 Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/5511/22 (2023).

№ 522/4281/23[209], від 09 травня 2023 р. № 522/4281/23[210], від 16 травня 2023 р. № 522/7909/23[211], від 31 серпня 2023 р. № 947/7460/23[212]; ухвала Сумського апеляційного суду від 28 липня 2023 р. № 577/4320/20[213] та від 14 серпня 2023 р. № 577/4320/20[214], від 25 жовтня 2023 р. № 591/6367/21[215], від 13 грудня 2023 р. № 591/4670/22[216]; від 15 лютого 2024 р. № 591/3821/23[217] та від 25 березня 2024 р. № 591/3821/23[218]; ухвала Тернопільського апеляційного суду від 08 квітня 2020 р. № 607/4495/20[219], від 11 червня 2024 р. № 607/10763/24[220]; ухвали Харківського апеляційного суду від 06 червня 2023 р. № 619/3977/17[221], від 01 серпня 2023 р. № 635/1295/20[222], від 25 червня 2024 р. № 953/2599/24[223]; від 27 червня 2024 р. № 953/2599/24[224]; ухвали Херсонського апеляційного суду від 13 листопада 2023 р. № 766/7111/23[225], від 27 березня 2024 р. № 766/4305/23[226], від 28 травня 2024 р. № 766/9837/23[227], від 10 квітня 2024 р. № 766/6601/23[228] та від 10 квітня 2024 р. № 766/8733/23[229]; ухвала Чернігівського апеляційного суду від 17 квітня 2024 р. № 740/902/24[230]).

Така позиція є справедливою виключно у разі, коли: (1) відповідні свідки допитані стороною обвинувачення; (2) підозрюваний знає про таких свідків; (3) їх показання є цінними саме для позиції сторони обвинувачення. Очевидно, що коли підозрюваний не знає

---

209 Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/4281/23 (2023).
210 Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/4281/23 (2023).
211 Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/7909/23 (2023).
212 Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 947/7460/23 (2023).
213 Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 577/4320/20 (2023).
214 Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 577/4320/20 (2023).
215 Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 591/6367/21 (2023).
216 Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 591/4670/22 (2023).
217 Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 591/3821/23 (2024).
218 Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 591/3821/23 (2024).
219 Ухвала Тернопільського апеляційного суду у справі № 607/4495/20 (2020).
220 Ухвала Тернопільського апеляційного суду у справі № 607/10763/24 (2024).
221 Ухвала Харківського апеляційного суду у справі № 619/3977/17 (2023).
222 Ухвала Харківського апеляційного суду у справі № 635/1295/20 (2023).
223 Ухвала Харківського апеляційного суду у справі № 953/2599/24 (2024).
224 Ухвала Харківського апеляційного суду у справі № 953/2599/24 (2024).
225 Ухвала Херсонського апеляційного суду у справі № 766/7111/23 (2023).
226 Ухвала Херсонського апеляційного суду у справі № 766/4305/23 (2024).
227 Ухвала Херсонського апеляційного суду у справі № 766/9837/23 (2024).
228 Ухвала Херсонського апеляційного суду у справі № 766/6601/23 (2024).
229 Ухвала Херсонського апеляційного суду у справі № 766/8733/23 (2024).
230 Ухвала Чернігівського апеляційного суду у справі № 740/902/24 (2024).

про коло допитаних свідків чи знає про них, але вони дали показання, які явно не сприяють обвинуваченню проти нього, то зі сторони підозрюваного відсутня можливість чи будь-яка мотивація впливати на таких свідків аж до допиту їх судом.

Якщо в матеріалах справи відсутні протоколи допитів свідків, то й неможливо встановити не тільки цінність їх показань для сторони обвинувачення, а й взагалі те, що вони допитані. У разі ж, коли свідки ще не допитані, то ризик незаконного впливу на них може бути лише на початкових етапах досудового розслідування або за умови наявності об'єктивних перешкод провести такі допити. Це часто обумовлюється (1) об'єктивною неможливістю швидко їх допитати після переходу розслідування з таємної у відкриту фазу; (2) тривалістю процедури встановлення відповідних свідків; (3) невизначеністю цінності їх майбутніх показань. Такі подібні фактори слід враховувати при оцінці цього ризику вперше.

При продовженні дії запобіжного заходу на таку оцінку впливають і додаткові обставини. Так, якщо сторона обвинувачення в обґрунтування застосування запобіжного заходу посилається на ризик незаконного впливу на свідків, яких планує допитати у подальшому, і суд встановлює цей ризик, то подальше обґрунтування продовження існування цього ризику не може бути обумовлено бездіяльністю сторони обвинувачення у виді невжиття заходів щодо допиту цих свідків. У такому випадку сторона обвинувачення в ході здійснення подальшого розслідування в першу чергу має вжити заходи для усунення цього ризику шляхом здійснення відповідних допитів або надати переконливі докази неможливості цього. Якщо ж такі заходи сторона обвинувачення не вжила протягом розумного строку (в межах застосованого до підозрюваного запобіжного заходу) без поважних на те причин, то цей ризик не можна вважати актуальним та наявним у кримінальному провадженні. За іншого підходу існування такого ризику буде обумовлюватись поведінкою сторони обвинувачення і може штучно підтримуватися її бездіяльністю.

Аналогічною є ситуація з оцінкою актуальності інших ризиків, які пов'язані з формуванням доказової бази сторони обвинувачення, на що звертала увагу АП ВАКС. Так, якщо сторона обвинувачення в обґрунтування застосування запобіжного заходу, продовження

строку його дії чи строку дії обов'язків, передбачених ст. 194 КПК, посилається на необхідність здобути під час досудового розслідування нові докази і слідчий суддя, суд підтверджує цю необхідність, постановляючи відповідне рішення, подальше обґрунтування необхідності застосування заходів забезпечення кримінального провадження чи обґрунтування продовження існування ризиків не може бути обумовлено бездіяльністю сторони обвинувачення у виді невжиття заходів чи зволікання щодо отримання певних речей і документів, допитів тих самих свідків тощо (ухвали АП ВАКС від 27 березня 2023 р. № 991/1824/23[231] та від 15 травня 2023 р. № 991/3711/23[232])[233].

Наслідки невнесення застави. Невнесення підозрюваним застосованої до нього застави є підставою для її зміни на інший запобіжний захід. Так, підозрюваний, який не тримається під вартою, не пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави зобов'язаний внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити їх внесення заставодавцем та надати документ, що це підтверджує, слідчому, прокурору, суду. Зазначені дії можуть бути здійснені пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, якщо на момент їх здійснення не буде прийнято рішення про зміну запобіжного заходу (ч. 6 ст. 182 КПК).

У практиці ВАКС трапляються випадки, коли до підозрюваного застосовується застава, проте він оскаржує цю ухвалу слідчого судді до АП ВАКС і не вносить її повністю чи частково. Важливим у цьому випадку є те, чи перешкоджає таке апеляційне оскарження зміні застави на інший запобіжний захід за клопотанням сторони обвинувачення.

АП ВАКС дійшла висновку, що подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді про застосування запобіжного заходу в вигляді застави не впливає (1) на необхідність її безумовного виконання, в тому числі в частині внесення грошових коштів, та (2) на розгляд по суті слідчим суддею клопотання про зміну запобіжного заходу в разі невнесення грошових коштів як застави (ухвала АП ВАКС від 30 квітня 2020 р. № 991/3051/20[234]).

---

231 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1824/23 (2023).
232 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3711/23 (2023).
233 Щодо критеріїв зменшення розміру застави див. також: Торбас О.О. (2024).
234 Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3051/20 (2020).

Такий висновок ґрунтується на:

(а) меті та суті запобіжного заходу в вигляді застави [саме сумою грошових коштів забезпечується належна процесуальна поведінка підозрюваного і без фактичного внесення грошових коштів застава по суті зводиться до особистого зобов'язання, адже не забезпечується можливість застосування кримінально-процесуальної відповідальності в вигляді звернення застави в дохід держави при порушенні її умов. За таких обставин застава втрачає дієвість];

(б) порядку виконання ухвал слідчого судді про застосування застави та правових наслідків невнесення застави [ч. 6 ст. 182, ст. 205, ч. 2 ст. 534 КПК];

(в) правових наслідків апеляційного оскарження такої ухвали [подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання, крім випадків, встановлених КПК (ч. 2 ст. 400 КПК), КПК ж не встановлює можливості зупинення виконання до набрання законної сили ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді застави. Законодавець з метою забезпечення дієвості запобіжних заходів передбачив негайне безумовне виконання ухвал слідчих суддів про їх застосування. У протилежному випадку, обумовленість вирішення питання про зміну запобіжного заходу часом закінчення апеляційного перегляду попередньої ухвали, з огляду на обмежені строки досудового розслідування, скорочений термін розгляду таких клопотань, позбавить відповідні ухвали слідчих суддів та відповідні запобіжні заходи дієвості].

Стягнення застави в дохід держави і пропорційність. При порушенні умов такого запобіжного заходу як застава процедура його застосування включає також застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності. Так, у разі порушення умов застави вона звертається в дохід держави. Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу (ч. 9 ст. 182 КПК). Тобто звернення застави в дохід держави є невід'ємною складовою зміни запобіжного заходу в вигляді застави, яка передбачена ч. 8 та ч. 10 ст. 182 КПК, та охоплюється поняттям «застосування запобіжного заходу» в вигляді застави. У зв'язку із цим, звернення застави в дохід держави має (із врахуванням

особливостей цього заходу) відповідати встановленим правилам застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

У разі невиконання обов'язків заставодавцем, а також, якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України (ч. 8 ст. 182 КПК).

Ця норма прямо не передбачає необхідності встановлювати виправданість відповідного ступеня втручання у права і свободи особи у зв'язку із зверненням застави в дохід держави. Тому судова практика йшла шляхом стягнення повної суми застави у разі порушення її умов. Проте, з урахуванням прямої вказівки закону на необхідність дотримання вимоги пропорційного втручання щодо будь-якого випадку застосування заходів забезпечення кримінального провадження (п. 2 ч. 3 ст. 132 КПК), це є обов'язковою умовою і при вирішенні питання про звернення застави в дохід держави.

Особливо гостро необхідність врахування пропорційності постала у практиці ВАКС щодо застав, які були визначені і внесені у значних розмірах [перші справи, у яких АП ВАКС звернула увагу на принцип пропорційності, стосувалися стягнення застав у дохід держави у 2020 році у розмірах 30 млн грн з 80 млн грн, 35 млн грн з 70 млн грн, 0,5 млн грн з 1,5 млн грн (ухвали АП ВАКС від 29 квітня 2020 р. № 991/2529/20[235], від 16 квітня 2020 р. № 991/1114/20[236], від 29 квітня 2020 р. № 991/2890/20[237] відповідно)].

Окрім наведених вище норм КПК, необхідність забезпечення виправданості відповідного ступеня втручання у права і свободи особи у зв'язку із зверненням застави в дохід держави та зміст цієї вимоги регламентуються й іншими положеннями КПК, нормами Конституції України з урахуванням практики Конституційного Суду України та нормами Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Конвенція) з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

---

[235] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2529/20 (2020).
[236] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1114/20 (2020).
[237] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2890/20 (2020).

Так, в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відноситься верховенство права (п. 1 ч. 1 ст. 7, ч. 1 ст. 8 КПК).

Одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею (абз. 3 п. 2.2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2012 від 25.01.2012[238]). Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню (абз. 2 та 3 п. 4.1 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 02.11.2004[239]). Держава, виконуючи свій головний обов'язок утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ч. 2 ст. 3 Конституції України) повинна утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини (абз. 1 п. 3 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2016 від 01.06.2016[240]). Елементи права, зокрема розмірність, рівність, мораль, об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України (п. 4.3 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2005 від 24.03.2005[241]), тому розмірність (пропорційність) обмеження прав має визначатися відповідно до встановлених принципів справедливості (п. 3.2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2007 від 20.06.2007[242]).

---

238 Рішення КСУ № 3-рп (2012).
239 Рішення КСУ № 15-рп (2004).
240 Рішення КСУ № 2-рп (2016).
241 Рішення КСУ № 2-рп (2005).
242 Рішення КСУ № 5-рп (2007).

ЄСПЛ неодноразово розглядав справи про звернення застави на користь публічних фондів в контексті можливих порушень ст. 6 Конвенції та ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Так, ЄСПЛ визнав прийнятною скаргу на звернення застави в дохід держави в контексті ймовірного порушення п. 1 ст. 6 Конвенції (рішення у справі Коваль проти України від 19.10.2006, заява № 65550/01, § 64[243]). У цій же справі ЄСПЛ визнано, що утримання застави фактично спричинило призначення додаткового покарання заявнику за невиконання умов звільнення під заставу (§ 104 рішення). Отже, при зверненні застави в дохід держави повинні бути дотримані вимоги ст. 6 Конвенції.

Застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу (ч. 11 ст. 182 КПК). Лише сам факт внесення коштів як застави не припиняє право власності особи, яка внесла відповідні кошти (підозрюваний (обвинувачений) чи заставодавець), на ці кошти до прийняття судом рішення, що набуло законної сили, про звернення її в дохід держави чи на виконання вироку в частині майнових стягнень.

ЄСПЛ неодноразово нагадував, що згідно з усталеною практикою органів Конвенції, поняття «майно» (*possessions*) може означати «існуюче майно» (*existing possessions*) або активи, включаючи права вимоги, стосовно яких заявник може стверджувати, що він має принаймні «законне сподівання» на отримання можливості ефективно здійснити майнове право (*Stretch v. the United Kingdom*, заява № 44277/98, § 32[244]). ЄСПЛ також констатував, що звернення застави (при застосуванні такого запобіжного заходу в кримінальному провадженні) в дохід держави є втручанням держави в майнові права заявника (*Lavrechov v. The Czech Republic* від 20.06.2013, заява № 57404/08, § 43[245]).

Таким чином, кошти, внесені в якості застави, охоплюються поняттям «майно», яке підпадає під захист ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції, а звернення таких коштів в дохід держави безсумнівно є втручанням держави у право на мирне володіння майном, оскільки позбавляє підозрюваного (обвинуваченого) чи заставодавця

[243] Koval v. Ukraine (2006).
[244] Stretch v. the United Kingdom (2003).
[245] Lavrechov v. The Czech Republic (2013).

як власності, так і правомірних очікувань на повернення коштів, внесених як застава, після припинення дії цього запобіжного заходу. Враховуючи викладене, при зверненні застави в дохід держави окрім вимог ст. 6 Конвенції повинні бути дотримані також і вимоги ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції.

У справах про звернення застави в дохід держави важливим питанням є те, чи було стягнення застави пропорційним з огляду на порушення умов застави під час провадження, а рішення суду про стягнення застави має призвести до «справедливого балансу» між вимогами суспільного інтересу та вимогами дотримання прав заявника в обставинах справи (*Lavrechov v. The Czech Republic* від 20.06.2013, заява № 57404/08, § 51, 56[246]).

Отже, звернення застави в дохід держави на підставі ч. 8 ст. 182 КПК передбачає дотримання вимог Конституції України та КПК щодо принципу верховенства права, ст. 6 Конвенції та ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції, які для цього випадку встановлюють необхідність дотримання принципу пропорційності [звернення застави у дохід держави (1) повинно спрямовуватися на досягнення легітимної мети та (2) бути співмірним з нею, а (3) сам розмір стягнутої застави має бути пропорційним з огляду на порушення умов застави під час кримінального провадження, тобто таке звернення повинно призвести до справедливого балансу між вимогами суспільного інтересу та вимогами дотримання права на мирне володіння майном].

Лише при дотриманні принципу пропорційності буде реалізована така властивість права, як справедливість (кримінально-процесуальна відповідальність у вигляді звернення застави в дохід держави буде співмірною з вчиненим правопорушенням) та буде досягнута виправданість відповідного ступеня втручання у права і свободи особи у зв’язку із зверненням застави в дохід держави, що передбачено п. 2 ч. 3 ст. 132 КПК.

Дотримання принципу пропорційності при зверненні застави в дохід держави передбачає диференціацію негативних наслідків у вигляді повного чи часткового звернення в дохід держави грошових коштів, внесених в якості застави як запобіжного заходу, при порушенні умов звільнення під заставу, залежно від характеристик

[246] Lavrechov v. The Czech Republic (2013).

порушення підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов'язків (тривалості, інтенсивності, повторності, ступеню і форми вини, кількість порушених обов'язків, негативних наслідків для кримінального провадження, що настали чи могли настати від такого порушення тощо) та мети, заради досягнення якої застосовувались відповідні обов'язки.

«Передбачуваність законом» звернення застави в якості запобіжного заходу в кримінальному провадженні як елемент тесту на пропорційність втручання, виробленого усталеною практикою ЄСПЛ, не викликає сумніву, адже таке втручання регламентоване нормами КПК (ч. 8-10 ст. 182).

Проте в одній із справ АП ВАКС у межах перевірки законності втручання в право власності заставодавця шляхом звернення застави в дохід держави надала оцінку доводам представників заставодавця щодо її необізнаності з можливістю настання цих негативних наслідків, пов'язаних з порушенням підозрюваним умов застави. Це обумовлювалося невиконанням державою (в особі уповноваженої службової особи установи місця ув'язнення, детектива, прокурора) по відношенню до заставодавця вимог ч. 3 ст. 182 КПК, а саме нероз'ясненням їй можливості звернення застави в дохід держави.

У цьому контексті важливо враховувати, що виконання вимог абз. 2 ч. 3 ст. 182 КПК службовою особою місця ув'язнення здійснюється лише щодо підозрюваного, який перебуває під вартою та у зв'язку із внесенням застави звільняється, а також щодо заставодавця за умови прибуття його до зазначеної службової особи у момент звільнення підозрюваного з-під варти. Це обумовлюється тим, що: (1) у зв'язку із внесенням застави та вже з моменту звільнення з-під варти підозрюваний вважається таким, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді застави (абз. 3 ч. 4 ст. 202 КПК); (2) підозрюваний перебуває під контролем місця ув'язнення та з ним в уповноваженої особи установи місця ув'язнення є безпосередній контакт, якого немає та може ніколи не бути із заставодавцем, адже КПК не вимагає особистої явки заставодавця чи його уповноваженого представника до службової особи місця ув'язнення і встановлює обов'язок лише підозрюваного надати документ, що підтверджує внесення застави (ч. 6 ст. 182 КПК) та вимагає від

уповноваженої службової особи місця ув'язнення негайно звільнити підозрюваного після внесення застави, отримання та перевірки документа, що це підтверджує (абз. 1 та 2 ч. 4 ст. 202 КПК).

За іншого тлумачення абз. 2 ч. 3 ст. 182 КПК внесення застави заставодавцем та надання уповноваженій особі установи місця ув'язнення документа, що це підтверджує, іншою ніж заставодавець особою, призводило б до негайного звільнення з-під варти підозрюваного та недієвості застави у зв'язку із відсутністю відповідного роз'яснення заставодавцю, що очевидно суперечить припису, передбаченому ч. 6 ст. 182 КПК, за яким саме з моменту звільнення підозрюваного з-під варти внаслідок внесення застави, підозрюваний та заставодавець зобов'язані виконувати покладені на них обов'язки, пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у вигляді застави.

У справі, де виникло питання обізнаності заставодавця з наслідками порушення умов застави, АП ВАКС врахувала, що: (1) при звільненні з-під варти підозрюваного вимога абз. 2 ч. 3 ст. 182 КПК була виконана (його обов'язки і наслідки їх невиконання були роз'яснені під розписку); (2) необхідні роз'яснення норм закону були відображені в резолютивній частині ухвали суду, на підставі якої заставодавцем внесено заставу у розмірі 80 млн грн та зазначено реквізити цієї ухвали у призначенні платежу при внесенні застави. За таких обставин, можливість та підстави застосування такого заходу кримінально-процесуальної відповідальності як стягнення застави у дохід держави були чіткими, зрозумілими та передбачуваними як підозрюваному, так і заставодавцю (ухвала АП ВАКС від 29 квітня 2020 р. № 991/2529/20[247]).

В іншій справі суд досліджував точність формулювання покладеного на підозрюваного обов'язку для передбачення наслідків його порушення. Так, суд зробив висновок, що положення ухвали слідчої судді, якою на підозрюваного було покладено обов'язок «здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну» були сформульовані з достатньою точністю, щоб підозрюваний міг передбачати наслідки його недотримання – не здачі на зберігання до відповідних ор-

[247] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2529/20 (2020).

ганів державної влади конкретного паспорта (ухвала АП ВАКС від 16 квітня 2020 р. № 991/1114/20[248]).

При дослідженні чи переслідує втручання шляхом стягнення застави у дохід держави легітимну мету важливо визначити мету не загалом, а мету покладення саме того обов'язку, у зв'язку із порушенням якого виникло питання про стягнення застави у дохід держави в контексті конкретного кримінального провадження.

Метою покладання на підозрюваних таких обов'язків із врахуванням положень ухвал суду про застосування запобіжних заходів до них було: (1) прибувати до детектива, прокурора, слідчого судді, суду за кожною вимогою в кримінальному провадженні для досягнення дієвості цього кримінального провадження шляхом запобігання спробам перешкодити йому шляхом переховування від слідства та суду, затягування строків кримінального провадження, перешкодити органам досудового розслідування та суду у збиранні та перевірці зібраних доказів (ухвала АП ВАКС від 29 квітня 2020 р. № 991/2890/20[249]); (2) утримуватися від спілкування з іншими підозрюваними для досягнення дієвості цього кримінального провадження шляхом запобігання а) спробам перешкодити йому шляхом впливу на інших підозрюваних та б) унеможливити вчинення підозрюваним іншого кримінального правопорушення при безпосередньому контакті з іншим підозрюваним (ухвала АП ВАКС від 29 квітня 2020 р. № 991/2529/20[250]).

Пропорційність втручання у майнові права підозрюваного чи заставодавця має оцінюватись з урахуванням характеру порушення покладеного на підозрюваного обов'язку та негативних наслідків, що настали для кримінального провадження.

Так, в одній із справ (ухвала АП ВАКС від 29 квітня 2020 р. № 991/2890/20[251]) суд стягнув у дохід держави частину застави (536 000 грн з 1 536 800 грн), врахувавши, що: (1) підозрюваний двічі не з'явився за викликом слідчого судді в судове засідання; (2) це порушення покладеного на нього обов'язку спричинило затягування розгляду клопотання прокурора стосовно іншого підозрюваного на тиждень та поставило під загрозу інтереси правосуд-

[248] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1114/20 (2020).
[249] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2890/20 (2020).
[250] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2529/20 (2020).
[251] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2890/20 (2020).

дя при вирішенні слідчим суддею цього клопотання; (3) поважних причин неприбуття не існувало, а (4) існували обставини (перебування підозрюваного на амбулаторному лікуванні, обмеження транспортного сполучення у зв'язку з введеним карантином, можливі побоювання щодо загрози зараження на респіраторне захворювання, викликане вірусом COVID-19, під час відвідання суду), які певною мірою ускладнювали (але не перешкоджали) виконання підозрюваним покладеного на нього обов'язку; (5) своєю явкою до детектива та слідчого судді, хоч і на виконання ухвали слідчого судді про привід, підозрюваний припинив порушення зазначеного обов'язку, від слідства не ухилився; (6) іншого обов'язку, а саме повідомляти про зміну місця роботи чи проживання, не порушував; (7) підозрюваний надав після з'явлення в судове засідання показання, які дозволили слідчому судді встановити значимі фактичні обставини для вирішення питання про звернення застави у дохід держави, яка була внесена за іншого підозрюваного.

В іншій справі (ухвала АП ВАКС від 29 квітня 2020 р. № 991/2529/20[252]) суд частково стягнув у дохід держави заставу (30 млн грн з 80 млн грн), врахувавши, що: (1) особа підозрювалася як організатор у вчиненні злочину, до якого було залучено групу осіб, між якими є взаємозв'язки, координація та відносини залежності; (2) показання, зокрема, інших підозрюваних матимуть важливе значення при встановленні всіх обставин кримінального правопорушення; (3) один з підозрюваних співпрацює зі слідством, а тому відповідно підозрювані у цьому кримінальному провадженні мають різні правові позиції; (4) відповідно пропозиції підозрюваного під час зустрічі примиритись та продовжити ведення спільного бізнесу, а також їх обговорення є спілкуванням, яке може зашкодити кримінальному провадженню і свідчить про спробу консолідуватися, створити ситуацію, за якої підозрюваним невигідно займати опозиційні чи самостійні правові позиції в кримінальному провадженні, що однозначно може спричинити шкоду для розслідування; (5) підозрюваним порушено обов'язок утриматись від спілкування одночасно з кількома особами; (6) підозрюваний в активній формі поведінки у вигляді свідомого і цілеспрямованого спілкування, та ініціювання відповідної теми спілкування

[252] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2529/20 (2020).

порушив відповідний обов'язок; (7) підозрюваний дотримався усіх інших покладених на нього обов'язків.

Стягуючи у дохід держави частину застави (35 млн грн з 70 млн грн) АП ВАКС врахувала, що: (1) загалом на підозрюваного було покладено шість обов'язків; (2) з метою запобігання втечі і переховування від органів досудового розслідування та суду на нього покладено відразу чотири взаємопов'язані між собою обов'язки (не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, без дозволу детектива, прокурора або суду; повідомляти детектива, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; носити електронний засіб контролю); (3) із цих чотирьох обов'язків порушено один; (4) невиконання обов'язку здати документ, який дає право на виїзд з України і в'їзд в Україну підозрюваний допустив свідомо й намагався це приховати; (5) не здача на зберігання паспорта громадянина Держави Ізраїль могла призвести до втечі підозрюваного і, як результат, до неможливості повного та неупередженого розслідування злочинів, у вчиненні яких він підозрюється; (6) він не здійснив жодних дій, крім приховування наявності паспорта громадянина іноземної держави, які б свідчили про його переховування від органів досудового розслідування та суду, натомість виконував обов'язки з носіння електронного засобу контролю та не відлучався із населеного пункту, в якому він зареєстрований, без дозволу детектива, прокурора або суду (ухвала від 16 квітня 2020 р. № 991/1114/20[253]).

В умовах конкретного кримінального провадження таке втручання у право власності заставодавця як звернення застави у повному обсязі може бути співмірним потребам досудового розслідування з урахуванням характеру вчиненого порушення та спричинених ним негативних наслідків для кримінального провадження. Саме зважаючи на це АП ВАКС визнавала правильним повне стягнення застави [2 102 000 грн (ухвала АП ВАКС від 18 трав-

[253] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1114/20 (2020).

ня 2022 р. № 991/1393/22[254]), 1 056 550 грн (ухвала АП ВАКС від 15 травня 2023 р. № 991/3537/23[255])] в дохід держави.

Висновки. АП ВАКС при оцінці обґрунтованості розміру застави напрацювала ряд критеріїв. У практиці суду не використовується жоден критерій щодо мінімального розміру застави, натомість сформована позиція, за якою розмір застави не може бути вищим, ніж просить сторона обвинувачення. У переважній більшості справ на розмір застави впливає лише задекларований майновий стан підозрюваного та його сім'ї. Хоча розмір застави не може ґрунтуватися на арештованих активах, проте їх обсяг та характеристика можуть демонструвати звичний стиль життя підозрюваного і його можливості систематично здобувати ці значні активи й цим впливати на суму застави. У випадках, коли наявні достатні підстави вважати про наявність у підозрюваного поряд із офіційно задекларованими майновими активами й прихованих активів, то ці активи також можуть впливати на розмір застави. У практиці АП ВАКС вимоги до доказування ймовірної наявності під контролем підозрюваного прихованих майнових активів зростають з нормальним перебігом досудового розслідування.

Встановлення застави у розмірі, який перевищує межі КПК, у практиці ВАКС зумовлюється тим, що: (1) предметно підсудні ВАКС справи стосуються найбільш небезпечних корупційних правопорушень, які є в порівнянні з іншими такими злочинами винятковими; (2) такі застави визначаються як альтернатива до тримання під вартою, яке є винятковим заходом і альтернативний розмір застави має забезпечити дієвість цього запобіжного заходу на такому ж рівні, як і тримання під вартою. АП ВАКС при оцінці чи є випадок винятковим і дозволяє вийти за встановлені КПК межі щодо розміру застави звертає увагу на обставини вчинення кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа. Сам по собі значний майновий стан ще не свідчить про наявність такого виключного випадку.

Критерії зменшення розміру застави за нормального перебігу кримінального провадження мають суттєву різницю залежно від того чи її внесено, чи її не внесено і людина продовжує перебувати під вартою. У практиці АП ВАКС вироблено ряд підходів щодо

[254] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1393/22 (2022).
[255] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3537/23 (2023).

оцінки актуальності ризиків з плином розслідування у контексті перегляду розміру застави.

Невнесення підозрюваним застосованої до нього застави є підставою для її зміни на інший запобіжний захід. Подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді про застосування запобіжного заходу в вигляді застави не впливає на необхідність її безумовного виконання, в тому числі в частині внесення грошових коштів, та на розгляд по суті слідчим суддею клопотання про зміну запобіжного заходу в разі невнесення грошових коштів як застави.

АП ВАКС вперше почала застосовувати підхід, за яким при зверненні застави в дохід держави слід дотримуватися принципу пропорційності. Це передбачає диференціацію негативних наслідків у вигляді повного чи часткового звернення в дохід держави застави при порушенні її умов залежно від ряду критеріїв.

Практика АП ВАКС щодо застосування застави сприймається і іншими апеляційними судами, які використовують описані у цій роботі підходи при розгляді своїх справ.

§ 2.2. Підстави вилучення та утримання мобільних телефонів як речових доказів

Цей параграф присвячений такому інституту кримінального процесу як інститут тимчасового вилучення майна і його окремому випадку – вилученню мобільних телефонів.

Актуальність цих питань ґрунтується на особливостях досудового розслідування корупційних та інших, так званих, «білокомірцевих» злочинів – вони мають високу ступінь латентності, фігуранти таких злочинів зацікавлені у приховуванні всієї схеми, що опосередковує злочинну діяльність, та решти її учасників, що призводить до складнощів у виявленні такої злочинної діяльності і доведенні такої обов’язкової ознаки складу злочину як суб’єктивна сторона. Для сторони обвинувачення інформація, наявна у мобільних телефонах, становить джерело доказування, яке важко переоцінити, позаяк вона часто виступає фундаментом її версії. Своєю чергою, для власника мобільний телефон – це головний спосіб соціалізації, і обмеження у користуванні ним становить вкрай болю-

че втручання вже не стільки у майнові права, скільки в особисте, приватне життя особи. Отже, питання обґрунтованості вилучення, необхідності подальшого утримання (арешту) мобільних телефонів носить вкрай практичний і сенситивний характер. Таким чином, мета цього параграфу – висвітлити дискусійні питання правозастосування інституту тимчасово вилученого майна, вилучення та утримання мобільних телефонів як речових доказів, визначення статусу такого вилучення (тимчасове чи ні) та запропонувати шляхи усунення неоднозначного трактування відповідних норм.

У КПК чимало прогалин, невдало використаних термінів, які дають простір для двозначного тлумачення, і це повною мірою можна розповсюдити на інститут тимчасового вилучення майна, визначення його правової природи[256].

Чинний кримінальний процесуальний закон визначає, що тимчасове вилучення майна - це захід забезпечення кримінального провадження, і як будь-який інший захід забезпечення він (1) застосовується з метою досягнення дієвості такого провадження, (2) пов'язаний із втручанням у права особи.

Власне, ст. 167 КПК саме на цьому і наголошує - тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у ч. 2 цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію в порядку, встановленому законом.

Частина 2 цієї статті визначає певні категорії майна (речі, документи, гроші тощо), яке може бути тимчасово вилученим – якщо є підстави вважати що вони:

1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом;

[256] Веретільник О. (2024).

4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено.

Варто зауважити, що наведені ознаки майна, яке може бути тимчасово вилученим, майже повністю відповідають критеріям речових доказів, переліченим у ст. 98 КПК, що наштовхує на цікаві думки щодо спільних характеристик цих інститутів кримінального процесу у точках їх перетину.

Отже, уповноважена особа (для зручності будемо називати його слідчий, маючи на увазі всіх, хто уповноважений вилучати майно), коли виявляє майно, яке може становити інтерес для досудового розслідування, тобто по суті потенційний речовий доказ, наділена правом його вилучити без ухвали суду, тобто без попереднього проходження судового контролю. Презюмується, що судовий контроль буде здійснений постфактум, під час вирішення питання про накладення арешту на майно.

Отже, системне тлумачення чинного кримінального процесуального закону дозволяє структурувати наступний цілком логічний алгоритм дій: слідчий віднайшов потенційний речовий доказ, КПК уповноважує його на негайне вилучення з метою унеможливлення його втрати[257]. Таке право суттєво обмежене у часі і в обов'язковому порядку правомірність його дій має бути перевірена слідчим суддею.

Разом із тим, відповідно до ч. 7 ст. 236 КПК вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

З наведеної норми вбачається, що законодавець виокремив такі категорії вилучених речей:

(1) тимчасово вилучене майно, щодо якого у слідчого існує обов'язок або повернути його власнику або звернутись до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на майно;

(2) майно, яке такого статусу не має і щодо якого слідчий, відповідно, не відчуває свого обов'язку забезпечити здійснення судового контролю.

---

[257] Див. також: Гаркуша А.М., Каланча І.Г. (2021).

Прикметно, що аналіз всієї норми та пояснювальної записки до законопроєкту № 2540а від 28.08.2015, що прийнятий як Закон від 10 листопада 2015 року № 769-VIII[258], дозволяє віднайти ознаки того, що його автори мали на меті віднести все вилучене майно до категорії тимчасово вилученого майна.

Однак, наразі норма існує саме у наведеному вище вигляді й свідчить про наявність двох окремих, протиставлених законодавцем одна одній, категорій вилученого під час обшуку майна:

– не зазначене в ухвалі про обшук – тимчасово вилучене;

– зазначене в ухвалі про обшук.

Таке виокремлення набуває практичного сенсу з огляду на різний підхід до подальшої долі цих категорій вилученого майна. Так, для тимчасово вилученого майна, як ми вже зазначали, алгоритм дій слідчого чітко врегульований – на нього покладено обов'язок або повернути зазначене майно або звернутись до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту.

Щодо другої категорії майна все досить неоднозначно – на перший погляд, конструкція норми виписана таким чином, ніби вирішення питання про накладення арешту не є обов'язковим, оскільки питання вилучення цього майна вже пройшло судовий контроль під час надання дозволу на обшук.

Але варто поміркувати, чи можна такий судовий контроль вважати належним і таким, що відповідає завданням кримінального судочинства. Як часто слідчий суддя може знати і, відповідно, зазначити в ухвалі чіткі ідентифікуючі ознаки майна, на відшукання якого він дає дозвіл? Майже ніколи. Звісно, ми не беремо до уваги ситуації, коли, до прикладу, слідчому відомі конкретні ідентифікуючі ознаки викраденого ноутбуку (модель, серійний номер тощо), і, як наслідок, слідчий суддя вказує саме ці ознаки у резолютивній частині ухвали про надання дозволу на проведення обшуку.

Разом із тим, під час досудового розслідування корупційних і пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень в ухвалі про надання дозволу на проведення обшуку майже завжди наводяться загальні, родові ознаки речей, однак ці речі прямо зазначені в ухвалі слідчого судді (мобільні телефони, ноутбуки, якими користується конкретно визначена особа тощо). Варто зазначити, що

[258] Законопроєкт № 2540а (2015); Закон № 769 (2015).

наведений вище поділ вилученого майна на прямо зазначене в ухвалі і таке, що у ній прямо не зазначено, орієнтує нас на висновок, що саме слідчий має прийняти рішення, чи відповідає віднайдене майно тим родовим ознакам, які зазначені в ухвалі.

Тобто ми маємо ситуацію, коли (1) слідчий суддя, лише поверхово оцінюючи можливе значення майна для досудового розслідування, не маючи уявлення, яке саме майно фактично буде віднайдено на місці обшуку, дає дозвіл на вилучення «певного» майна, (2) рішення, чи є фактично знайдене майно тим «певним» майном чи ні, приймає слідчий.

Вочевидь, буде явним перебільшенням вважати це ефективним судовим контролем, здійсненням слідчим суддею належної оцінки необхідності вилучення майна, його значення та наслідків для власника. Особливо з огляду на закріплену в ст. 16 КПК засаду недоторканості права власності, відповідно до якої обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення.

Особливої гостроти відмінності між тимчасово вилученим майном і майном, яке такого статусу не має (прямо зазначене в ухвалі), набувають у регулюванні питання повернення вилученого майна.

У випадку тимчасово вилученого майна у власника наявний цілий спектр ефективних, дієвих інструментів для захисту своїх прав: звернення зі скаргою на дії, бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у неповерненні тимчасово вилученого майна, у порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК, участь у розгляді клопотання про накладення арешту на майно, звернення з апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді про накладення арешту на майно, звернення з клопотанням про скасування арешту на майно у порядку ст. 174 КПК.

Разом з тим, у розпорядженні власника майна, яке було прямо зазначене в ухвалі про дозвіл на обшук, аналогічних методів немає, що призводить до правової невизначеності й неможливості захистити права власника на жодному з окреслених вище рівнів.

У судовій практиці традиційно існує кілька поглядів на цю ситуацію. Перш за все слід зауважити, що це питання не досліджується ретельно у практиці Верховного Суду, а якщо й досліджується, то в контексті впливу підстав вилучення на допустимість доказів.

Разом із тим, на слідчого суддю покладається обов'язок здійснити судовий контроль підстав для вилучення майна й оцінити співмірність між втручанням у права власника і досягненням інтересів досудового розслідування.

У постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 23 січня 2020 р. в справі № 457/1485/13-к зазначено, що згідно з ч. 5 ст. 171 КПК щодо тимчасово вилученого майна слідчим подається клопотання про його арешт або таке - повертається особі, в якої було вилучено. Щодо речей та документів, на відшукання яких надано дозвіл в ухвалі про проведення обшуку, то накладення на них арешту КПК не передбачає[259].

Разом із тим, в ухвалі АП ВАКС від 04 серпня 2022 р. у справі № 991/2493/22 викладена позиція, згідно з якою сукупний аналіз вищезазначених норм кримінального процесуального законодавства вказує на те, що статус тимчасово вилученого майна набуває усе майно, вилучене під час обшуку, незалежно від того чи надавався слідчим суддею дозвіл на його відшукання, оскільки фактично відбувається обмеження права особи щодо можливості володіти, користуватися та розпоряджатися усім майном, яке вилучається. Крім того, задля запобігання непомірному втручанню у право власності особи законодавцем передбачено строк, протягом якого слідчий чи прокурор має звернутися із клопотанням про застосування заходу забезпечення у вигляді арешту майна щодо тимчасово вилученого під час обшуку майна, інакше таке майно негайно повертається особі, в якої воно вилучалося. Дозвіл на відшукання певних речей, який надається слідчим суддею, не створює умов для їх автоматичного арешту[260].

Автору параграфу більш імпонує остання позиція, позаяк вона більш узгоджується як за духом, так і за логікою із засадою недоторканості права власності, чітко визначає статус майна й алгоритм дій слідчого, передбачає комплекс ефективних гарантій для власника.

На наше переконання, наведене свідчить про необхідність внесення змін до ч. 7 ст. 236 КПК з метою усунення невиправданого та штучного протиставлення майна, яке прямо зазначено в ухвалі слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку, не

[259] Постанова ВС у справі № 457/1485/13-к (2020).
[260] Ухвала АП ВАКС у справі №991/2493/22 (2022).

зазначеному в ухвалі слідчого судді майну, а також забезпечення слідчого алгоритмом його дій у випадку вилучення майна, а власника - інструментарієм для відстоювання своїх прав.

Тепер звернемось ближче до процедури вилучення мобільних телефонів, ноутбуків, планшетів тощо. Аналіз змісту клопотань про накладення арешту на майно за наслідками проведеного обшуку, які надходять до Вищого антикорупційного суду, свідчить, що вилучення мобільного телефону, у якому наявна інформація, що становить інтерес для досудового розслідування, це найпріоритетніша задача слідчого, який проводить обшук.

Відповідно до ч. 2 ст. 168 КПК тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку (для зручності всі ці об'єкти називатимемо «мобільні телефони») для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду.

Тобто, якщо ч. 7 ст. 236 КПК розмежовувала майно на прямо зазначене в ухвалі і тимчасово вилучене, то ч. 2 ст. 168 цього кодексу ці категорії ототожнює.

По-перше, у зв'язку з цим постає низка питань, неврегульованих чинним кримінальним процесуальним законом, – статусу таких мобільних телефонів, якщо (1) обшук проведений невідкладно, й на момент їх вилучення жодної ухвали не було; (2) телефон був вилучений у ході затримання, знову ж таки - без ухвали.

По-друге, в загальноприйнятому розумінні властивість – це здатність, певна характеристика, ознака. Питання, чи є копіювання інформації з мобільного телефону, одержання змісту листування дослідженням його фізичних властивостей, про яке згадується у ч. 2 ст. 168 КПК, законодавець залишив відкритим, чим спонукав правозастосовувачів до дискусій.

Також ч. 2 ст. 168 КПК передбачає, що забороняється тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім випадків, (1) коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або (2) якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального

правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення, а також (3) якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Єдина з наведених умов, яка здебільшого не викликає питань, це друга – якщо об'єкти отримані внаслідок вчинення кримінального правопорушення або є засобом/знаряддям його вчинення. Але навіть тут виникають цікаві ситуації, коли, до прикладу, прокурор обґрунтовує, що за допомогою телефону пропонували неправомірну вигоду, а, отже, він є знаряддям злочину. За аналогією це можна порівняти з визнанням автомобіля знаряддям злочину, якщо у ньому передавалась, вимагалась неправомірна вигода. Вочевидь, такий підхід видається суперечливим і нелогічним.

Однак перша і третя підстави для вилучення мобільних телефонів викликають ще більше питань. Так, першою підставою є необхідність проведення експертного дослідження.

Варто нагадати, що сучасний мобільний термінал системи зв'язку - це величезне за обсягом сховище інформації про особисте і службове життя особи. Це листування у месенджерах і електронній пошті з історією за багато років, це фотогалерея з тисячами фотознімків, відеотека з сотнями годин відеозаписів, електронні документи, мобільний банкінг, численні державні сервіси, що сухими цифрами налічує десятки гігабайт інформації. Вочевидь, за певних умов вилучення мобільного телефону з метою ознайомлення з його вмістом становить втручання не лише в право власності, але й в у право на повагу до приватного життя і кореспонденції.

Навіть якщо орган досудового розслідування цікавить якесь вузьке питання, певний період спілкування чи конкретні контакти, щоб віднайти потрібну інформацію, потрібен не просто час, а певні навички, знання відповідної операційної системи чи застосунку, відповідні апаратні та програмні засоби, які дозволять скопіювати інформацію, а потім за допомогою програмних алгоритмів здійснити відшукання тієї, що може становити інтерес. Це завдання ускладнюється, коли обшук по певному кримінальному провадженню одночасно відбувається у 10-15 місцях, позаяк орган досудового розслідування покликається на елементарну відсутність достатньої кількості спеціалістів з необхідним обладнанням, щоб

скопіювати вміст багатьох мобільних телефонів, вилучених у фігурантів та інших причетних осіб. Разом із тим, якщо опрацьовувати інформацію на місці безпосередньо під час проведення обшуку, то він може тривати дні й тижні, адже іноді це дуже повільний процес. Також треба врахувати, що нерідко обшук проводиться на початковому етапі розслідування, коли картина кримінального правопорушення фрагментарна, кваліфікація попередня, вичерпне коло зв'язків, фактів ще не встановлене, і слідчий позбавлений можливості об'єктивно оцінити коло потрібної інформації.

Щоб обґрунтувати необхідність експертного дослідження у клопотанні про накладення арешту слідчі експлуатують твердження про «необхідність відновлення видаленої інформації» та зазначають у протоколі обшуку про виявлені ознаки видалення певного листування, фотографій, встановлення таймеру видалення повідомлень. Треба визнати, що самі по собі, у відриві від інших обставин, ці доводи часто видаються дещо штучними. За великим рахунком у будь-якому мобільному телефоні можна віднайти ознаки видалення, бо кожна особа використовує цей інструмент щодо галереї фото і відео, неактуального листування та документів тощо.

Попри наведене, зазвичай теза про необхідність додаткового дослідження мобільного телефону, що є підставою для його вилучення, виглядає розумною. Разом із тим, окреме питання полягає у тому, чи може таке дослідження вважатись експертним.

Не заглиблюючись у суть цього питання, коротко окреслимо, навколо чого переважно змагаються позиції сторін. По-перше, орган досудового розслідування практикує призначення експертизи і доручення її проведення спеціалісту, який не є атестованим експертом у розумінні Закону України «Про судову експертизу». Ба більше, нерідко він є працівником органу досудового розслідування (НАБУ). Очікувано, сторона захисту висловлює недовіру такому експерту й стверджує про відсутність підстав для вилучення мобільного телефону, а сторона обвинувачення апелює до поняття фахівця (експерта) з відповідної галузі знань, який у розумінні Закону України «Про судову експертизу» є суб'єктом судово-експертної діяльності.

У будь-якому випадку, на наше переконання, ці міркування самі по собі не можуть бути підставою для повернення вилученого

майна власнику, позаяк на цьому етапі має оцінюватися лише реальна потреба у проведенні експертного дослідження, законність вилучення, тобто дій детектива в момент обшуку. Звісно в цей час слідчий ще не має можливості винести постанову та призначити експертизу. Тобто ключове – це реальність потреби проведення експертизи, а не її фактичне призначення. Кому доручено проведення експертизи і чи призначена вона взагалі – це вже питання дискреції слідчого на наступних стадіях розслідування. Зрештою, до цього питання можна повернутися під час розгляду клопотання про скасування арешту.

Звернемось до третьої підстави вилучення мобільних телефонів - обмеження доступу до телефону власником, володільцем або утримувачем чи необхідність подолання системи логічного захисту. Сучасний стан речей і практика проведення обшуків свідчать, що у межах цієї підстави наявні наступні варіації (перелік невиключний):

- повне обмеження (телефон заблокований, власник відмовляється його розблокувати);
- телефон розблокований власником, наданий для огляду, але пароль власник повідомити відмовляється, забезпечуючи доступ лише тут і зараз;
- телефон розблокований, пароль наданий, але у застосунках встановлені окремі паролі і їх власник не повідомляє;
- доступ необмежений.

Очікувано найбільший інтерес становлять проміжні друга та третя варіації, які полягають у формальному наданні доступу за його фактичної відсутності. Чи є за таких обставин підстави для вилучення мобільного телефону – предмет для дискусій правозастосувачів.

Якщо резюмувати, то всі наведені вище питання є класичним проявом конкуренції інтересів сторони обвинувачення та прав власника майна.

Варто наголосити, що сторону обвинувачення під час досудового розслідування службових, корупційних злочинів не цікавить телефон як об’єкт, поєднання пластику і мікросхем. Сторону обвинувачення цікавить наявна у ньому інформація, позаяк вона є вкрай важливим засобом доказування.

Як ми вже зазначали, одержання такої інформації потребує значного часу, витрачання людських та інших ресурсів. З іншого боку – сторона обвинувачення іноді вилучає телефони про всяк випадок і утримує їх фактично необмежений час. Є випадки, коли в особи послідовно вилучається декілька телефонів поспіль. Фактично конструкція норми це дозволяє, необхідно лише у протоколі обшуку зазначити якусь із підстав і спробувати обґрунтувати її наявність під час вирішення питання про накладення арешту на майно.

Загальновідомо, що операційна система мобільних телефонів однієї відомої компанії має підвищений захист від несанкціонованого доступу, що унеможливлює здатність експертів отримати доступ до неї з огляду на відсутність технічної можливості. Як наслідок, орган досудового розслідування тривалий час утримує телефон, власник звертається з клопотанням про скасування арешту на майно, проти якого заперечує прокурор, обґрунтовуючи свою позицію відсутністю програмно-апаратних засобів для доступу. Формально телефон утримується з об'єктивних підстав (необхідність копіювання інформації, що становить інтерес для досудового розслідування), а фактично – власник перебуває у стані правової невизначеності щодо терміну такого утримання, хіба що він готовий добровільно повідомити код доступу до телефону з метою якнайшвидшого повернення телефону.

Вочевидь, і сторона обвинувачення, і сторона захисту воліла б мати більш чітке і прозоре розуміння, у яких випадках сторона обвинувачення має право вилучати мобільний телефон, як довго тримати в себе, і таке розуміння має вбачатись безпосередньо з відповідної норми. Отже, і в цьому контексті норми чинного кримінального процесуального закону підлягають удосконаленню. Огляд вмісту мобільних телефонів не є предметом висвітлення у цьому параграфі, однак наведені міркування наштовхують на думку про необхідність впровадження окремої слідчої дії – обшуку мобільних телефонів (інших носіїв інформації), визначення порядку здійснення судового контролю над відповідним втручанням у право на повагу до приватного життя та кореспонденції. В якості прикладу зарубіжної практики варто навести рішення ВС США у справі Riley v. California, який у 2014 році звертав увагу на відмінності між

обшуком мобільного телефону та іншим обшуком при арешті (затриманні) особи[261] .

Разом із тим, зробимо застереження, що відсутність у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України такого правового інституту не свідчить безумовно про недопустимість результатів огляду мобільних телефонів та їх вмісту, які проводяться наразі в умовах наявного правового регулювання. Допоки відповідні норми законодавства України зберігають свій status quo, слідчим суддям доводиться покликатись на практику вищих інстанцій і формувати свою, виходячи з обставин проведення конкретного обшуку і підстав вилучення мобільних телефонів під час такого обшуку.

Висновки. У частині 7 ст. 236 КПК необхідно внести зміни з метою усунення невиправданого та штучного протиставлення майна, яке прямо зазначено в ухвалі слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку, не зазначеному в такій ухвалі слідчого судді майну, а також забезпечення слідчого алгоритмом його дій у випадку вилучення майна, а власника - інструментарієм для відстоювання своїх прав.

Частина 2 ст. 168 КПК потребує удосконалення у питанні визначення статусу мобільних телефонів, ноутбуків, нетбуків тощо у випадку проведення невідкладного обшуку (й, відповідно, відсутності на момент вилучення ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку) та вилучення телефону у ході затримання.

Також потребує уточнення зазначена у ч. 2 ст. 168 КПК така мета вилучення мобільних телефонів як вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження. На наше переконання, з відповідної норми має чітко вбачатись, що копіювання інформації, одержання змісту листування з мобільного телефону є, серед іншого, таким вивченням.

Чинний кримінальний процесуальний закон не передбачає можливості накладання арешту на майно упродовж певного періоду часу. Разом із тим, сторона обвинувачення іноді повідомляє слідчому судді строк, необхідний для копіювання інформації з мобільного телефону, тож зазначення такого строку в ухвалі слідчого

[261] Riley v. California (2014).

судді стимулювало б сторону обвинувачення здійснювати процесуальні дії у розумні строки, без зайвих зволікань.

Тож варто внести зміни у чинний кримінальний процесуальний закон, надавши слідчому судді повноваження за потреби визначати строк дії ухвали про накладення арешту на майно з наведеною метою.

При подальшому вдосконаленні КПК доцільно замислитись над впровадженням окремої слідчої дії – обшуку мобільних телефонів (інших носіїв інформації), визначенням порядку здійснення судового контролю над відповідним втручанням у право на повагу до приватного життя та кореспонденції.

§ 2.3. Ефективне підготовче судове засідання як складова своєчасного, повного, всебічного розгляду справи

Кримінальний процесуальний кодекс України визначив, що кримінальне провадження складається із досудового розслідування та судового провадження. Кожний із цих етапів є надзвичайно важливим для досягнення мети та завдань кримінального провадження. Своєю чергою підготовче судове засідання є самостійною стадією кримінального судочинства, яке має свої, притаманні їй завдання, коло суб'єктів, врегульовані строки, рішення, якими вирішуються поставлені завдання та кінцеве рішення, та складається з певних етапів[262].

Дослідженню судового провадженню приділили свою увагу Л.М.Гуртієва, В.В.Коваленко, Л.М.Лобойко, В.О.Попелюшко. Окремим стадіям кримінального судочинства – О.В.Бабаєва, О.А.Банчук, І.В.Гловюк, С.І.Дячук, Я.В.Замкова, Н.О.Зражевська, О.П.Іванченко, О.В.Калужинський, Р.О.Куйбіда, Л.Г.Матієк, М.І.Хавронюк. Водночас не зважаючи на досить ретельне дослідження цієї теми потребують подальшої уваги питання вчинюваних процесуальних дій учасниками провадження та судом, з урахуванням мети та завдання підготовчого судового засідання. Особливу увагу доцільно приділити процесуальним діям, які забезпечують оптимізацію судового розгляду, зокрема, витребуванню речей і документів за клопотанням

[262] Бабаєва О.В. (2015).

учасників та вчиненню інших підготовчих дій, які б у подальшому забезпечили досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК. Посилює актуальність дослідження цієї стадії й та обставина, що в умовах військової агресії російської федерації проти України виявилися неврегульованими окремі відносини, які усувалися шляхом прийняття змін до КПК. Серед них можливість проведення підготовчого судового засідання за відсутності обвинуваченого, зупинення кримінального провадження у зв'язку із мобілізацією обвинуваченого, проведення підготовчого судового засідання та всього судового провадження в режимі відеоконференції з обвинуваченим та іншими учасниками, які перебували поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів.

Не зважаючи на досить велику кількість проблемних правових питань, які виникають на цій стадії, у цьому параграфі здійснимо спробу визначення оптимальних процесуальних дій, передбачених кримінальним процесуальним законом, які дозволять реалізувати функцію перевірки щодо окремих вчинених дій та прийнятих рішень на досудовому розслідуванні, а також забезпечити швидкий, повний та неупереджений подальший судовий розгляд.

Назва підготовче провадження не є випадковим. Великий тлумачний словник сучасної української мови надає таке визначення слову «підготовчий» – який є підготовкою до чого-небудь, попередній. Призначений для підготовки, який здійснює підготовку. «Підготовити» забезпечувати здійснення, проведення, існування чогось, завчасно роблячи, готуючи для цього все необхідне. Заздалегідь доводити до ладу, до стану готовності все необхідне для проведення, здійснення чого-небудь[263]. Отже, підготовче судове засідання призначене для того, щоб судовий розгляд справи по суті не мав недоліків або будь-яких перешкод для ухвалення остаточного рішення по справі. У цьому контексті цілком слушним є висновок про те, що на цій стадії головним чином вирішуються питання щодо можливості відповідно до вимог КПК здійснити розгляд кримінального провадження у наступній судовій стадії – стадії судового розгляду. Підготовче провадження може бути закінчено прийняттям інших процесуальних рішень, що передбачені

[263] Великий тлумачний словник (2005), с. 952.

нормами КПК, зокрема, закрити кримінальне провадження. На цій стадії не вирішується питання про доведеність вини обвинуваченого. Основне призначення цієї стадії полягає в тому, щоб процесуально та організаційно забезпечити проведення судового розгляду відповідно до положень кримінального процесуального закону[264].

З огляду на те, що підготовче судове засідання виконує як функцію перевірки, так і організаційну функцію, вважаємо, що процесуальні рішення та дії, які вчиняються на підготовчій стадії, доцільно поділити на ті, що спрямовані на:

1) встановлення обставин, які виключають або перешкоджають розгляду справи та призначенню справи до розгляду, та їх процесуальне вирішення;

2) встановлення обставин, які сприятимуть швидкому, повному та неупередженому розгляду справи по суті, та їх процесуальне вирішення.

До першої групи необхідно віднести: затвердження угоди або відмову у затвердженні угоди з поверненням кримінального провадження прокурору для продовження досудового розслідування; закриття провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. 5 – 8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК; повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК; направлення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження цьому суду.

До другої групи необхідно віднести дії та рішення, якими суд: доручає представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь; визначає дату та місце проведення судового розгляду; з'ясовує склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді; розглядає клопотання учасників кримінального провадження про: колегіальний розгляд справи, виклик певних осіб до суду для допиту, витребовує певні речі чи документи, обирає, змінює, продовжує чи скасовує заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого; отримує (а

[264] Кримінальний процес (2017), с. 21.

в окремих випадках – розглядає) подані сторонами скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які не могли бути розглянуті на досудовому розслідуванні, а також передбачені п. 5 та 6 ч. 1 ст. 303 КПК, заперечення на ухвали слідчих суддів, які не підлягали оскарженню на досудовому розслідуванні.

Як вбачається із перерахованих дій та ухвалених рішень, підготовче судове засідання є однією із найважливіших стадій кримінального процесу. Ця стадія включає перевірочні дії, до яких можна віднести розв'язання питань щодо встановлення обставин, які виключають або перешкоджають розгляду справи, та призначенню до судового розгляду. До них також можна віднести й оскарження дій, рішень або бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора; зміну, продовження чи скасування заходу забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжного заходу, обраного обвинуваченому. Водночас користуючись передбаченими процесуальними можливостями щодо ініціювання перед судом здійснення перевірочних дій щодо прийнятих на досудовому розслідуванні рішень, вчинених дій та бездіяльності, деякі учасники ніби вважають подання клопотання про закриття провадження та повернення обвинувального акта невід'ємною, обов'язковою частиною підготовчого засідання, що в цілому впливає на строк розгляду справи по суті. Водночас, за статистичними даними ВАКС, починаючи з 05 вересня 2019 р. по 01 червня 2024 р. було задоволено тільки 10 клопотань про повернення обвинувального акта прокурору, з яких оскаржено 8 ухвал. За наслідками перегляду ухвал суду першої інстанції Апеляційна палата ВАКС залишила одну ухвалу без змін, інші сім скасувала[265]. З приводу клопотань про закриття кримінального провадження необхідно зазначити про таке. У зв'язку із закінченням строків досудового розслідування суддями постановлено сім ухвал. За наслідками перегляду шести апеляційних скарг Апеляційна палата ВАКС скасувала п'ять ухвал суду першої інстанції та одну залишила без змін.

Порівнюючи кількість поданих клопотань з цих питань та прийнятих по ним рішень, якими задоволені вимоги про повернення обвинувального акта та закриття провадження, можна дійти висновку, що у переважній більшості такі клопотання є необґрунто-

[265] Див. також: Гловюк І.В. (2021).

ваними та безпідставними. Мають формальний підхід в реалізації закріпленого ст. 314 КПК права.

Привертає увагу й те, що у переважній більшості підготовчих судових засідань сторона захисту подає як клопотання про повернення обвинувального акта прокурору, так і про закриття кримінального провадження з підстав закінчення строків досудового розслідування. ВАКС не має статистики про кількість таких клопотань, проте на їх розгляд у підготовчому судовому засіданні виділяється не одне засідання, що у цілому впливає на тривалість підготовки справи до розгляду.

Окреме місце посідають клопотання щодо звернення із поданням до Апеляційної палати ВАКС для передачі кримінального провадження за підсудністю іншому суду. Так, Вищий антикорупційний суд за клопотаннями сторін, та за власною ініціативою звернувся у дев'яноста восьми випадках до Апеляційної палати ВАКС щодо зміни підсудності. У тридцяти випадках колегія суддів Апеляційної палати ВАКС відмовила у задоволенні подання, у шістдесяти випадках передала обвинувальний акт іншому суду.

Певним викликом для ВАКС при проведенні підготовчого судового засідання, починаючи з вересня 2019 року, виявилася ситуація, коли обвинувачений переховувався або опинився у зв'язку з військовою агресією російської федерації на тимчасово окупованій території, а також неявкою обвинуваченого до суду через мобілізацію. У Вищому антикорупційному суді загалом по процедурі «in absentia» станом на 01 червня 2024 р. призначено до судового розгляду двадцять дев'ять кримінальних проваджень. КПК до внесення змін у ст. 314 (в редакції до 14 травня 2021 р.) передбачав здійснення судочинства за відсутності обвинуваченого лише під час судового розгляду (ч. 3 ст. 323 КПК), що на практиці ускладнювало проведенню підготовчого судового засідання через неврегульованість цього питання на цій стадії. Значна частина проваджень з обвинуваченим, який переховувався на тимчасово окупованій території або в російській федерації потребувала вжиттю заходів його розшуку, врученню повісток, інших процесуальних документів, що неможливо було здійснити через відсутність поштового зв'язку та співпрацю по кримінальним справам між Україною та Російською Федерацією. Такий підхід призвів до значної тривалості проведен-

ня підготовчого судового засідання через дотримання всіх умов запровадження процедури розгляду «in absentia». В умовах повномасштабного вторгнення для усунення цього недоліку внесені зміни до ст. 314 КПК (редакцією Закону № 1422-IX від 27 квітня 2021 р.) в частині проведення підготовчого засідання без обвинуваченого, у випадку, коли здійснювалося спеціальне досудове розслідування, що дозволило дотримуватися розумних строків у підготовчому судовому засіданні з гарантією забезпечення прав всіх учасників кримінального провадження.

Неоднозначною залишається практика зупинення кримінального провадження через мобілізацію обвинуваченого. За статистичними даними станом на 01 червня 2024 р. суддями ВАКС на стадії підготовчого судового засідання зупинено 22 судове провадження у зв'язку із мобілізацією обвинувачених. У справах, де обвинувачений мобілізувався, проте не приймав безпосередню участь у виконанні бойових завдань у зоні бойового зіткнення, судді ВАКС постановляли ухвали про відмову у зупиненні кримінального провадження та призначали судовий розгляд в режимі відеоконференції[266].

Вважаємо, що подібна практика може бути застосована судами у залежності від дійсної можливості обвинуваченого приймати участь в судовому засіданні безпосередньо, або з приміщення іншого суду, чи з використанням власних технічних засобів, якщо така участь не заподіє надмірне обмеження його процесуальних прав.

Вагомою складовою підготовчого судового засідання, пов'язаною з перевірочними діями суду, є оскарження інших рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора, які не підлягали оскарженню на стадії досудового розслідування, а також які стосувалися відмови у визнанні потерпілим, рішень, дій чи бездіяльності при застосуванні заходів безпеки. До цієї групи можна віднести й можливість подати заперечення на ухвали слідчих суддів, які не підлягали оскарженню на стадії досудового розслідування.

З приводу подачі заперечень, вважаємо за необхідне звернути увагу, що законодавець орієнтував суд та учасників підготовчого судового засідання на те, що на цій стадії сторони саме подають

[266] Ухвала ВАКС у справі № 991/8783/21 (2022); Ухвала ВАКС у справі № 760/18987/18 (2023).

заперечення. Жодна із норм ст. 309, 315-316 КПК не передбачає безпосереднє оголошення цих заперечень на підготовчому судовому засіданні або їх розгляд. Підтвердженням відокремленості дій, пов'язаних із подачею заперечень та їх розглядом знаходимо у низці схожих процесуальних норм. Так у ст. 304 КПК закріплено подачу скарги, а у ст. 306 КПК, її розгляд, що здійснюється не пізніше сімдесяти двох годин; ст. 395 КПК передбачено подачу апеляційної скарги, а ст. 397 КПК визначено дії суду після отримання апеляційної скарги. Отже, необхідно розділяти етап подання заперечення та його подальший розгляд.

Окрім того, більшість заперечень зводяться до ініціювання питання про недопустимість доказів, одержаних на підставі відповідних ухвал слідчих суддів. Тому на практиці доцільно долучити заперечення сторін на ухвали слідчих суддів та надавати оцінку їх доводам вже на стадії судового розгляду. За такого, на стадії підготовчого судового засідання має відбуватися лише подання заперечень на ухвали слідчих суддів, без оголошення їх змісту. Винятком можуть бути ухвали слідчих суддів, які, на думку однієї зі сторін, постановлені з істотним порушенням кримінального процесуального закону, що безпосередньо впливає на призначення справи до судового розгляду. У цьому випадку заперечення не тільки мають подаватися, але й розглядатися судом.

З огляду на велику кількість скарг на рішення, дії та бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які подаються до ВАКС на стадії підготовчого судового засідання, суд має реалізовувати дискреційні повноваження і розглядати лише ті скарги, нерозв'язання яких вплине на призначення обвинувального акта до судового розгляду та процесуальний статус учасників. Інші скарги, що впливають на допустимість або недопустимість доказів, повинні бути розв'язані судом при дослідженні відповідних рішень та долучених доказів на стадії судового розгляду. Такі скарги, як і ухвали слідчих суддів, в ході підготовчого засідання підлягають долученню до матеріалів справи.

Щодо розгляду скарг і заперечень на підготовчому судовому засіданні, варто згадати, що КПК, хоча і припускає можливість такого розгляду, однак не встановлює повноважень суду першої інстанції щодо такого розгляду. Це є очевидною прогалиною в законодав-

стві, яку доцільну усунути не судовою практикою, а приписами закріпленими у КПК.

Також у справах з великою кількістю учасників, з метою дотримання розумних строків проведення підготовчого судового засідання, суду може бути доцільно в порядку ст. 114 КПК встановлювати ухвалою про призначення підготовчого судового засідання учасникам строк для подання клопотань, скарг та заперечень, що можуть бути предметом розгляду на цій стадії. Такий строк доцільно встановлювати до призначеного підготовчого засідання (подібну практику можемо побачити наприклад в ухвалах ВАКС у справах №991/1750/24 та №991/4368/24)[267]. Відповідно, всі інші учасники матимуть можливість ознайомитися з поданими клопотаннями безпосередньо до засідання.

Порівняно із перевірочними діями судді під час підготовчого судового засідання, вагоме місце посідають дії, які спрямовані на забезпечення швидкого та повного судового розгляду, що розкривають забезпечувальну функцію суду.

Серед заходів, які спрямовані забезпечити повноту розгляду справи, важливе місце посідає витребування речей і документів. Проте цьому питанню не приділено належної уваги законодавцем, що породило неоднозначну правозастосовну практику. Стаття 315 КПК встановлює можливість розглянути клопотання про витребування речей та документів, що в деяких випадках подаються сторонами (переважно стороною захисту). Закон не визначає, які саме речі і документи може витребувати суд, зокрема, чи може бути витребувана інформація, що містить охоронювану законом таємницю. Щодо такої інформації існує підхід її одержання виключно в порядку тимчасового доступу до речей і документів. Відповідно типовими зверненнями на стадії підготовчого судового засідання з посиланням на ст. 315 КПК стали і клопотання сторони захисту про тимчасовий доступ до речей і документів.

Подібно до норм КПК, інститут витребування доказів, із особливостями, притаманними цивільному, господарському та адміністративному процесу, закріплені у ст. 84 ЦПК, 81 ГПК та ст. 80 КАСУ, які мають більшу регламентацію щодо порядку звернення та дотримання вимог подачі клопотання про витребування доказів.

[267] Ухвала ВАКС у справі № 991/1750/24 (2024); Ухвала ВАКС у справі № 991/4368/24 (2024).

Серед них є вимога, щодо підтвердження вжиття заходів по отриманню доказу ініціатором клопотання.

Питання витребування речей і документів у кримінальному процесі має, як певні спільні ознаки із тимчасовим доступом, так й істотні відмінності. Враховуючи те, що підготовче судове засідання не містить чітких закріплених строків його проведення, доцільно орієнтуватися на «розумність строку його розгляду», з урахуванням досягнення мети й завдань цієї стадії. Вважаємо невипадковим, що саме на цій стадії передбачено використання механізму витребування речей і документів, а не тимчасового доступу. Використання витребування обумовлено головним чином строком проведення підготовчого судового засідання, його метою та завданням.

Досліджуючи сутність витребування речей і документів під час підготовчого судового засідання, розпочнемо із самого розуміння «витребування». У словнику української мови «витребуванням» є одержання що-небудь на вимогу. Своєю чергою вимога – це прохання, висловлене так, що не припускає заперечень[268]. Отже, витребування не передбачає відмову у наданні відповідного документа або речі. Це обумовлено тим, що витребування документа або речі оформлюється судовим рішенням в якому міститься імперативний припис власнику або розпоряднику речі або документу надати їх на вимогу суду. Згідно з ч. 2 ст. 534 КПК ухвала суду підлягає безумовному виконанню. Враховуючи беззаперечність виконання судового рішення, вважаємо, що ухвала суду про витребування повинна гарантувати власнику або розпоряднику інформації мінімальне втручання або обмеження його прав володіння певною річчю чи документом. Витребування може стосуватися речей або документів, які власник/розпорядник мав би надати без будь-якого судового рішення, на підставі приписів закону, але в силу певних обставин не зробив цього. Такі документи не повинні містити інформацію, яка обмежується у використанні або поширенні, а її розповсюдження не порушить прав інших осіб, яких вона може стосуватися. Такий висновок ґрунтується на дослідженні ст. 93 КПК та глави 15 КПК.

---

[268] Великий тлумачний словник (2005), с. 157, 141.

Стаття 93 КПК передбачає для сторони обвинувачення збирання доказів, зокрема, шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок. Сторона захисту може збирати докази подібним способом, з єдиною відмінністю, це витребувати та отримати копії документів.

Важливо звернути увагу на запропоноване В.Фаринником визначення клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів, під яким він розуміє письмове звернення сторони кримінального провадження до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час провадження судового розгляду з проханням надати можливість ознайомитися з певними речами та документами, які мають значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, зробити їх копії або вилучити їх (у тому числі й речові докази)[269]. З цього визначення можна дійти висновку, що тимчасовий доступ до речей і документів – це дії, спрямовані на ознайомлення з певними речами та документами, які мають значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, зробити їх копії або вилучити їх. Він, за словами В.В.Михайленко, забезпечує дієвість кримінального провадження та отримання відомостей, що можуть мати доказове значення[270]. Своєю чергою дослідник Н.П.Кушнір звертає увагу на те, що тимчасовий доступ є засобом кримінально-процесуального примусу та має, так званий, «забезпечувальний» характер»[271]. Отже, як витребування речей і документів, так і тимчасовий доступ є забезпечувальним механізмом реалізації принципу змагальності сторін та повноти судового розгляду.

Важливо звернути увагу, що на відміну від витребування, тимчасовий доступ до речей і документів у КПК має більш деталізований порядок звернення, розгляду, у тому числі й на обмеження в отриманні певних речей та документів. Це свідчить про законодавчо закріплені гарантії для власника/розпорядника речей та доку-

---

269 Фаринник В.І. (2017), с. 222-223.

270 Михайленко В. (2021). Тимчасовий доступ до речей і документів за клопотанням захисту і потерпілого.

271 Кушнір Н.П. (2014), с. 80.

ментів від безпідставного втручання у їх права, та права інших осіб, яких стосуються запитувані речі та документи.

Законодавець у п. 6 та 7 ч. 2 ст. 160 КПК передбачив, щоб у клопотанні обов'язково було зазначено про можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншим способом довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю; обґрунтування необхідності вилучення речей і оригіналів або копій документів. Крім цього, ст. 161 КПК містить перелік речей і документів, до яких заборонений доступ, а ст. 162 КПК, речі і документи, які містять охоронювану законом таємницю. Також за загальними правилами розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється з викликом особи, у володінні якої знаходяться такі речі або документи, неявка якої не перешкоджає розгляду.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що на стадії підготовчого судового засідання можуть бути витребувані документи та речі, що не містять охоронювану законом таємницю, які з певних підстав сторони не могли отримати в порядку ст. 93 КПК. Водночас ці речі та документи мають значення для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, й учасники мають намір їх представити суду для обґрунтування своєї позиції. Слушним у цьому випадку є коментар І.В.Гловюк, яка з огляду на вимогу ч. 3 ст. 99 КПК подавати суду оригінали документів, та неможливістю отримати оригінал документа за допомогою доступних правових процедур, пропонувала клопотати перед судом про витребування оригіналу документа[272]. Своєю чергою, вірною є практика, коли суди відмовляють у розгляді клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів під час проведення підготовчого судового засідання, оскільки цей захід через особливу процедуру його розгляду не відповідає меті та завданню підготовчого судового засіданню, та може бути реалізованим за умов зазначених у ст. 333 КПК вже на стадії судового розгляду.

На нашу думку, метою витребування, що відповідає і меті цієї стадії судового провадження, є підготовка до судового розгляду.

[272] Гловюк І. В. (2012), с. 443.

Водночас сторона захисту під час досудового розслідування має менше прав і можливостей, ніж сторона обвинувачення, що суд неодмінно повинен ураховувати. Також важливо, що за логікою процесу безпосередньо стадії спрямування прокурором обвинувального акта до суду передує стадія ознайомлення сторони захисту з матеріалами кримінального провадження. Відповідно за результатами такого ознайомлення у сторони захисту можуть виникнути питання щодо збирання певних доказів. Сприяння стороні захисту в реалізації такої можливості – є одним із найперших завдань суду. Тому питання зводиться до того, в якому порядку необхідно розглядати такі клопотання про витребування, і чи достатньо в суду інформації для його розгляду. Якщо підходити до цього питання з позиції того, що витребування – це спрощена, призначена саме для підготовчого судового засідання, форма тимчасового доступу до речей і документів (які не містять інформацію з обмеженим доступом, через що розв'язання клопотання можна провести без повідомлення володільця), суд може розглянути відповідне клопотання в підготовчому судовому засіданні.

Такими випадками можуть бути витребування речей і документів, які перебувають у сторони обвинувачення, наприклад, інформації з ЄРДР у межах того самого кримінального провадження, що перебуває на розгляді суду.

Якщо ж суд вважає, що запитувані документи містять інформацію з обмеженим доступом або можуть зачіпати інтереси та обмежувати права інших осіб, що вимагає з'ясування думки володільця речей і документів, він може відмовити в витребуванні, вказавши стороні на інший порядок реалізації цього питання.

Висновки. Призначенням підготовчого судового засідання є здійснення всіх необхідних дій для того, щоб судовий розгляд справи по суті, у разі його призначення, не мав недоліків або будь-яких перешкод для ухвалення остаточного рішення по справі.

У справах з великою кількістю учасників, з метою дотримання розумних строків проведення підготовчого судового засідання суду доцільно в порядку ст. 114 КПК встановлювати ухвалою про призначення підготовчого судового засідання учасникам строк для подання клопотань, скарг та заперечень, що можуть бути пред-

метом розгляду на цій стадії. Такий строк доцільно встановлювати до призначеного підготовчого засідання.

Для оптимізації часу та його раціонального використання, підготовче судове засідання має бути організоване судом таким чином, щоб клопотання, у яких оскаржуються дії, рішення та бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які не підлягали оскарженню на стадії досудового розслідування, та які безпосередньо не впливають на призначення судового розгляду, повинні лише подаватися на стадії підготовчого судового засідання без оголошення їх змісту. Це ж правило стосується і подачі заперечень на ухвали слідчих суддів. Винятком є заперечення на ухвали та скарги, розв'язання яких впливатиме на призначення судового розгляду. Для таких заперечень і скарг доцільно законодавчо визначити повноваження суду першої інстанції щодо їх розгляду на підготовчому судовому засіданні.

Під час підготовчого судового засідання можуть бути розглянуті клопотання про витребування речей і документів, які не могли бути отримані сторонами з незалежних від них підстав, які охоплюються предметом доказування. Якщо речі та документи містять охоронювану законом таємницю і суд вважатиме, що для розгляду питання про їх витребування необхідно викликати володільця, то вони можуть бути отримані в порядку тимчасового доступу до речей та документів під час судового розгляду.

§ 2.4. Суспільний інтерес в угодах про визнання винуватості в корупційних справах

Кримінальне провадження являє собою особливу галузь юридичної практики. Для нього характерна взаємодія і зіткнення приватних і суспільних інтересів, які прямо чи опосередковано наявні практично в будь-яких відносинах, охоплених кримінально-процесуальним законодавством або дотичних до нього. Приватний інтерес визначається в кожному конкретному випадку з огляду, в першу чергу на процесуальний статус учасника кримінального провадження, і є більш менш зрозумілою категорією. Що стосується суспільного інтересу, то КПК не містить його визначення, що за-

гальмовує процес широкого і ефективного застосування інституту угод про визнання винуватості.

Практична реалізація особливого порядку кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості суттєво прискорює досудове розслідування і судовий розгляд, а засада диспозитивності забезпечує взаємне волевиявлення сторін при досягненні компромісу під час притягнення особи до кримінальної відповідальності. Домовленість сторін про зобов'язання, які бере на себе підозрюваний, обвинувачений відповідно до умов укладеної угоди, та про покарання, яке йому буде призначено у випадку затвердження угоди судом, є переважно результатом, який задовольняє обидві сторони. Однак задоволення сторін процесом і результатом ще не означає відповідність результату угоди інтересам суспільства. А це важливо з огляду на комплексність завдань кримінального провадження як справедливого і адекватного співвідношення приватних і публічних елементів.

Актуальна регламентація порядку кримінального провадження на підставі угод про визнання винуватості, попри більш ніж десятирічне застосування, викликає багато дискусій і критики. На нашу думку, це в першу чергу пов'язано з нерозумінням економічної складової («вартості») кримінального провадження, різнотлумаченням і суб'єктивізмом в оцінці понять справедливості й суспільного інтересу, залишками радянської свідомості («Вор має сидіти в тюрмі») і неготовністю частини суспільства сприймати нові прогресивні моделі в класичній і звичній для всіх площині боротьби зі злочинністю.

За 5 років роботи (з 5 вересня 2019 р. по 5 вересня 2024 р.) ВАКС ухвалив 207 вироків, із яких 80 на підставі угод про визнання винуватості. Частина справ, розглянутих із ухваленням вироку на підставі угоди, в загальній кількості кримінальних проваджень, що перебували на розгляді суду (655), становить 12 %. У переважній більшості випадків досягнення домовленості про укладення угоди відбувалося під час досудового розслідування і обвинувальний акт направлявся прокурором до суду вже з угодою про визнання винуватості. Однак мають місце і провадження, в яких угоди укладені сторонами під час повного судового розгляду обвинувального

акта, і суд був змушений перейти в особливий порядок кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості.

При публікації повідомлень органами правопорядку й судами щодо ухвалення вироків на підставі угод інформаційний простір час від часу рясніє твердженнями, що в цих випадках правосуддя не здійснюється, а завдання забезпечення повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, залишається невиконаним. Лунають звинувачення у формалізмі і суб'єктивному підході слідчого, прокурора і судді при укладенні й затверджені угоди, розглядається проблематика співвідношення тяжкості вчиненого діяння з отриманим покаранням, а угода про визнання винуватості розглядається як індульгенція[273]. Варто додати й елемент «торгів», які мають місце при узгодженні умов угоди (при чому такі торги можуть відбуватися як зі сторони захисту, так і зі сторони обвинувачення), що, м'яко кажучи не зовсім узгоджується з самою концепцією кримінального провадження. А питання про можливість застосування «кримінальної пільги» у вигляді звільнення від відбування покарання з випробуванням до сих пір викликає широку дискусію як серед науковців, так і серед практиків[274].

Нерідко артикулюється конфлікт інтересів підозрюваного, обвинуваченого, який має бажання укласти угоду про визнання винуватості, з інтересами інших осіб, щодо яких він погоджується надати викривальні показання. І це виправдано, адже, з однієї сторони, перебуваючи під страхом реального покарання, такий суб'єкт може погодитися надати показання щодо інших осіб, які виявляться недостовірними. З іншої сторони, із зобов'язанням надати викривальні показання безпосередньо пов'язане питання безпеки учасника, який приймає таке зобов'язання. І це питання до держави: чи має вона при більш активному застосуванні угод про визнання винуватості спроможність захистити підозрюваних, обвинувачених, які у кримінальному провадженні готові співпрацювати з органами правопорядку і викривати інших осіб, які обіймають високі посади чи володіють значним фінансовим або адміністративним ресурсом.

---

[273] Горбачова І.М. (2022).

[274] Горох О.П. (2018); Михайленко Д. Г. (2016); Стеблинська О.С. (2021).

Про дискусійність і неоднозначність інституту угод у кримінальному провадженні свідчить і активна законодавча робота в цьому напрямку – на сьогоднішній день внесені декілька законопроєктів, спрямованих на його удосконалення[275].

То ж чи дійсно інститут угод про визнання винуватості має лише недоліки і не заслуговує на активніше застосування? Чи, можливо, негативне ставлення до засудження осіб на підставі угод пов'язано з недостатньою комунікацією з приводу ефективності угод і наявності суспільного інтересу, що, власне, і дозволяє державі поступатися окремими принципами кримінально-правової політики і трохи відступати від загальних правил боротьби зі злочинністю?

Інститут угод про визнання винуватості є єдиним, де кримінально-процесуальний закон оперує поняттям суспільного інтересу. Так, згідно з частиною 4 статті 469 КПК угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, унаслідок яких *шкода завдана лише* державним чи *суспільним інтересам*. Укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи *суспільним інтересам* або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди.

Стаття 470 КПК відносить *наявність суспільного інтересу* в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень, а також в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень до обставин, що враховуються прокурором при укладенні угоди про визнання винуватості. А суд, своєю чергою, має відмовити в затвердженні угоди, якщо умови угоди не відповідають інтересам суспільства.

Показовим є те, що іншим законодавчим положенням, в яких зустрічається поняття суспільного інтересу, є частина 5 статті 216 КПК. Так, прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, що проводяться детективами НАБУ, своєю постановою

[275] Законопроєкт № 11340 (2024); Законопрєект № 11340-1 (2024); Законопроєкт № 11340-2 (2024).

може віднести кримінальне провадження у кримінальних правопорушеннях, передбачених абзацом першим цієї частини, до підслідності детективів НАБУ, якщо відповідним кримінальним правопорушенням було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки ... *суспільним інтересам*. Під тяжкими наслідками слід розуміти заподіяння шкоди життєво *важливим інтересам суспільства* та держави, зокрема, державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб.

З такого нормативного регулювання можна стверджувати, що суспільний інтерес (інтереси суспільства) є ключовим елементом, який «легітимізує» спрощення належної правової процедури кримінального провадження і обґрунтовує певні поступки з боку держави.

Отже, для розширення застосування угод про визнання винуватості в контексті підвищення ефективності кримінального провадження з одночасним недопущенням зловживань учасниками кримінального провадження, важливого значення набуває розуміння суспільного інтересу, а також визначення критеріїв відповідності йому укладеної угоди. Не вдаючись в глибоке дослідження і аналіз доктринальних джерел[276], можна стверджувати, що суспільний інтерес – це об'єктивна соціальна категорія. Сама етимологія уособлює потреби всього суспільства або значної його частини, загальні цінності і прагнення, відповідно, і пов'язаність з найважливішими благами на певному етапі його розвитку. Суспільний інтерес не має суперечити моральним уявленням, він завжди є законним (правовим), адже прямо чи опосередковано відображається в законодавстві, відповідає йому, охороняється і захищається уповноваженими суб'єктами (державою в особі її органів) у спосіб і в порядку, що визначені державою. Інтереси суспільства мають мотивувати державу на активізацію діяльності в тій чи іншій сфері регулювання і спрямовувати в цю сферу акценти правозастосування. При цьому суспільний інтерес може бути базовим, постійним – підтримання правового порядку і стабільності, забезпечення і захист прав людини, зміцнення верховенства права тощо, та ситуативним, пов'язаним з глобальними подіями, щодо яких є спільне

[276] Напр.: Почтовий М.М. (2020); Дуфенюк О.М. (2022); Юрчишин В.Д., Мендик Л. В. (2022).

суспільне уявлення або бажання. В актуальних українських реаліях такими ситуативними інтересами є перемога у війні і суттєве зниження рівня корупції.

Оскільки суспільний інтерес по суті є сукупністю ціннісних, світоглядних або матеріальних приватних інтересів, розуміння його загальної природи не може бути повноцінним в ізоляції від приватного. Однак у кримінальному провадженні виникає цікава ситуація – тут очевидними стають протиріччя суспільного інтересу з окремими приватними інтересами, а завданням кримінального провадження є їх узгодження і збалансування на підставі спеціальної процедури з дотриманням засад кримінального провадження. Заходи забезпечення кримінального провадження, слідчі (розшукові), в тому числі негласні дії безсумнівно обмежують приватні інтереси окремих осіб, щодо яких вони застосовуються, на користь суспільного, що засвідчує його ситуативний пріоритет. З іншої сторони, забезпечення права на захист, свобода від самовикриття, неможливість використання відомостей як доказів у випадку істотного порушення прав людини тощо пріоритезують інтереси окремого учасника кримінального провадження над будь-якими іншими «кримінально-процесуальними благами». Адже отримати при розслідуванні (яке здійснюється в інтересах всього суспільства) доказову інформацію під час допиту, наприклад, без участі адвоката або в умовах, коли підозрюваний не користується свободою від самовикриття, не говорячи вже про застосування насильства, простіше і швидше, ніж з дотриманням процесуальних гарантій, якими в силу закону наділяється відповідний учасник кримінального провадження. Але отримані в такий спосіб докази є недопустимими.

Різні приватні інтереси також можуть вступати в конфлікт між собою (наприклад, інтерес підозрюваного уникнути визнання винуватим і інтерес потерпілого щодо відшкодування шкоди, завданої злочином), окрім того, має бути врахована потенційна суперечність двох і більше інтересів суспільства у кримінальному провадженні[277].

Формулювання статей 2, 216, 469 і 470 КПК розкривають дуалістичну природу суспільного інтересу – з одного боку, він виступає

[277] Див. також: Антонюк Н.О. (2024).

об'єктом захисту, а з іншого – впливає на особливості кримінального провадження і диференціацію його порядку. Зміст суспільного інтересу визначається, виходячи з положень Конституції України, норм КК і КПК, і відображається насамперед в завданнях кримінального провадження. Він полягає у захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Це широке значення суспільного інтересу – узгодження приватних і публічних інтересів на підставі встановлених правил і процедур, яке притаманно кримінальному провадженню в цілому.

Однак в приписах щодо застосування угод про визнання винуватості йдеться про інший зміст суспільного інтересу. Це вбачається із того, що завдання пронизують абсолютно всі інститути кримінального провадження, їх виконання є обов'язковим як для загального, так і будь-якого особливого порядку кримінального провадження. Отже, наявні підстави говорити про *суспільний інтерес у вузькому значенні*, наявність якого є вирішальним для визначення відповідності вимогам законодавства угоди про визнання винуватості.

Особливістю кримінального провадження на підставі угод є те, що тут відбувається досягнення компромісу (хоча в результаті такий компроміс може бути і не досягнутий). Вихідними точками такого компромісу в узагальненому вигляді є, з однієї сторони, зацікавленість підозрюваного, обвинуваченого отримати м'якше і прогнозоване покарання та, з іншої, – процесуальна і ресурсна економія. Це дві полярні позиції, які в процесі досягнення домовленостей і оформлення умов угоди про визнання винуватості мають зійтися у спільній точці. Якщо говорити про тяжкі злочини, (в тому числі корупційні), саме по собі прагнення держави зекономити час і ресурс без додаткової користі від опонента не є суспільним інте-

ресом. Для відповідності угоди суспільному інтересу мета досягнення процесуальної економії супроводжується запитом на отримання від підозрюваного, обвинуваченого чогось іншого взамін на пом'якшення і передбачуваність покарання.

За таких обставин зміст суспільного інтересу у кримінальному провадженні не є тотожнім суспільному інтересу у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості.

Отже, оцінюючи суспільний інтерес в угодах про визнання винуватості, в першу чергу, слід поставити питання – що отримає суспільство на заміну поступок держави в процесі притягненні особи до кримінальної відповідальності? Такі бенефіти виражаються через економічну або інформативну сутність умов угоди про визнання винуватості.

Економічний аспект угод про визнання винуватості, в першу чергу, відображається у повному або частковому відшкодуванні шкоди. КПК передбачає, що підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення. Шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні. Разом із тим, задоволення судом цивільного позову не завжди призводить до виконання вироку в цій частині й реального стягнення відповідних сум грошових коштів, особливо стосовно корупційних кримінальних правопорушень, де суми, які підлягають відшкодуванню, є суттєвими. Виконання вироку в частині задоволення цивільного позову (так само як і в частині конфіскації майна) залежить від офіційно наявного у засудженого майна, а в умовах традиційної реєстрації дороговартісного майна на третіх осіб або приховування грошових активів виявити його і звернути на виконання вироку може бути важко. Водночас повне або часткове відшкодування шкоди стає реальним у випадку включення відповідної умови до змісту угоди, адже під час розгляду такої угоди в суді обвинуваченому роз'яснюються наслідки її невиконання – прокурор має право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасуван-

ня вироку. Наслідком скасування вироку є призначення судового розгляду в загальному порядку або направлення матеріалів провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була ініційована на стадії досудового розслідування. При скасуванні вироку у зв'язку з невиконанням угоди про передбачуваність і суттєве пом'якшення покарання (в тому числі у зв'язку з перекваліфікацією дій) говорити не доводиться, оскільки провадження буде здійснюватися в загальному порядку з повним дослідженням доказів і результат такого процесу є непрогнозованим для сторін. Окрім того, невиконання угоди про визнання винуватості тягне за собою окрему кримінальну відповідальність за ст. 389-1 КК.

Отже, коли угода про визнання винуватості передбачає повне або часткове відшкодування шкоди, підозрюваний, обвинувачений готовий «оприлюднити» свої реальні статки на домовлену суму і фактично добровільно сплатити її. Таким чином відбувається хоча і переважно не повне, однак повернення отриманого внаслідок вчинення кримінального правопорушення доходу. В іншій частині підозрюваний, обвинувачений може бути звільнений від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків (стаття 472 КПК).

Матеріальний ефект угоди про визнання винуватості проявляється також в актуальній практиці закріплення обов'язку підозрюваного, обвинуваченого спрямувати певні суми грошових коштів на підтримку Збройних Сил України[278]. Процесуальне законодавство не містить вимоги щодо перерахування грошових коштів на потреби оборони, отже, включення такої умови до угоди є добровільним і виключним правом сторін. І в цьому суспільний інтерес у кримінальному провадженні на підставі угод є продовженням глобального ситуативного інтересу українського суспільства у відсічі збройної агресії.

Іншим аспектом є погодження сторонами в угоді застосування спеціальної конфіскації щодо грошей та іншого майна, які одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення або є предметом кримінального правопорушення, і відповідно передбачуваність і прискорення реального стягнення цих цінностей в до-

[278] Напр.: Вирок ВАКС у справі № 991/4769/24 (2024).

хід державного бюджету. Цей захід кримінально-правового впливу може бути застосований і за результатами повного судового розгляду у випадку доведення винуватості обвинуваченого. Однак, враховуючи інфляційні і девальваційні процеси, стагнацію економіки України у зв'язку з війною, тривалий період повного судового розгляду суттєво зменшить «вартість» таких цінностей. Крім того, результат судового розгляду наперед непередбачений. Отже, суспільний інтерес в таких випадках має місце також з огляду на досягнення найбільш сприятливої економічної складової і збереження максимальної вартості грошових коштів або інших цінностей, які підлягають спеціальній конфіскації.

В оцінці суспільного інтересу угод про визнання винуватості слід також враховувати значну економію ресурсу, який держава витрачає на досудове розслідування та судовий розгляд. Звісно, конкретну вартість, яку витрачає держава на одне кримінальне провадження, порахувати дуже важко. Однак якщо взяти за основу вартість «людино-години» роботи оперативного співробітника, слідчого, прокурора, слідчого судді, суддів трьох інстанцій та персоналу (помічники, секретарі судових засідань, розпорядники), матеріально-технічне забезпечення (утримання будівель, користування електричною енергією, використання канцелярського приладдя, інтернету, зв'язку, поштових послуг, спеціальних засобів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, витрати на публікацію оголошень у справах, що здійснюються в спеціальному порядку кримінального провадження in absentia тощо), економія при укладенні угоди без повної процедури судового провадження, в тому числі апеляційного і касаційного перегляду, є очевидною. Обвинувачений у разі укладення угоди також знижує свої витрати на послуги захисника, збирання доказів, замовлення експертиз тощо, і в часовому аспекті він зацікавлений, щоб кримінальне провадження щодо нього швидше закінчилось.

Інформативний аспект угоди про визнання винуватості проявляється через забезпечення держави інструментами для ефективнішого здійснення функції з охорони особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень. Мова йде, в першу чергу, про отримання стороною обвинувачення відомостей, які дозволяють суттєво просунутися в досудовому розслідуванні, з'ясувати обста-

вини вчинення цього кримінального правопорушення або виявити інше, а також встановити інших осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень. Це ті випадки, коли за умовами угоди підозрюваний, обвинувачений бере на себе зобов'язання надати викривальні показання щодо себе чи інших осіб, а також сприяти досудовому розслідуванню шляхом надання відомої йому повної і достовірної інформації. Початок такої співпраці повинен мати місце до моменту направлення до суду обвинувального акта з угодою, щоб орган досудового розслідування встиг перевірити представлену підозрюваним інформацію іншими способами. Своєю чергою, суд у судовому засіданні на підставі досліджених обставин, в тому числі позицій сторін, має переконатися в тому, що виконання таких зобов'язань (так само як і інших) є реальним для обвинуваченого. Будучи зв'язаним обмеженим обсягом інформації в процесі розгляду угоди про визнання винуватості, суд не може і не повинен оцінювати правдивість і достовірність показань, які може надати обвинувачений. Це завдання складу суду при розгляді іншого кримінального провадження в загальному порядку, в якому засуджена на підставі угоди особа буде мати статус свідка і надавати відповідні викривальні показання із забезпеченням права на перехресний допит. Суд, який затверджує угоду, має переконатися в тому, що особа, яка є її стороною, дійсно володіє певними відомостями, якими в компромісному порядку готова добровільно поділитися з державою, а важливість і цінність таких даних визначає безпосередньо сторона обвинувачення.

Якщо стороною угоди є особа, дії якої кваліфіковані через виконання або пособництво, то отримання відомостей про організатора або інших виконавців цього злочину і відповідно недопущення чи припинення інших кримінальних правопорушень, а також притягнення до відповідальності осіб, діяння яких мають більшу суспільну небезпечність, превалює над засудженням обвинуваченого і призначення йому покарання «з усією суворістю закону». Коли держава сконцентрована виключно на покаранні особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і не має стратегічного бачення щодо комплексного виявлення, припинення або попередження кримінальних правопорушень, можна стверджувати про однобічне досягнення завдань кримінального провадження – щодо лише од-

нієї засудженої в загальному порядку особи. Зі зворотною ж стороною – захистом суспільства, держави, особи від кримінальних правопорушень, притягнення до відповідальності кожного в міру своєї вини – органам правопорядку доведеться працювати окремо.

При оцінці практичної користі від укладання угод про визнання винуватості слід також враховувати постійну еволюцію злочинності, коли використання інформаційних технологій, з одного боку, дозволяє безперешкодно вчиняти кримінальні правопорушення, з іншого – надійніше приховувати їх сліди. В таких випадках отримання за угодою в одному кримінальному провадженні викривальних показань від безпосередніх чи опосередкованих учасників подій, може забезпечити ситуативну перевагу над технологіями і результативність при виконанні завдань кримінального провадження.

Інформативний ефект від угод про визнання винуватості полягає не лише в тому, що, прийнявши непопулярне для суспільної свідомості рішення і частково поступившись покаранням для виконавця середньої ланки (можливо, навіть зі зміною кваліфікації його діянь), держава може вийти на «велику рибу» або припинити чи попередити інші кримінальні правопорушення і, в такий спосіб в перспективі досягти більшого суспільного блага. Важливе значення має також якість доказової бази, зібраної органом досудового розслідування на підтвердження вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення, яку в подальшому доведеться представляти в суді. Процесуальним законом закріплені положення про належність, допустимість і достатність доказів, а також стандарт доказування поза розумним сумнівом, який застосовується судом при доведенні винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Отже, природа відомостей, якими сторона обвинувачення має доводити обставини, що підлягають доказуванню у загальному порядку кримінального провадження, та їх процесуальних джерел, має бути бездоганною. В реальній процесуальній діяльності виникають різні ситуації, які обумовлюють недопустимість та/або недостатність зібраних доказів, і нерідко сторона обвинувачення розуміє це. Тобто виникає така ситуація, при якій наявні у кримінальному провадженні докази за своїм змістом підтверджують вчинення кримінального правопорушення

підозрюваним, обвинуваченим, однак за своєю формою не відповідають установленим законом вимогам або прокурор не вбачає, що сукупністю зібраних доказів йому вдасться довести вину поза розумним сумнівом. У такому випадку, укладення угоди про визнання винуватості може бути гідним завершенням кримінального провадження обґрунтованим засудженням, а не виправданням особи внаслідок визнання доказів недопустимими за результатами їх дослідження при загальному порядку кримінального провадження і відповідно недоведеність висунутого обвинувачення. До того ж, потенційно недопустимі докази можуть бути «перекриті» належними і допустимими – показаннями засудженої за угодою особи, які зможуть бути використані в іншому кримінальному провадженні або й у цьому провадженні щодо інших осіб. За таких обставин укладенням угоди про визнання винуватості забезпечується інтерес суспільства у виді невідворотності кримінальної відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

Прогнозованість результату досудового розслідування є бажаною не лише для сторони захисту, а й для сторони обвинувачення. Укладення угоди про визнання винуватості може забезпечувати її у кримінальних провадженнях щодо нових або спірних складів кримінальних правопорушень. Мова йде, наприклад, про склади кримінальних правопорушень, щодо яких відсутня судова практика, і це очевидно не сприяє передбачуваності – наприклад, стаття 368-5 КК незаконне збагачення. З точки зору загальної еволюції судової практики укладення угод у таких кримінальних провадженнях не вбачається позитивним, адже всі діяння, щодо яких законодавцем прийнято рішення про криміналізацію, мають бути чіткими, однозначними, що має відображатися в судових рішеннях, а затвердженням угод присікається розвиток судової практики. Проте, якщо окремо взяте кримінальне провадження розглядати крізь призму ефективності й прогнозованості його результату для сторін, укладення угоди очевидно забезпечує таке.

Характер взятих на себе за угодою зобов’язань в контексті досягнення суспільного інтересу набуває особливого значення у випадку перебування підозрюваного, обвинуваченого за межами України. Звісно, можливо здійснювати досудове розслідування і судове провадження за процедурою in absentia або зупинити кримі-

нальне провадження у зв'язку з розшуком, однак у першому випадку, незважаючи на проведену процедуру, завдання кримінального провадження зможуть залишитися невиконаними а принцип невідворотності кримінального покарання – нереалізованим. Зупинення провадження у зв'язку з розшуком може призвести до забуття підозрюваного, обвинуваченого або навіть події кримінального правопорушення, що очевидно ставить під сумнів ефективність і результативність проведеної роботи, на яку, нагадаємо, витрачається колосальний ресурс. Звісно, це залежить від багатьох чинників – обізнаності про місце знаходження особи, країни і підстав її перебування на території іншої держави (з цим пов'язана можливість видачі особи на підставі відповідної угоди чи на засадах взаємності або застосування інших механізмів міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні), позиції підозрюваного, обвинуваченого, дотримання органом досудового розслідування положень щодо повідомлення про підозру відсутній особі, реальності заходів, спрямованих на розшук підозрюваного, обвинуваченого тощо. Якщо ж говорити про ефективність провадження в контексті реальної відповідальності особи, що вчинила кримінальне правопорушення, хай навіть і менш сувору або на підставі зміненої кваліфікації діянь, а також про інші суспільні інтереси – відшкодування шкоди, викриття інших осіб тощо, угода про визнання винуватості є тим алгоритмом, який спроможний це забезпечити. Тобто не слід нехтувати можливістю укладання угоди про визнання винуватості в дистанційному форматі, хоча відповідні механізмами слід напрацювати.

Важливим аспектом, який виправдовує розширення застосування інституту угод про визнання винуватості в корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушеннях – є втрата підозрюваним, обвинуваченим своєї посади. Зв'язок між посадою та вчиненням корупційного правопорушення є очевидним, оскільки наявність повноважень і використання їх у свідомо неналежний спосіб може створювати умови для зловживань, отримання чи надання неправомірної вигоди або отримання необґрунтованих переваг, вирішення особистих або бізнесових питань. При повному кримінальному провадженні підозрюваний, обвинувачений може залишатися на посаді декілька років, що тягне відповідні матеріальні

витрати у вигляді оплати праці, а також продовжує корупційні можливості.

У кримінальних провадженнях на підставі угоди про визнання винуватості підозрюваний, обвинувачений нерідко звільняється з посади ще в процесі досягнення домовленостей або погоджується на призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що відображається у вироку суду. Незалежно від того, чи приймається таке рішення добровільно чи надається згода на відповідне покарання, втрата посади особою, яка недобросовісно використала наявні повноваження і вчинила кримінальне правопорушення, має значний соціальний, очищаючий і стримуючий ефект. Це знижує ризик повторення злочину, оскільки засуджена за угодою особа швидко втрачає доступ до владних повноважень та ресурсів; стримує інших посадовців від вчинення корупційних діянь; демонструє суспільству серйозне ставлення до протиправного використання посадових можливостей, що сприяє відновленню довіри до державних інституцій. Позбавлення вироком суду права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю стає частиною справедливого покарання, навіть, якщо таке покарання призначено при затвердженні угоди про визнання винуватості. Все це безумовно являє собою суспільний інтерес.

Враховуючи викладене, переваг від угод про визнання винуватості більше, ніж недоліків. Звісно, мова йде виключно про добросовісне використання цього порядку кримінального провадження. Від недобросовісності сторін при укладенні угод про визнання винуватості (а таке, звісно, трапляється) має захищати судовий контроль, адже суд є суб'єктом, який своїм вироком затверджує угоду і таким чином підтверджує її життєздатність, або відмовляє у її затвердженні. Законом визначені критерії, яким повинна відповідати угода про визнання винуватості, отже, суд має дослідити ці критерії і оцінити їх в світлі представлених конкретних обставин кримінального провадження, приділяючи особливу увагу наявності і змісту суспільного інтересу. Своєю чергою, суспільний інтерес у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості – це відповідні матеріальні і нематеріальні блага, що їх отримує суспільство (або значна його частина) в силу досягнутого

компромісу між сторонами окремого кримінального провадження, які обумовлюють поступки в питанні призначення покарання особі, що вчинила кримінальне правопорушення, і при цьому забезпечують ефективність кримінального провадження в цілому.

Висновки. Суспільний інтерес у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості – це відповідні матеріальні і нематеріальні блага, що їх отримує суспільство (або значна його частина) в силу досягнутого компромісу між сторонами окремого кримінального провадження, які обумовлюють поступки в питанні призначення покарання особі, що вчинила кримінальне правопорушення, і при цьому забезпечують ефективність кримінального провадження в цілому.

Визначення суспільного інтересу при укладенні та розгляді судом угод в кримінальних провадженнях щодо корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень включає врахування таких факторів:

- досягнення завдань кримінального провадження (при цьому ухвалення обвинувального вироку відбувається швидше й без оцінки судом доказів, водночас особа, як правило, отримує зменшене і прогнозоване покарання);

- економічний – пов'язаний з відшкодуванням шкоди, завданої злочином, і впливом інфляційних процесів, економією коштів, що витрачаються на здійснення повного кримінального провадження;

- ресурсний – хоча і пов'язаний з економічним, але передбачає процесуальну економію не лише в частині витрат на утримання державних органів (слідства, прокуратури і суду), але і в частині вивільнення часу та уваги іншим (більш складним) провадженням;

- інформаційний – отримання від підозрюваного, обвинуваченого викривальних показань щодо інших осіб у цьому або інших провадженнях, можливість за допомогою таких показань виявити інші правопорушення, осіб, що їх вчинили, або суттєво просунутися в розслідуванні цього чи іншого кримінального провадження.

- організаційний – швидке усунення особи, яка вчинила корупційне правопорушення, від посади.

§ 2.5. Розширення використання відеоконференції

Законом від 23 лютого 2024 року № 3604-IX внесено зміни до КПК, дозволено використання в кримінальному процесі відеоконференції з власних технічних засобів. Окрім того впроваджено ряд змін, частина з яких є позитивними, а частина може сприяти виникненню труднощів у їх застосуванні[279]. У цьому параграфі поговоримо про те, як в умовах воєнного стану суди розширили використання відеоконференцій у кримінальному провадженні, як в подальшому змінилось законодавство, і які питання залишились невирішеними.

Важливо, що нова архітектура статті 336 КПК спершу в ч. 4 згадує про відеоконференцію з власних технічних засобів, а лише потім в ч. 7 – про відеоконференцію з приміщення суду. Це нібито орієнтує на те, що відеоконференція з власних технічних засобів є пріоритетною над ВКЗ із приміщення суду, що дозволяє розглядати це як новий, концептуально правильний принцип правового регулювання дистанційної участі в судовому засіданні в кримінальному процесі. Адже залучення залів засідань в інших судах та працівників суду для відеоконференції – не тільки спрощує, але й водночас ускладнює судовий розгляд, потребує додаткових організаційних і (очевидно) матеріальних витрат. Відеоконференція ж із власних технічних засобів – спрощує провадження (про те, що інструменти відеозв'язку спрощують професійну, пізнавальну та іншу людську діяльність – майже кожен міг переконатись ще в епоху пандемії COVID-19).

Під час війни у випадках залучення судів різних областей до проведення відеоконференції – кратно до кількості таких областей зростає ризик затримки або відкладення засідання через повітряну тривогу або інші військові події в одній із таких областей, відключення електроенергії[280], адже відповідні суди можуть не функціонувати (в той час як особа може мати змогу вийти на зв'язок із власних технічних засобів з укриття або іншого безпечного місця).

Водночас в КПК залишилась норма такого змісту: «Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знахо-

[279] Закон № 3604 (2024).

[280] Мамченко Н. (2024). Відключення електропостачання може призводити до перенесення судових засідань і несвоєчасного відправлення судових рішень до Реєстру

диться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією суду, або на території міста, в якому розташований суд, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язаний вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення судового засідання». Вона розташована в ч. 7 цієї статті, де йдеться про відеоконференцію з приміщення суду. Але сама норма сформульована так, нібито вона стосується всіх випадків проведення відеоконференцій (в т.ч. з власних технічних засобів). Водночас примітно, що це нова редакція норми (в редакції Закону від 23 лютого 2024 р. № 3604-IX), а не частина, що залишилась до внесення змін. Однак доволі дивно очікувати, що працівник суду приїде до кожної особи, яка бажає брати участь у відеоконференції з власних технічних засобів, адже суди не мають відповідних трудових і матеріальних ресурсів для цього. Але питання щодо необхідності встановлення особи та роз'яснення їй прав та обов'язків залишається актуальним. Ми розглядали його окремо в одній зі статей, де йшлося про те, що суд насправді встановлює особу лише один раз, в першому судовому засіданні, де їй вручається пам'ятка про права та обов'язки; надалі кожного разу така процедура не здійснюється. Тому якщо особа вже була в суді, і є відомою суду, то відповідне питання не виникає[281]. Окрім того, в разі участі особи в режимі відеоконференції з власним КЕП, це є також встановленням її особи. Але відповідна норма ч. 7 ст. 336 КПК, на нашу думку, потребує уточнення.

Новим положенням ч. 4 ст. 336 КПК передбачено, що учасник кримінального провадження подає клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду не пізніше ніж за 5 днів до судового засідання, копія клопотання учасника кримінального провадження в той самий строк (тобто за 5 днів до судового засідання) надсилається іншим учасникам кримінального провадження. Цікаво, що ця норма стосується саме клопотань про ВКЗ поза межами приміщення суду і не стосується про ВКЗ з іншого суду (хоча ці відносини є однорідними). Хоча ця норма мала би сприяти плановості в управлінні справами, однак на практиці (особливо в умовах воєнного стану), вона може

[281] Кравчук О., Сікора К. (2022).

завадити учасникам піднімати питання призначення відеоконференції в разі виникнення невідкладних обставин. Щодо надсилання учасникам копії клопотання – нова норма не передбачає, хто саме має надіслати такі клопотання іншим учасникам (сам учасник чи суд), і з неї не випливає мета такого надсилання – наприклад необхідність врахування можливих заперечень учасників до постановлення відповідної ухвали. Однак, із урахуванням термінів поштового обігу та звичайних строків обробки документації, 5 днів є не завжди достатнім строком для надсилання судом відповідних клопотань учасникам, одержання від них відповідей та постановлення ухвали. Однак, передбачивши цю норму, законодавець не зобов'язав суд очікувати певний строк для одержання заперечень учасників.

Очевидно, що призначення відеоконференції в будь-якому випадку є підготовчим питанням, що потребує спрощеного вирішення. За наявності заперечень в учасників, їх можна з'ясувати і вирішити вже безпосередньо в судовому засіданні (навіть у випадку, коли відеоконференція вже призначена). Варто звернути увагу на те, що участь в режимі відеоконференції повинна забезпечити можливість ефективної участі особи у судовому провадженні[282].

У ч. 2 ст. 336 КПК зберіглося положення, яке дозволяє суду вирішити питання про призначення відеоконференції за власною ініціативою. Також питання призначення відеоконференції може бути вирішено в ухвалі про призначення справи до судового розгляду. Якщо участь певного учасника (який наприклад проживає на значній відстані від приміщення суду) в режимі відеоконференції виникає регулярно, відповідна ухвала може бути постановлена на весь період судового розгляду чи на декілька судових засідань. Також це питання можна вирішити в попередньому (минулому) судовому засіданні щодо наступного судового засідання як письмовою ухвалою, так і ухвалою без виходу до нарадчої кімнати (усною).

Наразі очевидно, що в разі надходження клопотань менше ніж за 5 днів, суд все одно має вирішити їх. Можливо доцільно вирішувати їх безпосередньо під час судового засідання, попередньо підключивши відповідних учасників, і заслухавши думку присутніх. Суд як правило сприяє учасникам в їх участі в режимі відеоконференції,

[282] Гловюк І.В., Дроздов О.М. (2023).

не з огляду на подання клопотання за 5 днів, а скоріше, з огляду на досвід їх участі в такому режимі саме в цій справі. Якщо в попередні рази участь в відеоконференції дозволила провести засідання без технічних або організаційних перешкод, суд і в наступні рази задовольнятиме клопотання про відеоконференцію.

Загалом, неможливість проведення певних процесуальних дій у режимі відеоконференції – може призвести до затягування судового розгляду. Тому суди не проявляють у цьому питанні зайвий формалізм. Якщо судове засідання відкладається через відсутність одного з учасників, то суд втрачає відведений для нього час, це негативно відбивається на дотриманні розумних строків як у відкладеній справі, так і в інших справах (адже замість розгляду інших справ, слід буде призначати нове судове засідання в цій справі). При цьому саме суд повинен забезпечити розгляд справи протягом розумного строку. Загалом, вже зараз практика показує, що суди можуть вирішувати питання призначення відеоконференції навіть якщо клопотання подане менше, ніж за 5 днів, і обумовлюється невідкладними причинами.

Упроваджуючи до КПК відеоконференцію з власних технічних засобів, законодавець передбачив із цього виняток – правило, що допит свідка, потерпілого, спеціаліста може здійснюватися у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно у приміщенні суду, визначеному судом. Якщо такий виняток щодо свідка є цілком зрозумілим (адже мова йде про встановлення особи), то щодо потерпілого (який є цілком постійним учасником справи, і його особа на момент допиту може бути судом встановлена) – може викликати питання (виходить, що особа має право брати участь у справі в режимі відеоконференції, однак її допит у відеоконференції має проводитися виключно з приміщення суду). Водночас на період воєнного або надзвичайного стану з цього винятку передбачено черговий виняток про те, що у виключних випадках суд має право допитати свідка, потерпілого з використанням його власних технічних засобів.

Тому якщо суд може встановити особу свідка, потерпілого, та немає сумнівів щодо можливого стороннього впливу, можливість допиту їх у виняткових випадках у режимі відеоконференції з влас-

них технічних засобів, на нашу думку, має бути збережена й після перемоги й відповідного завершення дії воєнного стану[283].

Залишивши без змін вимоги ч. 3 ст. 336 до якості зв'язку під час відеоконференції, законодавець передбачив у ч. 5 цієї статті участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та КЕП згідно з вимогами Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи. Сам підхід щодо використання КЕП як засобу ідентифікації особи – є правильним і прогресивним, та відображає усталену судову практику. Водночас нині законом фактично закріплено інформаційну систему, яку має використовувати суд для відеоконференції. І по суті це заважає суду використовувати інші системи, в т.ч. у разі технічних помилок або інших збоїв у ЄСІКС. Чи дійсно законодавець мав намір виключити використання загальноприйнятих технічних засобів, які широко використовувались раніше, і використовуються скрізь у світі[284], – сказати важко.

Наразі судами використовується Інструкція щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання, затверджена наказом ДСА від 06 червня 2022 р. № 156. Згідно з розділом IV цієї Інструкції, в разі відсутності інтернет-зв'язку, настання інших обставин, які об'єктивно унеможливлюють функціонування підсистеми відеоконференцзв'язку (про що складається відповідний акт), допускається у складі технічних засобів фіксування судового засідання використання іншого наявного в суді спеціалізованого програмного забезпечення, яке дозволяє локально здійснювати запис судового засідання (без необхідності доступу до мережі Інтернет). При цьому використовується інструкція до такого програмного забезпечення, а створений цією системою журнал судового засідання вноситься до автоматизованої системи діловодства суду (АСДС), а відеозапис завантажується в централізоване сховище.

Щодо використання КЕП виникає також таке питання: чи може один учасник вийти на ВКЗ разом із іншим учасником, який під-

---

283 Кравчук О., Сікора К. (2022).

284 How to join Cloud Video Platform (2024); The Future of Courts – Hybrid and Virtual Courts (2024).

ключився з власним КЕП (наприклад, чи може обвинувачений прийти до офісу свого захисника, і чи можуть вони разом підключитись із допомогою КЕП захисника)? Або чи можуть декілька захисників підключитись разом із одного офісу? Жодних проблем у цьому не вбачається, адже це навпаки сприяє реалізації права на захист, коли обвинувачений є поруч із захисником (і на практиці такі підходи нерідко використовувалися). Слід розуміти, що в багатьох випадках особа обвинуваченого, захисника, прокурора – є встановленою, і окрема участь кожного зі своїм власним КЕП як елемент встановлення особи – не є конче необхідною. А більша кількість учасників, як показує практика, частіше призводить до технічних збоїв.

Загалом, на нашу думку, конкретна електронна система (програмно-технічний засіб) не має передбачатися в законі, тим більше в умовах воєнного стану, а в разі потреби – саме суд (за необхідності – за участі спеціаліста) має вирішувати питання, з допомогою яких доступних технічних засобів, що відповідають умовам ч. 3 ст. 336 КПК, проводити відеоконференцію (іноді прямо в ході засідання можуть виникнути технічні проблеми, що потребуватиме оперативної зміни технічного засобу на інший).

Ризик технічної неможливості. У цьому аспекті, цікавою є норма нової ч. 6 ст. 336 КПК щодо покладення ризику технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, переривання зв'язку тощо на учасника кримінального провадження, який подав відповідне клопотання. Суд далеко не завжди може безпосередньо в судовому засіданні достовірно оцінити, чи є проблема в технічному засобі (застосування якого визнано в законі обов'язковим), чи це дійсно є зловживання з боку учасника. На випадок, коли суд визнає зловживанням технічну неможливість участі з власних технічних засобів, законодавець у якості санкції передбачив можливість суду мотивованою ухвалою позбавити учасника кримінального провадження права участі в відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Ці нововведення у цілому є позитивними, адже саме право на відеоконференцію не нівелює обов'язку прибувати до суду, й логічно, що якість зв'язку віддаленого учасника при його участі з власних технічних засо-

бів має забезпечуватися саме таким віддаленим учасником. Окрім того участь у режимі відеоконференції не змінює обов'язку певних учасників щодо їх прибуття до суду за викликом.

Але якщо дійсною причиною технічної неможливості стали не зловживання, а технічні проблеми в системі, визнаної законом обов'язковою до застосування, то така санкція не буде справедливою, і загалом це не сприятиме розгляду кримінального провадження в розумні строки (адже розгляд кримінального провадження частіше відкладатиметься, і робочий час адвокатів, прокурорів і суддів буде втрачено).

Зміни щодо відеоконференцій були частиною організаційних змін щодо впровадження централізованого (не в суді, а на централізованому сервері) технічного запису судових засідань. Зрозуміло, що одразу після вказаного нововведення, значно почастішали випадки зривів судових засідань через технічні проблеми. І ці проблеми не були зловживанням віддалених учасників, адже пояснювались дійсними збоями в новій системі, що виявилася неготовою для значної (по всій Україні) кількості одночасних учасників[285].

У такому випадку суди самостійно вирішують питання щодо застосування інших технічних засобів відеоконференції і фіксування судового процесу[286].

Висновки. Новими принципами дистанційної участі в судовому засіданні в кримінальному процесі можна вважати: (1) пріоритетність відеоконференції з власних технічних засобів над відеоконференцією з іншого суду; (2) покладення ризику технічної неможливості на віддаленого учасника; (3) можливість установлення особи віддаленого учасника з допомогою КЕП; (4) технічне поєднання відеоконференції та технічного фіксування судового процесу.

Ряд новітніх змін до законодавства ускладнили призначення відеоконференції і судовий розгляд із її застосуванням, а деякі – залишились застарілими. Такі норми потребують удосконалення, з метою вирішення наведених вище проблем. Конкретна система

---

[285] Мамченко Н. (2024). З введенням у березні до КПК нових вимог до фіксації судових засідань по кримінальних справах у судів з'явились серйозні проблеми – РСУ.

[286] Детальніше див.: Кравчук О. (2024). Спрощення або ускладнення відеоконференцій у кримінальному суді; Кравчук О. (2024). Удосконалення правового регулювання відеоконференції в кримінальному процесі.

відеоконференцзв'язку, на нашу думку, має бути виключена із КПК, а за необхідності (наприклад, у разі технічних проблем) суд має використовувати інші загальноприйняті технічні засоби для того, щоби забезпечити право особи на доступ до суду та розгляд справи протягом розумного строку.

§ 2.6. Розвиток інституту викривача в практиці ВАКС

Білокомірцева злочинність характеризується високим рівнем латентності, що суттєво ускладнює виявлення й розслідування відповідних правопорушень. З огляду на таке, одним зі способів сприяння їх виявленню, розслідуванню (а також, ймовірно, – запобігання) є застосування в цій сфері інституту викривачів, та, в разі повідомлення викривачами важливої для розслідування інформації, – всебічний захист їх прав. Наявність працюючого законодавства про захист прав викривачів – один із важливих критеріїв для України як кандидата в члени ЄС[287].

Питання правового статусу викривача в кримінальному процесі досліджували значна кількість українських учених, зокрема, В.Бенедик, О.Гладун, М.Гребенюк, О.Горох, О.Дрозд, З.Загиней-Заболотенко, В.Матолич, В.Михайленко, І.Смоляр, Т.Снісарчук, А.Страшок, О.Хамходера, О.Шостко.

Незважаючи на те, що в кримінальному процесі інститут викривача передбачений доволі давно, такі учасники все ще доволі рідко з'являються в конкретних кримінальних судових справах. Лише в 2023 р. Вищий антикорупційний суд ухвалив вирок за угодою за ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 369, та ч. 4 ст. 190 КК, яким було передбачено виплату винагороди викривачеві[288]. Цей вирок уважається першим в Україні вироком із передбаченням виплати винагороди викривачу[289].

Тож можемо констатувати, що розвиток інституту викривача досягнув нового етапу. А тому в цьому параграфі ми маємо на меті проаналізувати тенденції розвитку інституту викривача в кримінальному провадженні.

[287] Commission Opinion on Ukraine's application (2022).
[288] Вирок ВАКС у справі 991/2288/21 (2023).
[289] Інститут викривання працює (2023).

А.Страшок відносить викривача до суб'єктів кримінального процесу, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню[290].

Згідно із задумом законодавця, втіленим у ст. 3 КПК, присвяченій визначенню термінів, викривач – це по суті заявник у справах про корупційні кримінальні правопорушення. Єдине обмеження, на яке тут вказує законодавець – це наявність у такого заявника переконання, що повідомлена ним інформація є достовірною. Але оскільки завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення – заборонено ст. 383 КК, можна зі впевненістю сказати, що відмінність викривача від заявника, згідно з буквальним тлумаченням КПК, – лише у виді правопорушення, про яке ним повідомлено. Надалі в КПК законодавець неодноразово згадує викривача як різновид заявника. Навіть права викривача визначено в ст. 60 КПК, яка має назву «Заявник». Так, згідно з ч. 3 ст. 60 КПК, заявник, який є викривачем, крім передбачених цією статтею прав, має право в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції», отримувати інформацію про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою чи повідомленням.

Жодних інших особливостей або обмежень щодо визнання заявника в кримінальному процесі викривачем КПК не містить. Однак, практика застосування поняття викривача в конкретних справах пішла через вузьке (обмежувальне) тлумачення цього терміну. Справа в тому, що Закон України «Про запобігання корупції» містить більш вузьке поняття викривача, ніж (на перший погляд) КПК. Визначення за ст. 1 цього Закону встановлює обмеження щодо джерел походження інформації про обставини правопорушення з певних видів діяльності особи, що надала інформацію (потенційного викривача). Сам цей перелік видів діяльності-джерел інформації – також є (на перший погляд) досить широким (трудова, професійна, господарська, громадська, наукова діяльність, проходження служби чи навчання або участь у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання), але й тут практика пішла шляхом обмежувального тлумачення. Про обмежувальне

[290] Страшок А.А. (2022).

тлумачення поняття викривача в цілому свідчить, наприклад, те, що НАЗК має роз'яснення, в якому наводяться відмінності викривача і заявника, а також присвячену цьому окрему веб-сторінку на офіційному сайті[291].

Отже, першим фактором, що стримує розвиток інституту викривача в кримінальному процесуальному праві, є те, що особа визнається викривачем у кримінальному провадженні, з урахуванням поняття викривача, передбаченого Законом України «Про запобігання корупції», що використовується з обмежувальним тлумаченням щодо видів діяльності, із яких особі стало відомо про обставини правопорушення[292].

Другим фактором є те, що слідча практика традиційно не прагне розширити (а можливо, навіть прагне обмежити) коло учасників кожної окремої кримінальної справи (провадження), через традиційні труднощі з повідомленням і прибуттям учасників. І хоча за КПК викривач, у порівнянні із заявником, не має особливих додаткових прав (крім двох прав – отримувати інформацію про стан досудового розслідування та призначену йому винагороду), в більшості проваджень щодо корупційних злочинів особи, що звернулись з заявою про злочин, не набувають статусу викривача. Саме схожою «обмежувальною практикою» обумовлено, наприклад, і слабкий розвиток іншого відносно нового інституту в кримінальному та кримінальному процесуальному праві – інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб[293].

Наступний фактор – обумовлений метою, що проглядається в формулюванні норм інституту викривача в різних підрозділах КПК. Законодавець визначив, що відомості про викривача вказуються в обвинувальному акті; там вказується і пропонована викривачеві винагорода (ст. 291 КПК). І єдине питання, що має вирішити суд у кримінальній справі за участі викривача – це у визначених законом випадках прийняти рішення про виплату йому винагороди (ст. 374 КПК). При цьому згідно зі ст. 53-7 Закону «Про запобігання корупції», право на винагороду має викривач, який повідомив про корупційний злочин, грошовий розмір предмета якого або завдані державі збитки від якого у 5000 і більше разів перевищують розмір

[291] Роз'яснення №5 (2020).
[292] Ухвала Тернопільського апеляційного суду у справі №607/8017/21 (2021).
[293] Бодунова О.М., Щербакова В.А. (2020).

прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ПМПО), установленого законом на час вчинення злочину. У 2024 році це 15,14 млн. грн. Якщо предмет злочину чи завдані державі збитки не перевищать цього розміру, викривач не має права на винагороду.

Варто відмітити, що з урахуванням положень ч. 5 ст. 216 КПК, справи про корупційні злочини із предметом у таких розмірах, вчинені службовими особами державного органу або підприємства (підприємства з державною часткою понад 50%) – підслідні виключно НАБУ. Лише у випадках, коли йтиметься про корупцію в недержавному секторі, справи про корупційні злочини з таким розміром предмету можуть бути підслідні іншим органам (в основному – органам Національної поліції). Водночас наголосимо, що право на винагороду в разі завдання злочином таких збитків – за законом виникає лише тоді, коли йдеться про завдані у вказаному розмірі збитки державі. Тобто питання винагороди при повідомленні про корупційний злочин, вчинений у приватному секторі, може виникати тоді, коли йдеться не про збитки, а про розмір предмета злочину, що перевищує 5000 ПМПО (подібного дуже важко уявити).

Тому можна зі впевненістю сказати, що інститут викривача в кримінальному процесі, за яким може поставати питання про виплату викривачеві винагороди, стосується майже виключно справ, що розслідуються НАБУ і розглядаються ВАКС. При цьому в справах щодо підкупу такий значний розмір неправомірної вигоди майже не зустрічається. Щодо економічних злочинів (в основному, за ст. 191, 364 КК) справи з таким розміром предмета злочину трапляються також доволі рідко.

Так, наприклад вироком ВАКС від 14 лютого 2023 р. у справі № 991/1324/20 особу визнано винуватою за ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 368, ч. 3 ст. 209 КК. Сума неправомірної вигоди, одержаної в період з січня 2011 по лютий 2014 року, склала 10,9 млн. євро, що за офіційним курсом на відповідні дати склало 116,4 млн. грн. У цій справі, хоча й були заявники, але вони звернулись до правоохоронного органу ще в 2014 р., поняття викривача тоді ще не існувало і в цій справі не піднімалося[294].

[294] Вирок ВАКС у справі № 991/1324/20 (2023).

Отже, третім фактором, що обмежує розвиток інституту викривача в кримінальному провадженні, є високий поріг розміру предмета злочину або збитків, при яких передбачається виплата винагороди викривачеві.

Щодо особливостей вирішення судом питання про виплату винагороди викривачеві, слід звернути увагу на такі два недоліки правового регулювання.

Так, у ст. 130-1 КПК вказано два обов'язкових критерії для виплати такої винагороди: персональність і важливість інформації. Ці фактори, як вказує ч. 2 ст. 130-1 КПК, ураховує суд, визначаючи конкретний розмір винагороди. Також суд перевіряє, чи не належить особа, зазначена як викривач, до осіб, що не мають права на винагороду (ч. 3 ст. 130-1 КПК).

У справі №991/2197/22 перед судом стояла дилема про те, чи може бути викривачем уповноважена особа (уповноважений підрозділ) щодо запобігання та виявлення корупції. Апеляційна палата ВАКС, переглядаючи вирок, зокрема, за апеляційною скаргою викривача, вирішила цю проблему таким чином: Якщо керівник уповноваженого підрозділу (уповноважена особа) отримав(ла) повідомлення про порушення вимог Закону через внутрішні канали, він розглядає таке повідомлення відповідно до своїх посадових обов'язків та інформує керівника відповідного органу або спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції про факти порушення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції, – на нього (неї) не розповсюджується правовий статус викривача та гарантії захисту, встановлені законом. Якщо ж керівник уповноваженого підрозділу (уповноважена особа) самостійно виявив(ла) порушення вимог Закону в органі, де він (вона) працює, і повідомив керівника відповідного органу та/або спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції про факти порушення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції, – на нього (неї) поширюються права та гарантії захисту викривача, встановлені законом.

Також Апеляційна палата ВАКС наголосила на світоглядній проблемі розвитку культури викривання, зазначивши таке: інститут захисту викривачів є важливою гарантією їх активності у викритті корупційних правопорушень та запроваджений на виконання

міжнародних конвенцій по боротьбі з корупцією. Культура поваги до викривачів як на рівні інституцій, так і загалом у суспільстві є центральним елементом у складній системі запобігання корупції. Ключовим елементом і передумовою ефективності внутрішніх і регулярних каналів повідомлення є формування та функціонування механізмів заохочення та формування культури повідомлення[295].

Щодо критеріїв, передбачених ч. 2 ст. 130-1 КПК, суд повинен перевірити, чи була надана викривачем інформація: (1) персональною (тобто походила від його особистої обізнаності, а не була публічною) та (2) важливою (зокрема, не була відома правоохоронному органу з інших джерел). Однак, процесуальний закон не передбачив процесуального механізму перевірки судом факторів персональності і важливості. Так, питання важливості і персональності наданої викривачем інформації не включено до обставин, що підлягають доказуванню за ст. 91 КПК. Не передбачено також вказання цієї інформації в обвинувальному акті (вимоги до якого передбачено в ст. 291 КПК).

Також варто згадати, що викривач не є стороною по справі й не може доводити в справі жодних обставин (наприклад, щодо ознак персональності та важливості). На відсутності цього права викривача як на недоліку правового регулювання наголошують О.Хамходера та Т.Снісарчук[296]. Потенційне надання викривачеві права доказування в кримінальному процесі могло би відчутно вплинути на засаду змагальності, адже цей зацікавлений суб'єкт по суті є джерелом доказів У провадженні, де вирішується питання винуватості іншої людини. Тому саме по собі віднесення фінансово-бюджетного питання (питання фінансового контролю) про виплату винагороди викривачеві до сфери кримінальної юстиції не є досконалим. Цілком імовірно, ці питання міг би ефективно вирішувати орган виконавчої влади, з можливістю оскарження його рішення викривачем в окремому провадженні (в порядку адміністративного судочинства або в порядку виконання вироку).

Щодо вироку за угодою про визнання винуватості, то суд взагалі процесуально позбавлений можливості перевірки згаданих факторів персональності та важливості, адже процедура розгляду

[295] Ухвала АП ВАКС в справі №991/2197/22 (2023); Кравчук О.О. (2023).
[296] Хамходера О.П., Снісарчук Т.М. (2020).

обвинувального акта за угодою не передбачає встановлення судом фактичних обставин справи.

Наступною особливістю регулювання порядку вирішення судом питання про виплату винагороди викривачу є те, що хоча в ч. 2 ст. 130-1 КПК йдеться про визначення судом конкретної винагороди, що підлягає виплаті викривачеві, з урахуванням наведених двох факторів, однак по суті в питанні розміру винагороди суд не має жодної дискреції – адже за ч. 1 ст. 130-1 КПК ця винагорода виплачується у фіксованому розмірі – 10 % від грошового розміру предмета корупційного злочину або від завданого державі збитку після ухвалення обвинувального вироку суду, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину.

Також варто звернути увагу, що стаття 53-7 Закону «Про запобігання корупції» передбачає можливість розподілу винагороди між кількома викривачами у випадках повідомлення декількома викривачами різної інформації про один і той самий корупційний злочин, у тому числі інформації, що доповнює відповідні факти. Правове регулювання порядку виплати винагороди не враховує випадків вчинення злочину в співучасті, якщо матеріали щодо співучасників виділені в окреме провадження. Наприклад, якщо розглядається виділене провадження щодо пособника у вчиненні кримінального правопорушення, чи має бути в ньому вирішене питання про виплату винагороди викривачу, чи воно має вирішуватися при розгляді провадження щодо основного виконавця (яких також може бути більше одного). Це є важливим, адже обставини, що повідомляє викривач, можуть підтвердитися щодо одного обвинуваченого співучасника, і не підтвердитися щодо іншого.

Загалом єдине питання щодо викривача, яке згідно з законом має вирішити суд у вироку в справі за участі викривача – це про виплату йому винагороди. Саме вирішення цього питання – проглядається в якості мети вміщення інституту викривача в кримінальному процесуальному праві. І це – єдине питання, щодо якого викривач управі оскаржити вирок суду. По суті, в справах, де хоча і є викривач, але розмір предмета злочину не перевищує 5000 ПМПО, підстави для виплати йому винагороди відсутні. У таких справах

по суті суд не вирішує жодного питання щодо викривача, й він не може оскаржити вирок.

Моделюючи ситуацію щодо оскарження вироку в частині виплати винагороди викривачу, мусимо поставити питання про те, чи лише викривач може оскаржити вирок в цій частині? Особливо це стосується випадків ухвалення вироку за угодою (адже закон встановлює обмеження для сторін щодо оскарження вироку за угодою). При цьому варто відзначити, що за ч. 5 ст. 130- 1 КПК винагорода виплачується викривачу за процедурою безспірного списання, а НАЗК чи фінансовий орган не залучаються до провадження, і відповідно не є суб'єктами оскарження.

Наголошуючи на відсутності в законодавстві процесуальних обов'язків викривачів як матеріально зацікавлених суб'єктів, В.Михайленко також зазначає, що невизначеність їх прав і обов'язків може породжувати використання цього процесуального статусу недобросовісними особами з цілями, відмінними від тих, що ідейно закладені в інститут викривачів у кримінальному провадженні[297].

Оскільки напочатку і наприкінці розслідування важливість певної інформації, повідомленої особою може виглядати по-різному, то з точки зору логіки досудового розслідування, суд далеко не завжди може достовірно оцінити важливість інформації для досудового розслідування. Тому, думається, що суд в цьому випадку покладатиметься на твердження слідчого та прокурора щодо важливості такої інформації. Оскільки ж ідеться про виплату значних сум за рахунок бюджету (як уже зазначалося, мінімальний поріг цих сум є доволі високим), доцільним убачається передбачення певного механізму контролю при передбаченні інформації про пропоновану викривачеві винагороду в обвинувальному акті. Обґрунтування слідчим в обвинувальному акті важливості і персональності інформації, повідомленої викривачем, і подальше доведення цієї обставини в суді – мають виступати запобіжником для зловживань із виплатою винагороди викривачеві. При цьому окрема увага має бути приділена врегулюванню порядку визначення важливості і персональності повідомленої викривачем інформації в справах за угодою про визнання винуватості, де доказування обставин провадження в суді не передбачено, а оскарження вироку обмежено.

[297] Михайленко В.В. (2021). Викривач у кримінальному провадженні: прогалини процесуального статусу.

Однак оскільки законодавець, переміщуючи суто фінансово-бюджетні відносини із виплати винагороди викривачеві до категорії кримінальних процесуальних, вочевидь, мав на меті, що саме розгляд цього питання судом і є фінансовим контролем за законністю виплати винагороди викривачеві. Тому варто наділити суд належними інструментами для здійснення такого контролю (про що йшлося вище).

Залишаються нез'ясованими мотиви законодавця, що передбачив залучення викривача як додаткового учасника до кримінального провадження і зазначення відомостей про нього (зокрема, його анкетних даних) в обвинувальному акті у випадках, коли щодо нього не має бути прийнято жодне рішення (коли розмір завданих державі збитків чи предмета злочину не перевищив 5000 ПМПО). Якщо це додатковий захист особи викривача, то навіть якщо би вона не зазначалась в обвинувальному акті, вона все одно має право на гарантії, передбачені для викривача Законом «Про запобігання корупції». Щодо гарантій безпеки в кримінальному процесі, то ця особа залишається свідком, і до неї можуть бути застосовані такі заходи за Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Водночас необхідність передбачення інформації про викривача в обвинувальному акті в перші роки після появи цього інституту в КПК спричинили хвилю клопотань про повернення обвинувального акта в справах, де викривача немає (і навіть у тих, де його бути й не може)[298].

Тому при внесенні змін до КПК варто розглянути питання щодо доповнення положення пункту 3-1 ч. 2 ст. 291 правилом, згідно з яким анкетні відомості викривача зазначаються в обвинувальному акті лише тоді, коли згідно із законодавством йому в цій справі пропонується винагорода. Це не є фактором, який стримує розвиток інституту викривача, однак дозволить обмежити виникнення на стадії судового розгляду процесуальних відносин за участі викривачів, виключно тими справами, де вони мають виникати згідно наміром законодавця (де мають бути вирішені питання щодо виплати викривачеві винагороди).

---

[298] Наприклад: Ухвала Тернівського районного суду у справі №212/9905/19 (2021); Михайленко В. (2022). Участь викривача у кримінальному провадженні крізь призму судової практики. Частина 2.

Вище ми згадували про латентність білокомірцевої злочинності. Крім застосування викривачів у запобіганні й розслідуванні відповідних правопорушень, сучасні підходи до їх розслідування традиційно передбачають застосування таємних методів – негласних слідчих розшукових дій. До таких слідчих дій викривач може залучатися на умовах конфіденційного співробітництва, при цьому може виникати питання про провокацію, а тому має забезпечуватися належний судовий контроль за здійсненням таємних методів розслідування[299]. Завершуючи дослідження щодо сучасних тенденцій розвитку інституту викривача за законодавством України, варто наголосити на обмеженості цього інституту лише корупційними кримінальними правопорушеннями. Зарубіжна практика свідчить, що цей інститут може застосовуватися і щодо інших правопорушень, зокрема, пов'язаних із відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом[300]. Розширення використання інституту викривача в цьому напрямі – є однією з перспектив його розвитку[301].

Висновки. Розвиток інституту викривача в кримінальному процесі України стримується рядом факторів, основними серед яких є:

- обмежувальне тлумачення поняття викривача в кримінальному провадженні – з урахуванням ознак джерел інформації, про яку повідомив викривач, із певних видів його діяльності, передбачених Законом України «Про запобігання корупції»;
- традиційне прагнення слідчої практики не розширювати (тобто обмежити) коло учасників кримінального провадження;
- високий розмір мінімального порогу предмета злочину або збитків, при яких передбачається виплата винагороди викривачеві.

У справах про корупційні правопорушення, де йдеться про завдання збитків, питання про винагороду викривачу виникає лише в разі заподіяння шкоди державі. У справах, де йдеться про підкуп, питання про виплату винагороди може виникати й при вчиненні злочинів у приватній сфері. З урахуванням цих особливостей, правил підслідності, а також високого розміру вищезазна-

---

299 Кравчук О., Мойсак С. (2024); Гура О. (2022); Горох О.П. (2024).

300 Directive (EU) 2019/1937 (2019)

301 Детальніше див.: Кравчук О. (2023). Розвиток інституту викривача в кримінальному процесі; Кравчук О.О. (2024). Нові горизонти розвитку інституту викривача.

ченого мінімального порогу, питання винагороди викривачу може підніматися в основному в справах, підслідних НАБУ, що підлягають розгляду в ВАКС.

Виплата винагороди викривачеві – єдине питання, яке повинен вирішити суд щодо викривача в справі за його участі. Тому в справах, де розмір мінімального порогу предмета злочину або збитків не досягається (а отже, винагорода викривачеві не передбачена), вказувати його анкетні дані в обвинувальному акті, залучаючи до судового розгляду додаткового учасника – недоцільно. Тому при внесенні змін до КПК варто розглянути питання щодо доповнення положення пункту 3-1 ч. 2 ст. 291 КПК правилом, згідно з яким анкетні відомості викривача зазначаються в обвинувальному акті лише тоді, коли згідно із законодавством йому в цій справі пропонується винагорода.

Суд уповноважений приймати рішення про виплату винагороди викривачу з урахуванням факторів персональності та важливості повідомленої викривачем інформації. Тому необхідно включити доказування наявності підстав щодо виплати винагороди викривачу до обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК) та передбачити наведення відповідної інформації в обвинувальному акті (відповідним чином доповнити пункт 3-1 ч. 2 ст. 291 КПК).

З метою запобігання зловживанням із виплатою винагороди викривачеві, для випадків укладення угоди про визнання винуватості в провадженні, де є викривач, якому пропонується винагорода, необхідно передбачити додатковий механізм контролю щодо питань персональності й важливості повідомленої викривачем інформації.

Варто передбачити в ст. 130-1 КПК можливість розподілу винагороди кільком викривачам (що передбачено Законом «Про запобігання корупції»), а також запровадити часткове вирішення питання про виплату винагороди викривачу в разі виділення кримінальних проваджень щодо співучасників в окремі провадження.

При подальшому розвитку інституту викривача доцільно розглянути питання щодо розширення його використання в провадженнях щодо інших видів кримінальних правопорушень – зокрема, пов’язаних із відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом.

§ 2.7. Кримінально-правова оцінка незаконного збагачення

Незаконне збагачення як елемент кримінально-правового механізму протидії корупції запроваджено в кримінальний закон України в порядку імплементації ст.20 Конвенції ООН проти корупції[302]. Згідно останньої під незаконним збагаченням розуміється значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати. В Україні норма про незаконне збагачення зазнала чималої кількості змін та трансформацій, викликаних її нетиповістю для вітчизняної моделі складу кримінального правопорушення. Наразі, згідно статті 368-5 КК, під незаконним збагаченням розуміється набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ОФДМС), активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи. При цьому активами, згідно примітки до статті, є грошові кошти (у тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти, обсяг зменшення фінансових зобов'язань, а також роботи чи послуги, надані ОФДМС. Як вбачається зі ст.368-5 КК, законодавець застосовує широке розуміння терміну «актив», що включає, у тому числі, майно в різних його формах. Разом із тим, ця норма по суті є бланкетною, адже містить перерахування різновидів активів як предмету незаконного збагачення лише в загальному вигляді, їх конкретизація потребує звернення до галузевого законодавства, в якому більш детально здійснюється відповідна регламентація. На думку В.Я.Тація, в складі кримінального правопорушення, де предмет є обов'язковою ознакою, саме він найчастіше встановлюється раніше за інших і нерідко за допомогою отриманих про нього даних з'ясовуються інші складові ознаки складу злочину[303]. Для незаконного збагачення встановлення активу та його реальної вартості набуває вирішального значення, адже істотною умовою криміналізації діяння і охоплення його кримінально-правової репресією є досяг-

[302] United Nations Convention Against Corruption (2003).
[303] Тацій В.Я. (2016), с. 92.

нення мінімальної вартісної межі предметом даного кримінального правопорушення, який наразі має перевищувати законні доходи особи на 6500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що у 2024 р. становить 9 841 000 грн. Так, законодавцем визначено досить значну межу криміналізації незаконного збагачення. Однак, це видається виправданим з огляду на існуючий в кримінальному провадженні стандарт доведення вини «поза розумним сумнівом», що не виключає ефективну боротьбу з корупцією в межах інституту цивільно-правової конфіскації необґрунтованих активів. Крім того, висока початкова порогова межа предмету незаконного збагачення дозволяє сконцентрувати ресурси правоохоронних органів на боротьбу з дійсно значним, системним незаконним збагаченням та убезпечує громадян від невиправданого втручання в їх права[304].

Об'єктивна сторона є одним із чотирьох обов'язкових елементів «складу злочину» - одного з основоположних і ключових понять в доктрині кримінального права, що, за висновком професора Панова М.І., за своєю сутністю виконує функції наукової категорії, яка має особливе (фундаментальне) значення для теорії і практики кримінального права[305]. Передбачені законом форми об'єктивної сторони незаконного збагачення, тобто набуття особою активів, вартість яких у визначеному законом розмірі перевищує її законні доходи: (1) безпосереднє набуття активу у власність ОФДМС (спеціального суб'єкта) чи (2) набуття його третьою особою: (2.1) за дорученням, а фактично вказівкою спеціального суб'єкта та в інтересах останнього або (2.2.) шляхом забезпечення реалізації спеціальному суб'єкту правомочностей щодо майна, тотожних розпорядженню ним, всебічно охоплюють можливі способи незаконного як самозбагачення, так і збагачення іншою особою і не виключають співучасті у незаконному збагаченні. Тому вбачається, що обраний законодавцем термін «набуття активу» відповідає завданням даної кримінально-правової заборони в системі кримінального закону. ЇЇ ефективне застосування потребує чітких критеріїв, які вказуватимуть на безпосередній зв'язок ОФДМС з активом, коли останній оформлено на ім'я третьої особи, що є лише його номінальним власником. Такі критерії напрацьовуються Вищим анти-

[304] Більш детально див.: Панаід І.В. (2023). Предмет незаконного збагачення, с. 114-121.
[305] Панов М. І. (2020), с. 635.

корупційним судом та Верховним Судом через інститут цивільної конфіскації необґрунтованих активів, як споріднений з незаконним збагаченням, про що свідчить аналогічний зміст відповідних норм цивільного процесуального та кримінального закону. Доречною є судова практика у низці справ, ухвалених за результатами розгляду позовних заяв про цивільну конфіскацію необґрунтованих активів, а також у адміністративних справах про застосування Вищим антикорупційним судом санкцій згідно Закону України «Про санкції». Зокрема, це постанова Апеляційної палати ВАКС від 03 лютого 2023 р. у справі №991/6606/22[306], рішення ВАКС у справах від 13.07.22 № 991/366/22[307] та від 18.10.22 № 991/2396/22[308], постанови АП ВАКС у вказаній справі від 10.05.23[309], КЦС ВС від 04.10.23[310]. У цій постанові Верховний Суд фактично погодився з напрацьованими ВАКС критеріями здійснення особою дій, тотожних за змістом здійсненню права розпорядження на підставі фактичних обставин, наведених судами попередніх інстанцій.

Слід зазначити, що використаний в диспозиції ст. 368-5 КК термін «набуття», хоча і не є характерним для кримінального закону, зустрічається і в ст. 209 КК для виокремлення одного із способів вчинення діяння, яке становить об'єктивну сторону легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. З огляду на це, для уникнення колізій необхідно розмежувати обставини, характерні для застосування відповідних норм. Доцільним убачається відповідне розмежування проводити як за елементами складу, так і за призначенням відповідних норм в системі кримінального закону. При цьому одночасна кваліфікація (ідеальна сукупність) інкримінованого злочину за ст. 209 та за ст. 368-5 КК виключаються, однак одночасна наявність ознак кожної з відповідних кримінально-правових заборон в діях особи не виключена. За певних обставин, критерієм обґрунтованості кваліфікації може бути оцінка суспільної небезпеки вчиненого, яка, на думку М.І.Панова та С.О. Харитонова, «є фундаментальною та надзвичайно важливою соціальною (матеріальною) ознакою кримінального правопорушення

306 Постанова АП ВАКС у справі № 991/6606/22 (2023).
307 Рішення ВАКС у справі № 991/366/22 (2022).
308 Рішення ВАКС у справі № 991/2396/22 (2022).
309 Постанова АП ВАКС у справі № 991/2396/22 (2023).
310 Постанова ВС у справі № 991/2396/22 (2023).

як діяння, що заподіює чи створює реальну загрозу заподіяння шкоди» об'єкту кримінально-правової охорони[311].

Однак, очевидним є недостатнє впровадження норми про незаконне збагачення саме як чинника боротьби з системною корупцією в розумінні викладення цієї кримінально-правової заборони в Конвенції. Наразі Вищим антикорупційним судом ухвалено лише один вирок на підставі угоди про визнання винуватості за ст. 368- 5 КК[312]. Під час дії норми про незаконне збагачення в редакції ст. 368-2 КК (з 2011 року) до визнання її у 2019 році неконституційною за рішенням органу конституційної юрисдикції за даними Єдиного реєстру судових рішень було ухвалено близько 40 вироків про визнання вини в незаконному збагаченні. Така низька дієвість очевидно породжує сумніви в потребі існування розглядуваної заборонної норми в кримінальному законі. Але, вбачається передчасність негативної оцінки, адже вона не враховує як новизну, так і складність правозастосування відповідної кримінально-правової заборони, з урахуванням її багаточисленних змін як за власною ініціативою законодавця, так і у зв'язку з вищезгаданим рішенням Конституційного Суду. Отже, нагальним є забезпечення певної стабільності законодавства для формування сталих підходів її розуміння та критеріїв застосування правоохоронними та судовими органами. Підтвердженням цього є й статистичні данні щодо кримінальних проваджень, які були закриті НАБУ та ВАКС через рішення Конституційного Суду України про визнання неконституційною ст. 368-2 КК, а також відомості про кількість проваджень за ст. 368-5 КК, які перебувають на стадії досудового розслідування, певні з яких, очевидно, надійдуть до ВАКС для розгляду по суті після завершення такого розслідування. Зокрема, на запит Апеляційної палати ВАКС листом від 29 листопада 2023 р. №043-256/36731 НАБУ повідомило, що на стадії досудового розслідування було закрито 102 кримінальних провадження. У ВАКС на стадії судового розгляду закрито 3 кримінальних провадження через скасування кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. Також згідно наданої інформації на стадії досудового розслідування за статтею 368-5 КК в НАБУ перебуває 27 кримінальних

311 Панов М. І., Харитонов С. О. (2019); також більш детально див.: Панаід І.В. (2023). Розмежування незаконного збагачення та легалізації майна у формі набуття.

312 Вирок ВАКС у справі № 991/3773/24 (2024).

проваджень, в яких, виходячи зі змісту диспозиції вказаної кримінально-правової заборони, потребує встановлення та доведення кримінально-правовими засобами, у тому числі, зв'язок активу з ОФДМС. Тому вищенаведена практика щодо встановлення такого зв'язку буде в нагоді під час розгляду відповідних кримінальних проваджень[313].

В аспекті забезпечення дієвості розглядуваної кримінально-правової заборони важливим є запобігання переведенню кримінальних проваджень в цивільно-правову площину через можливість застосування інституту цивільної конфіскації необґрунтованих активів, що вбачається з положень п. 5 Примітки до ст. 368-5 КК, які потребують виключення з кримінального закону, як такі, що суперечать прийнятим Україною міжнародним зобов'язанням в рамках Конвенції ООН проти корупції.

Разом з тим, в світлі вищенаведеного рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року у справі №1-р/2019 потребує додаткової уваги питання презумпції невинуватості як фундаментальний принцип забезпечення захисту особи в кримінальному провадженні. Як відомо, саме сторона обвинувачення має забезпечити доведення вини особи поза розумним сумнівом, в той час як особа вправі не давати жодних пояснень по суті пред'явленого обвинувачення. Цим вимогам відповідає чинна редакція норми про незаконне збагачення за ст. 368-5 КК, в якій законодавець врахував недоліки формулювання попередньої ст. 368-2 КК.

З огляду на особливості складу незаконного збагачення, яке для забезпечення боротьби з системною корупцією фактично презюмує корупційне діяння як джерело формування активів, що істотно перевищують законні доходи державного службовця чи посадової особи місцевого самоврядування, забезпечення презумпції невинуватості набуває особливої ваги. Переконливими у цьому питанні є підходи європейських судових інституцій, які сформували критерії доведення вини особи в інкримінованому злочині без порушення її права на мовчання, але враховуючі інші наявні в провадженні докази, що поза розумним сумнівом свідчили проти обвинуваченого. Для ілюстрації доцільним є звернення до судової практики Коро-

[313] Більш детально див.: Панаід І.В. (2024). Кримінально-правова оцінка незаконного збагачення у взаємозв'язку із судовою практикою у справах про «цивільну конфіскацію» та про «санкції».

лівства Нідерландів. Так, апеляційний суд Амстердама (рішення від 11 січня 2013 року (ECLI:NL:GHAMS:2013:BY8481) в контексті розгляду справ щодо відмивання грошей без відомого предикатного злочину запровадив *6-етапний тест*[314], можливість застосування якого підтверджено і практикою Верховного суду Королівства Нідерландів (рішення від 23.01.18 №16/01928)[315]. Оцінюючи засоби доказування у разі неможливості встановити прямий зв'язок між доведеним відмиванням грошей і конкретним злочином, Верховний суд Королівства Нідерландів вказав, що елемент «доходи від будь-якого злочину» все одно можна вважати доведеним, якщо на підставі встановлених фактів і обставин не можна стверджувати про щось інше, окрім того, що об'єкт отримано в результаті певної злочинної діяльності.

Даючи оцінку забезпеченню права особи на мовчання, ЄСПЛ у справі John Murray v. United Kingdom зазначив, що «право на мовчання» не є абсолютним (п. 47), суд може робити негативні висновки з мовчання обвинуваченого, коли фактичні обставини справи явно вимагають від особи надати пояснення, якщо при цьому таке мовчання не є основною підставою для обвинувального вироку[316].

Таким чином, спростовні презумпції з метою досягнення завдань кримінального провадження характерні не лише для законодавства України. Вони використовуються і в судових процедурах за кордоном. При цьому судова практика як європейських країн, так і ЄСПЛ переконливо доводить відсутність порушення права особи на мовчання, коли обвинувачення у кримінальному правопорушенні ґрунтується на інших доказах, а обставини справи вочевидь вимагають від особи необхідність надати пояснення по суті такого. Відсутність пояснень не може перешкодити суду, надавши послідовні відповіді за правилами 6-етапного тесту, ухвалити обґрунтоване рішення про винуватість у інкримінованому злочині на підставі сукупності наявних у кримінальному провадженні інших на доведення вини доказів, що не є порушенням принципу презумпції невинуватості[317].

---

314 Verkort arrest van het gerechtshof Amsterdam (2013).

315 Рішення Верховного суду Королівства Нідерландів (2018).

316 John Murray v. The United Kingdom (1996).

317 Більш детально див.: Панаід І.В. (2023). Встановлення ознак складу незаконного збагачення.

Особливості складу незаконного збагачення проявляються й у незвичному для кримінального закону визначенні суб'єкта цього кримінального правопорушення. Як відомо, норма про незаконне збагачення міститься в розділі XXVII КК, де в ст. 364 закріплено поняття службової особи. Натомість, для визначення суб'єкта незаконного збагачення законодавець застосував бланкетну диспозицію, пославшись на положення ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Детальний аналіз категорій посад, які охоплені вказаною нормою Закону, свідчить, що певні з них не в повній мірі відповідають критеріям службової особи, наведеним в ст. 364 КК. До прикладу, помічники, радники Секретаря РНБО, Президента України можуть не виконувати адміністративно-господарських чи організаційно-розпорядчих функцій, тобто формально не підпадати під критерії службової особи в розумінні ст. 364 КК, що не виключає можливість притягнення їх до кримінальної відповідальності у разі інкримінування злочину за ст. 368-5 КК. Вбачається, що в основу визначення суб'єкта розглядуваного кримінального правопорушення покладено підвищений рівень корупційних ризиків певних категорій ОФДМС. При цьому непослідовним видається відсутність в такому переліку керівників суб'єктів господарювання державної та комунальної форми власності з огляду на значні фінансові та матеріальні ресурси держави та територіальних громад, передані їм в управління, а також належність таких керівників до суб'єктів декларування. Такий підхід не суперечить і положенням Конвенції, яка не виключає можливість віднесення до державних посадових осіб тих, на кого доречно, на думку відповідної Держави-підписанта Конвенції, розповсюдити дію норми про незаконне збагачення.

Важливим для доведення винуватості у вчиненні кримінального правопорушення є суб'єктивна сторона його складу, що передбачає визначення психічного ставлення особи до вчиненої дії чи бездіяльності. Першоосновою для цього є безпосередньо діяння особи. Однак, у незаконному збагаченні діяння презюмується, а отже, варто звернутися до інших об'єктивних ознак складу цього злочину для з'ясування ставлення особи до вчиненого діяння. Як слушно зауважує М.Й.Коржанський, психічне ставлення суб'єкта до своєї дії (чи бездіяльності) – це тільки частка інтелектуального

моменту (усвідомлення суспільної небезпечності поведінки), тоді як психічне ставлення до наслідків цієї дії становить другу частину інтелектуального моменту (передбачення настання наслідків) і весь вольовий момент (бажання або свідоме допущення чи легковажний розрахунок на відвернення таких наслідків). Отже, вина та її форми в конкретному діянні не можуть бути визначені без встановлення психічного ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків діяння, що в повній мірі стосується як матеріальних, так і формальних складів злочинів[318]. В конструкції складу незаконного збагачення саме об'єктивні ознаки і в першу чергу суспільно-небезпечні наслідки у виді необґрунтованого збільшення активу дозволяють встановити психічне ставлення особи до вчиненого латентного діяння виходячи з її ставлення до його наслідків. Незаконне збагачення може бути вчинено лише з прямим умислом, коли особа бажає настання суспільно-небезпечного наслідку у виді значного необґрунтованого збільшення активу (вольовий момент), а наявність такого активу та ставлення особи до нього як власного свідчить про передбачення настання такого наслідку з урахуванням усвідомленого вибору особою суспільно-небезпечного діяння для його досягнення (інтелектуальний момент).

З огляду на вищевикладене, слід зазначити, що хоча розглянуте кримінальне правопорушення і є корупційним та розміщене в розділі XVII Особливої частини КК, проте фактично норма кримінального закону про відповідальність за незаконне збагачення охороняє суспільні відносини не лише від корупційних, а й інших кримінально протиправних посягань, пов'язаних з можливістю отримання неправомірної вигоди, вчинених службовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які визначені в пункті 1 ч.1 ст.3 Закону України «Про запобігання корупції». Завдяки латентності такі кримінальні правопорушення не завжди виявляються спеціальними уповноваженими органами держави і в такому разі саме розглядувана норма кримінального закону покликана забезпечити кримінально-правове реагування держави на вчинене кримінальне правопорушення[319].

---

318 Коржанський М.Й. (2004), с. 72, 74, 75.

319 Більш детально див.: Панаід І.В. (2023). Безпосередній об'єкт незаконного збагачення.

Висновок. Норма кримінального закону щодо незаконного збагачення (ст. 368-5 КК) є новою в системі вітчизняного права, антикорупційний потенціал якої наразі нерозкритий. Істотне значення в цьому відіграватиме її практичне застосування саме в контексті розуміння в ст. 20 Конвенції ООН проти корупції, що забезпечить ефективну протидію та боротьбу з системними, значними корупційними правопорушеннями, латентність яких і покликана знівелювати кримінально-правова заборона незаконного збагачення.

§ 2.8. Особливості розгляду справ щодо декларування недостовірної інформації та неподання декларації

Кримінальна відповідальність за порушення норми антикорупційного законодавства щодо декларування встановлюється статтями 366-2 «Декларування недостовірної інформації» та 366-3 «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» КК. Вказані статті були внесені до КК після прийняття рішення Конституційного Суду України 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020, яким Суд визнав такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), статтю 366-1 «Декларування недостовірної інформації» КК.

Питанню правового регулювання відносин декларування та кримінально-правовому аспекту таких присвятили свої наукові праці О.О.Кравчук[320], Л.О.Мостепанюк[321], А.М.Черенков[322] та інші правознавці.

У 2023 році за ст. 366-2 КК на розгляді ВАКС перебувало 21 кримінальне провадження, за результатом розгляду яких судом ухвалено 7 вироків – 4 обвинувальних та 3 виправдувальних, провадження у 8 справах було закрито. У І півріччі 2024 р. перебувало 4 кримінальних провадження, за результатом розгляду яких судом

[320] Кравчук О.О. (2020).
[321] Мостепанюк Л.О. (2023).
[322] Черенков А.М. (2020).

ухвалено 2 вироки – 1 обвинувальний та 1 виправдувальний, провадження у 1 справі було закрито.

За ст. 366-3 КК у 2023 р. на розгляді ВАКС перебувало 1 кримінальне провадження, за результатом розгляду якого судом ухвалено обвинувальний вирок. У І півріччі 2024 р. на розгляд ВАКС провадження за ст. 366-3 КК не надходили.

У процесі розгляду справ щодо декларування Вищий антикорупційний суд зіткнувся із рядом проблемних питань, які є ключовими при прийнятті рішення про наявність у діях особи складу кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366-2, 366-3 КК, а тому метою цього параграфа є висвітлення таких проблемних питань та надання пропозицій щодо їх вирішення.

При аналізі практики ВАКС про недекларування, нашу увагу привернула справа № 991/5479/22, за обставинами якої особа подала декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (далі – декларація) в паперовому вигляді, з огляду на релігійні переконання та небажання надавати згоду на обробку її персональних даних. Вироком ВАКС від 13 січня 2023 р. особу було визнано винуватою в умисному неподанні суб'єктом декларування декларації. Вказаний вирок 14 березня 2023 р. скасовано Апеляційною палатою ВАКС у зв'язку з відсутністю в діянні судді складу кримінального правопорушення, а кримінальне провадження було закрито. 04 грудня 2023 р. постановою ККС ВС вищевказану ухвалу АП ВАКС скасовано та призначено новий розгляд справи в суді апеляційної інстанції. 21 лютого 2024 р. – провадження закрито судом апеляційної інстанції у зв'язку зі спливом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Основні мотиви, наведені в судових рішеннях у вказаній справі на користь притягнення особи до відповідальності: правовий статус судді характеризується наявністю визначених законодавством професійних обов'язків, які мають не тільки моральну, а й правову природу; релігійні переконання не можуть надавати посадовій особі додаткових благ та ставити її в більш сприятливе становище порівняно з іншими особами; подання декларації в паперовому вигляді позбавляє НАЗК можливості автоматично надати декларації ідентифікатор документа, накласти на нього електронну печатку

Реєстру декларацій, здійснити її автоматичне оприлюднення в публічній частині Реєстру та здійснити в подальшому щодо такої декларації перевірку. Наявність декларації у Реєстрі декларацій в електронній формі гарантує неможливість внесення будь-яких змін до зазначеної в ній інформації[323].

Водночас рішення у вказаній справі містили й протилежні аргументи, зокрема: якщо людина є віруючою, через свої релігійні переконання протягом тривалого часу відмовлялася від обробки персональних даних та у строк, визначений Законом, як суб'єкт декларування у зв'язку з релігійними переконаннями й мотивами надіслала до Національного агентства декларацію на паперових носіях, то примусове виконання нею обов'язку подачі в електронному виді декларації, за відсутності врегульованого питання на законодавчому рівні щодо альтернативи права вибору подачі такої декларації як віруючої людини, не відповідає легітимній меті та буде порушенням її прав і свобод[324].

На нашу думку, дійсно питання забезпечення права на свободу світогляду і віросповідання є важливим незалежно від того, в якій сфері суспільних відносин воно реалізується. Однак особа, яка претендує на посаду в публічному секторі, повинна усвідомлювати, що в силу закону на неї буде покладено ряд додаткових обов'язків та обмежень, дотримання яких є особливо важливим для високого статусу судді. Саме тому виключенням із загальних правил чи підстав для невиконання таких обов'язків та обмежень з огляду на приватний інтерес особи мають бути лише визначені в законі підстави.

Іншою проблемою, яку виокремлює правозастосовна практика, є сплив строків притягнення до кримінальної відповідальності. Зокрема, такий строк визначається ст. 49 КК і становить три роки з моменту вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 та 366-3 КК. Ураховуючи, що справи щодо декларування досить часто надходять до суду вже зі спливом половини або більшої половини строку притягнення до кримінальної відповідальності, то ухвалити вирок, який, за умови оскарження, набере законної сили, у межах залишку строку є досить складним завданням.

---

323 Постанова ВС у справі № 991/5479/22 (2023).
324 Постанова ВС у справі № 991/5479/22 (2023).

При розгляді справ щодо декларування досить складним є також питання визначення суб'єктивної сторони злочину. Кримінальні правопорушення, передбачені ст. 366-2 та 366-3 КК, вчиняються виключно умисно, а тому неподання декларації чи внесення до неї неправдивих відомостей помилково, через недбалість, виключає склад кримінального правопорушення в діях особи.

Повертаючись до згадуваної справи № 991/5479/22 виникає ще одне питання, чи можна вважати умисним правопорушенням неподання суб'єктом декларування декларації шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства, за умови, що така декларація була подана в паперовому вигляді, та з урахуванням того, що подана декларація містить усі відомості, що їх повинна містити електронна декларація. Зазначене, на мою думку, нівелює доводи щодо наявності в декларанта мотивів приховати певні активи, що виключає суспільну небезпеку вчиненого ним діяння. Підняте питання є досить дискусійним з огляду на те, що з одного боку, діє закон, котрий в імперативній формі визначає порядок подання декларації, а з іншого – особа вчинила всі дії, спрямовані на виконання нею визначеного в законі обов'язку, тобто вона подала декларацію, але не скріпила її своїм електронним цифровим підписом (через релігійні переконання).

Очевидно, дискусії могло б зняти внесення змін до ст. 366-3 КК та встановлення відповідальності не за неподання декларації, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», а за неподання декларації *в порядку*, передбаченому Законом України «Про запобігання корупції».

Щодо недоведеності суб'єктивної сторони, то судом у справі № 991/174/23 ухвалено виправдувальний вирок з огляду на недоведеність стороною обвинувачення наявності у діях обвинуваченого прямого умислу на незазначення в щорічній декларації відомостей про орендовану квартиру та фінансові зобов'язання перед банком. Так, під час розгляду справи суд визнав недоведеним формулювання обвинувачення в частині незазначення у декларації за 2020 р. фінансового зобов'язання, оскільки незрозумілою є природа відносин між банком і обвинуваченим для того, щоб встановити характер його заборгованості, в тому числі наявність фактичного

фінансового зобов'язання, яке підлягало відображенню в щорічній декларації за 2020 р.

Окрім того, суд дійшов висновку, що в діях обвинуваченого відсутній умисний характер подання недостовірних відомостей у декларацію щодо користування квартирою з огляду на те, що відповідні відомості були ним подані до апарату Верховної Ради України для отримання компенсації за житло та в подальшому були опубліковані в газеті «Голос України» та на сайті Верховної Ради України. Таким чином, суд дійшов висновку, що мала місце недбалість обвинуваченого при заповненні декларації, водночас факт подання недостовірних відомостей з недбалості не створює підстав для відповідальності за ст. 366-2 КК.

Надаючи оцінку аналогічним доводам щодо відсутності в декларації народного депутата України відомостей про орендоване житло, інша колегія суддів ВАКС дійшла протилежного висновку. Суд не прийняв до уваги доводи сторони захисту про відсутність умислу приховувати користування квартирою у м. Києві у силу того, що такі відомості є публічною інформацією та розміщуються на веб-сайті Верховної Ради України, оскільки оприлюднення такої інформації є обов'язком у разі реалізації права на отримання компенсації вартості орендованого житла на підставі Закону України «Про статус народного депутата України». Крім того, така відкрита інформація парламенту є засобом громадського контролю за публічними особами, якими є народні депутати України, не містить відомостей про сам об'єкт нерухомості, який підлягає декларуванню, та не підмінює собою обов'язок декларування самого об'єкту нерухомості[325].

Аналогічну оцінку доводам сторони захисту суд надав у справі № 991/4851/22, ухвалюючи 24 березня 2023 р. вирок про визнання особи винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК. При цьому суд зазначив, що не зважаючи на незазначення в декларації відомостей про право власності та право користування нерухомим майном, особа щомісяця у 2020 р. зверталась до керівника Апарату Верховної Ради України із заявами щодо компенсації вартості оренди житла або винайму готельного номера. Посилання особи на наявність інформації щодо

[325] Вирок ВАКС у справі №991/185/23 (2023).

отримання компенсації за оренду житла у публічному доступі як на обставину, яка свідчить про відсутність умислу на таке недекларування, колегія суддів не прийняла до уваги та вважала, що публікація такої інформації є механізмом громадського контролю за народними депутатами[326].

На мою думку, саме по собі звернення народного депутата з метою отримання компенсації за оренду житла та розміщення відповідної інформації про користування таким житлом на сайті Верховної Ради України не є обставиною, яка підтверджує відсутність умислу щодо недекларування права користування таким житлом. Розглядаючи відповідні справи, суд повинен враховувати наявність інших доказів, які підтверджують чи спростовують наявність умислу в діях обвинуваченого.

Окрім того, неоднозначною є позиція ВАКС щодо встановлення мотиву та мети вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК. Мотивом кримінального правопорушення є внутрішній намір, який спонукає особу до його вчинення. У кримінальному правопорушенні із прямим умислом з'ясування мотиву дозволяє встановити причини скоєння правопорушення. Відсутність мотиву, який би спонукав особу до протиправних дій, може вказувати на відсутність умислу щодо вчинення кримінального правопорушення.

Метою вчинення кримінального правопорушення є те, заради чого вчиняється протиправне діяння, досягається певний суспільно небезпечний результат та отримується правопорушником вигода майнового або немайнового характеру. Наявність мети свідчить про вчинення кримінального правопорушення з прямим умислом.

Так, у вироку від 23 березня 2023 р., ухваленому в справі № 991/500/23, суд уважав за необхідне дослідити мотив та мету вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 366-2 КК. Не зважаючи на те, що мотив та мета не є обов'язковими елементами складу цього кримінального правопорушення, суд дійшов висновку, що в даному випадку їх встановлення є важливим елементом, який має істотне значення для правильної кваліфікації діяння, з'ясування чи діяв обвинувачений із прямим умислом та розумів до подачі декларації, що в ній містяться завідомо недостовірні відомості.

[326] Вирок ВАКС у справі №991/4851/22 (2023).

Для ст. 366-2 КК метою умисного внесення завідомо недостовірних відомостей до декларації може бути приховання необґрунтованих активів, приховання витрат, дійсних статків особи, пов'язаності з іншими особами, приналежності до громадянства/підданства іншої країни тощо. Тобто метою є приховання від громадськості та контролюючих органів відомостей про джерела походження об'єктів декларування, зв'язок із ними суб'єкта декларування та отримання для себе через це позитивних наслідків (продовження перебування на посаді, приховання іншого злочину і непритягнення до відповідальності тощо)[327].

Натомість у згадуваному раніше вироку в справі № 991/185/23 суд зазначив, що мотиви та мета вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК, знаходяться за межами предмета доказування, оскільки не є обов'язковою ознакою складу даного кримінального правопорушення. Наявність або відсутність мотиву та мети вчинення такого злочину можуть прийматись до уваги в сукупності з іншими обставинами, які мають значення у конкретних кримінальних провадженнях, які не встановлені у даному судовому розгляді. Відтак, суд уважав за необхідне виключити із формулювання обвинувачення посилання прокурора на встановлену ним мету вчинення інкримінованого проступку – приховування від контролюючих, правоохоронних та інших органів і громадськості відомостей про об'єкт нерухомого майна, що перебував в оренді у суб'єкта декларування, та його місце знаходження[328].

На нашу думку, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК, можуть встановлюватись судом, якщо вони, по-перше, мають значення для обставин вчинення кримінального правопорушення та, по-друге, підтверджуються доказами. Окрім того, мотив і мета входять до предмета доказування, передбаченого в ст. 91 КПК (п. 2 ч. 1), а мотиви підлягають зазначенню у вироку, в разі визнання особи винуватою (п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК). Так, формулювання обвинувачення за ст. 366-2 КК у справах, які перебували на розгляді ВАКС, містили посилання на наступні мотиви злочину: приховування від контролюючих, правоохоронних та інших органів і громадськості відомостей про об'єкт нерухомого майна, що перебував в оренді у суб'єкта декларування; ство-

[327] Вирок ВАКС у справі № 991/500/23 (2023).
[328] Вирок ВАКС у справі №991/185/23 (2023).

рення позитивного іміджу політика, уникнення компрометації себе як народного депутата України, депутатської фракції, до якої входив суб'єкт декларування; викривлення дійсного майнового стану суб'єкта декларування та членів його сім'ї. І хоча в конкретних справах стороною обвинувачення не було доведено наявність таких мотивів, однак за наявності належних та допустимих доказів, зазначений мотив підлягає доказуванню і врахуванню як відомості, що характеризують особу правопорушника.

Цікавою, з точки зору правозастосовної практики, є також справа № 991/2084/23. Суб'єкту декларування інкриміновано, що він сукупно протягом 190 днів у 2020 р. та станом на 31 грудня 2020 р. проживав спільно з особою, не перебуваючи з нею у шлюбі, при цьому був пов'язаний з такою особою спільним побутом, особи мали взаємні права та обов'язки, що виразилося у використанні грошових коштів на спільні потреби, зокрема на придбання одягу, речей домашнього побуту, оплаті комунальних послуг та спільному відпочинку. З огляду на положення Закону України «Про запобігання корупції» у 2020 р. така особа була членом сім'ї декларанта, а тому відомості про неї мали б бути відображені у щорічній декларації за 2020 р., однак такі відомості були відсутні. Окрім того, декларанту інкримінувалось користування квартирою, що належала його доньці, сукупно протягом 245 днів у 2020 р., у тому числі і 31 грудня 2020 р. За результатами розгляду цієї справи 16 листопада 2023 р. ВАКС ухвалив виправдувальний вирок, у якому зазначив, що сторона обвинувачення не довела поза розумним сумнівом вказані обставини, та з огляду на недоведення наявності об'єктивної сторони кримінального правопорушення, суд не вбачав підстав для аналізу та оцінки ознак суб'єктивної сторони та об'єкта кримінального правопорушення[329].

Ураховуючи викладене, можемо дійти наступних висновків:

1) кримінальні правопорушення, передбачені ст. 366-2 та 366-3 КК вчиняються лише умисно, оскільки якщо особа вчинила певне діяння під впливом об'єктивних обставин, наприклад, збої у роботі реєстру спричинили неподання декларації, то такі обставини виключають можливість притягнення особи до відповідальності. З огляду на зазначене, доцільно внести зміни до ст. 366-3 КК та вста-

[329] Вирок ВАКС у справі №991/2084/23 (2023).

новити відповідальність за неподання декларації, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», *в електронному вигляді на сайті НАЗК,* з метою уникнення дискусій щодо наявності умислу на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-3 КК, за умови подання декларантом декларації в паперовому вигляді з огляду на релігійні переконання, або врегулювати в Законі «Про запобігання корупції» окремий порядок подання декларації такими особами (за зразком із відмовою від отримання номера картки платника податків);

2) мотив і мета вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК, не є обов'язковим елементом складу вказаного кримінального правопорушення;

3) недоведення наявності об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК, не вимагає аналізу та оцінки ознак суб'єктивної сторони та об'єкту кримінального правопорушення;

4) проблему спливу строків притягнення до кримінальної відповідальності можна вирішити шляхом перерозподілу повноважень між НАЗК і НАБУ з метою уникнення збору одних і тих же матеріалів обома цими органами, на що витрачається значна кількість часу.

§ 2.9. Тлумачення поняття «особа, яка подала апеляційну скаргу» (в аспекті права доповнити, змінити чи відмовитися від такої скарги)

Іноді у правозастосовній практиці трапляються випадки, коли одна людина звертається з апеляційною скаргою в кримінальному провадженні, а інша дещо пізніше подає до неї доповнення, зміни чи взагалі звертається із заявою про відкликання такої апеляційної скарги.

За наведеного перед апеляційним судом постає питання чи вправі учасники судового провадження діяти подібним чином і як реагувати на таку процесуальну поведінку.

Питання доповнення і зміни апеляційної скарги або відмови від неї в тих чи інших аспектах було предметом досліджень, зокрема, таких учених як Бобечко Н.Р., Теремецький В.І., Тищенко О.І., Шило О.Г.[330]

У цьому параграфі розглянемо існуючі протилежні підходи до вирішення зазначеної ситуації і наслідки застосування кожного з них. Але з огляду на значну кількість осіб, які маючи різний процесуальний статус згідно зі ст. 393 КПК вправі звернутися з апеляційною скаргою, зупинимо увагу лише на випадках ініціювання зміни/доповнення апеляційної скарги або відмови від неї захисника, підозрюваного, обвинуваченого та прокурора. Актуальність цього питання обумовлена відсутністю єдиного підходу в практиці апеляційних судів до правозастосування.

Законодавчі положення. Як відомо, правила стосовно подання доповнень і змін до апеляційної скарги, а також відмови від неї, наведені у ст. 403 КПК. Згідно з ними особа, яка подала апеляційну скаргу, має право (1) змінити та/або доповнити її до початку апеляційного розгляду (ч. 3 ст. 403 КПК), чи (2) відмовитися від неї до закінчення апеляційного розгляду (1-ше реч. ч. 1 ст. 403 КПК). Визначальним під час практичної реалізації цих прав учасників кримінального провадження, крім правила, наведеного у 2-му реч. ч. 1 ст. 403 КПК [згідно з ним, зокрема, захисник підозрюваного, обвинуваченого можуть відмовитися від апеляційної скарги тільки

[330] Теремецький В.І. (2011); Бобечко Н.Р. (2016), с. 144-150; Тищенко О.І. (2023).

за згодою відповідно підозрюваного, обвинуваченого], є те, кого ж саме вважати «особою, яка подала апеляційну скаргу».

Про різночитання. Згідно з одним підходом до тлумачення змісту ч. 1, 3 ст. 403 КПК той, хто зазначений в апеляційній скарзі як її автор-підписант (захисник, підозрюваний, обвинувачений чи прокурор), і є вищевказаною особою, про яку згадано в ч. 1, 3 ст. 403 КПК, тобто яка може доповнити або змінити апеляційну скаргу чи відмовитися від неї (далі – перший підхід)[331].

Як зазначає Н.Р. Бобечко основна відмінність інститутів «відкликання апеляційної скарги» (використовувався у КПК 1960 р.) та «відмови від апеляційної скарги» (використовується у чинному КПК) полягає в тому, що відкликання апеляційної скарги може здійснюватися не лише апелянтом, але й підзахисним та представленою особою, в інтересах яких вона подана, водночас, як легітимацію на відмову від апеляційної скарги має лише особа, яка її подала[332].

Згідно з іншим підходом: (1) подати доповнення або зміни до апеляційної скарги адвоката І. може адвокат С., оскільки обидва вони здійснюють захист у тому самому кримінальному провадженні одного й того самого підозрюваного чи обвинуваченого; (2) відмовитися від апеляційної скарги, яку подав прокурор В., або змінити чи доповнити її може прокурор П., оскільки ці два прокурори одночасно чи почергово (спочатку один, а потім інший) – процесуальні керівники у одному й тому ж кримінальному провадженні, в якому відбувається апеляційне оскарження (далі – другий підхід)[333].

Щодо другого підходу, то в окремій його частині Н.Р. Бобечко зауважує, що у деяких випадках доповнення апеляційної скарги особою, яка не оскаржила судове рішення, все ж допускається. Так, на її думку, яка обґрунтовується, зокрема, посиланням на ч. 2 п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 12.10.1989 «Про практику розгляду судами України кримінальних справ у касаційному порядку», не суперечить закону доповнення апеляцій-

---

331 Ухвала Запорізького апеляційного суду у справі №310/419/18 (2018); Окрема думка судді до ухвали АП ВАКС у справі № 757/55167/20-к (2021).

332 Бобечко Н.Р. (2016), с. 144-150.

333 Ухвала ВС у справі №127/6182/19 (2023); Ухвала АП ВАКС у справі № 757/55167/20-к (2021).

ної скарги захисника, який її вніс, але з певних причин не братиме участі в апеляційному розгляді, захисником, який вступив у процес, зі стадії апеляційного провадження. У цьому випадку і апеляційна скарга, і доповнення до неї виходять від одного суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності – захисника. Й немає значення, що у справі відбулася заміна одного захисника іншим[334].

Звісно, кожен із двох описаних вище варіантів тлумачення норм ч.ч. 1 і 3 ст. 403 КПК щодо зазначеного питання підкріплений аргументами, які не можна проігнорувати, оскільки вони не позбавлені логіки, але, на думку автора цього параграфа, більш правильним і таким, що відповідає змісту ч. 1, 3 ст. 403 КПК є саме перший підхід.

Інші питання. На окрему увагу заслуговує проблема, на яку вказує О.І. Тищенко Вчена зазначила, що невід'ємним супутником права особи на подання апеляційної чи касаційної скарги є можливість вирішення її долі шляхом відмови від неї, а також корегування її змісту шляхом зміни або доповнення скарги. У приписах, зокрема, ч. 1 ст. 403 КПК втілюється засада диспозитивності, яка наділяє ініціатора апеляційного провадження правом відмовитися від нього або скорегувати процесуальну позицію. Але за певних умов реалізація диспозитивних засад кримінального процесу може зашкодити досягненню його завдань. Так, якщо зі скаргою звернулася особа, яка страждає на психічні розлади (якщо її актуальний психічний стан дозволяє це зробити), у подальшому в умовах погіршення стану психічного здоров'я існує ризик її відмови від скарги (зміни або доповнення), що може не відповідати інтересам скаржника[335]. Але, з огляду на зміст публікації, на аналізі цього аспекту правозастосування не будемо зупиняти свою увагу.

Тлумачення слова «особа». Як бачимо з ч. 1, 3 ст. 403 КПК у цій нормі законодавцем використана словесна конструкція «особа, яка подала апеляційну скаргу», яка містить слово «особа». Проте у КПК відсутнє визначення слова «особа», котре у різних варіантах (наприклад: особи, особі, осіб тощо) більше ніж тисячу разів згадується в цьому кодексі, в тому числі у ч. 1, 3 ст. 403 КПК.

Однак за визначенням, котре надає тлумачний словник української мови, слово «особа» означає «окрема людина, індивід, індиві-

---

[334] Бобечко Н.Р. (2016), с. 146.
[335] Тищенко О.І. (2023).

дуум». Це слово уживається замість імені якої-небудь людини, яке з певних причин не називається[336].

Тобто якщо виходити із загальновживаного розуміння, описаного в тлумачному словнику, коли у КПК вживається слово «особа», під ним, в першу чергу, розуміється не якийсь загальний суб'єкт, наділений певним процесуальним статусом, а конкретна фізична особа з притаманними їй прізвищем та ім'ям.

Правильність розуміння слова «особа», використаного у КПК, як такого, що позначає не якогось загального суб'єкта (учасника кримінального/судового провадження чи сторону кримінального провадження), а конкретну людину (стосується певного індивіда), підтверджується змістом визначення понять: (1) «підозрюваний» - особа: (а) якій у порядку, передбаченому ст. 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру; (б) яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; (в) щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень (ч. 1 ст. 42 КПК); (2) «обвинувачений (підсудний)» - особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 цього Кодексу (ч. 2 ст. 42 КПК); (3) «потерпілий» - фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди… (ч. 1 ст. 55 КПК); (4) «заявник» - фізична… особа, яка звернулася із заявою про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим (ч. 1 ст. 60 КПК); (5) «цивільний позивач» у кримінальному провадженні – фізична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, та яка в порядку, встановленому цим Кодексом, пред'явила цивільний позов (ч. 1 ст. 61 КПК); (6) «цивільний відповідач» у кримінальному провадженні – фізична… особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально протиправними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та

[336] Яременко В., Сліпущко О. (1999).

до якої пред'явлено цивільний позов у порядку, встановленому цим Кодексом (ч. 1 ст. 62 КПК).

На противагу слову «особа», вживання якого вказує на конкретного індивіда *(наприклад, особу, якій повідомлено про підозру - ч. 1 ст. 42 КПК; особу, яка звернулася із заявою про кримінальне правопорушення – ч. 1 ст. 60 КПК; особі, яка подала апеляційну скаргу – ч. 5 ст. 399 КПК; особа, яка подала апеляційну скаргу – ч. 1 ст. 403 КПК тощо)*, для позначення суб'єктів кримінального провадження, наділених спільними та/або відмінними ознаками у силу свого процесуального статусу (вимог до їх кримінальної процесуальної діяльності, обсягу прав та обов'язків) у кримінальному процесуальному законі використовуються терміни «учасники кримінального провадження», «учасники судового провадження», «сторони кримінального провадження» (п. п. 19, 25, 26 ч. 1 ст. 3 КПК).

Тому, слово «особа» використане у КПК не для позначення в широкому розумінні сторони кримінального провадження (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК), учасника кримінального провадження (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК) чи учасника судового провадження (п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК) як процесуального суб'єкта (прокурор, захисник тощо), а з метою вказівки на конкретного індивіда з певним ім'ям, не залежно від наявності у нього будь-якого процесуального статусу[337].

Практика апеляційних судів. Досвід правозастосування показує, що серед суддів є як ті, хто застосовує перший, так і другий підходи до тлумачення поняття «особа, яка подала апеляційну скаргу», наведеного у ч. ч. 1, 3 ст. 403 КПК.

Наприклад, Закарпатський апеляційний суд в ухвалі від 08 листопада 2022 р. за апеляційною скаргою на вирок із урахуванням положень ч. 3 ст. 403 КПК хоч і не прийняв до розгляду подані захисником обвинуваченого зміни до апеляційної скарги обвинуваченого, але все ж таки зробив висновок про необґрунтованість частини з цих доводів, про що у п. 84 своєї постанови від 24 квітня 2024 р. вказала Велика Палата Верховного Суду (провадження №13-58кс23, судова справа №304/1035/20)[338].

Так само в ході апеляційного провадження за апеляційною скаргою на рішення слідчого судді не став розглядати доповнень до

[337] Окрема думка судді до ухвали АП ВАКС у справі № 757/55167/20-к (2021).

[338] Ухвала Закарпатського апеляційного суду у справі № 304/1035/20 (2022); Постанова ВП ВС у справі №304/1035/20 (2024).

апеляційної скарги представника, які подав його підзахисний - потерпілий, Запорізький апеляційний суд, оскільки суддя-доповідач 12.11.2018 повернув йому відповідні доповнення з мотивів того, що право на подання доповнень до апеляційних скарг інших осіб нормами КПК взагалі не передбачено.

Крім того, суддя-доповідач зазначив, що доповнення до апеляційної скарги захисника були подані потерпілим, і навіть якщо їх вважати апеляційною скаргою, вона була подана з пропуском строку на апеляційне оскарження, а клопотання про поновлення цього строку потерпілим не заявлено[339]. Це рішення 20.02.2019 як законне та обґрунтоване залишила без змін колегія суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду, вказавши, що: (1) оскільки потерпілий не звертався з апеляційною скаргою до суду, то змінити або доповнити апеляційну скаргу представника, який діє в його інтересах, права не мав; (2) апеляційний суд правильно визнав подані потерпілим доповнення до апеляційної скарги як апеляційну скаргу, що подана після закінчення строку апеляційного оскарження та без клопотання про поновлення строку, і відповідно до вимог п. 4 ч. 3 ст. 399 КПК обґрунтовано повернув її апелянту[340].

Водночас 20 липня 2022 р. Вінницький апеляційний суд навпаки в ході апеляційного перегляду вироку розглянув по суті доповнення одного захисника, які він подав до апеляційної скарги іншого захисника одного і того ж обвинуваченого[341]. Проте, зокрема, й через наведене порушення, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду скасував рішення суду апеляційної інстанції та повернув справу на новий розгляд, вважаючи, що право змінити та/або доповнити апеляційну скаргу до початку апеляційного розгляду має особа, яка подала апеляційну скаргу, якою захисник, котрий її доповнив, не був[342].

Різною є й практика правозастосування з цього питання в Апеляційній палаті ВАКС.

Так, 18 березня 2021 р. колегія суддів АП ВАКС постановила ухвалу про закриття апеляційного провадження у справі №757/55167/20-к за апеляційними скаргами на ухвалу слідчого судді. Одну з апеля-

339 Ухвала Запорізького апеляційного суду у справі №310/419/18 (2018).
340 Ухвала ВС у справі №310/419/18 (2019).
341 Ухвала Вінницького апеляційного суду у справі №127/6182/19 (2022).
342 Ухвала ВС у справі №127/6182/19 (2023).

ційних скарг у цій справі подала прокурор САП Офісу Генерального прокурора, але під час її розгляду заступник Генерального прокурора повністю змінив групу прокурорів, оскільки передав процесуальне керівництво у кримінальному провадженні до іншого ніж САП структурного підрозділу (департаменту) Офісу Генерального прокурора, й один з нових у відповідному провадженні прокурорів подав заяву про відмову від тієї апеляційної скарги, яку він фактично не подавав. Цю заяву за рішенням більшості колегії суддів було задоволено – апеляційне провадження закрито. Вважаючи за можливе прийняти відмову прокурора – нового процесуального керівника у кримінальному провадженні від апеляційної скарги у цьому провадженні, яку подав попередній прокурор, котрий здійснював процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у відповідному провадженні раніше, більшість колегії суддів виходила з висновку, наведеного у постанові Великої Палати Верховного Суду від 27.11.2019 у справі №629/847/15-к (провадження №13-70кс19) щодо однаковості та єдності процесуального статусу прокурорів і того, що попередній прокурор, яка подала апеляційну скаргу, вже не приймає участі у такому провадженні, в той час як новий прокурор є процесуальним керівником у відповідному кримінальному провадженні[343].

В окремій думці судді до вказаної ухвали йдеться про те, що у згаданому висновку Велика Палата Верховного Суду не давала жодної оцінки тому як слід застосовувати ч. 1 ст. 403 КПК у взаємозв'язку із абз. 2 ч. 4 ст. 36 КПК та положеннями ч. 6 ст. 24 Закону №1697-VII, й тому відсутні підстави для того, щоб із посиланням на постанову Великої Палати Верховного Суду від 27.11.2019 стверджувати, що коли апеляційну скаргу подав прокурор САП, то «особою, яка подала апеляційну скаргу» в розумінні ч. 1 ст. 403 КПК може вважатися не конкретний прокурор САП, який її подав, а будь-який інший прокурор, котрий входить до відповідної групи прокурорів у такому кримінальному провадженні (в тому числі новий прокурор у разі, коли відбулася зміна групи прокурорів)[344].

Водночас 25 червня 2024 р. під час розгляду Апеляційною палатою справи №991/4899/24 один із захисників спочатку спробував доповнити апеляційну скаргу іншої захисниці того ж підозрюва-

[343] Ухвала АП ВАКС у справі № 757/55167/20-к (2021).

[344] Окрема думка судді до ухвали АП ВАКС у справі № 757/55167/20-к (2021).

ного, але надалі, враховуючи звернення в судовому засіданні його уваги на існування різних підходів до тлумачення змісту ст. 403 КПК, аналогічні доповнення за змістом до його доповнень подала й захисниця, котра ініціювала апеляційне провадження[345]. За підсумками апеляційного перегляду 10 липня 2024 р. колегія суддів постановила ухвалу в цій справі, розглянувши доводи апеляційних скарг лише тих осіб, які реалізували своє право на апеляційне оскарження[346]. Отже, зважаючи на дублювання в апеляційній скарзі (її останній редакції) захисниці тих доводів, які зазначав у доповненнях інший захисник, котрий не був ініціатором апеляційного провадження, то фактично таким самим як і його аргументи суд апеляційної інстанції надав оцінку доводам захисниці, але не надавав оцінки доводам згаданого захисника. Тобто колегія суддів у цій справі розглянула лише апеляційні скарги тих захисників, які звернулися з апеляційними скаргами, виходячи з того, що один із захисників, який подав доповнення до апеляції своєї колеги, не є тим, хто подав апеляційну скаргу.

Позиції Об'єднаної палати Верховного Суду. У своїй постанові від 20.06.2018 Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – Об'єднана палата), надаючи оцінку питанню чи має право усунути недоліки апеляційної скарги не той прокурор, який її подав, а інший, який по відношенню до апелянта не вважається вищестоящим, дійшла висновку, що за змістом ст. 393, ч. 4 ст. 36 КПК правом на подання апеляційної скарги зі сторони обвинувачення наділений прокурор, який брав участь у судовому провадженні, а також незалежно від їх участі в судовому провадженні прокурори вищого рівня: Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, керівник регіональної прокуратури, його перший заступник та заступники. При цьому згідно з приписами ст. 399, ст. 403, ч. 4 ст. 36 КПК правом на усунення недоліків апеляційної скарги прокурора наділена лише особа, яка подала апеляційну скаргу, а також службові особи органів прокуратури вищого рівня – Генеральний прокурор, керівник регіональної прокуратури, їх перші заступники та заступники щодо апеляційних скарг, внесених ними, керівниками, першими заступниками чи

[345] Матеріали справи №991/4899/24 (2024).
[346] Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4899/24 (2024).

заступниками керівників або прокурорами прокуратур нижчого рівня[347].

А в постанові від 22 лютого 2021 р. у справі №481/1754/18 по провадженню №51-1579кмо20, надаючи оцінку питанню чи має право засуджений відмовитися від апеляційної та касаційної скарг свого захисника Об'єднана палата дійшла висновку, що право відмови від апеляційної чи касаційної скарги захисника, поданої в інтересах підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого, належить виключно тій особі, яка її подала, тобто захиснику. Підозрюваний, обвинувачений, засуджений не мають права відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги захисника. У разі незгоди підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого із апеляційною чи касаційною скаргою захисника (обґрунтуванням, мотивами, вимогами скарги тощо), вони мають право заявити про це до або під час судового засідання і суд має право врахувати їх позицію при вирішенні скарги. І хоча в цьому рішенні Об'єднаною палатою не вирішувалося питання про надання висновку щодо реалізації повноважень прокурора на відмову від апеляційної скарги, але в її мотивувальній частині судом касаційної інстанції було надано оцінку в цілому правилу, закріпленому в ч. 1 ст. 403 КПК, яке стосується не лише захисника, але й прокурора, та дослівно зазначено наступне: «Згідно з ч. 1 ст. 403 КПК особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відмовитися від неї до закінчення апеляційного розгляду. Захисник обвинуваченого може відмовитися від апеляційної скарги тільки за згодою останнього. Однак законодавець встановив виняток з цього правила. Так, відповідно до абз. 2 ч. 4 ст. 36 КПК наділив Генерального прокурора, керівника обласної прокуратури, їх перших заступників та заступників повноваженнями відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги, внесених ними, керівниками, першими заступниками чи заступниками керівників або прокурорами прокуратур нижчого рівня»[348]. Про існування такого винятку зазначав й Н. Р. Бобечко[349].

Із наведеного вбачається, що в той час як суди апеляційної інстанції не завжди однаково сприймають зміст ч. 1 і 3 ст. 403 КПК (одні судді під час розгляду і вирішення справ притримуються пер-

[347] Постанова ОП ККС ВС у справі №303/3779/16-к (2018).
[348] Постанова ОП ККС ВС у справі №481/1754/18 (2021).
[349] Бобечко Н.Р. (2016), с. 147-148.

шого підходу, а інші – другого), тлумачення зазначених норм на рівні суду касаційної інстанції більш менш стале та прогнозоване. Зокрема, про це свідчать висновки, наведені в ухвалі Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 липня 2023 р. Серед іншого, у ній було зазначено про існування традиції тлумачення Верховним Судом ч. 3 ст. 403 КПК таким чином, що доповнення чи зміни може подавати лише та людина, яка подала первісну скаргу, яку підкріплено прикладом, згідно з яким якщо в інтересах обвинуваченого А подав скаргу адвокат Б, то доповнення може подати лише адвокат Б, але не адвокат В чи адвокат Г. Якщо скаргу подав обвинувачений А, то жоден з адвокатів не може її змінити або доповнити. І вказано, що суд касаційної інстанції займає аналогічну позицію щодо представництва сторони обвинувачення, вважаючи незамінною фігурою конкретного прокурора[350].

Мотиви передачі справи до Великої Палати. Вже вищезгаданою ухвалою від 18 липня 2023 р. колегія суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду передала кримінальне провадження за касаційною скаргою засудженого на вирок Перечинського районного суду Закарпатської області від 17 березня 2021 р. та ухвалу Закарпатського апеляційного суду від 08 листопада 2022 р. на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Серед винесених на розгляд Великої Палати Верховного Суду питань було зазначено таке: чи може представник особи, що є стороною в провадженні, подавати зміни та доповнення до апеляційної скарги, раніше поданої особою, яку він представляє.

Передаючи зазначене питання на вирішення Великої Палати Верховного Суду по суті, колегія суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду висловила свою незгоду з традиційним (першим) підходом до тлумачення змісту ч. 1, 3 ст. 403 КПК, оскільки, на її думку, законодавець, вживаючи вираз «особа, яка подала скаргу» мав на увазі саме незамінного учасника процесу, незалежно від того, подала така особа скаргу самостійно чи доручила це своєму представнику.

Зазначене в ухвалі від 18 липня 2023 р. мотивовано тим, що: (1) роль представника в провадженні є похідною, адже, на відміну від незамінного учасника процесу (підозрюваного, обвинуваченого,

[350] X111

засудженого, потерпілого), він може бути замінений у будь-який час. Залучення адвоката учасником процесу і його дії на виконання доручення свого клієнта не перетворюють адвоката на самостійну, незалежну від доручення засудженого (чи обвинуваченого) фігуру в процесі. Скарга чи інший процесуальний документ, поданий захисником, є фактично скаргою чи документом його клієнта, поданим за його дорученням представником, оскільки будь-яка процесуальна дія створює юридичні наслідки саме для обвинуваченого чи засудженого, а не для його захисника; (2) особа, обвинувачена у вчиненні злочину, має право відмовитися від правової допомоги на будь-якому етапі або здійснити заміну одного захисника на іншого, і це не має тягнути несприятливі наслідки для її можливості ефективно захищати свої права і інтереси, інакше це потягне порушення її права на ефективний захист[351].

Висновки Великої Палати. За результатами вирішення вищезгаданого питання Велика Палата Верховного Суду в постанові від 24 квітня 2024 р. у справі №304/1035/20 зробила висновок з питань застосування норм права, згідно з яким у розумінні ч. 3 ст. 403 КПК «особою, яка подала апеляційну скаргу» є лише учасник судового провадження, який реалізував право на апеляційне оскарження від свого імені. Право змінити та/або доповнити апеляційну скаргу обвинуваченого, належить виключно суб'єкту її подання, тобто обвинуваченому.

У мотивах, які покладені в основу наведеного висновку, зазначено, що: (1) хоча захисник і діє в інтересах підзахисного, однак він є самостійним учасником кримінального провадження із власною правосуб`єктністю, і його юридичне становище не є тотожним становищу особи, захист якої він здійснює. У випадку, коли певним правом обвинуваченого (підозрюваного, засудженого) одночасно наділений і його захисник, законодавець прямо зазначив про це у КПК; (2) трактування терміну «особа, яка подала скаргу» як такого, що охоплює не лише безпосереднього ініціатора апеляційного провадження, але й уповноважену ним особу, що діє на його стороні, означало б, що захисник користується значно ширшими повноваженнями, ніж сам підзахисний. У такому випадку захисник на відміну від обвинуваченого, котрий вправі змінити чи доповнити

[351] Ухвала ВС у справі №304/1035/20 (2023).

тільки власну апеляційну скаргу, був би наділений відповідним правом щодо скарги, поданої як ним самим, так і його підзахисним. Проте окремі процесуальні права за змістом нерозривно пов`язані з особами незамінних учасників провадження, реалізуються виключно ними особисто й не можуть бути нікому делеговані, у тому числі захиснику або представнику.

Крім того, Велика Палата Верховного Суду зауважила, що відсутність у захисника процесуальних повноважень змінити та/або доповнити апеляційну скаргу, подану обвинуваченим, не буде створювати перешкод у реалізації права особи на захист. Адже навіть за умови наявності суттєвих недоліків апеляційної скарги, раніше поданої обвинуваченим чи іншим захисником, процесуальні інструменти здійснення адвокатом ефективного захисту на відповідній стадії процесу не вичерпуються особистим внесенням до такої скарги змін та/або доповнень. Зокрема, на думку колегії суддів Великої Палати Верховного Суду, захисник не позбавлений можливості: надати кваліфіковану юридичну допомогу у підготовці змін чи доповнень до скарги підзахисного, які останній вправі внести особисто; звернутися до апеляційного суду із власною скаргою; висловити у судовому засіданні позицію щодо раніше поданої скарги, навести додаткові доводи й аргументи, які суд має перевірити в межах повноважень, наданих законом. Щодо останнього (про додаткові доводи і аргументи), то йдеться про пріоритет такої загальної засади кримінального провадження як «верховенство права» над засадою «змагальність», виходячи з якого, є норми процесуального права (ч. 3 ст. 337, ч. 2 ст. 404, ч. 2 ст. 433 КПК), які наділяють суди всіх інстанцій – від першої до касаційної, повноваженнями за наявності для того правових підстав, незалежно від процесуальних позицій сторін, навіть з власної ініціативи приймати рішення щодо покращення правового становища обвинуваченого, засудженого (див. п. 55-57 постанови Великої Палати Верховного Суду від 24 квітня 2024 р.) [352].

Додаткові аргументи п'яти суддів. У цілому погодившись із тлумаченням змісту ч. 1 і 3 ст. 403 КПК, яке було надано в згаданій постанові Великої Палати Верховного Суду й відповідає першому підходу до застосування норми, про який йдеться у цьому пара-

[352] Постанова ВП ВС у справі №304/1035/20 (2024).

графі, п'ятеро суддів Великої Палати Верховного Суду висловили збіжну окрему думку. В ній вони пояснили, що мають додаткові аргументи, чому вважають правильним саме такий підхід до тлумачення норм, який застосований Великою Палатою Верховного Суду.

Зокрема, в збіжній окремій думці зазначено, що оскільки чинний КПК передбачає таку можливість подання апеляційних (касаційних) скарг від кількох осіб, які представляють одну сторону чи учасника кримінального провадження, положення ч. 1 і 3 ст. 403 КПК про те, що саме «особа, яка подала апеляційну скаргу» має право «відмовитися від неї» або «змінити та/або доповнити її» (за винятком випадків, передбачених ч. 4 ст. 36 КПК), в цілому є розумними та спрямовані на забезпечення правової визначеності та належного здійснення правосуддя.

І, навпаки, вихід за межі буквального значення цього формулювання шляхом надання можливості учасникам судового провадження на власний розсуд змінювати, доповнювати апеляційні (касаційні) скарги, подані іншою особою, яка представляє ту ж сторону чи учасника судового провадження, чи навіть відмовлятися від неї (крім деяких винятків, про які йтиметься далі) потенційно може нести загрозу певної невизначеності або зловживань (як показує практика, доводи і вимоги апеляційних чи касаційних скарг різних учасників, які представляють одну сторону, нерідко можуть суттєво відрізнятися, а тому неможливо виключити ризик виникнення ситуацій, коли учасник судового провадження, який не подавав скаргу, подаватиме зміни і доповнення, які не узгоджуватимуться з позицією особи, яка таку скаргу подала і яка може продовжувати наполягати на своїй редакції скарги, – це очевидно створюватиме невизначеність як для суду, так і для інших сторін і учасників судового провадження щодо меж оскарження)[353].

Проблемні питання, оцінки яким не надано. Крім того, в збіжній окремій думці п'ятеро суддів Великої Палати Верховного Суду звернули увагу на ряд проблемних, на їх думку, питань, відповідей на які в постанові від 24 квітня 2024 р. надано не було.

Так, вони навели цитату ч. 6 ст. 22 КПК [згідно з цією нормою суд, зберігаючи об`єктивність та неупередженість, створює необ-

[353] Окрема думка до Постанови ВП ВС у справі №304/1035/20 (2024).

хідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов`язків] та надалі дійшли висновку, що всупереч положенням ч. 6 ст. 22 КПК суд за обставин обізнаності упродовж майже 9 місяців до моменту розгляду справи про намір сторони захисту змінити апеляційну скаргу не вжив жодних розумних і достатніх дій для того, щоб створити необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав. Оскільки, отримавши від захисника зміни до апеляційної скарги обвинуваченого, суд міг: (а) ухвалити процесуальне рішення про відмову у їх прийнятті, про їх повернення чи залишення без розгляду; (б) на початку судового засідання роз`яснити стороні захисту, що лише обвинувачений як автор апеляційної скарги може її змінити, та за необхідності надати таку можливість тощо. Натомість суд своїми діями створив у сторони захисту хибне уявлення, що доводи, викладені захисником у «змінах до апеляційної скарги», будуть предметом розгляду. Більше того, таке уявлення з`явилось навіть у прокурора, який давав свої пояснення по суті доводів захисника[354].

Саме подібним підходом до застосування норм кримінального процесуального закону скористалися судді Апеляційної палати в ході розгляду справи №991/4899/24, коли в судовому засіданні 25 червня 2024 р. один захисник підозрюваного подав доповнення до апеляційної скарги іншого захисника цього ж підозрюваного, після чого: (1) в засіданні сторонам було роз'яснено про існування різної практики тлумачення ч. 1 і 3 ст. 403 КПК у контексті того, хто і чию апеляційну скаргу може доповнити, в т. ч. звернуто увагу на наявність постанови Великої Палати Верховного Суду від 24 квітня 2024 р. у справі №304/1035/20; (2) апеляційний розгляд було відкладено. Ймовірно ознайомившись із практикою правозастосування з наведеного питання до судового засідання, яке відбулося 10 липня 2024 р., саме захисниця, яка була автором однієї з апеляційних скарг, і подала до суду доповнення до своєї апеляційної скарги, які за своїм змістом були аналогічні тим, що й подав її колега, котрий не був підписантом жодної апеляційної скарги у цій справі.

Таким чином, реалізація на практиці підходу, запропонованого у збіжній окремій думці від 24 квітня 2024 р. у справі №304/1035/20,

[354] Ibid.

в конкретному випадку дозволила (а) підозрюваному в повній мірі ефективно реалізувати своє право на захист (навести в апеляційних скаргах усі доводи, які вважали суттєвими), (б) стороні обвинувачення – підготуватися до надання заперечень на всі доводи сторін, (в) а суду – чітко визначити межі апеляційного перегляду[355].

Щодо неврегульованих питань і наявних ризиків. Також у вищезгаданій окремій думці судді Великої Палати Верховного Суду вказали, що сформулювавши положення ч. ч. 1 та 3 ст. 403 КПК у такому загальному вигляді, законодавець не врегулював порядку зміни, доповнення апеляційної (касаційної) скарги або відмови від неї в ситуації, коли участь автора апеляційної (касаційної) скарги в кримінальному провадженні з тих чи інших причин була припинена (наприклад, унаслідок смерті, тяжкого захворювання, зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю, припинення договірних відносин, заміни захисника чи відмови від нього тощо). У такій ситуації, на думку цих суддів, відмова суду прийняти зміни, доповнення до апеляційної (касаційної) скарги або відмову від неї, подані іншою особою, яка представляє ту ж сторону (особливо, коли йдеться про сторону захисту) або того ж учасника судового провадження (наприклад, потерпілого), дійсно становитиме непропорційне та невиправдане обмеження прав відповідної сторони чи учасника.

Як вважають зазначені п’ятеро суддів Великої Палати Верховного Суду, в наведеній ситуації задля запобігання проявам надмірного формалізму суд, керуючись ч. 6 ст. 9 КПК [відповідно до цієї норми у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження], має вирішити питання про можливість прийняття до розгляду змін, доповнень до апеляційної (касаційної) скарги або відмови від неї, поданих іншою особою замість особи, яка після подачі апеляційної (касаційної) скарги вибула із числа учасників кримінального провадження. Й особа, яка подає зміни, доповнення до апеляційної (касаційної) скарги іншої особи (яка представляла ту ж сторону або того ж учасника судового провадження) або відмову від такої скарги, має належним чином обґрунтувати, що участь автора скарги в

[355] Матеріали справи №991/4899/24 (2024); Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4899/24 (2024).

кримінальному провадженні припинена внаслідок смерті, тяжкого захворювання, зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю, припинення договірних відносин, відводу, відмови від захисника чи його заміни тощо[356].

Однак, на думку автора цього параграфа, з такими пропозиціями розширеного тлумачення погодитися не можна, ураховуючи загрози зловживань і порушення права на ефективний захист, які може під «соусом благих намірів» створити подібний підхід.

На перший погляд, справді може видатися, а що ж такого поганого в тому, коли: (1) один із захисників доповнить чи змінить апеляційну скаргу іншого, відмовиться від неї, в той час як вони обоє націлені на захист спільного для них клієнта чи захисник, який подав первісну апеляційну скаргу, припинив здійснення захисту (помер, тяжко захворів, припинив або зупинив адвокатську діяльність, клієнт розірвав з ним договір тощо); (2) один з процесуальних керівників змінить або доповнить апеляційну скаргу свого колеги чи відмовиться від такої апеляційної скарги, враховуючи наявність у них обох повноважень у відповідному кримінальному провадженні або у випадку, коли відбулася зміна прокурорів у провадженні.

Проте, проаналізувавши подібний підхід глибше, очевидним виглядає настання за такого розширеного тлумачення норм ч. 1, 3 ст. 403 КПК цілого ряду негативних наслідків.

Так, згідно з п. 11 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» однією з гарантій адвокатської діяльності є заборона втручання у правову позицію адвоката. Це правило допомагає забезпечити надання адвокатом дійсно якісного правового захисту, навіть при самообмові клієнта, адже, за впевненості в ній, захисник у відповідності до п. 3 ч. 2 ст. 21 Закону №5076 має право у справі зайняти позицію, котра суперечить волі клієнта[357].

І навіть, коли підозрюваного/обвинуваченого хтось шляхом обману або примусу переконає змінити адвоката чи обмовити себе, то написане попереднім адвокатом в апеляційній скарзі нікуди не зникне, й суду доведеться надати правову оцінку наведеним у ній аргументам. Так само реалізація цієї гарантії здатна запобігти наведенню новообраним адвокатом у змінах чи доповненнях до апеляційної скарги іншого захисника доводів, які суперечать правовій

[356] Окрема думка до Постанови ВП ВС у справі №304/1035/20 (2024).
[357] Закон № 5076 (2012).

позиції первісного захисника (про це також згадувалося у вищенаведеній збіжній окремій думці).

Саме зазначений приклад демонструє як, серед іншого, може бути реалізована гарантія адвокатської діяльності, передбачена п. 11 ч. 1 ст. 23 Закону №5076-VI, завдяки якій у підозрюваного/обвинуваченого існують ширші можливості для захисту прав, тим самим убезпечуючи людей від використання проти них в ході розслідування та розгляду обвинувачення незаконних методів здобуття викривальних показань.

Також небезпечним є прийняття підходу, за якого від апеляційної скарги може відмовитися той (захисник чи прокурор), хто її насправді не подавав, незважаючи на її надходження від сторони, в інтересах якої діє особа, котра ініціює зазначену відмову. Адже, коли йдеться про відмову від апеляції попереднього захисника новим, навіть, якщо це погоджує підозрюваний/обвинувачений, вказане може призвести до неякісного захисту людини, оскільки той, хто подав апеляційну скаргу, міг краще знати справу, а підзахисний може бути схильним до самообмови. Наведене узгоджується із позицією В. І. Теремецького, який, зважаючи на публікацію Шило О. Г., зазначив, що вироки щодо засудженого (виправданого) можуть бути оскаржені захисником і без його згоди, оскільки закон дозволяє подавати апеляцію виключно в інтересах засудженого (виправданого). У вирішенні питання щодо необхідності оскарження вироку захисник не може бути зв'язаний волею свого підзахисного так само, як і в питанні про необхідність реалізувати будь-яке інше надане йому процесуальне право. Принциповість позиції захисника в процесі виражається саме в тому, що він учиняє такі передбачені законом дії, які дійсно необхідні для захисту законних інтересів засудженого (виправданого). Самостійне становище захисника передбачає вибір власної тактики захисту, своєї позиції у справі й використання всіх зазначених у законі засобів і способів захисту. Наприклад, захисник може подати апеляцію від свого імені, але всупереч бажанню засудженого (виправданого), якщо мотиви відмови підзахисного від апеляційного оскарження вироку, на погляд захисника, є безпідставними[358].

[358] Теремецький В.І. (2011).

Що ж стосується випадку відмови від апеляційної скарги прокурора, то, як свідчить досвід розгляду апеляційних скарг на ухвали слідчих суддів у ході судового контролю за додержанням прав і свобод особи під час досудового розслідування кримінальних проваджень, підслідних НАБУ, на практиці може мати місце ситуація, коли при зміні підрозділу органу прокуратури (департаменту), який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні, а отже і прокурора, який звертався з апеляційною скаргою, новий прокурор відмовиться від апеляційної скарги попереднього, що унеможливить перевірку в апеляційному порядку законності та обґрунтованості рішення слідчого судді, яке якраз і послугувало підставою для зміни прокурорів – процесуальних керівників.

Наприклад, саме подібна ситуація трапилася у випадку зі справою №757/55167/20-к, коли один із заступників Генерального прокурора по суті у зв'язку з ухвалою слідчого судді, яка на той момент ще перебувала на перегляді в апеляційному суді, та якою кримінальне провадження від НАБУ було передане до іншого органу досудового розслідування, прийняв рішення про те, щоб процесуальне керівництво у такому кримінальному провадженні здійснювали прокурори іншого департаменту, до відання яких відноситься контроль за таким нововизначеним органом у цьому провадженні, що унеможливило перевірку в апеляційному порядку законності та обґрунтованості відповідної ухвали. Зокрема, в мотивувальній частині ухвали про закриття апеляційного провадження від 18 березня 2021 р. суд апеляційної інстанції зазначив, що: (1) Печерський районний суд міста Києва не надав витребувані суддею-доповідачем матеріали справи №757/55167/20-к; (2) станом на 13 год 00 хв 18 березня 2021 р. матеріали цієї справи, ухвала слідчого судді в якій оскаржується, Апеляційній палаті під приводом того, що їх вилучено Державним бюро розслідувань у рамках проведення досудового розслідування в іншому кримінальному провадженні та направлено на експертизу, не надані; (3) ухвали Апеляційної палати від 27 січня 2021 р., 04 лютого 2021 р., 10 лютого 2021 р., 17 лютого 2021 р., 10 березня 2021 р. службовими особами ДБР в

частині їх зобов`язання надати матеріали справи №757/55167/20-к та інформацію про місце їх знаходження не виконані[359].

Тобто застосування надто широкого тлумачення змісту ч. 1 ст. 403 КПК, згідно з яким будь-який прокурор - процесуальний керівник у кримінальному провадженні може відмовитися від апеляційної скарги, яку подав попередній процесуальний керівник, створює можливості для втручання з боку інших прокурорів в реалізацію прокурорами САП своїх повноважень із нагляду за досудовим розслідуванням корупційних кримінальних правопорушень, нівелюючи таким чином гарантії, закріплені у ч. ч. 5 і 6 ст. 36 КПК та абз. 2 ч. 6 ст. 8-1 *(до змін, внесених Законом №3509-IX від 08 грудня 2023 р. це був абз. 2 ч. 5 ст. 8-1)* Закону України «Про прокуратуру»[360]. Подібна практика застосування ч. 1 ст. 403 КПК може нівелювати таку функціональну складову правового статусу прокурора як його місце у службовій ієрархії, від якого залежать посадові функції, повноваження та компетенція, котрою наділяється конкретна фізична особа (людина) у відповідності до займаної нею посади. Таке застосування норм кримінального процесуального закону вносить плутанину у кримінальне провадження в частині реалізації стороною обвинувачення своїх повноважень під час досудового розслідування та судового провадження[361].

У цьому аспекті варто погодитися з думкою Н. Р. Бобечко, у відповідності до якої відмова від апеляційної скарги є обов'язковою для суду апеляційної інстанції, крім випадків, коли це суперечить положенням ч. 1 ст. 403 КПК[362]. На думку автора, відмова однієї особи від апеляційної скарги іншої особи, навіть якщо вони обидві діють в інтересах однієї сторони кримінального провадження, очевидно суперечить положенням ч. 1 ст. 403 КПК.

Висновки. Існують два різні підходи до тлумачення змісту положень ч. ч. 1 і 3 ст. 403 КПК в контексті того, хто саме має право доповнити або змінити апеляційну скаргу, подану обвинуваченим, захисником та /або прокурором чи відмовитися від неї. Водночас судова практика Об'єднаної палати та Великої Палати Верховного Суду щодо цього питання є стабільною та чітко орієнтує учасників

---

359 Ухвала АП ВАКС у справі № 757/55167/20-к (2021).

360 Закон № 1697 (2014).

361 Окрема думка судді до ухвали АП ВАКС у справі № 757/55167/20-к (2021), п. 9-10.

362 Бобечко Н.Р. (2016), с. 148.

кримінального провадження, що незважаючи на можливу наявність різних життєвих обставин (смерть або тяжка хвороба людини, припинення участі в судовому провадженні у якості захисника чи прокурора з різних вищезгаданих у статті причин), таким правом наділений лише саме той, хто був автором-підписантом відповідної апеляційної скарги, а у випадку з поданням її прокурором – також ним може бути прокурор, який є вищестоящим по відношенню до особи, яка зверталася з апеляційною скаргою. Зазначений підхід зберігся в абз. 2 ч. 4 ст. 36 КПК навіть після внесення до цієї статті змін і доповнень вже після прийняття вищезгаданих рішень Об'єднаної палати.

Що ж до можливого виходу із ситуації, коли помирає чи припиняє з інших поважних причин участь у захисті підозрюваного, обвинуваченого захисник, про яку згадували в збіжній окремій думці п'ять суддів Великої Палати Верховного Суду, то вказане теж не призводить до неможливості ефективного захисту людини від підозри або обвинувачення, оскільки новий захисник чи обвинувачений не позбавлені можливості подати нову апеляційну скаргу з усіма необхідними, на їх думку, доводами, разом з клопотанням про поновлення строку на апеляційне оскарження у порядку ч. 1 ст. 117, п. 4 ч. 3 ст. 399 КПК з наведенням відповідних причин неможливості доповнити або змінити раніше подану апеляційну скаргу попереднього захисника.

Своєю чергою для правової визначеності, зокрема, забезпечення правильного розуміння всіма учасниками кримінального провадження того, що буде у випадку подання ними доповнень чи змін до апеляційних скарг осіб, якими вони не є, доцільним є розцінювати такі доповнення і зміни як окремі – нові апеляційні скарги, а не як доповнення чи зміни апеляційних скарг інших осіб. Вказане дозволить застосовувати до них положення ч. 3 ст. 399 КПК як це було зроблено ухвалою Запорізького апеляційного суду від 12.11.2018 у справі №310/419/18.

ГЛАВА 3
ЦИВІЛЬНА ТА АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ У ВИЩОМУ АНТИКОРУПЦІЙНОМУ СУДІ

§ 3.1. Розвиток правового регулювання визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави як антикорупційного правового інституту

Корупція є основною причиною недовіри громадян до державних органів та інституцій, послаблення інвестиційного клімату, зниження рівня якості соціальних послуг (освіти, охорони здоров'я тощо). Визнання корупції глобальною проблемою у світі призвело до створення регіональних та глобальних міжурядових організацій, у результаті діяльності яких були ухвалені міжнародні акти обов'язкового та рекомендаційного характеру, розроблених Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Європейським Союзом та Організацією американських держав.

У першу чергу слід зазначити про ухвалену 15 грудня 1975 р. резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 3514(XXX)[363], яка є одним із перших міжнародних документів у сфері боротьби із корупцією. Документом пропонувалось запровадження на національному рівні системи моніторингу за діяльністю корпорацій, а також збір, обробка та міждержавний обмін інформацією щодо стану корупції у світі. Аналітичним центром такої інформації визначався Центр ООН з транснаціональних корпорацій[364].

---

363 Resolution № 3514(XXX) (1975).

364 Клімова С.М., Ковальова Т.В. (2015).

Вперше на міжнародному рівні рекомендація про необхідність запровадження конфіскації майна з покладенням обов'язку доведення законності походження такого майна на обвинуваченого в злочині містилася у п.7 ст.5 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988 р.. Відповідно до положень цієї Конвенції суттєве збільшення активів публічної особи, походження яких вона не може обґрунтувати, може бути підставою для конфіскації. При цьому у п. 2 ст. 5 Конвенції мова йде не про конфіскацію без вироку суду, а про неможливість з об'єктивних причин для суду ухвалити обвинувальний вирок у рамках кримінального провадження, якщо злочинець не може бути підданий переслідуванню з причин смерті, переховування, відсутності або в інших відповідних випадках[365].

Традиційно, з часів згаданої Конвенції, конфіскація необґрунтованих активів у національних правопорядках передбачалася як додаткова санкція, яка полягала у конфіскації майна злочинця після засудження його за вчинення певних злочинів, зокрема, таких як торгівля наркотиками, терористична діяльність.

З часом у Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (Council of Europe, Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime (далі – Strasbourg Convention)) від 08.11.1990 р. конфіскацію було визначено як «покарання або захід, призначені судом після розгляду справи стосовно кримінального злочину чи кримінальних злочинів, результатом якого є остаточне позбавлення власності» (п. d) ч. 1 ст. 1 Strasbourg Convention)[366].

У 1990 р. на восьмому конгресі ООН були ухвалені «Практичні заходи боротьби з корупцією», в яких визначені основні завдання боротьби з корупцією: аналіз внутрішнього кримінального законодавства стосовно ефективності покарання за корупційні дії; розробка адміністративних та регулятивних механізмів запобігання корупції; встановлення процедур виявлення, розслідування та засудження корумпованих посадових осіб; розробка законодавства у сфері конфіскації коштів та майна, набутих в результаті корупції[367].

---

[365] United Nations Convention against the Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances (1988).

[366] Strasbourg Convention (1990).

[367] Клімова С.М., Ковальова Т.В. (2015).

«Практичні заходи боротьби з корупцією» визначають корупцію як «порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявились у протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності»[368].

Визначені завдання деталізувалися у подальших документах рекомендаційного характеру, прийнятих у рамках ООН, зокрема, у Декларації ООН «Про боротьбу з корупцією та хабарництвом в міжнародних комерційних операціях» 1996 р. та Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб 1996 р.[369].

У листопаді 1997 р. та у травні 1998 р. були прийняті резолюції про створення «Групи держав проти корупції» (далі – GRECO) з метою розширення можливостей її членів у галузі боротьби із корупцією шляхом здійснення контролю за виконанням ними своїх зобов'язань у цій галузі[370]. GRECO спостерігає за дотриманням Керівних принципів боротьби з корупцією, які прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 6 листопада 1997 р., та за впровадженням міжнародних законодавчих документів, прийнятих відповідно до Програми дій боротьби з корупцією[371]. GRECO здійснює моніторинг всіх своїх держав-членів на рівній основі. Процес моніторингу GRECO включає: 1) горизонтальне оцінювання (всі держави оцінюються під час раундів оцінки), що завершується наданням рекомендацій щодо необхідних законодавчих, інституційних та практичних реформ; 2) процедури виконання, метою якої є надання оцінки заходам, яких держави вживають для імплементації рекомендацій[372]. До GRECO входять 48 європейських держав і Сполучені Штати Америки. З 1 січня 2006 р. Україна стала сороковим членом цієї групи.

Крім того, важливу роль у боротьбі із корупцією відіграють такі організації, як ПАРЄ та Трансперенсі Інтернешнл. Платформа ПАРЄ у боротьбі з корупцією ((англ. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, PACE)), що розпочала діяльність 8 квітня 2014 р.

---

368 Задорожній О.В. (2016).

369 Декларація Організації Об›єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях (1996); Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (1996); Біла О. (2024).

370 Дейнека В.Ф., Кармаліта М.В., Розум О.М., Шавло І.А., Шкуренко Н.Г. (2014).

371 Resolution (98) 7.

372 Задорожній О.В. (2016).

у Стразбурзі, передбачає форум для діалогу, сприяє відкритості й чесності державної влади. Моніторинговий комітет ПАРЄ у 2021 р. відзначив роботу ключових інституцій, створених для боротьби з широко поширеною корупцією та закликав владу продовжувати вживати всіх необхідних заходів для захисту незалежності цих інституцій, у тому числі від викликів з боку інших державних органів та установ, які можуть підірвати ефективність боротьби з корупцією[373].

Трансперенсі Інтернешнл (Transparency International) – це міжнародна неурядова організація по боротьбі з корупцією та дослідженню питань корупції у світі, яка публікує щорічний Індекс сприйняття корупції (ІСК) у країнах світу.

Відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. (United Nations Convention against Transnational Organized Crime (далі – UNTOC)) від держав вимагалося вжити заходів щодо конфіскації, зокрема, насамперед щодо злочинів, пов'язаних з участю в організованій злочинній групі, відмиванням отриманих злочинним шляхом доходів, корупцією, перешкодою правосуддю та іншими серйозними злочинами. UNTOC, як і Vienna Convention, порушила питання про перенесення тягаря доказування, заявивши, що держави-учасниці можуть «розглянути можливість встановлення вимоги про те, щоб особа, яка вчинила злочин, довела законне походження ймовірних доходів від злочину або іншого майна, що підлягає конфіскації».

Отже, загальні положення про конфіскацію майна містяться у декількох конвенціях ООН і ряді багатосторонніх угод, але тільки Конвенція ООН проти корупції (United Nations Convention against Corruption) (далі – UNCAC)) від 31.10.2003 р., яка набрала чинності в 2005 р., в розділі, присвяченому заходам по поверненню активів, містить спеціальні положення про конфіскацію без вироку суду і передбачає ряд найважливіших зобов'язань в галузі міжнародного співробітництва в питаннях кримінального переслідування, фінансової і технічної взаємодопомоги. Конфіскація визначається у UNCAC, як «постійне позбавлення майна за рішенням суду чи іншого компетентного органу» (ст. 2 (g), UNCAC).

[373] Моніторинг ПАРЄ Виконання Україною обов'язків та зобов'язань перед Радою Європи (2022).

UNCAC визначає, що держави-учасниці повинні «розглянути можливість вжиття таких заходів та дозволити конфіскацію такого майна без вироку суду у справах, коли правопорушник не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності через смерть, втечу, відсутність або в інших відповідних випадках» (ч. 1 (с) ст. 54 UNCAC).

Згідно ст. 31 UNCAC, кожна держава-учасниця, максимально можливо в рамках її внутрішньої правової системи вживає таких заходів, які можуть знадобитися для забезпечення можливої конфіскації: а) доходів від злочинів, визнаних такими відповідно до UNCAC, або майна, вартість якого відповідає вартості таких доходів; б) майна, обладнання та інших засобів, які використовувалися або призначалися для використання при скоєнні злочинів, визнаних такими відповідно до UNCAC.

Повернення активів визнається основним принципом UNCAC, і держави-учасниці зобов'язуються найтіснішим чином співпрацювати одна з одною і надавати всіляке сприяння в цьому питанні. З метою практичної реалізації цього принципу UNCAC передбачає механізми з повернення незаконно привласнених активів, а також відстеження, заморожування, вилучення, конфіскації і повернення викраденого майна, в тому числі:

- заходи, з метою забезпечення контролю фінансових установ за операціями з особистими банківськими рахунками державних посадових осіб, членів їх сімей та близьких до них осіб, що викликають підозру;

– механізми, які дозволяють одній державі-учасниці виступати в судах іншої держави-учасниці у якості приватної особи з метою повернення викраденого майна, захисту власних інтересів в ролі позивача, оскарження конфіскації в ролі заявника або реституції за наказом суду;

- внутрішнє законодавство, яке передбачає визнання постанови про конфіскацію, винесену судом іншої держави, проведення у подальшому власного розслідування з метою заморожування і конфіскації майна, отриманого в результаті корупційної діяльності в іншій державі;

- заходи, які можуть знадобитися, щоб дозволити конфіскацію майна поза кримінального провадження, особливо в разі смерті або втечі злочинця та інше.

У UNCAC наводяться основні принципи міжнародного співробітництва і розпорядження активами, які було конфісковано однією державою-учасницею за запитом іншої, в залежності від того, яке відношення до даних активів має держава-запитувачка. Особлива увага приділяється розкраданню і відмиванню незаконно привласнених державних активів, зокрема, UNCAC зобов'язує державу, що отримала запит, повернути конфісковані активи державі, що здійснила запит. Крім того, UNCAC вимагає розробку внутрішнього законодавства, що регулює конфіскацію викрадених державних активів. Отже, UNCAC вимагає визнання кримінальними злочинами окремих діянь, вжиття превентивних заходів у державному і приватному секторах, налагодження міжнародного співробітництва у розслідуванні та правозастосуванні, вжиття заходів технічної підтримки, а також містить положення про повернення активів[374].

В Україні UNCAC була ратифікована у 2006 р. та набрала чинності 1 січня 2010 р. Фактично Україна почала виконувати взяті на себе зобов'язання за цією конвенцією у 2014 р. шляхом прийняття Антикорупційної стратегії на 2014-2017 р. Однак, першими міжнародними актами у сфері протидії корупції, які підписала та ратифікувала Україна, були документи локального характеру: Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована 27.12.1999 р.) та Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована 04.11.1999 р.). Необхідність прийняття Цивільної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією пояснюється тим, що міжнародні акти не містили положень про конфіскацію незаконних доходів від корупційної діяльності у порядку цивільного провадження. У Цивільній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією «корупція» визначається як пряме чи опосередковане вимагання, пропозиція, дачу або одержання хабаря чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, з порушенням належного виконання обов'язків особою, що отримує хабаря, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду.

---

[374] United Nations Convention Against Corruption (2003); Петрашко С.Я. (2011).

У Главі II Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією для держав-учасниць встановлюються вимоги до вжиття певних заходів боротьби із корупцією, зокрема, встановлення кримінальної відповідальності за: 1) дачу чи одержання хабаря національними посадовими особами держави; 2) дачу чи одержання хабаря посадовою особою будь-якої іншої держави; 3) дачу чи одержання хабаря у приватному секторі, тобто особою, яка є керівником приватного підприємства; 4) відмивання доходів, отриманих від корупційних злочинів, тощо[375].

З метою сприяння вирішенню проблеми розкрадання державних активів в країнах, що розвиваються, Всесвітній банк разом з Управлінням ООН по наркотикам і злочинності (УНЗ ООН) у вересні 2007 р. запустив програму з повернення викрадених активів (Ініціатива StAR). Центральне місце в програмі приділяється проблемі повернення викрадених активів, а саме: безперешкодне повернення незаконного майна, розробка процедур повернення незаконних активів власникам, а також заходів, спрямованих проти виведення активів і появи «офшорних зон» для корупціонерів[376].

Отже, на міжнародному рівні проблемам подолання корупції приділяється значна увага. На сьогодні міжнародним правом розроблені відповідні правові норми або керівні засади, які рекомендовано імплементувати в національні антикорупційні закони.

За законодавством України цивільно-процесуальна процедура, яка передбачає арешт та стягнення необґрунтованих активів без необхідності кримінального провадження, є новим і недостатньо дослідженим засобом боротьби із корупцією з невизначеною правовою природою.

У наукових дослідженнях, присвячених аналізу особливостей боротьби з корупцією у органах публічної влади, пропонуються класифікації етапів становлення законодавства України щодо запобігання корупційній діяльності у світі починаючи із Стародавнього сходу і до теперішнього часу. Так, О. Скомаров пропонує періодизацію становлення нормативно-правового регулювання боротьби з корупцією наступним чином: 1) друга половина I тисячоліття до н.е. – XIV століття – міста-держави Північного Причорномор'я; 2)

[375] ETS 173 (1999).

[376] Міжнародне антикорупційне законодавство та Конвенція ООН проти корупції: до чого тут Україна? (2020).

1654 – 1711 р. – період перебування під тиском москви, коли боротьба за корупцією лише декларувалася; 3) 1711 – 1917 р. – захват Українських земель російською імперією та спроба утворення органів боротьби з корупцією; 4) 1917 – 1991 р. – радянський період; 5) 1991 р. – сучасний період, який характеризується наявністю антикорупційного законодавства[377]. Запропонована С. Подоляком періодизація розвитку нормативно-правового регулювання протидії корупції, виглядає наступним чином: перший період – зародження законодавчого регулювання протидії корупції (1991 – 2004 р.р.), другий період – постмайданий (2005 – 2014 р.р.), третій період – постреволюційний (з 2014 р. до сучасності)[378].

Я.В.Вороніжський у процесі становлення та розвитку цивільного процесуального інституту розгляду та вирішення цивільних справ про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави за законодавством України пропонує виділяти такі періоди: а) відсутність цивільної конфіскації – з 2006 року (з моменту ратифікації Конвенції ООН проти корупції) до 4 березня 2015 року (дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро і Національного агентства з питань запобігання корупції»); б) цивільна конфіскація у зв'язку із засудженням уповноваженої особи за вчинення корупційного злочину або легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (застосування якої неефективне), – з 4 березня 2015 року до 28 листопада 2019 року (дня набрання чинності Законом України № 263- IX); в) цивільна конфіскація без вироку з 28 листопада 2019 року й донині, Закон № 263-IX встановив нижню межу необґрунтованості активів і дозволив застосування процедури стягнення необґрунтованих активів у двох окремих процедурах: у зв'язку з неможливістю притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК за певних умов; без застосування процедури кримінального переслідування[379].

---

377 Скомаров О. (2015).
378 Орловська Н.А. (2016).
379 Вороніжський Я.В. (2024), с. 90-91.

Кримінальна відповідальність за хабарництво та інші прояви корупції на території України була передбачена задовго до здобуття нею незалежності[380].

Якщо ж говорити про період після здобуття незалежності, то нормативно-правове регулювання боротьби з корупцією почалося з Указу Президента України «Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» від 18.06.1993 р. №218/93[381]. У 1995 р. було прийнято Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 р. №356/95-ВР (нині втратив чинність), який вперше передбачав визначення поняття «корупції», «суб'єктів корупційного діяння», перелік органів по боротьбі з корупцією та встановлював відповідальність за вчинення корупційного діяння[382].

24 квітня 1998 р. Указом Президента України була затверджена «Концепція боротьби з корупцією на 1998-2005 роки», яка, серед інших причин, вказала саме на історичні витоки та соціальні передумови корупції, які характерні для держав, що нещодавно стали на шлях демократії[383].

Другий етап розвитку нормативно-правового регулювання протидії корупції розпочався із Указу Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» від 18.11.2005 р. №1615[384] та прийняття Плану заходів щодо реалізації Концепції подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності»[385]. Цей період означився також впровадженням міжнародних стандартів щодо боротьби з корупцією. У 2005-2006 р. було ратифіковано Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією, UNCAC та Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією[386].

Закріплення у законодавстві України кримінальної відповідальності за незаконне збагачення вперше сталося у 2009 р. на виконання зобов'язання України за ст. 20 UNCAC, ратифікованої Вер-

---

380 Михайленко Д.Г. (2017), с. 202-205.

381 Указ №218 (1993).

382 Закон №365 (1995); Харина Є.Я. (2014).

383 Указ № 367 (1998).

384 Указ № 1615 (2005).

385 Розпорядження №657-р (2007).

386 Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (1999); Закон № 2476 (2005); United Nations Convention Against Corruption (2003); Закон №251 (2006); ETS 173 (1999); Закон № 252 (2006).

ховною Радою України 18 жовтня 2006 р. Норма ст. 368-1 КК діяла лише півтора роки та була виключена Законом України № 2808-VI від 21.12.2010 р.[387].

Отже, в Україні тривалий час активно впроваджувалися у життя інституційні та законодавчі заходи, спрямовані на зниження рівня корупції: було створено посаду Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики, Бюро з питань антикорупційної політики, Координаційну Раду, удосконалено антикорупційне законодавство, однак найважливішим кроком стало прийняття Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04.2011 р. № 3206-VI (нині втратив чинність), який по новому визначав поняття корупції та корупційного правопорушення, суб'єктів відповідальності за нього, суб'єктів, які здійснюють заходи по запобіганню та протидії корупції, передбачав коло заходів щодо запобігання та протидії корупції[388]. Одночасно було прийнято закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07.04.2011 р. №3207-VI, яким КК доповнювався ст. 368-2, яка встановлювала кримінальну відповідальність за незаконне збагачення[389].

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення законодавцем за ст. 368-2 КК передбачалася залежно від розміру неправомірної вигоди як предмета злочину. У примітці до ст. 368-2 КК, зміст якої стосувався винятково майнової неправомірної вигоди у складі злочину «Незаконне збагачення», зазначається, що значний розмір неправомірної вигоди має місце, якщо сума майна, переваг, пільг, послуг або нематеріальних активів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (НМДГ) у 100 разів, великий розмір – в 200 разів, а особливо великий розмір – в 500 разів[390].

Надалі вносилися зміни до розділу XVII КК «Злочини у сфері службової діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг».

У подальшому до тексту розділу XVII КК «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» вносилися численні зміни, відбувалася повтор-

387 Закон № 2808 (2010).
388 Закон № 3206 (2011); Подоляка С.А. (2019), с. 227-230.
389 Закон № 3207 (2011).
390 Дудоров О. (2011).

на криміналізація та формулювання юридичних ознак незаконного збагачення[391].

І в цьому випадку кримінальна відповідальність за незаконне збагачення проіснувала не дуже довго. Конституційний Суд прийняв рішення від 26.02.2019 р. №1-р/2019 у справі № 1-135/2018(5846/17), яким визнав ст. 368-2 КК неконституційною та скасував кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. На думку Суду, норма ст. 368-2 КК, якою передбачалася кримінальна відповідальність за набуття ОФДМС у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі, не відповідає принципу юридичної визначеності як складової верховенства права (ч.1 ст.8 Конституції України), не узгоджується з принципом презумпції невинуватості (ч.ч.1-3 ст.62 Конституції України) та з принципом неприпустимості притягнення особи до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ч.1 ст.63 Конституції України).

Приймаючи це рішення, Конституційний Суд України зазначив, що: «Незважаючи на те, що корупція є однією з основних загроз національній безпеці України, протидія корупції має здійснюватися виключно правовими засобами з дотриманням конституційних принципів та приписів законодавства, ухваленого відповідно до Конституції України. Одним з головних елементів принципу верховенства права, закріпленого в частині першій статті 8 Основного Закону України, є юридична визначеність. Конституційний Суд України наголошував на важливості вимоги визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі»[392].

Результатом скасування закону про незаконне збагачення стало знищення важливого інструменту для боротьби з корупцією,

---

391 Закон № 3207 (2011); Закон № 221 (2013); Закон № 1261 (2014); Закон №1698 (2014); Закон №198 (2015).

392 Рішення КСУ № 1-р (2019).

всі кримінальні провадженні в частині, що стосується незаконного збагачення були закриті[393].

У 2013 р. в Україні оновлюється законодавство щодо конфіскації доходів від злочинної діяльності, однак не було створено спеціалізованого органу з розшуку майна, яке підлягає арешту та конфіскації, а також ефективного управління майном, на яке накладено арешт. Також законодавство на той час не передбачало стягнення у дохід держави майна, набутого внаслідок злочинної діяльності, у разі якщо підозрюваний (обвинувачений) ухиляється від слідства чи суду.

Не було розроблено також належного механізму реалізації Закону України від 23.05.2013 р. № 314-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб»[394], яким запроваджувалася квазі-кримінальна відповідальність юридичних осіб за вчинення злочинів, пов'язаних, зокрема, з відмиванням злочинних доходів (ст. 209 і 306 КК), терористичною діяльністю (ст. 258-258-5 КК) та корупцією (ст. 368-3, 368-4, 369 і 369-2 КК). Зокрема, за цим Законом не чітко визначалося питання стосовно притягнення до відповідальності юридичних осіб незалежно від засудження фізичних осіб, які діяли в інтересах юридичної особи.

Після 2014 р. було прийнято ще ряд антикорупційних законів: Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р.; Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р.; Закон України «Про очищення влади» від 16.09.2014 р., а також підзаконних актів – Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 р. № 5/2015. Зазначена Стратегія передбачає антикорупційну реформу, метою якої є суттєве зменшення корупції в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційні діяння, а також підвищення рейтингу України у світі. Задля досягнення таких цілей було прийнято у 2014 р. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14.10.2014 р. № 1699-VII. Законом

[393] Скачко І. (2019).
[394] Закон № 314 (2013).

України від 20 червня 2022 р. № 2322-IX затверджено Антикорупційну стратегію на 2021 – 2025 роки[395].

Значним кроком вперед на шляху удосконалення вітчизняної системи запобігання і протидії корупції стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13.05.2014 р. № 1261-VII[396].

Однак, цей Закон залишив невирішеними низку питань. Зокрема, необхідно було привести у відповідність із UNCAC ст. 368-2 КК «Незаконне збагачення», яка могла стати ефективним механізмом позбавлення злочинців незаконно набутого майна. Законом № 1261-VII було сформовано антикорупційну стратегію, у межах якої було запропоновано «одночасно з кримінально-правовими інструментами притягнення до відповідальності за незаконне збагачення необхідно запровадити і цивільно-правові: стягнення за позовом прокурора (спеціально уповноваженого антикорупційного органу) в дохід держави майна, законність походження якого особа не може довести в установленому законом порядку».

Інститут визнання активів необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави з'явився в Україні вперше в 2015 р., коли ЦПК був доповнений новою Главою 9 розділу 3 – «Особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів і їх витребування», яка складалася всього з трьох досить коротких за обсягом статей (233-1 – 233-3). За моделлю, запровадженою Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12.02.2015 р., суд за позовом прокурора про визнання необґрунтованими активів та їх витребування стягує їх у дохід держави, проте обов'язковою підставою для такого стягнення було набрання законної сили обвинувальним вироком суду про вчинення корупційного злочину або легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом[397]. Тому запропонована модель

[395] Закон №1700 (2014); Закон №1698 (2014); Закон № 1682 (2014); Указ № 5 (2015); Закон №2322 (2022).

[396] Закон № 1261 (2014).

[397] Закон №198 (2015).

конфіскації була додатковим заходом до кримінального засудження особи.

31 жовтня 2019 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31.10.2019 р. № 263-IX. Закон України № 263-IX заново запровадив кримінальну відповідальність за незаконне збагачення (ст.368-5 КК). Відповідно до нової редакції ЦПК вже глава 12 розділу 3 стала носити назву «Особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави». Отже, Законом України № 263-IX в Україні запроваджено інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави з метою подолання корупції в Україні у спосіб, сумісний із захистом прав відповідачів у справах про конфіскацію[398].

Численні зміни до різних галузей законодавства, передбачені Законом України № 263-IX, не можна вважати у деяких випадках виваженими. Зокрема, у ч.1 ст.36 Кодексу законів про працю додатковою підставою для припинення трудового договору з особою є набрання законної сили рішенням суду про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Тому особа підлягає звільненню з посади в 3-денний строк із дня отримання роботодавцем копії судового рішення, яке набрало законної сили. Відповідні зміни запроваджено й до спеціальних законів, зокрема, до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Однак, Конституція України не містить серед підстав для припинення повноважень судді набрання законної сили рішення суду про визнання активів судді необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави[399].

27 жовтня 2020 р. Конституційний суд України, розглянувши подання 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України, виніс рішення про визнання неконституційними окремих положень КК (ст. 366[1]) та окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» (п. 6, 8 ч. 1 ст. 11, п. 1, 2, 6-10[1], 12, 12[1] ч. 1,

[398] Закон № 263 (2019); Rose C. (2024).
[399] Сухов Ю., Резнікова А. (2021).

ч. 2-5 ст. 12, ч. 2 ст. 13, ч. 2 ст. 13^1, ст. 35, абз. 2, 3 ч. 1 ст. 47, ст. 48-52, ч. 2, 3 ст. 52, ст. 65)[400].

Слід зазначити, що Конституційний Суд України зробив висновок про неконституційність окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», що стосуються повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції в частині контрольних функцій (контро) виконавчої влади над судовою гілкою влади. Зазначене рішення КСУ від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020 заблокувало роботу НАЗК, яке було «позбавлене можливості проводити повні перевірки декларацій, отримувати заяви фізичних та юридичних осіб про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції», проводити за власною ініціативою перевірку можливих фактів порушення вимог цього Закону, складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, здійснювати перевірки організації роботи із запобігання корупції в державних установах тощо»[401].

Надалі законодавець повернув кримінальну відповідальність за неподання декларації та декларування недостовірної інформації, включивши до КК Законом від 4 грудня 2020 р. № 1074-IX нові статті 366-2, 366-3[402]. Практика розгляду таких справ Вищим антикорупційним судом розглянута в параграфі 2.8.

Завдяки комплексним послідовним заходам, якими врегульовувався інститут цивільної конфіскації в Україні після початку діяльності Вищого антикорупційного суду 2019 р., держава ефективно використовує новітній антикорупційний інститут. Сьогоденна практика демонструє позитивні наслідки від його запровадження, у питаннях попередження корупції та конфіскації майна осіб, які не змогли довести їх законне походження у позакримінальному переслідуванні[403]. Аналізу судової практики Вищого антикорупційного суду в таких справах та перспектив удосконалення інституту визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави присвячені параграфи 3.2 – 3.4.

---

400 Рішення КСУ № 13-р (2020).

401 Як рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 впливає на роботу антикорупційних уповноважених (2020).

402 Закон № 1074 (2020).

403 Див. також Біцюк А. (2021). Визнання активів необґрунтованими; Біцюк А. (2021). До питання проведення порівняльно-правового аналізу.

§ 3.2. Перспективи вдосконалення механізму цивільної конфіскації

Система конфіскації майна без винесення обвинувального вироку використовується по всьому світу. Для української науки відповідні питання є доволі новими, тому актуальними. Серед українських учених відповідні питання досліджують, зокрема, А.В. Біцюк, Я.В. Вороніжський, Є.В. Крук, І.В. Панаід, Одним із останніх комплексних досліджень у галузі цивільної конфіскації є дисертація Я.В. Вороніжського, де автор проводить детальне порівняльно-правове дослідження застосування цивільної конфіскації в різних країнах. Залежно від застосування механізмів конфіскації активів без обвинувального вироку суду – класичної non conviction based confiscation та unexplained wealth order – вчений класифікує держави на ті, у яких: 1) є і NCBC, і UWO (Болгарія, Вірменія, Велика Британія, Естонія, ФРН, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Нідерланди, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія); 2) є лише NCBC (Королівство Бельгія, Нідерланди); 3) є лише UWO (Австралія, складна система цивільної конфіскації, у частині штатів діє NCBC, у частині – UWO, Україна); 4) у яких механізм NCBC функціонує в усіченому вигляді (Франція, Норвегія, Швеція та Данія, Фінляндська Республіка)[404].

Цивільну конфіскацію можна розглядати як прояв відповідальності за корупційні правопорушення[405]. Водночас повернення активів без винесення обвинувального вироку дає можливість уникнути обмежень кримінального процесу. По суті конфіскація без винесення обвинувального вироку – це більш швидкий шлях до стягнення отриманих незаконним шляхом доходів ніж конфіскація після винесення вироку, оскільки немає необхідності очікувати успішного завершення судового переслідування. Легітимною метою такої конфіскації є забезпечення правомірного набуття права власності та унеможливлення одержання незаконних доходів особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування[406]. Крім того, повернення активів без винесення обвинувального вироку може також виявитися вигід-

[404] Вороніжський Я.В. (2024), с. 89-90.
[405] Крук Є.В. (2019).
[406] Вороніжський Я.В. (2024). с. 215.

ним при обставинах, коли кримінальне судочинство неефективне з причини відсутності доказів або у зв'язку з іншими причинами.

В Україні досить дієвий механізм стягнення активів без винесення обвинувального вироку запроваджений Законом № 263-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31 жовтня 2019 року. Цим Законом внесені зміни до низки законодавчих актів, зокрема до ЦПК щодо визнання активів необґрунтованими та стягнення їх в дохід держави[407].

Основні риси цього механізму такі:

- застосування до майна (активів), набутого особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (публічними особами) чи іншими особами за їх дорученням;
- вартість активів від 1 003 500 грн до 6 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (за загальним правилом);
- застосування до активів, набутих після 28 листопада 2019 року;
- перенесення тягаря доведення на відповідача;
- стандарт доказування – сукупність більш переконливих доказів;
- розгляд справ Вищим антикорупційним судом у цивільному судочинстві за позовом прокурора САП або прокурора Офісу Генерального прокурора.

Проте цей механізм все ж доволі обмежений, спрямований лише на запобігання та усунення наслідків корупційних правопорушень визначеними суб'єктами, не може бути застосований до інших осіб, крім публічних.

Вивчення досвіду інших країн у цій сфері дозволить краще зрозуміти недоліки українського законодавства та дозволить визначити шляхи його поліпшення.

Один з найсучасніших механізмів цивільної конфіскації застосований у Республіці Вірменія. Закон «Про конфіскацію майна незаконного походження» (далі – Закон)[408] в цій країні прийнятий 16 квітня 2020 р.

Розглянемо основні положення цього Закону.

---

[407] Закон № 263 (2019).
[408] Օրենքը (2020).

Стягненню незаконного майна в судовому порядку передує проведення перевірки уповноваженим органом з таких підстав:

1) набрав законної сили обвинувальний вирок, яким встановлено вчинення одного із злочинів, передбачених Законом (Закон містить перелік найбільш суспільно небезпечних злочинів, серед яких є й корупційні), і є достатні підстави для підозри у наявності незаконних активів у засудженого або пов'язаних з ним осіб, які не конфісковані вироком суду;
2) особа обвинувачується у вчиненні злочину, передбаченого Законом, та є достатні підстави підозрювати наявність незаконних активів;
3) є достатні підстави підозрювати наявність незаконних активів, але притягнення до кримінальної відповідальності або порушення кримінальної справи щодо вчинення одного із злочинів, передбачених Законом, є неможливим внаслідок прийняття закону про амністію, спливу строку давності, смерті особи, недосягнення особою на момент вчинення діяння встановленого віку притягнення до кримінальної відповідальності;
4) є достатні підстави підозрювати наявність незаконних активів, але кримінальну справу зупинено;
5) у результаті проведення оперативно-розшукової діяльності встановлені достатні підстави для підозри про наявність у посадової особи або пов'язаної з нею особи незаконних активів.

Максимальний строк перевірки складає два роки та може бути продовжений на один рік. Пропущення цього строку має суттєві процесуальні наслідки, а саме – порушення строку позовної давності.

Повноваження компетентного органу при проведенні перевірки такі:

1) запитувати та отримувати від органів державної влади або місцевого самоврядування нормативно-правові акти, документи та іншу інформацію, у тому числі відомості, що становлять податкову або митну інформацію, дані досудового розслідування, необхідні для проведення перевірки та подання позовів;

2) запитувати та отримувати від фізичних та юридичних осіб інформацію та документи, якими вони володіють, крім інформації та документів, які становлять таємницю;
3) безоплатно користуватися інформаційною базою даних (у тому числі електронною), що використовується в службових цілях;
4) залучати за потреби відповідного спеціаліста чи експерта за рахунок коштів Державного бюджету;
5) доручити проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом «Про оперативно-розшукову діяльність», з метою встановлення кола фактичних бенефіціарів, афілійованих осіб та обсягу активів (можуть бути застосовані не всі негласні методи);
6) з метою отримання інформації про активи, розташовані за межами території Республіка Вірменія, використовувати онлайн-бази даних, що містять необхідні дані, направляти запити про надання інформації до компетентних органів іноземної держави в порядку, передбаченими міжнародними договорами.

Відомості, що становлять таємницю, можуть бути витребувані судом за поданням компетентного органу.

Період часу, що підлягає перевірці, – не раніше 21 вересня 1991 року.

За наслідком проведення перевірки уповноважений орган може або припинити провадження щодо цивільної конфіскації незаконних активів або вживати заходів для подання позову про цивільну конфіскацію незаконних активів.

Всі зацікавлені сторони повідомляються про можливість ознайомлення з матеріалами, отриманими за результатами експертизи, висловлення позиції щодо отриманої інформації.

За поданими заінтересованими особами матеріалами та отриманими доказами складається висновок за результатами експертизи.

Проведення перевірки може бути завершене укладанням угоди про примирення, яка подається до суду для затвердження. За угодою про примирення не може бути встановлена сума передачі активів на користь Республіки Вірменія нижче 75 відсотків вартості передбачуваних незаконних активів.

Є можливим подання до суду заяви про застосування заходів забезпечення позову, а також заяви про вжиття заходів забезпечення доказів.

На підставі висновку про результати експертизи компетентний орган від імені Генеральної прокуратури Республіки Вірменія може подати позовну заяву до суду першої інстанції.

Строки позовної давності в справах цієї категорії не застосовуються.

Справа може бути закінчена шляхом примирення як до порушення справи у суді, так і під час судового розгляду.

Закон передбачає презумпцію незаконного походження активів, якщо законність активів не доведена. Відповідач може спростувати припущення про незаконне походження майна, надавши відповідні докази.

Незаконне майно підлягає цивільно-правовій конфіскації, якщо ринкова вартість такого активу перевищує 50 000 000 драм (приблизно 129 000 доларів США).

Законом врегульовані питання управління активами, до яких застосовані заходи забезпечення. Швидкопсувне або рухоме майно, яке потребує значних витрат для підтримання вартості майна, може бути відчужено за дозволом суду. Суми, отримані від відчуження майна, зберігаються до скасування заходів забезпечення.

Наведені основні положення Закону Республіки Вірменія «Про конфіскацію майна незаконного походження» та практика розгляду справ Вищим антикорупційним судом про визнання активів необґрунтованими та стягнення їх у дохід держави дають можливість дійти висновку про необхідність вдосконалення певних положень існуючого в Україні механізму.

1. Виявилось, що у такій категорії справ в Україні неможливо укласти мирову угоду під час розгляду справи у суді. Відсутній аналогічний механізм і на стадії збору документів для подання позову.

Відповідно до частини другої статті 290 ЦПК позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави подається та представництво держави в суді здійснюється прокурором САП. У справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави щодо активів працівника НАБУ, прокурора САП чи активів, набутих іншими особами в передбачених цією

статтею випадках, звернення до суду та представництво держави в суді здійснюються прокурорами Генеральної прокуратури України за дорученням Генерального прокурора.

Тобто позивачами у цих справах з урахуванням змін у законодавстві можуть бути лише прокурори САП та прокурори Офісу Генерального прокурора (за дорученням Генерального прокурора).

Згідно з частиною п'ятою статті 56 ЦПК у разі відкриття провадження за позовною заявою, поданою прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі прокурор набуває статусу позивача.

Відповідно до частини першої статті 57 ЦПК органи та інші особи, які відповідно до статті 56 цього Кодексу звернулися до суду в інтересах інших осіб, мають процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права укладати мирову угоду.

Згідно з наведеними положеннями прокурор (позивач) у справах про визнання активів необґрунтованими позбавлений процесуальної можливості укладати мирову угоду. Оскільки він є позивачем, укладання мирової угоди у справі взагалі неможливо.

Водночас укладання угод у справах про цивільну конфіскацію є розповсюдженим та ефективним, активно застосовується не лише у Республіці Вірменія.

Таким чином, доцільним є внесення змін до статті 57 ЦПК щодо можливості укладання угоди прокурором у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

2. Якщо особа придбала майно та оформила його на третіх осіб, ця обставина складна у доказуванні навіть з урахуванням стандарту доказування «переконливості доказів» та перекладення тягаря доказування на відповідача (відповідачів) у справі. Прокурор зобов'язаний навести у позовній заяві достатні дані про зв'язок публічної особи з активом.

Часто такий зв'язок довести за допомогою звичайних засобів доказування неможливо. НАЗК, НАБУ, прокурор не уповноважені відповідно до існуючого законодавства проводити або ініціювати

збір доказів шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності (негласними методами), проводити обшуки з метою отримання відповідної інформації, допитувати свідків.

Процес доказування, як правило, зводиться до здійснення запитів до державних органів або органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій та отримання від них відповідей, отриманні інформації з державних реєстрів, від банків про рух грошових коштів.

Можливість проведення оперативно-розшукових заходів у цій категорії справ, на наш погляд, суттєво підвищить можливість доказування та виявлення незаконних активів.

Тому з метою запровадження нових засобів доказування у цій категорії справ необхідно внесення змін до ЦПК, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та деякі інші нормативно-правові акти.

3. Як було зазначено, механізм визнання активів необґрунтованими може бути застосований лише до майна вартістю від 1 003 500 грн до 6 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (станом на 01 січня 2024 р. це 9 841 000 грн).

Якщо вартість активів перевищує цей розмір, особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, тобто за статтею 368-5 КК. Про те, що при притягненні до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення необхідно враховувати цивільний процесуальний інститут пише І.В. Панаід[409].

Верхня межа відсутня та інститут визнання активів необґрунтованими може бути застосований, якщо кримінальне провадження за статтею 368-5 КК закрите з таких підстав:

- не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати;
- помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

[409] Панаід І.В. (2023).

- після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Незаконним збагаченням є набуття ОФДМС активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи.

Водночас станом на 17 липня 2024 р. Єдиний державний реєстр судових рішень містить відомості про вирок від 29 травня 2024 р. за угодою у справі № 991/3773/24 за статтею 368-5 КК[410]. Інших вироків за цією статтею не знайдено.

Згідно з цим же ресурсом наявні 11 рішень Вищого антикорупційного суду у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

На нашу думку, такі дані свідчать про більш ефективне застосування саме інституту цивільної конфіскації.

Тому, на мій погляд, доцільним є суттєве підвищення верхньої межи вартості активів, до яких може бути застосований механізм визнання активів необґрунтованими. Ба більше, можливо й не потрібно взагалі встановлювати верхню межу вартості активів. Застосування цього механізму має бути можливим незалежно від кримінального переслідування особи.

4. Обмеженість застосування цивільної конфіскації в Україні є очевидною. Цей механізм в Україні можна застосувати лише до майна публічних осіб.

Водночас існує потреба у застосуванні цивільної конфіскації до майна будь-яких осіб, які вчинили певні кримінальні правопорушення (зокрема й корупційні), або існує підозра щодо вчинення певними особами такого кримінального правопорушення. Перспективним є застосування такого інституту до осіб, які набувають незаконні доходи внаслідок відмивання коштів, операцій з незаконного обігу наркотиків, торгівлі людьми, експлуатації дітей, інших корисливих злочинів.

Спеціальна конфіскація не завжди може бути застосована до певних активів. А якщо вона застосовується, то лише за наслідками розгляду кримінального провадження в разі винесення обвину-

[410] Вирок ВАКС у справі № 991/3773/24 (2024).

вального вироку. З урахуванням перегляду вироку в апеляційному порядку, цей строк може бути дуже значним – кілька років.

Конфіскація як вид покарання може бути застосована лише до майна засудженої особи за вчинення обмеженого кола злочинів. Тобто це довгий шлях, який не охоплює майно, оформлене на інших осіб.

Цивільна конфіскація може бути застосована у значно коротші терміни та до будь-якого майна, пов'язаного зі злочином або з особою, яка його вчинила.

У разі розповсюдження механізму цивільної конфіскації на осіб, які пов'язані зі злочинами, є необхідною конкретизація положень про позовну давність. Позовна давність по цим випадкам або не має застосовуватись, або має бути досить значною.

Також потребують збільшення строки позовної давності, встановлені по цій категорії справ. Враховуючи складнощі, пов'язані з отриманням доказів, важкістю доказування повноважень фактичного власника в разі придбання іншою особою, негативні наслідки для держави та суспільства внаслідок зловживань з боку публічних осіб чотирирічна позовна давність є замалою.

Висновки. Завдяки аналізу основних положень Закону Республіки Вірменія «Про конфіскацію майна незаконного походження» від 16 квітня 2020 р., розуміння механізму цивільної конфіскації в цій країні, є можливим виявлення шляхів покращення відповідних положень законодавства України в сфері визнання активів необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави.

Такі удосконалення стосуються перш за все можливості укладати мирові угоди у цих справах. Наявність такої процесуальної можливості створить додаткові можливості для сторін у справі, підвищить ефективність розгляду таких справ.

Необхідним є розширення можливостей у сфері доказування з боку державних органів, зокрема застосування методів оперативно-розшукової діяльності. Цивільні справи про визнання активів необґрунтованими мають свою специфіку: прокурор, НАБУ або НАЗК мають виявити незаконні активи. Виявлення таких активів суттєво утруднене в разі оформлення активу на іншу особу.

Також доцільним є розширення сфери застосування цивільної конфіскації. Застосування цього потенційно ефективного інсти-

туту необхідно застосовувати не лише щодо публічних осіб, але й до інших осіб, які набули майно злочинним шляхом. Можливим є визначення переліку найбільш небезпечних злочинів, пов'язаних з отриманням майнової вигоди. В такий перелік мають входити й корупційні злочини. Нажаль, існуючі заходи кримінально-правового характеру можуть не забезпечити позбавлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, майна, набутого незаконним шляхом.

Встановлення позовної давності у чотири роки з моменту придбання майна по цій категорії справ обмежує можливості застосування механізму визнання активів необґрунтованими. Можливо потребує розгляду питання збільшення цього строку. В разі застосування механізму цивільної конфіскації до активів, пов'язаних із злочинною діяльністю, цей строк має бути значно більшим ніж 4 роки або не застосовуватись взагалі.

§ 3.3. Особливості доказування в справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави

Корупція має високий рівень латентності – дуже часто єдиним видимим доказом скоєння злочину є збагачення корупціонера, адже воно є тим його проявом, котрий складно приховати. Саме тому, окремі країни відмовились від запровадження інституту незаконного збагачення через несумісність його із національними конституційними гарантіями та можливим порушенням презумпції невинуватості, натомість широкого поширення набула цивільна конфіскація (non-conviction based confiscation/civil assets forfeiture).

В Україні інститут цивільної конфіскації запроваджений Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31.10.2019, який набрав чинності 28.11.2019[411]. Прийняття вказаного Закону обумовлено виконанням Україною зобов'язань за Меморандумом про взаємодію із Міжнародним валютним фондом від 22.04.2014[412], а також згідно зі ст. 20 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року, ратифікованою Верховною Радою України 18.10.2006[413].

Метою цього параграфу є визначення стандарту та обсягу доказування при розгляді судом справ про визнання активів необґрунтованими та стягнення їх у дохід держави задля подальшого застосування зроблених висновків у правозастосовній практиці та в наукових дослідженнях.

За 5 років роботи суду до ВАКС надійшло 20 позовів про визнання активів необґрунтованими та стягнення їх в дохід держави, із яких задоволено 11 позовів, стягнено в дохід держави активи вартістю 18 854 722,00 гривень та 35 796 доларів США. У задоволенні двох позовів було відмовлено, 7 позовних заяв усе ще перебувають на розгляді ВАКС.

Важливим елементом змагальності процесу є стандарт доказування – спеціальні правила, якими суд має керуватися при вирішен-

411 Закон № 263 (2019).
412 United Nations Convention Against Corruption (2003); Закон №251 (2006).
413 Закон №251 (2006).

ні справи. Ці правила дозволяють оцінити, наскільки вдало сторони виконали вимоги щодо тягаря доказування і наскільки вони змогли переконати суд у своїй позиції, що робить оцінку доказів більш алгоритмізованою та обґрунтованою – зазначено в постанові Апеляційної палати ВАКС від 29 березня 2023 р. № 991/1786/22[414].

На відміну від кримінального процесу, цивільна конфіскація характеризується нижчим стандартом доказування та відсутністю гарантій, які забезпечують кримінальний процес. Відповідно до ч. 4 ст. 98 ЦПК у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави суд виносить рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно з сукупністю доказів іншої сторони. Отже, на відміну від притаманного кримінальному процесу більш складного стандарту доказування «поза розумним сумнівом», у цивільному процесі діє стандарт «переваги доказів». Разом із тим, відповідно до ч. 1, 2 ст. 89 ЦПК суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Окрім того, слід враховувати положення абз. 2 ч. 2 ст. 81 ЦПК, із якого убачається, що суд визнає достатньою доведеність фактичних даних, які підтверджують зв'язок активів, щодо яких вирішується питання про конфіскацію, з ОФДМС та їх необґрунтованість, тобто наявність визначеної в законі різниці між вартістю таких активів та законними доходами такої особи.

Отже, цивільний процесуальний закон визначає певні загальні правила, що стосуються доказування та оцінки судом доказів, що застосовуються у цивільному судочинстві при розгляді усіх справ, а також особливий стандарт доказування при розгляді саме справ про цивільну конфіскацію. Як убачається із процитованих норм, при вирішенні питання про визнання активів необґрунтованими застосовується як стандарт достатності і взаємного зв'язку доказів у їх сукупності, так і стандарт переваги доказів.

---

414 Постанова АП ВАКС у справі № 991/1786/22 (2023).

Інший аспект, який варто дослідити у питанні визначення особливостей доказування, – це суб'єкт обов'язку доказування. За загальним правилом, закріпленим у ч. 1 ст. 81 ЦПК, кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. По суті, це означає, що обов'язок доказування у цивільному процесі покладається на обидві сторони рівною мірою.

Водночас, згідно з ч. 2 ст. 81 ЦПК у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави позивач зобов'язаний навести у позові фактичні дані, які підтверджують зв'язок активів з ОФДМС, та їх необґрунтованість, тобто наявність визначеної ч. 2 ст. 290 ЦПК різниці між вартістю таких активів та законними доходами такої особи. Спростування ж доводів щодо необґрунтованості активів покладається на відповідача. Тягар доведення факту вважається виконаним, якщо на підставі поданих доказів можна зробити висновок, що факт швидше мав місце, ніж ні. Такий підхід при оцінці доказів становить процесуальну особливість інституту цивільної конфіскації.

Однак у рішенні від 26 квітня 2024 р. у справі № 991/2025/24 ВАКС зазначив, що у цій категорії справ тягар доведення обґрунтованості активів (спростування необґрунтованості) покладається на відповідача за наявності двох умов: достатньої доведеності зв'язку доходів із ОФДМС, та доведеності, що доходи отримані від активів, зазначених в абз. 2 або 3 ч. 2 ст. 290 ЦПК[415]. На нашу думку, все ж закон покладає тягар доказування на обидві сторони цивільного процесу, однак, обсяг доказів відповідача саме в справах про визнання активів необґрунтованими та стягнення їх в дохід держави, як показує практика, є більшим.

Також слід звернути увагу, що при прийнятті судом заочного рішення, як стандарт доказування так і тягар доказування змінюються. У такому випадку суд приймає рішення на підставі доказів, наявних в матеріалах справи, водночас такі докази обов'язково повинні бути належні, допустимі, достовірні та достатні.

Так, у постанові Апеляційної палати ВАКС від 14 грудня 2022 р. у справі № 991/366/22 зазначено, що вирішення судом питання «переваги більш вагомих доказів» або «балансу імовірностей» може

[415] Рішення ВАКС у справі № 991/2025/24 (2024).

трансформуватися в питання – яка з протилежних версій сторін є більш переконливою (правдоподібною) і такою, що заслуговує на довіру[416].

Верховний Суд у справі № 991/1786/22 постановою від 24 січня 2024 р. відхилив як неспроможний аргументи відповідача, що суди попередніх інстанцій застосували до нього завідомо недосяжний стандарт доказування, за якого він заздалегідь не мав перспективи отримати рішення суду на свою користь, що не узгоджується зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та має для нього серйозні наслідки, оскільки у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (в результаті цивільного провадження in rem) суд виносить рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно з сукупністю доказів іншої сторони. Доказ щодо балансу вірогідностей або високої ймовірності незаконного походження майна в поєднанні з неможливістю власником цього майна довести протилежне є достатнім для перевірки критерію пропорційності відповідно до ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції[417].

Окрім того, процес розгляду судом справ про визнання активів необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави не передбачає існування презумпції невинуватості, заборони зворотної дії закону в часі та можливості не свідчити проти себе. Натомість, у відповідача наявний обов'язок доведення своєї правової позиції перед судом.

У згадуваному вище рішенні по справі № 991/1786/22 Верховний Суд відхилив аргументи відповідача про те, що стягнення з нього в порядку глави 12 ЦПК активів, щодо яких ставиться питання про визнання їх необґрунтованими, є «кримінальним» покаранням у розумінні статті 6 Конвенції, а отже, до нього мають застосовуватися усі визначені Конвенцією гарантії щодо кримінального обвинувачення, зокрема принцип презумпції невинуватості, оскільки за своїм змістом цивільна конфіскація не є покаранням, адже спрямована на майно (речова конфіскація, in rem), а не на особу (особиста конфіскація, in personam)[418].

---

416 Постанова АП ВАКС у справі № 991/366/22 (2022).
417 Постанова ВС у справі № 991/1786/22 (2024).
418 Постанова ВС у справі № 991/1786/22 (2024).

У рішенні ЄСПЛ від 12.12.2015 у справі «Гогітідзе та інші проти Грузії» ЄСПЛ надав оцінку законності застосування механізму конфіскації майна поза межами кримінального обвинувачення, в тому числі вказав, що у випадку, якщо конфіскація була застосована незалежно від наявності кримінального обвинувачення, а була швидше результатом окремого «цивільного» (у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції) судового провадження, метою якого є повернення майна, набутого незаконним шляхом, такий захід, навіть якщо він передбачає безповоротну конфіскацію майна, незважаючи ні на що, кваліфікується як контроль за користуванням майном у розумінні абз. 2 ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції (п. 94)[419].

Існуючий в Україні механізм цивільної конфіскації передбачає подання прокурором САП позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (ч. 1 ст. 290 ЦПК). Прокурор повинен довести:

- зв'язок активів з ОФДМС (декларантом);
- необґрунтованість такого активу, тобто наявність установленої ч. 2 ст. 290 ЦПК різниці між вартістю такого активу та законними доходами такої особи.

Після цього тягар доказування законності походження активу перекладається на відповідача, котрий повинен доводити правомірність набуття активу. За результатами судового розгляду суд виносить рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно з сукупністю доказів іншої сторони.

Відповідно до абз. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» ВАКС здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в порядку цивільного судочинства. Розглядаючи справу № 991/2396/22 ВАКС у рішенні від 18 жовтня 2022 р. виділив такі ключові моменти, що впливають на встановлення ознак необґрунтованих активів: (1) наявність правової або фактичної пов'язаності осіб з відповідними речами; (2) спосіб набуття активів: (2.1) набуття було здійснено третьою особою за дорученням ОФДМС; (2.2) ОФДМС може прямо чи опосередковано

[419] Gogitidze and others v. Georgia (2015); Крук Є. В. (2019)

вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними.

Окрім того, встановленню підлягають додаткові факти, а саме: (1) факт користування активом суб'єктом декларування, систематичність, тривалість, спосіб, обсяг та зміст такого користування; (2) набуття активу номінальним власником та його пов'язаність із суб'єктом декларування; (3) наявність між номінальним власником та суб'єктом декларування родинних, дружніх або інших зв'язків, відносин підпорядкування тощо; (4) фінансова спроможність номінального власника самостійно набути актив у власність; (5) створення суб'єктом декларування умов для набуття активу номінальним власником; (6) здійснення суб'єктом декларування та/або номінальним власником за його дорученням витрат, пов'язаних з ефективним використанням та/або утриманням активу; (7) поліпшення властивостей активу або підлаштування умов його використання під потреби суб'єкта декларування; (8) можливість суб'єкта декларування визначати користування активом за іншими особами (наприклад, членами своєї сім'ї); (9) можливість суб'єкта декларування відмовитися від активу; (10) можливість суб'єкта декларування впливати на долю активу, в тому числі шляхом надання відповідного доручення власнику тощо»[420].

За результатом проведеного аналізу можемо дійти таких висновків:

1. Під час розгляду справ про визнання активів необґрунтованими та стягнення їх в дохід держави застосовується стандарт доказування «переваги доказів», однак потрібно враховувати, що докази мають бути не лише більш переконливим, порівняно із іншою стороною, такі докази мають бути самі по собі належні, допустимі, достовірні, а також у своїй сукупності достатні для прийняття судом рішення.
2. Обов'язок доказування у таких справах покладається як на позивача, так і на відповідача. При цьому обсяг доказування у відповідача, як показує практика, значно більший, оскільки йому необхідно довести наявність законної можливості придбати той чи інший актив. Водночас, механізми набуття такого активу можуть бути досить складними і багатоетап-

[420] Рішення ВАКС у справі № 991/2396/22 (2022).

ними, що вимагає доведення перед судом законності кожного з етапів.

3. Судова практика сформувала критерії, за якими визнає версію про необґрунтованість активів більш переконливою. Зокрема, виділяють два основних критерії: критерій набуття активу та вартісний критерій. При цьому критерій набуття активу визначається через спосіб набуття: (1) безпосередньо суб'єктом декларування; (2) третьою особою за дорученням суб'єкта декларування; (3) третьою особою за умови, що суб'єкт декларування може прямо вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження; (4) третьою особою за умови, що суб'єкт декларування може опосередковано вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження. Вартісний критерій визначається шляхом встановлення: (1) достатності доходів суб'єкта декларування та членів сім'ї (у розумінні Закону України «Про запобігання корупції») після відрахування: видатків; залишків; заощаджень; (2) законності джерел доходів та їх правомірності.

Указані критерії є загальними для будь-якого виду активів. Однак, ураховуючи, що кожна справа є унікальною, то і сукупність ознак/фактів, які потребують встановлення та доведення, також будуть відрізнятися, з огляду на що, суд в кожній конкретній справі визначатиме, які докази є належними та достатніми для прийняття рішення.

§ 3.4. Визначення різниці між вартістю активів та законними доходами

При запровадженні інституту визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави законодавець не регламентував порядок визначення різниці між вартістю активів та законними доходами, а закріпив лише ключові терміни, які мають орієнтувати учасників процесу та суд для визначення різниці. Такий підхід законодавця вочевидь пов'язаний з можливою варіативністю способів набуття активів, через що віддав остаточне вирішення цього питання на розсуд суду. Зазначений підхід є нетиповим при вчиненні судочинства для правових систем цивільного права, до яких належить Україна, проте використовується у багатьох країнах для розв'язання певних правових ситуацій.

Приділяли увагу загальним аспектам визнання необґрунтованих активів А.В.Біцюк, Б.Г.Безгинський, Я.В.Вороніжський, С.О.Ковальчук, В.В.Ковтуненко, Ю.Г. Коросташивець, Є.В.Крук, В.В.Михайленко, Н.М.Навальнєва, Т.М.Хутор. Окремим питанням доказування та перевірці вартісних критеріїв необґрунтованих активів приділяли увагу в своїх роботах Д.Г.Михайленко та Ю.В.Боднарук.

Для забезпечення ефективного судочинства у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави необхідно визначити:

1) підходи для встановлення різниці між вартістю активів та законними доходами;

2) оптимальні критерії визнання законних доходів;

3) гарантії для ОФДМС, при визначенні різниці між вартістю активів та законними доходами;

4) можливість використання висновків експертів при встановленні різниці.

Вирішення зазначених питань і є метою цього параграфу.

Належний розгляд цивільної справи та винесення правосудного рішення у справі означає: з'ясування фактичних обставин справи; належну правову кваліфікацію; встановлення наявності чи відсутності юридичних фактів, тобто визначення норм права, які необ-

хідно застосувати до даних правовідносин; висновок суду, тобто винесення законного й обґрунтованого судового рішення[421].

Руда Т.В. у своїх дослідженнях, присвячених доказам та доказуванню у цивільному процесі дійшла такого висновку. Сукупність обставин, які мають значення для ухвалення рішення (обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи), складають предмет доказування[422].

У статті 291 ЦПК зафіксовано, що суд визнає необґрунтованими активи, якщо на підставі поданих доказів не встановлено, що активи або грошові кошти, необхідні для придбання активів, щодо яких поданий позов про визнання їх необґрунтованими, були набуті за рахунок законних доходів. Також ч. 2 ст. 290 ЦПК передбачає різницю між їх вартістю і законними доходами ОФДМС, яка повинна у п'ятсот і більше разів перевищувати розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом. Тобто різниця з 28 листопада 2019 року повинна бути більше 1 003 500 грн.

Отже, серед питань, які вирішуються у справах про визнання необґрунтованими активів, обов'язковим елементом предмету доказування є визначення різниці між вартістю активів та законними доходами особи.

Доказування у справах про визнання необґрунтованих активів та їх стягнення в дохід держави має певні особливості.

На думку К.А.Рудько тягар доказування позивача виникає з моменту пред'явлення позову, а відповідача – тільки після того, як останній вважатиме надану позивачем сукупність доказів загрозливою для свого стану. На підставі правила про розподіл доказового тягаря формується позиція сторін у справі, надаються і вивчаються докази[423].

У справах про визнання необґрунтованими активів законодавець у ст. 81 ЦПК визначив тягар доказування таким чином. Позивач зобов'язаний навести у позові фактичні дані, які підтверджують зв'язок активів з ОФДМС, та їх необґрунтованість, тобто наявність визначеної різниці між вартістю таких активів та законними доходами особи. У разі визнання судом достатньої доведеності зазна-

[421] Докази і доказування в цивільному судочинстві (2024), с. 9-10.
[422] Руда Т.В. (2012), с. 14.
[423] Рудько К.А. (2020), с. 126.

чених фактів на підставі поданих позивачем доказів, спростування необґрунтованості активів покладається на відповідача.

З огляду на терміни, які використовуються у ст. 290 ЦПК та судову практику Вищого антикорупційного суду, визначимо існуючі підходи для встановлення різниці між вартістю активів та законними доходами, підходи до розрахунку різниці, джерела доказів.

Стаття 290 ЦПК закріпила, що позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави може бути пред'явлено до особи, яка, будучи ОФДМС, набула у власність активи та/або до іншої фізичної чи юридичної особи, яка набула у власність такі активи за дорученням ОФДМС. Отже, має бути врахована та обставина, що актив може набуватися:

1) особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ОФДМС);
2) іншою фізичною чи юридичною особою, яка набула у власність такі активи за дорученням ОФДМС.

Тому можна виділити такі варіанти набуття активів ОФДМС:

- за власні кошти ОФДМС з реєстрацією активу на таку особу;
- без витрачання власних коштів ОФДМС з реєстрацією активу на таку особу;
- за власні кошти ОФДМС та кошти іншої фізичної особи з реєстрацією активу за ОФДМС;
- іншою фізичною чи юридичною особою, яка набула у власність такі активи за дорученням ОФДМС. Я.В.Вороніжський, класифікуючи набуття активів у подібних справах, вказує, що така інша фізична чи юридична особа, що набула у власність активи, сама теж може бути ОФДМС, тоді серед відповідачів буде кілька ОФДМС[424].

Враховуючи це, слушним є позиція Є.В.Петрова, який зауважує, що у разі доведення, що реальним власником активу є посадовець, розширена конфіскація передовсім має поширюватися саме на його активи, а не активи третіх осіб[425].

З огляду на спосіб набуття активу доречно з'ясувати та застосовувати найбільш оптимальний підхід для визначення законних доходів ОФДМС та/або іншої фізичної або юридичної особи, і як

[424] Вороніжський Я.В. (2024), с. 221.
[425] Петров Є.В. (2024).

наслідок вірно розрахувати різницю між законними доходами та вартістю набутого активу.

У статті 290 ЦПК термін «законні доходи» означає доходи, правомірно отримані особою із законних джерел, зокрема джерел, визначених п. 7 і 8 ч. 1 ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції».

При визначенні законних доходів, які ймовірно могли бути використані у набутті активів, із посиланням на п. 7 і 8 ч. 1 ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції» виникають питання щодо періоду, протягом якого отримано доходи, що використані у набутті активу, врахування витрат особи за цей період, інших правочинів, які підтверджували б наявність фінансової спроможності особи у набутті активу. Зазначений підхід має певні недоліки, які пов'язані із невизначеністю періоду за який перевіряється інформація, дослідженням значного обсягу інформації, і можливим штучним створенням доказів на підтвердження достатнього майнового стану ОФДМС. У цілому такий підхід ускладнює процедуру доказування та впливає на тривалість розгляду цивільної справи.

Тому для встановлення різниці між доходами особи та вартістю активу, походження законності доходів, які могли бути використані для набуття активу особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування доцільно використовувати відомості з останньої декларації ОФДМС (далі – декларація), яка передувала року в якому набутий актив.

Згідно з ч. 1 ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції» у декларації, крім іншого, зазначаються відомості про отримані доходи суб'єкта декларування або членів його сім'ї, наявні грошові активи, інша інформація про майновий стан особи за минулий рік (тобто з 01 січня по 31 грудня відповідного року) або на день звільнення з посади.

Використання інформації з декларації за попередній рік, який передував року, в якому набутий актив, пов'язаний із презюмуванням того, що ОФДМС послідовно із року в рік особисто вносить відомості про свої доходи з урахуванням актуальних даних. Крім цього, відносно суб'єктів декларування з боку Національного агентства з питань запобігання корупції здійснюється перевірка, передбачена статтями 51, 51-3, 51-4, 52, 52-1 Закону України «Про запобігання

корупції». Доповнює переконливість та достовірність відомостей, що зафіксовані у декларації, передбачена процедура попередження про кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації.

Не ідеалізуючи відомості, відображені у декларації, припускаємо, що вони можуть відрізнятися від фактичних обставин, однак цьому мають бути логічні пояснення. У випадку виникнення суперечностей з приводу достовірних відомостей у декларації, ОФДМС повинна довести законність походження доходів, які були використані для набуття активів іншими належними та допустимими доказами. Для прикладу, ними можуть подаватися до суду будь-які письмові правочини, виписки з банківських установ, судові рішення, виконавчі документи тощо, які засвідчують отримання коштів, що не були відображені у декларації.

У судовій практиці ВАКС типовими є випадки, коли відповідачі (ОФДМС та інші фізичні особи) подавали до суду розписки на підтвердження отримання грошової позики, які не відображалися у декларації, проте, виходячи із позиції відповідача, використовувалися для набуття активу. Вказані правочини не враховувалися судом на підтвердження законності доходів, через їх неузгодженість з іншими доказами, наданими сторонами та встановленими обставинами справи[426].

Звертаємо увагу, що у випадку відсутності даних у декларації, що передувала року набуття активу, про заощаджені кошти ОФДМС, доцільно презюмувати наявність у її володінні грошових коштів у розмірі 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 01 січня звітного року (п. 8 ч. 1 ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції»)[427].

Отже, визначення різниці між вартістю активів і законними доходами ОФДМС може відбуватися за такою формулою:

Р = (Зпоч + Дох – Витр) – ВА

Р - різниця між вартістю активів і законними доходами ОФДМС;

Зпоч – заощадження накопичені із законних доходів ОФДМС та членами його сім'ї (інформація з декларації ОФДМС, яка передувала року у якому набутий актив, а у випадку відсутності заощаджень

[426] Рішення ВАКС у справі № 991/4164/23 (2024); Рішення ВАКС у справі № 991/3346/23 (2023).

[427] Рішення ВАКС у справі № 991/2396/22 (2022).

додавати 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 01 січня звітного року),

Дох - наявні у ОФДМС та членів його сім'ї доходи отримані у поточному році на день набуття активу;

Витр – понесені ОФДМС та членами його сім'ї витрати у поточному році до набуття активу;

ВА - вартість активу, щодо якого заявлений позов.

Наявність у ОФДМС та членів його сім'ї грошових активів на день набуття активу розраховується з часу попередньої декларації за рік, який передував року у якому набутий актив (тобто з 01 січня по 31 грудня) до дня набуття активу, з урахуванням прибутків та витрат здійснених ОФДМС.

У випадку придбання активу, коли буде з'ясовано, що актив набутий ОФДМС, і його вартість перевищує 1 003 500 грн (гарантована законодавцем різниця) без витрачання на його придбання законних доходів відповідача (наприклад, по удаваним правочинам), такий актив слід визнавати необґрунтованим, не зважаючи на фактичну можливість набуття активу, виходячи із майнового стану відповідача. Зазначений підхід знайшов своє практичне втілення у судовому рішенні ВАКС[428]. Колегія суддів зазначила таке: «…колегія суддів дійшла висновку, що при набутті Активу-1 та Активу-2 Відповідачі не використали законних доходів. Отже, різниця між вартістю активів та законними доходами не може бути застосована».

Не зважаючи на те, що в положеннях ч. 2 ст. 81 та ч. 2 ст. 290 ЦПК зазначається, що позивач зобов'язаний довести наявність різниці між їх вартістю і законними доходами ОФДМС, у 1 003 500 грн, як складової предмету доказування у цій категорії справ, все-таки необхідно орієнтуватися на дійсне витрачання коштів відповідача для набуття активу. В іншому випадку, така норма не буде стосуватися ОФДМС, які мають значні фінансові статки. Наприклад, у випадку ймовірного сумніву про законність походження активу за рахунок доходів ОФДМС, такі особи зможуть спростувати різницю в 1 003 500 грн своїми офіційними доходами, проте які не витрачалися для набуття активу.

[428] Рішення ВАКС у справі № 991/2396/22 (2022).

Погоджуються з позицією про необхідність встановлення не тільки законності доходів, що дозволяли б набути актив, але й їх прямий зв'язок з придбаним активом Д.Михайленко та Ю.Боднарук. Правники зазначають таке: «... позиція відповідачів суперечить законам формальної логіки та природі грошей як еквівалентної вартості, оскільки не можна наявністю в розпорядженні однієї суми коштів (доходів, грошових активів) раціонально пояснити одночасне здійснення витрат на проживання, трансакцій накопичувального характеру (вклади, інвестиції тощо) чи просте збереження (невитрачання) цієї суми коштів і придбання активу, щодо якого ставиться питання про його обґрунтованість, такої самої вартості»[429].

Дещо інша ситуація виникає при встановленні різниці та законності доходів, коли актив набутий ОФДМС частково за власні кошти та кошти іншої фізичної/юридичної особи або іншою фізичною/юридичною особою, яка набула у власність такі активи за дорученням ОФДМС.

Використання декларації для визначення різниці та законності доходів у таких випадках не надасть відповідь про законність походження доходів, використаних для набуття активу, тому що у його набутті приймає участь інша особа, яка не є суб'єктом декларування.

У цьому випадку для підтвердження фінансової спроможності набуття активу фізичною/юридичною особою можуть застосовуватися загальні правила доказування.

Цей підхід знайшов своє закріплення у судовій практиці Апеляційної палати ВАКС. У постанові Апеляційної палати ВАКС від 14 грудня 2022 р. справа № 991/366/22 зазначено таке: «При перевірці фінансової спроможності третьої особи на придбання спірного активу в справах про визнання активів необґрунтованими та їх стягнення суд враховує надані сторонами докази за загальними для цивільного процесу правилами та стандартом доказування»[430].

Оскільки в питанні встановлення законності доходів іншої особи не передбачено будь-якої методики або нормативного врегулювання здійснення розрахунку різниці, у цьому контексті важливе місце посідатиме судова практика. Крім звичайних доказів

[429] Михайленко Д., Боднарук Ю. (2023).
[430] Постанова АП ВАКС у справі № 991/366/22 (2022).

на підтвердження майнового стану ОФДМС, таких як довідки про виплачену заробітну плату, довідки про виплачену пенсію, договорів дарування, банківські виписки, правочинів з відчуження майна, позики, кредитів тощо, для інших фізичних/юридичних осіб, доцільно отримувати висновок експерта, яким визначатиметься документальна обґрунтованість фінансового стану особи (його платоспроможність) та документальне підтвердження набуття активу цією особою. Відносно того, шо висновок експерта є важливим засобом доказування наголошує М.Г.Поліщук[431].

Висновок експерта має вирішальне значення в судовому процесі та використовується у всіх країнах світу. Проведення судової експертизи все частіше стає необхідністю на всіх стадіях судочинства для точного встановлення подій, що відбулися, і в подальшому для постановлення обґрунтованого, законного судового рішення[432].

Не зважаючи на те, що висновки експертів можуть мати вагоме значення для встановлення певних обставин щодо походження доходів та активів, для суду вони не мають заздалегідь встановленої сили і оцінюються судом разом з іншими доказами.

Також встановлення достатнього майнового стану особи, яка не є ОФДМС не обов'язково виключатиме, що вона не діяла при набутті активу за дорученням ОФДМС. У цьому контексті можна навести думку Д.Г.Михайленка та Ю.В.Боднарука, які посилаючись на постанову Апеляційної палати ВАКС від 14 грудня 2022 р. у справі № 991/366/22, зазначають що фінансова спроможність третьої особи самостійно набути спірний актив не може однозначно свідчити про належність такого спірного активу цій третій особі (і відповідно, про безпідставність позову), адже не виключається формальне оформлення відповідачем (суб`єктом декларування) права власності на фінансово спроможну третю особу саме з метою приховання реального власника[433].

Висновки. Для встановлення законності доходів, які могли бути використані для набуття активів ОФДМС, та різниці між доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, та вартістю активів, доцільно використовувати відомості з останньої декларації цієї особи, що передувала року, в

431 Поліщук М.Г. (2021), с. 127.
432 Васильев С.В. (2015), с. 139.
433 Михайленко Д., Боднарук Ю. (2023).

якому набутий актив. При проведенні розрахунку необхідно також використати відомості про отримані доходи та витрати ОФДМС, здійснені з 01 січня того року, в якому набутий актив, до моменту набуття активу.

У випадку відсутності даних у декларації, що передувала року набуття активу, про заощаджені кошти ОФДМС, доцільно презюмувати наявність у її володінні грошових коштів у розмірі 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 01 січня звітного року.

Актив підлягає стягненню в дохід держави або виникає обов'язок сплатити його вартість, якщо цей актив/його частка оцінені у понад 1003500 грн та доведено, що ОФДМС або інша особа, яка діяла за його дорученням не понесли відповідних витрат на його набуття.

Для підтвердження фінансової спроможності набуття активу фізичною/юридичною особою, яка не є ОФДМС, можуть застосовуватися загальні правила доказування, включаючи висновки експертизи, якими визначатиметься документальна обґрунтованість фінансового стану особи (його платоспроможність) та документальне підтвердження набуття активу цією особою.

§ 3.5. Генеза адміністративної підсудності ВАКС

З часу створення та початку діяльності ВАКС покладені на нього на законодавчому рівні завдання та повноваження поступово розширюються. Виключна підсудність ВАКС зумовлює формування різноманітної судової практики, що подекуди раніше взагалі не існувала.

Напочатку роботу спеціалізованого антикорупційного суду законодавець пов›язав лише зі здійсненням кримінального судочинства у справах, пов›язаних із топ-корупцією. Невдовзі було запроваджено інститут цивільної конфіскації – стягнення в дохід держави необґрунтованих активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і вирішення цієї нової категорії справ у порядку цивільного судочинства покладено на

ВАКС (про генезу юрисдикції ВАКС у цілому йшлося в § 1.2, а інституту цивільної конфіскації присвячено § 3.1 – 3.4).

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України перед ВАКС постало нове завдання з розгляду у порядку адміністративного судочинства справ, пов›язаних із запровадженням безпрецедентного санкційного заходу - конфіскацією активів осіб, що створюють загрозу Українській державі. Унікальність цієї санкції обумовило необхідність створення особливого механізму її застосування, ключову роль в якому відіграє ВАКС. Отже в цьому параграфі маємо на меті висвітлити історію походження адміністративної юстиції ВАКС, з›ясувати, у чому вона полягає та її особливості.

У період повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та правового режиму воєнного стану на ВАКС покладено нову функцію зі здійснення правосуддя у сфері адміністративної юстиції. Так, 12 травня 2022 р. прийнятий та 24 травня 2022 р. набув чинності Закон № 2257IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб».

Цим Законом перелік санкцій, що передбачений ст. 4 Закону № 1644VII «Про санкції», доповнений новим видом – «стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними», іншими словами – конфіскація активів[434].

Заразом вирішення справ про застосування такого виду санкції у порядку адміністративного судочинства, передбаченого КАСУ, віднесено до завдань та виключної дискреції ВАКС.

Ретроспективно варто зауважити, що до 2014 року Україна не мала законодавчо закріпленого внутрішнього інституту санкцій.

До цього часу питання санкційної політики перебувало поза українським порядком денним. Уся санкційна практика українського уряду зводилася до імплементації обов'язкових санкцій Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Зовнішня політика України 1991-2014 років нагадувала балансування між росією та

[434] Закон № 1644 (2014); Закон № 2257 (2022).

Європою, у якому, вочевидь, не було місця самостійним зовнішньополітичним актам, серед яких і санкційні відповіді на відхилення держав світу від зобов'язань за міжнародним правом[435].

Починаючи з 1991 року українська економіка була тісно пов'язана та у багатьох галузях залежна від російської федерації. Остання ж безперешкодно накопичувала свою присутність в усіх українських сферах – від культурної діяльності та засобів масової інформації до критичної інфраструктури.

Довгий час росія була ключовим торговельним партнером України та монопольним постачальником газу, атомного палива. Яскравим прикладом залежності України від російського газу можна навести так звані «Харківські угоди» або угода «Януковича-Медведєва» 2010 року, якими було продовжено термін перебування Чорноморського флоту російської федерації на українській території (у місті Севастополі) до 2042 року в обмін на знижку на газ.

Засуджуючи цю угоду, третій президент України Віктор Ющенко заявив: «*Взамін дешевого газу, який економічно дискредитує країну, який відкидає нас від конкурентних можливостей, який залишає неконкурентну економіку в тому забутті, в якому вона є, – на другу шальку терезів ставлять найсвятіше для кожної нації - суверенітет та незалежність*» [436].

Врешті, тиск політичного керівництва росії та назване побоювання втрат і збитків від погіршення торговельно економічних відносин із нею стало причиною відмови тодішнього Президента України Віктора Януковича від підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, що відтак призвело до Революції Гідності 2013-2014 років.

Використовуючи свою масштабну присутність в українських телекомунікаційних засобах, бізнесі, банківській сфері, енергетиці, політиці тощо, репрезентанти росії отримали певні важелі управління у приватних та публічних структурах, можливість нав'язувати українському суспільству наративи проросійської політики та її ідеологію, і, звісно ж, одержувати фінансову та інформаційну вигоду, що у результаті була обернута проти України гібридною війною.

---

[435] Коваль Д., Бернацький Б. (2023), с. 8.

[436] Ющенко назвав капітуляцією зниження ціни на газ за рахунок продовження терміну базування ЧФ РФ в Україні (2010).

Відкрита збройна агресія російської федерації проти України, яка розпочалася 20 лютого 2014 р. та унаслідку призвела до воєнної окупації частини української території (частин Донецької та Луганської областей) та анексії Автономної Республіки Крим[437], фактично стала тригером для законодавчої ініціативи створення санкційного інституту та його реалізації. Україна, як і інші країни світу[438], розпочала застосовувати санкційний інститут.

14 серпня 2014 р. Верховною Радою України прийнятий Закон № 1644VII «Про санкції» (дата набрання чинності: 12 вересня 2014 р.), з якого й почалося становлення української санкційної політики.

За визначенням законодавця метою застосування санкцій (спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів) є захист національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидія терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновленню порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави (ч. 1 ст. 1 Закону «Про санкції»).

Нововведеним Законом було запроваджено перелік персональних (щодо конкретних фізичних або юридичних осіб, а також будь-кого, хто здійснює терористичну діяльність) та секторальних (щодо невизначеного кола осіб з певного сектору економіки) санкцій із 24 видів, що не є вичерпним та із часом розширювався. Серед них: блокування активів; обмеження торговельних операцій; обмеження, припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень територією України; запобігання виведенню капіталів за межі України; анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів; заборона вчинення правочинів щодо цінних паперів; заборона збільшення розміру статутного капіталу господарських товариств, підприємств та інші види санкцій.

За наявності визначених підстав, такі санкції можуть застосовуватися по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, іноземців, осіб без громадянства, суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність.

Суб'єктом застосування цих санкцій є Рада національної безпеки і оборони України (ч. 2 ст. 1 та ст. 5 Закону «Про санкції»).

---

437 Марусяк О.В. (2016).

438 Economic Sanctions in International Law and Practice (2020).

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 р. перед Українською державою постала гостра та життєво необхідна потреба захищатися та чинити опір на всіх рівнях та сферах функціонування країни.

В умовах цілеспрямованої руйнівної та винищувальної агресії з боку російської федерації очевидною стала недостатня дієвість існуючого санкційного механізму. Україна потребувала нової адекватної та пропорційної до ситуації процедури політичного та юридичного реагування на діяння агресора, укріплення власного фінансово-економічного підґрунтя та виснаження нападника.

З метою перешкоджання використанню та залученню економічних активів, що десятиліттям концентрувались на території України, на шкоду національній безпеці та для ведення агресивної війни, і водночас посилення оборони України та відшкодування завданої шкоди, законодавець запровадив новий вид персональної санкції – конфіскацію активів у дохід держави.

Ця санкція має винятковий характер та може бути застосована лише у період дії воєнного стану до фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України або значною мірою сприяли вчиненню таких дій іншими особами (ч. 1 ст. 5^1 Закону України «Про санкції»).

Стаття 5^1 Закону містить достатньо розгорнутий перелік підстав, за яких може бути застосовна конфіскація активів. Умовно ці підстави можна поділити на такі критерії:

- політичні, що виражаються у прийнятті, лобіюванні рішень щодо збройної агресії проти України, створення незаконних органів влади російської федерації, проведення виборів, референдумів на тимчасово окупованій території України, плануванні, керівництві, координації, особистій участі в агресії проти України;

- економічні, що полягають у фінансуванні діяльності російської федерації сплатою податків, наданням благодійної допомоги, інвестуванням у військові облігації, підтримці військових, постачанні їх зброї, майна;

- ідеологічні, тобто публічна підтримка, схвалення збройної агресії проти України, геноциду Українського народу.

Єдиним суб'єктом застосування цієї санкції є Вищий антикорупційний суд.

Попри те, що у сучасному світі санкції є поширеним міжнародно-правовим механізмом немілітарної боротьби, що спрямована на припинення протиправних діянь певної держави та/або порушення визнаних міжнародних стандартів, запроваджений в Україні механізм застосування судовим органом санкції у виді конфіскації приватних активів без перебільшення став новим інститутом для світової практики.

Водночас, закладені в законі темпоральні рамки застосування такого виду санкції (лише у період дії воєнного стану) очевидно вказує не на спрямованість такого правового механізму на формування відповідної практики на національному чи світовому рівні. Натомість, ці санкції є адекватною реакцією з боку держави на нові виклики, контрзаходом у відповідь на діяння окремих осіб політичного режиму країниагресора, їх пособників та активних прихильників, і заподіяні збитки.

Зважаючи на винятковість санкції у виді конфіскації активів, законодавець запровадив і особливий механізм її застосування, у якому повноваженнями застосування цієї санкції наділений суд.

Запроваджена конфіскація активів не є обмежувальним заходом, з яким законодавець у ч. 1 ст. 1 Закону ототожнив усі санкції. Конфіскація активів через застосування санкції має наслідком безповоротне позбавлення власності на активи, за допомогою яких підсанкційна особа завдає чи може завдати шкоди Україні. По суті мова йде про гарантоване на національному та міжнародному рівнях право власності.

Статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), що ратифікована Україною 17 липня 1997 р., установлено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхід-

не, щоб здійснювати контроль за користування майном відповідно до загальних інтересів.

На конституційному рівні закріплено, що конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом (ст. 41 Конституції України).

З урахуванням наведеного та з огляду на рівень інвазивності запровадженої санкції у конвенційні права та свободи людини, перш за все – у право приватної власності, законодавцем передбачений судових механізм вирішення питання про її застосування.

На відміну від інших видів українських санкцій, що застосовуються за рішенням Ради національної безпеки і оборони України на підставі пропозицій Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Служби безпеки України, конфіскація активів може бути застосована за рішенням Вищого антикорупційного суду, за результатом розгляду позовної заяви Міністерства юстиції України (центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції).

Водночас Міністерство юстиції України (позивач) має довести перед судом наявність визначених законом підстав та умов для застосування такої санкції, надати суду достатньо точну інформацію в обґрунтування своєї правової позиції та докази на її підтвердження.

У свою чергу, для підсанкційної особи (відповідача) передбачена можливість у змагальній процедурі захищати належне йому право приватної власності.

Загалом можна відзначити, що легітимна мета запровадженого заходу виправдовує втручання у право власності, а механізм її застосування відповідає стандартам справедливого правосуддя.

Не виключено, що вирішення справ про застосування санкції у виді конфіскації активів віднесено до предметної підсудності саме ВАКС, з огляду на напрацьовану ним з 2021 р. судову практику у вирішення справ про «цивільну конфіскацію».

Зазначені дві категорії справи мають схожі процедури судового розгляду, хоча й у межах різних юрисдикцій. Стандарти доказування, оперують (послуговуються) тотожними конструкціями і термі-

нами, зокрема «активи», «пряме чи опосередковане вчинення дій, тотожних за змістом здійсненню права розпорядження активами», та головне – правовий наслідок у вигляді можливого постійного позбавлення права приватної власності у якості необхідного заходу контролю за користування майном відповідно до інтересів суспільства та держави.

Ба більше, на початковому етапі розробки законопроєкту про введення конфіскації активів як санкції та механізму її застосування, повноваженнями стосовно виявлення та розшуку актів підсанкційних осіб і звернення із позовною заявою до ВАКС планувалось наділити НАЗК.

Проте, у результаті було зауважено, що вжиття санкційних заходів виходить за межі спеціальних повноважень НАЗК відповідно до Закону «Про запобігання корупції», а згаданими функціями було наділено «центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції», яким є Міністерство юстиції України. Президент України навіть застосував вето до законопроєкту, прийнятого парламентом. Надалі, Закон був прийнятий із пропозиціями Президента[439].

Станом на 5 вересня 2024 р. ВАКС розглянув 51 санкційну справу, із яких 36 позовних заяв Міністерства юстиції України задовольнив повністю, а 15 - частково. Прийнятими рішеннями ВАКС застосував санкцію у виді стягнення активів в дохід держави щодо 68 осіб.

Висновки. В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, вчинення цілеспрямованих руйнувань та шкоди українському населенню та державній інфраструктурі, державною запроваджений безпрецедентний внутрішній інститут конфіскації приватного майна як санкції, у якому ключову роль відведено ВАКС, який наділений дискреційними повноваженнями із застосування такої санкції у процедурі адміністративного судочинства.

Після законодавчого запровадження такого механізму (24 травня 2022 р.) вже 1 вересня 2022 р. ВАКС розглянув першу справу про застосування санкції у виді стягнення активів.

---

[439] Пропозиції Президента України (2022).

Станом на 5 вересня 2024 р. ВАКС розглянув 51 санкційну справу, із яких 36 позовних заяв Міністерства юстиції України задовольнив повністю, а 15 - частково. Прийнятими рішеннями ВАКС застосував санкцію у виді стягнення активів в дохід держави щодо 68 осіб.

Загалом у дохід держави Вищий антикорупційний суд застосуванням санкції стягнув такі активи:

- грошові кошти на суму понад 849 млн грн;
- права вимоги на кошти, у тому числі компенсацію еквівалентно 41 млн грн;
- корпоративні права в 67 підприємствах;
- майнові права на 8 торгівельних марок та 2 промислові зразки;
- 188 житлових і нежитлових приміщень загальною площею понад 169000 кв.м.;
- 60 земельних ділянок загальною площею 279 га;
- 894 одиниць рухомого майна (транспорт, судна, авіадвигуни, авіазапчачтини, обладнання);
- 537 одиниць історичних і культурних цінностей;
- 336 одиниць мисливської вогнепальної зброї, зокрема антиантикварної, тощо.

Справи про застосування санкцій та справи щодо так званої цивільної конфіскації мають схожі процедури судового розгляду, хоча й у межах різних юрисдикцій, схожі стандарти доказування, оперують тотожними конструкціями і термінами, зокрема «активи», «пряме чи опосередковане вчинення дій, тотожних за змістом здійсненню права розпорядження активами», та головне – правовий наслідок у вигляді можливого постійного позбавлення права приватної власності у якості необхідного заходу контролю за користування майном відповідно до інтересів суспільства та держави.

§ 3.6. Правова природа санкції у виді стягнення активів у дохід держави під час воєнного стану

За два роки функціонування в Україні такого новітнього санкційного заходу як стягнення у дохід держави активів тих осіб, які ухвалюють рішення про збройну агресію Російської Федерації про-

ти України, беруть у ній участь або у будь-який спосіб підтримують її, зокрема, фінансують, виправдовують, глорифікують, Вищий антикорупційний суд ухвалив 45 судових рішень.

За результатами застосування окресленого механізму у власність України вже передані 68 об'єктів житлової нерухомості загальною площею 11 421 м^2 та 107 нежитлових приміщень загальною площею 157 210 м^2; 57 земельних ділянок загальною площею понад 258 га; 300 наземних транспортних засобів, 7 літаків та 4 плавзасоби; історико-культурні та матеріальні цінності загальною вартістю 18 778 375 євро; цінні папери вартістю 1 993 124 931 гривень; грошові кошти у різних валютах, зокрема, 277 000 000 гривень, 16 000 000 доларів США, 291 000 євро, 53 000 000 російських рублів тощо.

Разом з тим, попри активне застосування наведеної санкції, у юридичних колах не вщухають дискусії довкола правової природи цього заходу, а відтак стандарту доведення обставин, встановлення яких є необхідним для його застосування.

Стягнення активів у дохід держави принципово відрізняється від інших видів санкцій, що їх застосовують в Україні від 2014 року (блокування активів, обмеження торговельних операцій, обмеження використання електронних комунікаційних мереж тощо), позаяк йдеться вже не про тимчасові обмеження прав тих суб'єктів, які причетні до порушення норм міжнародного права, а про остаточне та безповоротне позбавлення їх права на вільне володіння майном, що є одним з основоположних прав у всіх демократичних та правових державах.

Викристалізація у цій статті сукупності особливостей, які відображають сутність досліджуваного явища та відмежовують його від схожих категорій, дозволить ідентифікувати його місце у правовій системі України та механізми удосконалення.

Дослідження правової природи санкції у виді стягнення активів у дохід держави, передбаченої пунктом 1^1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», доцільно розпочати з тієї парадигми, у якій вона виникла, та поступово рухатись до аналізу правозастосування.

Запровадження цього виняткового санкційного заходу відбулось 24 травня 2022 р., тобто вже після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на всю територію України, хоча

збройна агресія, зокрема шляхом окупації Російською Федерацією окремих територій України, розпочалась ще 19 лютого 2014 року (частина друга статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII від 15 квітня 2014 року[440]).

При цьому у період з 19 лютого 2014 року по 24 лютого 2022 р., тобто упродовж понад восьми років, Україна вживала численних заходів для мінімізації негативних наслідків збройної агресії Російської Федерації та врегулювання збройного конфлікту дипломатичним шляхом.

Так, 05 вересня 2014 року Україна підписала угоду про тимчасове перемир'я у війні на Сході України під назвою Мінський протокол, а 19 вересня того ж року Мінський меморандум, після чого брала участь у роботі контактних та робочих груп щодо напрацювання шляхів виконання Мінських угод, а також ретельно виконувала Комплекс заходів щодо їх виконання[441].

Україна також неодноразово зверталась до ООН, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу, зокрема, безпосередньо до Російської Федерації з вимогами щодо виведення з території України всіх військових формувань Російської Федерації та припинення будь-якої підтримки терористичних організацій на сході України, безумовного виконання Мінських домовленостей щодо відновлення повного контролю над державним кордоном України, повернення анексованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь під контроль України, відведення від українсько-російського кордону Збройних Сил Російської Федерації, притягнення до кримінальної відповідальності та покарання осіб, винних у плануванні, підготовці, здійсненні агресії проти України та скоєнні воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

Україна навіть висловлювала згоду на розгортання на своїй території міжнародної операції з підтримання миру та безпеки відповідно до Статуту ООН.

Зазначене підтверджується, зокрема, заявами та зверненнями Верховної Ради України про визнання Російської Федерації дер-

[440] Закон №1207 (2014).

[441] Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод (2015).

жавою-агресором № 129-VIII від 27 січня 2015 року[442], «Про відсіч збройної агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» № 337-VIII від 27 січня 2015 року[443], щодо ескалації російсько-українського збройного конфлікту № 1356-IX від 30 березня 2021 р.[444], «Про утиски та недотримання прав українців у Росії та невідкладні заходи щодо задоволення національно-культурних та мовних потреб закордонних українців» № 1331-VII від 17 червня 2014 року[445], «Про трагічну загибель людей внаслідок терористичного акту над територією України» № 1596-VII від 22 липня 2014 року[446], а також листом Президента України до ООН від 02 квітня 2015 року, що його підтримали РНБО та Верховна Рада Україна, щодо розгортання операції ООН з підтримання миру на окремих територіях Донецької та Луганської областей, який згодом був послідовно підтриманий в офіційному коментарі Міністерства закордонних справ України щодо можливості розгортання операції ООН з підтримання миру на Донбасі від 05 вересня 2017 року[447] тощо.

За результатами звернень України ще 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН у своїй першій резолюції № 68/262 «Територіальна цілісність України» констатувала незаконність референдуму, проведеного в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі 16 березня 2014 року, та підтримала територіальну цілісність України[448].

У подальшому Генеральна Асамблея ООН неодноразово у резолюціях «Стан справ у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» A/RES/71/205 (2016)[449], A/RES/72/190 (2017)[450], A/RES/73/263 (2018)[451], A/RES/74/168 (2019)[452], A/RES/75/192 (2020)[453] наголошувала на недопустимості отримання території внаслідок агресії, засуджувала масові затри-

442 Постанова № 129 (2015).
443 Постанова ВРУ № 337 (2015).
444 Постанова ВРУ № 1356 (2021).
445 Постанова ВРУ № 1331 (2014).
446 Постанова ВРУ № 1596 (2014).
447 Постанова ВРУ № 253 (2015).
448 Resolution № 68/262 (2014).
449 Resolution № 71/205 (2016).
450 Resolution № 72/190 (2017).
451 Resolution № 73/263 (2018).
452 Resolution № 74/168 (2019).
453 Resolution № 75/192 (2020).

мання захисників прав людини і переслідування за висловлення думок, а також вимагала від Російської Федерації припинити політику зміни демографічної ситуації у Криму шляхом примусового виселення тощо.

Згодом Генеральна асамблея ООН також звертала увагу на проблеми мілітаризації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, а також частини Чорного та Азовського морів у резолюціях A/RES/73/194 (2018)[454], A/RES/74/17 (2019)[455], A/RES/75/29 (2020)[456] .

Зрештою, 02 березня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції № ES-11/1 «Агресія проти України» засудила агресію, вчинену Російською Федерацією проти України з порушенням статті 2 4) Статуту ООН, а також рішення Російської Федерації від 21 лютого 2022 р. щодо статусу окремих районів Донецької та Луганської областей України, яке порушує територіальну цілісність та суверенітет України та суперечить принципам Статуту ООН; вимагала від Російської Федерації негайно припинити застосування сили проти України та повністю вивести Збройні сили Російської Федерації з території України в межах міжнародно визнаних кордонів останньої[457].

Відповідно до пунктів «a», «b», «c», «d», «g» статті 3 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року та, як неодноразово було констатовано на національному та міжнародному рівнях, застосування Російською Федерацією збройної сили проти суверенітету, територіальної недоторканості та політичної незалежності України, є несумісним зі Статутом ООН, та становить акт агресії[458].

З урахуванням вимог статей 2, 42, 51 Статуту ООН[459], статті 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів[460] норма міжнародного права щодо заборони застосування збройних сил, за винятком реалізації права держави на самооборону або застосування збройних сил внаслідок ухвалення відповідного рішення

---

454 Resolution № 73/194 (2018).
455 Resolution № 74/17 (2019).
456 Resolution № 75/29 (2020).
457 Resolution № ES-11/1 (2022).
458 Resolution № 3314(XXIX) (1974).
459 UN Charter (1945).
460 Vienna Convention (1969).

Радою Безпеки ООН для підтримання (відновлення) міжнародного миру та безпеки, носить імперативний характер (jus cogens), тобто є нормою, що приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої недопустиме.

У частині першій статті 5[1] Закону про санкції наведений перелік підстав для застосування санкції, передбаченої пунктом 1[1] частини першої статті 4 цього ж Закону, що за своїм змістом являють собою деталізовані та персоніфіковані дії конкретних суб'єктів, вчинення яких у їхній сукупності з діями органів державної влади Російської Федерації робить можливим вчинення міжнародного протиправного діяння – збройної агресії. Йдеться про участь в ухваленні рішення щодо збройної агресії проти України, у фінансуванні та матеріально-технічному забезпеченні такої агресії або про особисту участь у ній, про організацію та проведення незаконних виборів на тимчасово окупованих територіях України, про постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин, будь-яких інших засобів та знарядь здійснення збройної агресії проти України, про виправдовування або заперечення збройної агресії, про заклики до геноциду Українського народу, глорифікацію представників збройних формувань держави-агресора тощо.

Тобто підставою для застосування санкції у виді стягнення у дохід держави активів конкретної особи (фізичної або юридичної) є волевиявлення цієї особи, яке трансформувалось у її пряму або опосередковану участь у таких діяннях, які самі по собі не містять складу міжнародного протиправного діяння, проте умисне вчинення яких призводить до збройної агресії Російської Федерації проти України, сприяє такій агресії або живить її на політичному, ідеологічному, фінансовому рівнях.

Такий висновок можна зробити, зокрема, виходячи зі змісту Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року «Визначення агресії», за якою фізичні та юридичні особи не можуть нести персональної юридичної відповідальності за вчинення міжнародних правопорушень, зокрема за застосування збройної сили державою у порушення Статуту ООН[461]. Оскільки акт агресії є міжнародним правопорушенням, за його вчинення до міжнародно-правової відповідальності можуть бути притягнуті лише

[461] Resolution № 3314(XXIX) (1974).

суб'єкти міжнародного права – держава або група держав, тобто такі суб'єкти, які у цьому випадку мають міжнародну правосуб'єктність.

Отже, застосування санкцій не є формою юридичної відповідальності фізичних та юридичних осіб за акт збройної агресії.

Разом з тим, в умовах збройної агресії Російської Федерації відповідно до статті 51 Статуту ООН Україна має невід'ємне право на індивідуальну самооборону. Виходячи з загального змісту Статуту ООН та доктрини міжнародного права в цілому, держава, яка зазнає збройного нападу, поряд із застосуванням збройних сил для безпосереднього протистояння агресії має право та повинна вживати мирних заходів, спрямованих на відновлення міжнародного миру та безпеки.

Позаяк держава за своєю суттю є штучно створеною організацією (фікцією), а її дії як суб'єкта міжнародного права завжди є результатом волевиявлення людей, то вбачається цілком логічним запровадження економічних заходів саме щодо тих осіб, особиста або колективна воля яких лежить в основі збройної агресії Російської Федерації проти України.

У цьому аспекті важливим інструментом зовнішньої політики є використання обмежувальних заходів економічного характеру, що застосовуються країною або групою країн щодо іншої країни (групи країн, окремих фізичних та юридичних осіб), щоб змусити її уряд (уряди) припинити порушення норм міжнародного права, наприклад, вивести війська з окупованої території, не фінансувати міжнародний тероризм, завершити практику порушення прав людини тощо.

Доцільність застосування саме економічних санкцій як інструменту політики держави можна пояснити досить просто: оскільки санкції ведуть до економічних втрат, що відчутні для окремих верств держави-агресора або її конкретних представників, це викликає незадоволення відносно політики, яку провадить уряд цієї держави та яка власне спричиняє застосування санкцій. Своєю чергою, таке невдоволення здатне змусити керівництво держави-агресора задля збереження ним політичної влади відмовитись від продовження збройної агресії з метою скасування вже запроваджених обмежувальних заходів або запобігання застосуванню нових.

Отже, основною метою досліджуваної санкції є опосередкований політичний вплив на тих осіб, які уповноважені приймати рішення від імені держави-агресора.

Інакше кажучи, санкція у виді стягнення активів у дохід держави носить не карний характер, а політико-економічний, адже запроваджена лише внаслідок збройного нападу з боку Російської Федерацій, з огляду на пряму загрозу існуванню державності (суб'єктності) України та застосовується винятково щодо тих осіб, чиє волевиявлення може вплинути та/або впливає на ухвалення політичного рішення щодо припинення збройної агресії.

На користь висновку щодо саме політико-економічної природи санкцій проти фізичних осіб, які підтримують збройну агресію проти України, глорифікують її, виправдовують або фінансують, свідчить також новітня практика Суду Європейського Союзу. У своїх рішеннях від 29 листопада 2023 р. та від 07 лютого 2024 р. у справах за позовом Алішера Усманова та Германа Хана цей суд відмовив кожному окремо у задоволенні їх вимог про скасування щодо них персональних обмежувальних заходів у виді блокування усіх коштів та економічних ресурсів, запроваджених як щодо таких осіб, які надають матеріальну та фінансову підтримку російським керівникам, відповідальним за анексію Криму та дестабілізацію ситуації в Україні, а також підтримують таку політику і користуються підтримкою російських керівників під час реалізації бізнес-проектів. Поміж іншим суд наголосив, що санкції «покликані чинити тиск на російську владу, щоб вона припинила свої дії та політику, які дестабілізують Україну. З цієї точки зору обмежувальні заходи відповідають меті збереження миру, запобігання конфліктам і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до цілей і принципів Статуту ООН», «… запроваджені обмежувальні заходи мають на меті здійснення тиску на осіб, пов'язаних з особами, відповідальними за дії або політику, які ставлять під загрозу або загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України»[462].

Висновки. Санкція, передбачена пунктом 1^1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», у виді стягнення в дохід держави активів осіб, які є відповідальними за збройну агресію Російської Федерації проти України, беруть у ній участь або підтримують

[462] Usmanov v Council (2024).

її в інший спосіб, є винятковим політико-економічним заходом, запровадженим на період дії воєнного стану, і є складовою системи невоєнних зовнішньополітичних заходів України, спрямованих на захист територіальної цілісності та державного суверенітету. Саме політико-економічний характер санкції, обумовлений потребою у якнайшвидшому припиненні збройної агресії, дозволяє виправдати скорочений тридцятиденний строк судового розгляду, а також запроваджений законодавцем стандарт доведення, за яким суду належить ухвалити рішення на користь тієї сторони, чиї докази є більш переконливими.

ВИСНОВКИ

1. Вищий антикорупційний суд був створений у 2018 році як спеціалізований суд, що складається з першої інстанції та Апеляційної палати, для розгляду визначених законом кримінальних справ щодо корупції високого рівня.

Вищий антикорупційний суд згідно з законом розглядає кримінальні справи щодо корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, відмивання майна, одержаного злочинним шляхом, та деяких інших кримінальних правопорушень, перелічених у законі (ст. 33-1 КПК), у разі наявності (за версією сторони обвинувачення) принаймні одного з двох критеріїв:

(a) критерій службової особи – в разі вчинення кримінального правопорушення службовою особою, що займає посаду високого рівня з переліку, визначеного в законі (п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК), або вчинення кримінального правопорушення підкупу (пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди) щодо службової особи з цього переліку;

(b) економічний критерій – коли кримінальне правопорушення вчинене будь-якою службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50%, і предмет правопорушення чи завдана ним шкода перевищує визначений законом (п. 2 ч. 5 ст. 216 КПК) розмір. Нині для визначених законом злочинів у різних формах підкупу передбачено критерій 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (нині за офіційним курсом Національного банку України на 5 вересня 2024 р. це приблизно 33,2 тис. євро), а для злочинів розкрадання, зловживання службовим становищем та інших економічних злочинів – 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (нині це приблизно 132,8 тис. євро); ці критерії визначаються на момент учинення правопорушення.

2. До особливостей визначення підсудності ВАКС кримінальних справ слід віднести такі:

- правило поєднаних правопорушень – згідно з яким, якщо хоча б одне з правопорушень у кримінальному провадженні є підсудним ВАКС, то все провадження є підсудним ВАКС;

- правило поєднаних обвинувачених – згідно з яким, якщо хоча б стосовно одного обвинуваченого в кримінальному провадженні справа підлягає розгляду в ВАКС, то все провадження підлягає розгляду в ВАКС;

- правило щодо незмінності підсудності в разі зміни обвинувачення в суді – згідно з яким, якщо в ході судового розгляду в ВАКС прокурор змінив обвинувачення на таке, що не підсудне ВАКС, розгляд справи продовжує ВАКС; і в разі подання апеляційної скарги на вирок чи ухвалу суду за результатами такого розгляду, така скарга розглядається в АП ВАКС;

- правило щодо незмінності підсудності в разі виходу суду за межі обвинувачення – згідно з яким, в разі виходу суду за межі висунутого обвинувачення в дозволеному законом випадку, справа залишається підсудною ВАКС навіть тоді, коли стаття, частина статті КК, за якою суд кваліфікував вчинене діяння, не є підсудною ВАКС; і в разі подання апеляційної скарги на вирок чи ухвалу суду за результатами такого розгляду, така скарга розглядається в АП ВАКС.

Дотримання правил підсудності ВАКС забезпечується окремим правилом вирішення спорів про підсудність. Виключно Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду вирішує питання про передачу кримінального провадження, що надійшло до ВАКС або до АП ВАКС, до іншого суду. Таке питання розглядається за поданням складу суду або за клопотанням сторін колегією в складі п’яти суддів АП ВАКС.

3. У складі першої інстанції ВАКС діють слідчі судді, які здійснюють судовий контроль за додержанням прав і свобод особи на досудовому розслідуванні в кримінальних провадженнях згідно з підсудністю Суду. Особливістю компетенції слідчих суддів ВАКС є те, що до неї належить розгляд клопотань про надання дозволу на здійснення негласних слідчих розшукових дій у підсудних ВАКС кримінальних провадженнях (це є відмінною рисою у порівнянні з

загальними судами, де такі питання розглядаються слідчими суддями апеляційних судів).

4. Також до юрисдикції ВАКС у листопаді 2019 р. було віднесено розгляд цивільних справ про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Такі активи можуть бути стягнуті за позовом прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у випадках, якщо особа не зможе довести перед судом законність їх походження. Відповідачами в цих справах можуть бути особи, уповноважені на здійснення функцій держави або місцевого самоврядування, та особи, які за їх дорученням набули актив.

Після початку повномасштабного військового вторгнення Законом від 12 травня 2022 р. до юрисдикції ВАКС було віднесено також розгляд справ про застосування санкцій у вигляді стягнення в дохід держави активів, що можуть бути застосовані лише в період дії правового режиму воєнного стану, щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами.

5. Вищий антикорупційний суд організаційно складається з першої інстанції та Апеляційної палати, яка є судом апеляційної інстанції з перегляду рішень ВАКС (а також рішень інших судів із питань, підсудних ВАКС, що перебували на розгляді в період до створення ВАКС) за апеляційними скаргами. При цьому суд має водночас як ознаки єдиного органу, так і ознаки двох окремих судів.

Ознаки єдиного органу: (a) діють єдині збори суддів ВАКС, що включають суддів першої інстанції та суддів АП ВАКС, (b) обирається єдиний голова та заступник голови, (c) призначається єдиний керівник апарату, (d) діє єдина юридична особа (ВАКС, що включає АП ВАКС).

Ознаки окремих судів: (a) Судді ВАКС і судді АП ВАКС були призначені конкретно до суду відповідної інстанції, здійснюють правосуддя у відповідній інстанції, і не переміщуються між судами різних інстанцій (окрім загального порядку призначення до іншого суду в порядку конкурсного відбору); (b) ВАКС та АП ВАКС мають окремі повноваження в межах кожної юрисдикції (діють відпо-

відно як суд першої та суд апеляційної інстанції); (c) ВАКС та АП ВАКС за законом не можуть розміщуватись в одній будівлі; (d) в АП ВАКС діють окремі збори суддів АП ВАКС (але немає окремих зборів суддів в першій інстанції ВАКС); (e) обирається окремий голова АП ВАКС (але немає окремого голови першої інстанції ВАКС); (f) в апараті Вищого антикорупційного суду утворюється самостійний структурний підрозділ для організаційного забезпечення роботи Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду.

У першій інстанції ВАКС нині працює 27 суддів, а в Апеляційній палаті 11 суддів.

6. Судді ВАКС були відібрані за результатами конкурсного відбору, що проводився за участі дорадчого органу – Громадської ради міжнародних експертів, яка мала право ветувати (виключити) кандидата з конкурсу. У першому конкурсі до ВАКС та його апеляційної палати взяли участь 342 кандидати. За результатами цього конкурсу 38 переможців відбору були призначені суддями Указами Президента України 11 квітня 2019 р. Новопризначені судді цього ж дня склали Присягу. 7 травня 2019 р. відбулись перші збори суддів, на яких було обрано першу голову суду та визначено офіційну дату початку роботи (здійснення правосуддя), розпочато її організацію (роботу з пошуку та ремонту будівель, придбання обладнання для облаштування залів судових засідань та іншої техніки, прийняття на роботу помічників суддів та працівників апарату), що було необхідно здійснити до початку роботи суду.

Згідно з законом перша інстанція та Апеляційна палата суду мають розміщуватись в різних окремих будівлях, у яких не можуть розташовуватись інші організації та установи. Для першої інстанції суду не було знайдено окремої єдиної будівлі, і вона була розташована й нині працює в двох різних приміщеннях, розташованих у Шевченківському та Солом'янському районах Столиці України – міста Києва. Апеляційна палата суду була розташована й нині працює в окремій будівлі в Печерському районі міста Києва.

7. Робота суду зі здійснення правосуддя розпочалась 5 вересня 2019 р. – цього дня суд отримав першу справу та перші клопотання, адресовані його слідчим суддям, та постановив перші ухвали. Перший вирок ВАКС ухвалив 30 жовтня 2019 р.

За 5 років діяльності (з 5 вересня 2019 р. по 5 вересня 2024 р.) суд ухвалив 207 вироків щодо 277 осіб, із яких 124 (або 60%) – за час повномасштабного військового вторгнення (в умовах воєнного стану). Із цих 207 вироків 80 вироків (або 38,6%) щодо 109 осіб ухвалено із затвердженням угоди. 21 вирок були повністю виправдувальними (питома вага їх складає 10% від загальної кількості вироків або 15,7% від кількості вироків без урахування ухвалених із затвердженням угод).

Слідчі судді суду за 5 років, що минули з дня початку його роботи (з 5 вересня 2019 р. по 5 вересня 2024 р.) розглянули 47 тисяч заяв, клопотань і скарг.

8. Майже весь час роботи суд працює в надзвичайних умовах пандемії та повномасштабного військового вторгнення, але жодного дня не припиняв свою діяльність зі здійснення правосуддя. Суд нині має умовно безперебійне енергетичне забезпечення, здатний до організації віддаленої роботи, проводить значну кількість судових засідань дистанційно, у режимі відеоконференції (як із приміщення іншого суду, так і з власних технічних засобів).

Також за час повномасштабної війни ВАКС розглянуто 11 (із загального їх числа 13) цивільних позовів про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави й 51 адміністративний позов про застосування санкції, передбаченої підпунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції». Слідчі судді за час повномасштабної війни розглянули 23,7 тисяч клопотань, скарг і заяв на стадії досудового розслідування.

На підставі судових рішень ВАКС, ухвалених у період дії правового режиму воєнного стану у кримінальних провадженнях, на обороноздатність України спрямовано понад 1,6 млрд гривень.

Згідно із судовими рішеннями в адміністративних справах, якими застосовано санкції до осіб, які створили суттєву загрозу нацбезпеці, територіальній цілісності України або сприяли, у тому числі шляхом фінансування, вчиненню таких дій іншими особами, ухвалено стягнути в дохід держави 188 житлових і нежитлових приміщень загальною площею понад 169 тис.кв.м., 60 земельних ділянок загальною площею 279 га, 304 транспортних засоби, 537 одиниць історичних і культурних цінностей, корпоративні права в 67 ком-

паніях, грошові кошти у різних валютах на суму близько 1 млрд гривень, 7 повітряних та 1 морське суден, інші об'єкти.

9. Вищий антикорупційний суд забезпечує відкритість і прозорість діяльності та вільний доступ до судових рішень, транслює багато судових засідань, публікує на вебсторінці https://hcac.court.gov.ua/ та офіційних сторінках у соціальних мережах Facebook та Telegram інформацію про судові засідання та ухвалені судові рішення. Забезпеченням взаємодії з громадськістю в апараті суду займається окремий відділ комунікацій та судді-спікери.

Канцелярія суду сканує й розміщує в автоматизованій системи документообігу суду всі паперові документи, які надані сторонами справ під час судових засідань. Доступ до них сторони та судді мають у своїх електронних кабінетах. Туди ж долучаються всі електронні документи (що надійшли електронним шляхом) та судові рішення. Судові рішення вносяться суддями до автоматизованої системи документообігу суду, звідки автоматизовано деперсоніфікуються й (окрім рішень із обмеженим доступом) потрапляють до єдиного реєстру судових рішень (веб-сайт https://reyestr.court.gov.ua/).

ВАКС також використовує інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування (іКейс), через який наразі подано вже понад 1000 клопотань, які розглянуті слідчими суддями.

10. У вересні 2023 р. збільшено кількість посад суддів ВАКС та Апеляційної палати Суду, у листопаді 2023 р. оголошено конкурс на 25 вакантних посад нових суддів, для участі в якому заяви подали 238 кандидатів, і який наразі триває.

До травня 2024 р. розгляд усіх кримінальних справ у першій інстанції ВАКС здійснювався колегіально (розпочинаючи з підготовчого судового засідання). У травні 2024 р. запроваджено одноособовий розгляд частини кримінальних справ у суді, що обумовлено суспільною довірою до Суду, досягненням його всіма суддями 5-річного стажу, та потребою у більш швидкому розгляді кримінальних проваджень.

11. Із травня 2024 р. законом передбачено визначення в кримінальних провадженнях складу суду у ВАКС в загальному для всіх судів України порядку, скасовано правило щодо наявності в складі колегії судді зі стажем не менше 5 років (як у суді першої, так і в суді апеляційної інстанції).

Нині в кримінальному провадженні, що надходить до суду першої інстанції, автоматизованим розподілом визначається головуючий суддя, який проводить підготовче судове засідання та вирішує всі передбачені для вирішення на цій стадії питання. Якщо в кримінальному провадженні є обвинувачення хоча б в одному злочині, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком понад 10 р., чи на момент вчинення кримінального правопорушення обвинувачений перебував на визначеній законом (ч. 2 ст. 31 КПК) посаді, суддя в підготовчому засіданні роз'яснює обвинуваченому право заявити клопотання про розгляд провадження в першій інстанції колегіально в складі трьох суддів. У разі заявлення такого клопотання, суд ухвалою про призначення судового розгляду обов'язково призначає колегіальний розгляд у складі трьох суддів. У справах, в яких на момент набрання чинності змінами здійснювалося підготовче судове засідання колегіально в складі трьох суддів, воно продовжувалося в такому ж складі, надалі в справах, де передбачено одноособовий розгляд, суд у колегіальному складі, призначаючи справу до розгляду, передавав справу для визначення подальшого одноособового складу суду, головуючий суддя при цьому не змінювався. Так само суд вчиняв в справах, де обвинуваченим не заявлено клопотання про колегіальний судовий розгляд.

Проведення підготовчого судового засідання суддею одноособово означає також розгляд в одноособовому складі угод про визнання винуватості, укладених на досудовому розслідуванні (адже такі угоди розглядаються судом саме в підготовчому судовому засіданні). Також ці зміни впливають на порядок розгляду заяв про відвід або самовідвід судді (якщо в колегіальному складі суду такі заяви розглядаються цим же складом суду, то при одноособовому – передаються для розгляду іншому судді, що визначається в порядку авторозподілу).

12. Призначенням підготовчого судового засідання є здійснення всіх необхідних дій для того, щоб судовий розгляд справи по суті, у разі його призначення, не мав недоліків або будь-яких перешкод для ухвалення остаточного рішення по справі.

У справах з великою кількістю учасників, з метою дотримання розумних строків проведення підготовчого судового засідання суду доцільно в порядку ст. 114 КПК встановлювати ухвалою про

призначення підготовчого судового засідання учасникам строк для подання клопотань, скарг та заперечень, що можуть бути предметом розгляду на цій стадії. Такий строк доцільно встановлювати до призначеного підготовчого засідання.

Для оптимізації часу та його раціонального використання, підготовче судове засідання має бути організоване судом таким чином, щоб клопотання (скарги), у яких оскаржуються дії, рішення та бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які не підлягали оскарженню на стадії досудового розслідування, та які безпосередньо не впливають на призначення судового розгляду, лише подавалися на стадії підготовчого судового засідання без оголошення їх змісту та заслуховування думок учасників (адже ці клопотання (скарги) належить розглядати під час судового розгляду справи). Це ж правило стосується й подачі заперечень на ухвали слідчих суддів. Винятком є заперечення на ухвали та скарги, розв'язання яких впливатиме на призначення судового розгляду. Для таких заперечень і скарг доцільно законодавчо визначити повноваження суду першої інстанції за результатами їх розгляду на підготовчому судовому засіданні.

Під час підготовчого судового засідання можуть бути розглянуті клопотання про витребування речей і документів, які не могли бути отримані сторонами з незалежних від них підстав, які охоплюються предметом доказування. Якщо речі та документи містять охоронювану законом таємницю і суд вважатиме, що для розгляду питання про їх витребування необхідно викликати володільця, то вони можуть бути отримані в порядку тимчасового доступу до речей та документів під час судового розгляду.

13. Оскільки юрисдикція ВАКС поширюється на всю територію України, в умовах повномасштабного військового вторгнення, значна частина учасників справ виявилися внутрішньо переміщеними особами і змінили місце проживання; складнощі в прибутті до суду спричиняють комендантська година і відповідні обмеження в роботі транспорту. Тому суд більш широко, ніж раніше, застосовує участь у судових засіданнях через відеоконференцію.

Після внесення змін до КПК в 2024 р. новими принципами дистанційної участі в судовому засіданні в кримінальному процесі можна вважати: (1) пріоритетність відеоконференції з власних

технічних засобів над відеоконференцією з іншого суду; (2) покладення ризику технічної неможливості на віддаленого учасника; (3) можливість установлення особи віддаленого учасника з допомогою кваліфікованого електронного підпису; (4) технічне поєднання відеоконференції та технічного фіксування судового процесу.

Ряд новітніх змін до законодавства ускладнили призначення відеоконференції і судовий розгляд із її застосуванням, а деякі – залишились застарілими. Такі норми потребують удосконалення, з метою вирішення наведених вище в монографії проблем. Конкретна система відеоконференцзв'язку, на нашу думку, має бути виключена із КПК, а за необхідності (наприклад, у разі технічних проблем) суд має використовувати інші загальноприйняті технічні засоби для того, щоби забезпечити право особи на доступ до суду та розгляд справи протягом розумного строку.

14. До підсудності ВАКС нині належать справи щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366-2 КК (декларування недостовірної інформації) та 366-3 КК (неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування). Ці правопорушення можуть вчинятися лише умисно. Якщо особа вчинила певне діяння під впливом об'єктивних обставин, наприклад, неподання декларації чи помилки обумовлені технічними проблемами в роботі реєстру, це виключає наявність вини. Мотив і мета вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК, не є обов'язковими елементами складу вказаного кримінального правопорушення. Недоведення наявності об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК, не вимагає аналізу та оцінки ознак суб'єктивної сторони та об'єкта кримінального правопорушення.

15. Новелою як для антикорупційного права, так і для кримінального закону є ст. 368-5 КК (незаконне збагачення), антикорупційний потенціал цієї норми наразі нерозкритий. Істотне значення в цьому відіграватиме її практичне застосування саме в контексті розуміння в ст. 20 Конвенції ООН проти корупції, що забезпечить ефективну протидію та боротьбу з системними, значними корупційними правопорушеннями, латентність яких і покликана знівелювати кримінально-правова заборона незаконного збагачення.

16. Нових горизонтів у практиці ВАКС досяг інститут викривача, що також є новелою антикорупційного права. У 2023 р. ВАКС ухвалив перший в Україні вирок, яким передбачено виплату винагороди викривачу. Також у 2023 р. уперше (але в іншій справі) за апеляційною скаргою викривача ухвалою Апеляційної палати було змінено вирок суду й передбачено виплату викривачу винагороди.

За чинним законом у справах про корупційні правопорушення, де йдеться про завдання збитків, питання про винагороду викривачу виникає лише в разі заподіяння шкоди державі. У справах, де йдеться про підкуп, питання про виплату винагороди може виникати й при вчиненні злочинів у приватній сфері. З урахуванням цих особливостей, правил підслідності, а також високого розміру мінімального порогу предмета злочину або збитків, при яких передбачається виплата винагороди викривачеві, питання винагороди викривачу може підніматися в основному в справах, підслідних НАБУ, що підлягають розгляду у ВАКС.

Наразі розвиток інституту викривача в кримінальному процесі України стримується рядом факторів, основними серед яких є: обмежувальне тлумачення поняття викривача в кримінальному провадженні – з урахуванням ознак джерел інформації, про яку повідомив викривач, із певних видів його діяльності, передбачених Законом України «Про запобігання корупції»; традиційне прагнення слідчої практики не розширювати (тобто обмежити) коло учасників кримінального провадження; високий розмір мінімального порогу предмета злочину або збитків, при яких передбачається виплата винагороди викривачеві.

17. Суспільний інтерес у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості – це відповідні матеріальні й нематеріальні блага, що їх отримує суспільство (або значна його частина) в силу досягнутого компромісу між сторонами окремого кримінального провадження, які обумовлюють поступки в питанні призначення покарання особі, що вчинила кримінальне правопорушення, і при цьому забезпечують ефективність кримінального провадження в цілому.

Визначення суспільного інтересу при укладенні та розгляді судом угод в кримінальних провадженнях щодо корупційних та

пов'язаних із корупцією правопорушень включає врахування таких факторів:

(1) досягнення завдань кримінального провадження (при цьому ухвалення обвинувального вироку відбувається швидше й без оцінки судом доказів, водночас особа, як правило, отримує зменшене і прогнозоване покарання);

(2) економічний – пов'язаний з відшкодуванням шкоди, завданої злочином, і впливом інфляційних процесів, економією коштів, що витрачаються на здійснення повного кримінального провадження;

(3) ресурсний – хоча й пов'язаний з економічним, але передбачає процесуальну економію не лише в частині витрат на утримання державних органів (слідства, прокуратури і суду), але і в частині вивільнення часу та уваги іншим (більш складним) провадженням;

(4) інформаційний – отримання від підозрюваного, обвинуваченого викривальних показань щодо інших осіб у цьому або інших провадженнях, можливість за допомогою таких показань виявити інші правопорушення, осіб, що їх вчинили, або суттєво просунутися в розслідуванні цього чи іншого кримінального провадження;

(5) організаційний – швидке усунення особи, яка вчинила корупційне правопорушення, від посади.

18. АП ВАКС напрацювала ряд критеріїв оцінки обґрунтованості розміру застави. У практиці суду не використовується жоден критерій щодо мінімального розміру застави, натомість сформована позиція, за якою розмір застави не може бути вищим, ніж просить сторона обвинувачення. У переважній більшості справ на розмір застави впливає лише задекларований майновий стан підозрюваного та його сім'ї. Хоча розмір застави не може ґрунтуватися на арештованих активах, проте їх обсяг та характеристика можуть демонструвати звичний стиль життя підозрюваного і його можливості систематично здобувати ці значні активи й цим впливати на суму застави. У випадках, коли наявні достатні підстави вважати про наявність у підозрюваного поряд із офіційно задекларованими майновими активами й прихованих активів, то ці активи також можуть впливати на розмір застави. У практиці АП ВАКС вимоги до доказування ймовірної наявності під контролем підозрюваного прихованих майнових активів зростають з нормальним перебігом досудового розслідування.

Встановлення застави у розмірі, який перевищує межі, встановлені КПК, у практиці ВАКС зумовлюється тим, що: (1) предметно підсудні ВАКС справи стосуються найбільш небезпечних корупційних правопорушень, які є в порівнянні з іншими такими злочинами винятковими; (2) такі розміри застави визначаються як альтернатива до тримання під вартою, яке є винятковим заходом і альтернативний розмір застави має забезпечити дієвість цього запобіжного заходу на такому ж рівні, як і тримання під вартою. АП ВАКС при оцінці, чи є випадок винятковим і дозволяє вийти за встановлені КПК межі щодо розміру застави, звертає увагу на обставини вчинення кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа. Сам по собі значний майновий стан ще не свідчить про наявність такого виключного випадку.

Критерії зменшення розміру застави за нормального перебігу кримінального провадження мають суттєву різницю залежно від того чи її внесено, чи її не внесено і людина продовжує перебувати під вартою. У практиці АП ВАКС вироблено ряд підходів щодо оцінки актуальності ризиків з плином розслідування у контексті перегляду розміру застави.

Невнесення підозрюваним застосованої до нього застави є підставою для її зміни на інший запобіжний захід. Подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді про застосування запобіжного заходу в вигляді застави не впливає на необхідність її безумовного виконання, в тому числі в частині внесення грошових коштів, та на розгляд по суті слідчим суддею клопотання про зміну запобіжного заходу в разі невнесення грошових коштів як застави.

АП ВАКС вперше почала застосовувати підхід, за яким при зверненні застави в дохід держави слід дотримуватися принципу пропорційності. Це передбачає диференціацію негативних наслідків у вигляді повного чи часткового звернення в дохід держави застави при порушенні її умов залежно від ряду критеріїв.

Практика АП ВАКС щодо застосування застави сприймається і іншими апеляційними судами, які використовують наведені підходи при розгляді своїх справ.

19. Існують два різні підходи до тлумачення змісту положень ч. 1 і 3 ст. 403 КПК в контексті того, хто саме має право доповнити або змінити апеляційну скаргу, подану обвинуваченим, захисником та

/або прокурором чи відмовитися від неї. Водночас судова практика Об'єднаної палати та Великої Палати Верховного Суду щодо цього питання є стабільною та чітко орієнтує учасників кримінального провадження, що незважаючи на можливу наявність різних життєвих обставин (смерть або тяжка хвороба людини, припинення участі в судовому провадженні у якості захисника чи прокурора з різних причин), таким правом наділений лише саме той, хто був автором-підписантом відповідної апеляційної скарги, а у випадку з поданням її прокурором – також ним може бути прокурор, який є вищестоящим по відношенню до особи, яка зверталася з апеляційною скаргою. Зазначений підхід зберігся в абз. 2 ч. 4 ст. 36 КПК навіть після внесення до цієї статті змін і доповнень вже після прийняття вищезгаданих рішень Об'єднаної палати.

Що ж до можливого виходу із ситуації, коли помирає чи припиняє з інших поважних причин участь у захисті підозрюваного, обвинуваченого захисник, це теж не призводить до неможливості ефективного захисту людини від підозри або обвинувачення, оскільки новий захисник чи обвинувачений не позбавлені можливості подати нову апеляційну скаргу з усіма необхідними, на їх думку, доводами, разом з клопотанням про поновлення строку на апеляційне оскарження у порядку ч. 1 ст. 117, п. 4 ч. 3 ст. 399 КПК з наведенням відповідних причин неможливості доповнити або змінити раніше подану апеляційну скаргу попереднього захисника.

Своєю чергою для правової визначеності, зокрема, забезпечення правильного розуміння всіма учасниками кримінального провадження того, що буде у випадку подання ними доповнень чи змін до апеляційних скарг осіб, якими вони не є, доцільним є розцінювати такі доповнення і зміни як окремі – нові апеляційні скарги, а не як доповнення чи зміни апеляційних скарг інших осіб. Вказане дозволить застосовувати до них положення ч. 3 ст. 399 КПК.

20. Під час розгляду цивільних справ про визнання активів необґрунтованими та стягнення їх у дохід держави застосовується стандарт доказування «переваги доказів». При цьому докази мають бути не лише більш переконливими, порівняно із іншою стороною, такі докази мають бути самі по собі належні, допустимі, достовірні, а також у своїй сукупності достатні для прийняття судом рішення.

Обов'язок доказування у таких справах покладається як на позивача, так і на відповідача. При цьому відповідачу необхідно довести наявність законної можливості придбати той чи інший актив. Водночас, механізми набуття такого активу можуть бути досить складними й багатоетапними, що вимагає доведення перед судом законності кожного з етапів. Специфіка цивільних справ про визнання активів необґрунтованими полягає в тому, що прокурор, НАБУ або НАЗК мають виявити незаконні активи; їх виявлення суттєво утруднене в разі оформлення активу на іншу особу.

У судовій практиці ВАКС сформовано два критерії, за якими версія про необґрунтованість активів визнається більш переконливою: (a) критерій набуття активу та (b) вартісний критерій. При цьому критерій набуття активу визначається через спосіб набуття: (1) безпосередньо особою, уповноваженою на здійснення функцій держави або місцевого самоврядування (ОФДМС); (2) третьою особою за дорученням ОФДМС; (3) третьою особою за умови, що ОФДМС може прямо вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження; (4) третьою особою, за умови, що ОФДМС може опосередковано вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження. Вартісний критерій визначається шляхом встановлення: (1) достатності доходів ОФДМС та членів його сім'ї (у розумінні Закону України «Про запобігання корупції») після відрахування: видатків; залишків; заощаджень; (2) законності джерел доходів та їх правомірності.

Для встановлення законності доходів, які могли бути використані для набуття активів ОФДМС, та різниці між доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, та вартістю активів, доцільно використовувати відомості з останньої декларації цієї особи, що передувала року, в якому набутий актив. При проведенні розрахунку необхідно також використати відомості про отримані доходи та витрати ОФДМС, здійснені з 01 січня того року, в якому набутий актив, до моменту набуття активу. У випадку відсутності даних у декларації, що передувала року набуття активу, про заощаджені кошти ОФДМС, доцільно презюмувати наявність у її володінні грошових коштів у розмірі 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 01 січня звітного року. Для підтвердження фінансової

спроможності набуття активу фізичною особою, яка не є ОФДМС, чи юридичною особою, можуть застосовуватися загальні правила доказування, включаючи висновки експертизи, якими визначатиметься документальна обґрунтованість фінансового стану особи (його платоспроможність) та документальне підтвердження набуття активу цією особою.

Визначення різниці між вартістю активів і законними доходами ОФДМС може відбуватися за такою формулою:

Р = (Зпоч + Дох – Витр) – ВА, де:

Р - різниця між вартістю активів і законними доходами ОФДМС;

Зпоч – заощадження накопичені із законних доходів ОФДМС та членами його сім'ї (інформація з декларації ОФДМС, яка передувала року у якому набутий актив, а у випадку відсутності заощаджень додавати 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 01 січня звітного року);

Дох – наявні у ОФДМС та членів його сім'ї доходи отримані у поточному році на день набуття активу;

Витр – понесені ОФДМС та членами його сім'ї витрати у поточному році до набуття активу;

ВА - вартість активу, щодо якого заявлений позов.

Актив підлягає стягненню в дохід держави або виникає обов'язок сплатити його вартість, якщо цей актив/його частка оцінені у понад 1,0035 млн грн (фіксована сума, що становить 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб на день впровадження цього інституту), але не більше ніж 6500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (нефіксована сума, станом на 2024 р. становить 9,841 млн грн) та доведено, що ОФДМС або інша особа, яка діяла за його дорученням не понесли відповідних витрат на його набуття.

21. Санкція, передбачена пунктом 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», у виді стягнення в дохід держави активів осіб, які є відповідальними за збройну агресію Російської Федерації проти України, беруть у ній участь або підтримують її в інший спосіб, – є винятковим політико-економічним заходом, запровадженим на період дії воєнного стану, і є складовою системи невоєнних зовнішньополітичних заходів України, спрямованих на захист територіальної цілісності та державного суверенітету. Саме політико-економічний характер санкції обумовлений потребою у якнайшвидшому

припиненні збройної агресії, дозволяє виправдати скорочений 30-денний строк судового розгляду, а також запроваджений законодавцем стандарт доведення, за яким суду належить ухвалити рішення на користь тієї сторони, чиї докази є більш переконливими.

Справи про застосування санкцій та справи щодо так званої цивільної конфіскації мають схожі процедури судового розгляду, хоча й у межах різних юрисдикцій, схожі стандарти доказування, оперують тотожними конструкціями і термінами, зокрема «активи», «пряме чи опосередковане вчинення дій, тотожних за змістом здійсненню права розпорядження активами», та головне – правовий наслідок у вигляді можливого постійного позбавлення права приватної власності у якості необхідного заходу контролю за користування майном відповідно до інтересів суспільства та держави.

Станом на 5 вересня 2024 р. ВАКС розглянув 51 санкційну справу, із яких 36 позовних заяв Міністерства юстиції України задовольнив повністю, а 15 - частково. Прийнятими рішеннями ВАКС застосував санкцію у виді стягнення активів в дохід держави щодо 68 осіб.

22. При подальшому вдосконаленні КПК України може бути доцільним розглянути питання щодо внесення до нього таких змін і доповнень:

- до ст. 91 щодо включення доказування наявності підстав щодо виплати винагороди викривачу до обставин, що підлягають доказуванню (також варто передбачити наведення відповідної інформації в обвинувальному акті, доповнивши відповідним чином пункт 3-1 ч. 2 ст. 291);

- до ст. 130-1 щодо можливості розподілу винагороди кільком викривачам (що передбачено Законом «Про запобігання корупції»); також варто запровадити часткове вирішення питання про виплату винагороди викривачу в разі виділення кримінальних проваджень щодо співучасників в окремі провадження; з метою запобігання зловживанням із виплатою винагороди викривачеві, для випадків укладення угоди про визнання винуватості в провадженні, де є викривач, якому пропонується винагорода, необхідно передбачити додатковий механізм контролю щодо питань персональності й важливості повідомленої викривачем інформації; при подальшому розвитку інституту викривача доцільно розгля-

нути питання щодо розширення його використання в провадженнях щодо інших видів кримінальних правопорушень – зокрема, пов'язаних із відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом;

- до ч. 2 ст. 168 у частині визначення статусу мобільних телефонів, ноутбуків, нетбуків тощо у випадку проведення невідкладного обшуку (й, відповідно, відсутності на момент вилучення ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку) та вилучення телефону у ході затримання;

- до ч. 2 ст. 168 щодо уточнення такої мети вилучення мобільних телефонів як вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження. З відповідної норми має чітко вбачатись, що копіювання інформації, одержання змісту листування з мобільного телефону є, серед іншого, метою вилучення;

- до ст. 170 щодо визначення строку арешту вилучених мобільних телефонів – на період проведення експертизи, копіювання інформації, досягнення відповідної мети вилучення майна. Це стимулюватиме сторону обвинувачення здійснювати процесуальні дії у розумні строки, без зайвих зволікань та відповідно зменшить втручання держави в права особи;

- до ч. 7 ст. 236 з метою усунення невиправданого та штучного протиставлення майна, яке прямо зазначено в ухвалі слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку, не зазначеному в ухвалі слідчого судді майну, а також забезпечення слідчого алгоритмом його дій у випадку вилучення майна, а власника – інструментарієм для відстоювання своїх прав;

- до глави 20 щодо впровадження окремої слідчої дії – обшуку мобільних телефонів (інших носіїв інформації), із визначенням порядку здійснення судового контролю над відповідним втручанням у право на повагу до приватного життя та кореспонденції;

- до п. 3-1 ч. 2 ст. 291 щодо доповнення його правилом, згідно з яким анкетні відомості викривача зазначаються в обвинувальному акті лише тоді, коли згідно із законодавством йому в цій справі пропонується винагорода.

- до ст. 315 щодо законодавчого визначення повноважень суду першої інстанції за результатами розгляду на підготовчому судовому засіданні скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, ді-

знавача, прокурора та заперечень на ухвали слідчих суддів, що не підлягають оскарженню під час досудового розслідування;

- до ст. 336 щодо впровадження можливості застосування будь-яких загальноприйнятих систем відеоконференцзвязку, а не конкретно визначених законом підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи; щодо виключення із ч. 2 застарілого правила стосовно обов'язку судового розпорядника або секретаря судового засідання перебувати поряд із особою, яка перебуває віддалено, під час судового засідання (це правило очевидно не може поширюватися на відеоконференції з власних технічних засобів);

23. При подальшому вдосконаленні кримінального законодавства може бути доцільним розглянути питання щодо уточнення ст. 366-3 КК в частині встановлення відповідальності за неподання декларації, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», саме *в електронному вигляді на сайті НАЗК,* з метою уникнення дискусій щодо наявності умислу на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-3 КК, за умови подання декларантом декларації в паперовому вигляді з огляду на релігійні переконання, або врегулювати в Законі «Про запобігання корупції» окремий порядок подання декларації такими особами (за зразком із відмовою від отримання номера картки платника податків). Проблема спливу строків притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 366-2, 366-3 КК може бути вирішена шляхом перерозподілу повноважень між НАЗК і НАБУ з метою уникнення збору одних і тих же матеріалів обома цими органами.

24. При подальшому вдосконаленні інституту визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави може бути доцільним розглянути питання щодо внесення до чинного законодавства таких змін і доповнень:

- до ч. 1 ст. 57 ЦПК щодо впровадження можливості укладати мирові угоди у цих справах. Це створить додаткові можливості для сторін у справі, підвищить ефективність розгляду таких справ;

- до глави 12 Розділу III ЦПК щодо розширення сфери застосування цивільної конфіскації не лише щодо публічних осіб, але й до інших осіб, які набули майно злочинним шляхом (можливим є визначення переліку найбільш небезпечних злочинів, пов'язаних із

отриманням майнової вигоди); актуальним є також питання розширення можливостей у сфері доказування з боку державних органів, зокрема застосування у доказуванні результатів оперативно-розшукової діяльності;

- до ч. 5 ст. 258 Цивільного кодексу України щодо збільшення позовної давності в справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, зокрема, в разі застосування механізму цивільної конфіскації до активів, пов'язаних із злочинною діяльністю.

25. Надалі перед Вищим антикорупційним судом стоїть завдання щодо переходу на наступний організаційний рівень в умовах розширення юрисдикції, суттєвого збільшення суддівського корпусу та кількості працівників апарату. Успішне виконання цього завдання сприятиме посиленню інституційної спроможності суду, підвищенню ефективності його роботи і забезпеченню належної динаміки розгляду підсудних справ. У зв'язку з таким, нагальним та невідкладним для суду є пошук будівлі для спільного розміщення всіх суддів першої інстанції та відповідних працівників апарату та нової будівлі для розміщення Апеляційної палати суду (з урахуванням збільшення числа суддів в обох інстанціях та задля створення працівникам і відвідувачам суду належних умов для роботи, доступності до міських транспортних комунікацій та вимог безпеки (зокрема, наявність укриттів, де можна облаштувати судові зали, в т.ч., для розгляду невідкладних питань). Тож подальше дослідження практики Вищого антикорупційного суду та інших аспектів його діяльності залишаються питаннями високого рівня наукової і практичної актуальності.

CONCLUSIONS

1. The High Anti Corruption Court (HACC) was established in 2018 as a specialised court which consists of the first instance and the Appeal Chamber (AC HACC), to consider high-level criminal cases of corruption as defined by law.

According to the law, the High Anti Corruption Court examines criminal cases on corruption and corruption-related criminal offences, money laundering and certain other criminal offences listed in the law (Article 33-1 of the Criminal Procedural Code (CPC)) if at least one of the two criteria is met (according to the prosecution):

(a) the criterion of an official – in case of a criminal offence committed by an official holding a high-level position from the list specified in the law (Article 216-5 paragraph 1 of the CPC) or a criminal offence of bribery (offer, promise or granting an unlawful benefit) committed in relation to an official from this list;

(b) economic criterion – when a criminal offence is committed by any official of a state body, law enforcement agency, military formation, local self-government body, business entity in which the share of state or municipal property exceeds 50%, and the subject matter of the offence or the damage caused by it exceeds the amount determined by law (Article 216-5 paragraph 2 of the CPC). Currently, the criterion of 500 subsistence minimums for able-bodied persons is set for crimes in various forms of bribery stipulated by law (currently, at the official exchange rate of the National Bank of Ukraine as of 5 September 2024, this is approximately EUR 33,200) whereas for the crimes of theft, abuse of office and other economic crimes, the criterion is 2,000 subsistence minimums for able-bodied persons (currently approximately EUR 132,800). These criteria are determined at the time the offence is committed.

2. The peculiarities of determining the jurisdiction of the HACC in criminal cases include the following:

- the rule of connected offences – according to which, if at least one of the offences in a criminal case falls under the HACC jurisdiction, the entire case shall be within the HACC jurisdiction;

- the rule of co-defendants – according to which, if there is at least one defendant in a criminal case that falls under the HACC jurisdicion, the entire case shall be within to the HACC jurisdiction;

- the rule on the invariability of jurisdiction in case of change of charges in court – according to which, if during the trial in the HACC, the prosecutor has changed the charges to those that are not under the HACC jurisdiction, the HACC shall continue to consider the case; and in case of an appeal against the verdict or court ruling based on the results of such hearing, such appeal shall be considered by the AC HACC;

- the rule on the invariability of jurisdiction in case of the court's reducing the scope of the charge – according to which, if the court reduces the scope of the charge brought in a case as permitted by law, the case shall remain under the HACC jurisdiction even if the Criminal Code article or a part thereof under which the court had qualified the committed act does not falls under the HACC jurisdiction; and in case of filing an appeal against a verdict or a court decision based on the results of such hearing, such appeal shall be considered by the AC HACC.

Compliance with the HACC's jurisdictional rules is ensured by a specific rule for resolving jurisdictional disputes. The Appeal Chamber of the High Anti Corruption Court is the sole court that decides on the transfer (change the venue) of criminal proceedings lodged with the HACC or the AC HACC to another court. Such issue is examined by a five-judge panel of the AC HACC upon the submission of the court or at the request of the parties.

3. The HACC first instance court includes investigating judges who exercise judicial control over the observance of human rights and freedoms during pre-trial investigations in criminal proceedings under the Court's jurisdiction. The peculiarity of the HACC investigating judges competence is that it includes consideration of submissions for granting permission to conduct covert investigative search operations in criminal proceedings under the HACC jurisdiction (this is a distinctive feature as compared to general courts, where such issues are considered by investigating judges of appellate courts).

4. In November 2019, consideration of civil cases on the recognition of unexplained assets and their forfeiture to the state was also included into the HACC juisdiction. Such assets can be forfeited according to the lawsuit of a prosecutor of the Specialised Anti Corruption Prosecutor's

Office in cases where a person cannot prove the legitimacy of their origin in court. The defendants in these cases may be public officials («persons authorised to perform the functions of the state or local self-government») and those who acquired the asset on their behalf.

After the beginning of the full-scale military invasion, the Law of 12 May 2022 also attributed to the HACC jurisdiction the authority to consider cases of sanctions in the form of collection of assets to the state revenue, which can be applied only during the period of martial law, in respect of individuals and legal entities who have created a significant threat to the national security, sovereignty or territorial integrity of Ukraine (including through armed aggression or terrorist activities) by their actions or significantly contributed (including through financing) to the commission of such actions by others.

5. The High Anti Corruption Court is organisationally composed of the first instance and the Appeal Chamber, which is the court of appeal for reviewing HACC decisions (as well as decisions of other courts on issues under the HACC jurisdiction that were pending before the HACC establishment) upon appeal complaints. At the same time, the court has both features of a single-body court and features of two separate courts.

The features of a single-body court include: (a) there is a single asssembly of HACC judges (judges self-government body of the court), comprising first instance judges and AC HACC judges, (b) a single president and a deputy president are elected, (c) a single chief of staff (registrar) is appointed, (d) a single legal entity (HACC, including HACC AC) operates.

The features of separate courts include: (a) HACC judges and HACC AC judges were appointed specifically to the court of the certain instance, they administer justice in the certain instance, and are not transferred between courts of different instances (except for the general procedure of appointment to another court through competitive selection); (b) HACC and AC HACC have separate powers within each jurisdiction (acting as a court of first instance and a court of appeal respectively); (c) HACC and AC HACC cannot be located in the same building by law; (d) there is a separate assembly of judges of AC HACC (but no separate assembly of judges in the HACC of first instance); (e) a separate president of the AC HACC is elected (whereas no separate president of the first instance court of HACC is elected); (f) an independent structural unit

is established within the HACC apparatus to organise the work of the Appeal Chamber of HACC.

There are currently 27 sitting judges in the first instance of the HACC, and 11 sitting judges in the Appeal Chamber.

6. The HACC judges were selected through a competitive selection conducted with the participation of an advisory body, the Public Council of International Experts, which had the right to veto (exclude) a candidate from the competition. A total of 342 candidates took part in the first competition to the HACC and its Appeal Chamber. Based on the results of this competition, 38 winners were appointed as judges by Presidential Decrees on 11 April 2019. The newly appointed judges took the oath of office on the same day. On 7 May 2019, the first assembly of judges were held, where the first president of the court was elected and the official date of the start of work (administration of justice) was determined, as well as its organisation (search and repair of buildings, purchase of equipment for courtrooms and other equipment, hiring of judges' assistants and other staff members) was launched, which had to be done before the court started working.

According to the law, the Court's first instance and the Appeal Chamber must be located in separate buildings, which cannot be used by other organisations and institutions. No single building could be found for the first instance court, and it was located and currently operates in two different buildings located in the Shevchenkivskyi and Solomianskyi districts of the capital city of Kyiv. The Court's Appeal Chamber was located and currently operates in a separate building in the Pechersk district of Kyiv.

7. The HACC began administering justice on 5 September 2019 – on that day, the first case was lodged with the court and the first submissions were addressed to its investigating judges, as well as the Court issued its first rulings. The HACC delivered its first verdict on 30 October 2019.

During 5 years of its work (from 5 September 2019 to 5 September 2024), the Court issued 207 verdicts against 277 persons, of which 124 (or 60%) were delivered during the full-scale military invasion (under martial law). Out of these 207 verdicts, 75 verdicts (or 37%) against 102 persons were delivered with approval of a plea bargaining. 21 verdicts were fully acquittals (10% of the total number of verdicts or 15,7% of the number of verdicts excluding those passed with the approval of plea bargaining).

During 5 years since the start of its work (from 5 September 2019 to 5 September 2024), the court's investigating judges have considered 47 thousand applications, motions and complaints.

8. Almost all the time the court has been operating in the extraordinary conditions of the pandemic and full-scale military invasion, yet it has not stopped its activity on administration of justice for a single day. The court now has a conditionally uninterrupted power supply, it is capable of organising remote work, and holds a significant number of court hearings remotely, via video conference (both from the premises of another court and from its own technical facilities).

During the full-scale war, the HACC has also considered 11 (from total their number 13) civil lawsuits on recognition of unexplained assets and their forfeiture to the state as well as 51 administrative claims on the application of sanctions under paragraph 1-1 of Article 4-1 of the Law of Ukraine «On Sanctions». During the full-scale war, investigating judges considered 23,7 thousand motions, complaints and applications at the pre-trial investigation stage.

Based on the HACC decisions adopted in criminal proceedings during the period of martial law, more than UAH 1.6 billion was allocated to Ukraine's defence capability.

According to court decisions in administrative cases that imposed sanctions on persons who had created a significant threat to the national security and territorial integrity of Ukraine or contributed to the commission of such actions by others, including through financing, 188 residential and non-residential premises (with total area of 169000 sq.m,) 60 land plots (with total area of 279 hectares), 304 vehicles 537 items of historical and cultural property, corporate rights in 67 companies, cash in various currencies in the amount of about UAH 1 billion, 7 aircraft and 1 sea vessel, and other objects had been collected for the benefit of the state.

9. The High Anti Corruption Court ensures openness and transparency of its activities and free access to court decisions, it broadcasts many court hearings, and publishes information about court hearings and the adopted court decisions on its website (https://hcac.court.gov.ua/) and Facebook and Telegram social media official pages. Within the court apparatus, a special communications unit as well as judges-speakers are responsible for public relations.

The court registry scans all paper documents submitted by the parties to the cases during court hearings and uploads them into the court's automated document management system. The parties and judges have access to them in their electronic offices. All electronic documents (received electronically) and court decisions are also uploaded therein. Court decisions are entered by judges into the automated court document management system, where they are automatically depersonalised and (except for decision with restricted access) get into the unified register of court decisions (website https://reyestr.court.gov.ua/).

The HACC also uses the pre-trial investigation information and telecommunication system (e-Case), with over 1,000 motions filed submitted via this channel and considered by investigating judges by now.

10. In September 2023, the number of positions of judges of the HACC and the Appeal Chamber were increased. In November 2023, a competition for 25 vacant positions of new judges was announced – 238 candidates have applied with the competition currently ongoing.

Until May 2024, all criminal cases in the first instance of the HACC were considered by a panel of judges (starting with the pretrial conference). In May 2024, due to public confidence in the Court, the fact that all its judges have reached 5-year term of office, and the need for faster consideration of criminal proceedings, a single judge consideration was introduced to hear some of criminal cases in court.

11. Since May 2024, the law provides for the determination of the court composition in the HACC in criminal proceedings in a manner common for all courts of Ukraine; and the rule requiring a judge with at least 5-year term of office to sit on a panel (both in the court of first instance and the appeal instance) was cancelled.

At present, a presiding judge who holds a pretrial conference and resolves all issues to be resolved at this stage in criminal case filed with the court of first instance is designated by the automated allocation. If the criminal case includes charges of at least one crime punishable by imprisonment for a term exceeding 10 years, or if at the time of committing the criminal offence the accused held a position specified by law (Article 31-2 of the CPC), the judge in the pretrial conference explains to the defendant the right to file a motion to hear the case in the first instance by a panel of three judges. If such a petition is filed,

the court shall be obliged, by its ruling on the appointment of the trial, to appoint a trial before a panel consisting of three judges. In cases in which, at the time the amendments to the Law took effect, a pretrial conference was held by a three-judge panel, it continued in the same composition; furtheron in cases where a single judge trial is stipulated, the court in a panel, when scheduling the case hearing, referred the case to determine the further one-judge court composition, with the presiding judge remaining the same. The court did the same in cases where the defendant did not file a motion for a collegial trial.

Conducting a pretrial conference by a single judge also means that the judge will consider plea agreements concluded during the pre-trial investigation (since such agreements are considered by the court in the pretrial conference). These amendments also affect the procedure for consideration of applications for recusal or self-recusal of a judge (while in a collegial court such applications are considered by the same court composition, in a single-judge court they are transferred for consideration to another judge, which is determined by the auto-allocation procedure).

12. The purpose of the pretrial conference is to take all necessary actions to ensure that the trial on the merits, if scheduled, is free from defects or any obstacles to the final judgement in the case.

In cases with a large number of participants, in order to ensure a reasonable time for the pretrial conference, it is advisable for the court to set a time limit for the participants to file motions, complaints and objections that may be considered at this stage as provided by Article 114 of the CPC by the ruling on scheduling the pretrial conference. Such a time limit should be set before the scheduled pretrial conference.

To optimise time and its rational use, the pretrial conference shall be organised by the court in such a way that motions (complaints) challenging actions, decisions and inaction of the investigator, detective or prosecutor that were not subject to appeal at the pre-trial investigation stage and that do not directly affect the appointment of the trial are only filed at the stage of pretrial conference without announcing their content and hearing the opinions of the participants (since these motions (complaints) are to be considered during the trial). The same rule applies to filing objections to the rulings of investigating judges. The exception includes objections to rulings and complaints, the resolution

of which will affect the scheduling of the trial. For such objections and complaints, it is advisable to legislatively define the powers of the court of first instance based on the results of their consideration at the pretrial conference.

During the pretrial conference, the court may consider motions to reclaim things and documents that could not be obtained by the parties for reasons beyond their control and that are covered by the subject matter of the proof. If the things and documents contain a secret protected by law and the court considers that it is necessary to summon the owner to consider the issue of their reclaming, they may be obtained in the form of temporary access to things and documents during the trial.

13. Since the HACC's jurisdiction extends over the entire territory of Ukraine, in the context of the full-scale military invasion, a significant number of the participants to the cases have appeared to be internally displaced persons and have changed their place of residence; curfews and related restrictions on transport make it difficult to arrive at court. Therefore, the court is using videoconferencing to a greater extent than before.

Following the amendments to the CPC of Ukraine in 2024, the new principles of remote participation in a court hearing in criminal proceedings may include: (1) priority of videoconference using own technical instruments over videoconference from another court; (2) imposing the risk of technical impossibility on the remote participant; (3) the possibility of identification of the remote participant using a qualified electronic signature; (4) technical combination of videoconference and technical recording of the trial.

A part of recent amendments to the legislation have made it more difficult to appoint a videoconference and to conduct court proceedings using it, whereas some of them have remained outdated. Such rules need to be improved in order to address the problems mentioned in the monograph. In our opinion, the specific videoconference system should be excluded from the CPC, and if necessary (for example, in case of technical problems), the court should use other generally accepted technical instruments in order to ensure the right of a person to access to court and to have the case heard within a reasonable time.

14. The HACC jurisdiction currently includes criminal offences under Article 366-2 of the CC (declaring of false information) and Article 366-3

of the CC (failure to submit a declaration of an official). These offences can only be committed intentionally. If a person committed a certain act under the influence of objective circumstances, for example, failure to submit a declaration or errors caused by technical problems in the register's operation, this excludes guilty mind. The motive and purpose of committing a criminal offence under Article 366-2 of the CC are not mandatory elements of the said criminal offence. Failure to prove the existence of the objective side (actus reus) of the criminal offence under Article 366-2 of the CC does not require analysis and assessment of the elements of the subjective side (mens rea) and the object of the criminal offence.

15. Article 368-5 of the CC (illicit enrichment) is a novelty for both anti-corruption law and criminal law, yet the anti-corruption potential of this provision has not been fully discovered. Its practical application in the context of the understanding of Article 20 of the UN Convention against Corruption will be essential to ensure the effective counteraction and combating the systemic, significant corruption offences, the latency of which is intended to be eliminated by the criminal law prohibition of illicit enrichment.

16. The institution of a whistleblower, which is also a novelty in anti-corruption law, has reached new horizons in the HACC's case-law. The HACC delivered the first verdict in Ukraine to provide for the payment of remuneration to a whistleblower in 2023. Also in 2023, for the first time (but in a different case), upon a whistleblower's appeal, the Appeals Chamber's ruling changed the court's verdict and provided for the payment of remuneration to the whistleblower.

Under the current law, in cases of corruption offences involving damage, the question of remuneration to a whistleblower arises only in cases of damage to the state. In cases involving bribery, the issue of remuneration may also arise in the case of crimes committed in the private sphere. Given these features, the rules of jurisdiction, and the high scale of a minimum threshold of the subject matter of the crime or damage for which a whistleblower's remuneration is to be paid, the issue of whistleblower's remuneration may be raised mainly in cases falling under the investigation by the National Anti Corruption Bureau (NABU) which are subject to consideration by the HACC.

Currently, the development of the institution of a whistleblower in the criminal procedure of Ukraine is constrained by a number of factors, the main ones being: a restrictive interpretation of the concept of a whistleblower in criminal proceedings – with account of the characteristics of the sources of information reported by the whistleblower on certain types of his/her activities provided for by the Law of Ukraine "On Corruption Prevention"; the traditional aspiration of investigative practice not to expand (i.e. to limit) the circle of participants in criminal proceedings; the high scale of the minimum threshold of the subject matter of the crime or damage, which stipulate payment of remuneration to a whistleblower.

17. The public interest in criminal procedure based on a plea agreement is the relevant material and non-material benefits received by society (or a significant part thereof) as a result of a compromise reached between the parties to a particular criminal case, which stipulate concessions in the issue of sentencing a person who has committed a criminal offence, and at the same time ensure the effectiveness of criminal proceedings in general.

Determination of the public interest in concluding and reviewing plea agreements in criminal proceedings on corruption and corruption-related offences by the court includes consideration of the following factors:

(1) achievement of the objectives of criminal proceedings (in this case, the guilty verdict is passed more quickly and without the court's assessment of evidence, while the person usually receives a reduced and predictable punishment);

(2) economic – related to compensation for the damage caused by the crime and the impact of inflationary processes, saving funds spent to implement comprehensive criminal proceedings;

(3) resource – although related to the economic one, it provides for procedural savings not only in terms of the costs for maintaining state bodies (investigation, prosecution and court), but also in terms of freeing up time and attention for other (more complex) proceedings;

(4) informational – obtaining incriminating testimony from a suspect or defendant regarding other persons in these or other cases, the possibility to identify other offences, persons who committed them, or to make significant progress in the investigation of these or other crimes with the help of such testimony;

(5) organisational – prompt removal of the person who committed the corruption offence from the office.

18. The AC HACC has developed a number of criteria for assessing the justification of bail. The court's case-law does not apply any criteria for the minimum bail amount, instead it takes the position that the bail amount cannot be higher than the one requested by the prosecution. In the vast majority of cases, the amount of bail is determined only by the declared property status of the suspect and his or her family. Although the amount of bail cannot be based on the seized assets, the amount and characteristics of the assets may demonstrate the suspect's habitual lifestyle and his or her ability to systematically acquire such significant assets and thus influence the bail amount. In cases where there are sufficient grounds to believe that the suspect has hidden assets in addition to the officially declared property assets, these assets may also affect the bail amount. In the case-law of the AC HACC, the requirements to prove the alleged presence of hidden property assets under the suspect's control increase with the normal course of the pre-trial investigation.

The HACC case-law to determine bail in excess of the limits set by CPC is caused by: (1) the cases under the HACC jurisdiction relate to the most dangerous corruption offences, which are exceptional as compared to other such crimes; (2) such bail is determined as an alternative to pretrial detention, which is an exceptional measure, and the alternative bail amount should ensure the effectiveness of this preventive measure at the same level as detention. When assessing whether a situation is exceptional and allows to go beyond the bail limits established by the CPC, the AC HACC pays attention to the circumstances of the criminal offence of which committing the person is suspected. A significant property status alone does not indicate the existence of such an exceptional situation.

The criteria for reducing the amount of bail in the normal course of criminal proceedings differ significantly depending on whether bail been paid or not and the person remains to be in custody. The AC HACC has developed a number of approaches to assess the relevance of risks in the course of the investigation in the context of reviewing the bail amount.

Failure of the suspect to pay the bail imposed on him or her is grounds for changing it to another preventive measure. The filing of an appeal

against the ruling of the investigating judge to impose a preventive measure in the form of bail does not affect the need for its unconditional execution, including paying the bill, and the consideration by the investigating judge of the merits of the motion to change the preventive measure in case of failure to pay the bail.

The AC HACC was the first started to apply the approach that the principle of proportionality should be followed when the bail is forfeited to the state revenue. This involves differentiation of negative consequences in the form of full or partial forfeiture of the bail to the state revenue in case of violation of its terms depending on a number of criteria.

The AC HACC case-law on applying bail is also accepted by other courts of appeal, which use the approaches described when considering cases.

19. There are two different approaches to interpreting the content of the provisions of Article 403 paragraphs 1 and 3 of the CPC in the context of who has the right to supplement or amend the appeal filed by the defendant, defence lawyer and/or prosecutor or to withdraw it. At the same time, the case-law of the Joint Chamber and the Grand Chamber of the Supreme Court on this issue is stable. It clearly guides the participants in criminal proceedings that despite the possible presence of various life circumstances (death or serious illness of a person, termination of participation in court proceedings as a defence lawyer or prosecutor for various reasons), this right is vested only in the person who was the author-signatory of the relevant appeal. In case of submission of appeal by a prosecutor, it may also be a prosecutor who is superiour in relation to the procecutor who filed the appeal. This approach was preserved in paragraph 4 (2) of Article 36 of the CPC even with amendments and additions made to this Article after the adoption of the above-mentioned decisions of the Joint Chamber.

As for a possible way out of the situation when a defence lawyer dies or terminates to participate in the defence of a suspect or defendant for other valid reasons, this also does not lead to the impossibility of effective defence of a person against suspicion or charge. The new defence lawyer or the accused are not deprived of the possibility to file a new appeal with all the arguments they consider necessary, together with a motion to extend the time limit for appeal in accordance with Article 117

paragraph 1, Article 399 paragraph 3 (4) of the CPC, giving the relevant reasons for the inability to supplement or amend the previously filed appeal of the previous defence lawyer.

In turn, for the sake of legal certainty, in particular, to ensure that all participants in criminal proceedings correctly understand what happens in case they file additions or amendments to appeals of persons who are not them, it is advisable to consider such additions and amendments as separate – new appeals, and not as additions or amendments to appeals of other persons. This will allow to apply the provisions of Article 399 paragraph 3 of the CPC to them.

20. When considering civil cases on recognition of unexplained assets and their forfeiture to the state, the standard of proof "preponderance of evidence" shall be applied. In this case, the evidence must not only be more convincing than that of the other party, but such evidence must be proper, admissible, reliable, and sufficient in its entirety for the court to make a decision.

The burden of proof in such cases lies with both the plaintiff and the defendant. In this case, the defendant must prove that he or she had a legal ability to acquire a particular asset. At the same time, the mechanisms for acquiring such an asset can be quite complex and multi-stage, requiring proof of the legality of each stage to the court. The specificity of civil cases on recognition of unexplained assets is that the prosecutor, NABU or National Agency on Corruption Prevention (NACP) must identify illegal assets; their identification is significantly complicated if the asset is registered in the name of another person.

The HACC case law has established two criteria by which the version that assets are unexplained is recognised as more convincing: (a) the criterion for asset acquisition and (b) the cost criterion. In this case, the criterion for asset acquisition is determined through the method of acquisition: (1) directly by a person authorised to perform the functions of the state or local self-government (public official); (2) by a third party on behalf of the public official; (3) by a third party, provided that the public official may directly perform actions identical in content to the exercise of the right of transfer; (4) by a third party, provided that the public official may indirectly perform actions identical in content to the exercise of the right of transfer. The cost criterion is determined by establishing: (1) the sufficiency of the income of the public official and

his/her family members (within the meaning of the Law of Ukraine "On Corruption Prevention") after deduction of: expenses; balances; savings; (2) the legality of the sources of income and their legitimacy.

To establish the legitimacy of the income that could be used to acquire the assets of the public official and the difference between the income of a public official and the value of the assets, it is advisable to use information from the last declaration of assets of this official preceding the year in which the asset was acquired. When making the calculation, it is also necessary to use information on the income and expenses of the public official made from 01 January of the year in which the asset was acquired until the moment asset was acquired. In the absence of data in the declaration preceding the year of acquisition of the asset on the savings of the public official, it is advisable to presume that he or she has funds in the amount of 50 subsistence minimums established for able-bodied persons as of 01 January of the reporting year. To confirm the financial capacity to acquire an asset of an individual who is not a public official or of legal entity, general rules of evidence may be applied, including expert opinions that will determine the documentary evidence of the financial condition of the person (his/her solvency) and documentary evidence of the acquisition of the asset by this person.

The difference between the value of assets and the legitimate income of the public official can be determined using the following formula:

D = (Sbeg + Inc – Exp) – AV, where:

D – the difference between the value of assets and the legal income of the PFSLSG;

Sbeg – savings accumulated from the legal income of the public official and his/her family members (information from the public official's declaration preceding the year in which the asset was acquired, and in case of absence of savings, add 50 subsistence minimums established for able-bodied persons as of 01 January of the reporting year);

Inc – income of public official and his/her family members received in the current year by the date of acquisition of the asset;

Exp – expenses incurred by the public official and his/her family members in the current year before the acquisition of the asset;

AV – the value (price) of the asset in respect of which the lawsuit is made.

The asset is subject to forfeiture to the state or an obligation to pay its value arises if the asset/its part is assessed at more than UAH

1,0035 million (a fixed amount equal to 500 subsistence minimums for able-bodied persons as of the date of introduction of this institution), but not more than 6,500 tax-free minimum income of citizens (a non-fixed amount, which amounts to UAH 9,841 million as of 2024) and it is proved that the public official or another person acting on his/her behalf did not incur the relevant costs for its acquisition.

21. The sanction provided for in paragraph 1-1 of Article 4(1) of the Law of Ukraine "On Sanctions", in the form of the collection to the state revenue of assets of persons responsible for the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, participate in or otherwise support it, is an exceptional political and economic measure introduced for the period of martial law and is a part of the system of non-military foreign policy measures of Ukraine aimed at protecting the territorial integrity and state sovereignty. It is the political and economic nature of the sanction that is driven by the need to bring the armed aggression to an end as soon as possible, which allows to justify the shortened 30-day trial period and the standard of proof established by the legislator, according to which the court must rule in favour of the party whose evidence is more convincing.

Sanctions cases and so-called civil forfeiture cases have similar court procedures, albeit in different jurisdictions, similar standards of proof, similar constructions and terms, in particular "assets", "direct or indirect actions identical in content to the exercise of the right to transfer of assets", and most importantly, the legal consequence of possible permanent deprivation of private property rights as a necessary measure to control the use of property in accordance with the interests of society and the state.

As of 5 September 2024, the HACC considered 51 sanctions cases, of which 36 lawsuits by the Ministry of Justice of Ukraine were fully and 15 were partially decided in favor of plaintiff. By these decisions, the HACC imposed a sanction in the form of collection of assets to the state revenue in respect of 68 defendants.

22. In the course of further improvement of the rules of Criminal Procedural Code of Ukraine, it may be advisable to consider the following amendments and supplements to it:

- to Article 91 to include proof of the existence of grounds for payment of remuneration to a whistleblower in the circumstances to be

proved (it is also expedient to provide for the relevant information in the indictment, supplementing of Article 291 paragraph 2 (3-1));

- to Article 130-1 regarding the possibility of distributing remuneration to several whistleblowers (as stipulated in the Law "On Corruption Prevention"); it is also necessary to introduce a partial solution to the issue of payment of remuneration to a whistleblower in case of separation of criminal proceedings against co-defendants into separate cases; in order to prevent abuse of remuneration to whistleblowers, in cases of plea bargaining in proceedings where there is a whistleblower who is offered a remuneration, an additional control mechanism should be provided for in relation to the personality and importance of the information provided by a whistleblower; in the course of further development of the whistleblower institute, it is advisable to consider expanding its use in proceedings on other types of criminal offences, in particular, related to money laundering;

- to Article 168 paragraph 2 in terms of determining the status of mobile phones, laptops, netbooks, etc. in the case of an urgent search (and, accordingly, the absence of an investigating judge's ruling to grant permission to conduct a search at the time of seizure) and seizure of a phone during arrest;

- to Article 168 paragraph 2 to clarify the purpose of seizure of mobile phones as the examination of physical properties relevant to criminal proceedings. The relevant provision should make it clear that copying information and obtaining the content of correspondence from a mobile phone is, among other things, the purpose of seizure;

- to Article 170 to determine the period of arrest of the seized mobile phones – for the period of examination, copying of information, achievement of the relevant purpose of seizure of property. This will encourage the prosecution to carry out procedural actions within a reasonable time, without unnecessary delays, and thus reduce state interference with the rights of individuals;

- to Article 236 paragraph 7 in order to eliminate unjustified and artificial contrasting of the property expressly mentioned in the ruling of the investigating judge to grant permission to conduct a search with the property not mentioned in the ruling of the investigating judge, as well as to provide the investigator with an algorithm of his/her actions

in case of seizure of property, and the owner with tools to defend his/her rights;

- to Chapter 20 regarding the introduction of a separate investigative action – search of mobile phones (other data storage devices), with the definition of the procedure for judicial control over the relevant interference with the right to respect for private life and correspondence;

- to Article 291 paragraph 2 (3-1) to supplement it with the rule that the whistleblower's personal data should be included in the indictment only if the law provides for a remuneration in this case;

- to Article 315 regarding the legislative definition of the powers of the court of first instance based on the results of consideration at the pretrial conference of complaints against decisions, actions or inaction of the investigator, detective, prosecutor and objections to the rulings of investigating judges, which are not subject to appeal during the pre-trial investigation;

- to Article 336 to introduce the possibility of using any generally accepted video conferencing systems, rather than subsystems (modules) of the Unified Judicial Information and Communication System specifically defined by law; to remove from Part 2 the outdated rule regarding the obligation of a court clerk or bailiff to be present with a person who is remotely located during a court hearing (this rule obviously cannot apply to video conferencing using own technical instruments);

23. In the course of further improvement of the criminal legislation, it may be advisable to consider clarifying Article 366-3 of the Criminal Code to establish liability for failure to submit the declaration required by the Law of Ukraine "On Corruption Prevention" in the electronic form on the very NACP website, in order to avoid discussions on the existence of intent to commit a criminal offence under Article 366-3 of the CC, provided that the declarant submits the declaration in a paper form due to religious beliefs, or to provide in the Law «On Prevention of Corruption» a separate procedure for submitting a declaration by such persons (according to the model with a refusal to receive a taxpayer card number). The problem of expiry of the time limits for bringing to criminal liability under Articles 366-2 and 366-3 of the CC can be resolved by redistributing powers between the NAPC and the NABU to avoid the collection of the same materials by both bodies.

24. In the course of further improvement of the institution of recognition of unexplained assets and their forfeiture to the state, it may be advisable to consider introducing the following amendments and supplements to the current legislation:

- to Article 57 paragraph 1 of the Civil Procedural Code of Ukraine to introduce the possibility of making amicable agreements in these cases. This will create additional possibilities for the parties to the case and increase the efficiency of consideration of such cases;

- to Chapter 12 of Section III of the Civil Procedural Code of Ukraine to expand the scope of civil forfeiture not only to public persons, but also to other persons who have acquired property through criminal way (it is possible to determine the list of the most dangerous crimes related to obtaining property benefits); the issue of expanding the possibilities of proof by state authorities, in particular, the use of the results of operational and investigative activities in proving;

- to Article 258 paragraph 5 of the Civil Code of Ukraine to extend the limitation period in cases of recognition of unjustified assets and their recovery for the state revenue, in particular, in the case of application of the civil forfeiture mechanism to assets related to criminal activity.

25. In the future, the High Anti Corruption Court will face the task of moving to the next organisational level in the context of expanding its jurisdiction and significant increase in the number of judges and staff. Successful completion of this task will help to strengthen the institutional capacity of the court, enhance its efficiency and ensure proper dynamics of consideration of court cases. In this regard, it is urgent for the court to find a building to co-locate all first instance judges and relevant court staff and a new building to accommodate the Appeal Chamber (taking into account the increase in the number of judges in both instances and in order to provide court staff and visitors with proper working conditions, access to urban transport communications and security requirements (in particular, the availability of shelters where courtrooms can be equipped, including for consideration of urgent issues). Therefore, further research of the High Anti Corruption Court's case-law and other aspects of its activities remains a matter of high scientific and practical relevance.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антипова І.Л. (2021). Адміністративно-правовий статус вищих спеціалізованих судів в Україні. Дис. канд. юрид. наук, 12.00.07, Київ, 245 с.
2. Антонюк Н.О. (2024). Диференціація кримінальної відповідальності через призму принципу справедливості. Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів. Матеріали VI Київського полілогу (м. Київ, 1 груд. 2023 р.), с. 12-15. http://idpnan.org.ua/files/2024/pravosuddya-v-ukrayini-pid-chas-viyni-problemi-rozglyadu-koruptsiynih-ta-voennih-zlochiniv_materiali-vi-kiyivskogo-polilogu.pdf
3. Бабаєва О.В. (2015). Підготовче провадження як самостійна стадія в системі кримінального судочинства. Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія Право, Вип. 35, ч. II, т. 3, с. 131.
4. Біла О. (2024). Участь України в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії корупції. https://minjust.gov.ua/m/str_35749
5. Біцюк А. (2021). Визнання активів необґрунтованими за наявності фактів присвоєння державних активів і повернення необґрунтованих активів до Державного бюджету: міжнародний досвід. Часопис цивілістики, 2021, Випуск 41, с. 40-44. http://clj.nuoua.od.ua/archive/41/7.pdf
6. Біцюк А. (2021). До питання проведення порівняльно-правового аналізу законодавчих механізмів країн ЄС та України, спрямованих на виконання вимог щодо забезпечення процедур цивільної конфіскації необґрунтованих активів. Knowledge, Education, Law, Management, 2021, № 4 (40), с. 194-200. https://kelmczasopisma.com/viewpdf/6767
7. Бобечко Н.Р. (2016). Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України. Дис.докт. юрид.наук, 12.00.09. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 496 с. https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/Dusertacija_Bobechko.pdf

8. Бодунова О.М., Щербакова В.А. (2020). До питання про заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Юридичний науковий електронний журнал, № 8, с. 356-359. http://lsej.org.ua/8_2020/90.pdf
9. Васильев С.В. (2015). Порівняльний цивільний процес: Підручник. Київ: Алерта, 2015, 352 с.
10. Великий тлумачний словник (2005). Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.), уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005, 1728 с.
11. Веретільник О. (2024). Майно «вилучене» і «тимчасово вилучене». Різні трактування норм КПК. Just Talk, 12 січня 2024 р. https://justtalk.com.ua/post/majno-viluchene-i-timchasovo-viluchene-rizni-traktuvannya-norm-kpk
12. Вирок АП ВАКС у справі № 707/146/17 (2022). Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 07 жовтня 2022 р. у справі № 707/146/17. https://reyestr.court.gov.ua/Review/106662274
13. Вирок ВАКС у справі № 591/5513/16-к (2023). Вирок Вищого антикорупційного суду від 27 липня 2023 р. у справі № 591/5513/16-к. https://reyestr.court.gov.ua/Review/112457539
14. Вирок ВАКС у справі № 991/185/23 (2023). Вирок Вищого антикорупційного суду від 30 березня 2023 р. у справі № 991/185/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/109915446
15. Вирок ВАКС у справі № 991/500/23 (2023). Вирок Вищого антикорупційного суду від 23 березня 2023 р. у справі № 991/500/23. https://reestr.court.gov.ua/Review/109780535
16. Вирок ВАКС у справі № 991/1324/20 (2023). Вирок Вищого антикорупційного суду від 14 лютого 2023 р. у справі № 991/1324/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/108951121
17. Вирок ВАКС у справі № 991/2084/23 (2023). Вирок Вищого антикорупційного суду від 16 листопада 2023 р. № 991/2084/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/114952662
18. Вирок ВАКС у справі № 991/2288/21 (2023). Вирок Вищого антикорупційного суду від 02 жовтня 2023 р. у справі №991/2288/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/113847909
19. Вирок ВАКС у справі № 991/3773/24 (2024). Вирок Вищого антикорупційного суду від 29 травня 2024 р. у справі № 991/3773/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119385381

20. Вирок ВАКС у справі № 991/4769/24 (2024). Вирок Вищого антикорупційного суду від 06 червня 2024 р. у справі № 991/4769/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119560581
21. Вирок ВАКС у справі № 991/4851/22 (2023). Вирок Вищого антикорупційного суду від 24 березня 2023 р. у справі № 991/4851/22. https://reestr.court.gov.ua/Review/109780543#
22. Волокіта В. (2024). У Мін'юсті розповіли, які активи вже вдалося стягнути з підсанкційних бізнесменів. Економічна правда, 19 червня 2024 р. https://www.epravda.com.ua/news/2024/06/19/715450/
23. Вороніжський Я.В. (2024). Цивільне судочинство у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Дис. докт. філос., 081 Право. Київ, 315 с. https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/1e12eeaf-2b1a-4bbf-87c0-80eb693ebe57/content
24. Гаркуша А.М., Каланча І.Г. (2021). Алгоритм прийняття рішень щодо вилучення електронних носіїв інформації під час обшуку. Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, м. Львів, 11 червня 2021 р. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 159–165. https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/11_06_2021.pdf
25. Гарматюк В.О. (2022). Теоретико-прикладні аспекти здійснення правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів. Дис. докт.філос. 081 Право, Хмельницький, 244 с.
26. Гловюк І. В. (2012). Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015, 712 с.
27. Гловюк І.В. (2021). Повернення обвинувального акту у практиці ВАКС. Актуальні виклики у діяльності Вищого антикорупційного суду: матеріали ІІ щорічного круглого столу (м. Київ, 30 вересня 2021 р.), Київ: ВАІТЕ, 2021. С. 51-57.
28. Гловюк І.В., Дроздов О.М. (2023). Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. Юридичний науковий електронний журнал, 2023, №1, с. 438-444. http://lsej.org.ua/1_2023/104.pdf
29. Глотов М.С. (2021). Критерії розмежування справ про корупційні кримінальні правопорушення між Вищим антикорупційним су-

дом та іншими судами. Актуальні виклики у діяльності Вищого антикорупційного суду: матеріали II щорічного круглого столу (м. Київ, 30 вересня 2021 р.), Київ: ВАІТЕ, 2021. С. 58-65.
30. Горбачова І.М. (2022). Угоди про примирення та визнання винуватості: індульгенції чи засоби заохочення. Правова позиція. 2022. № 4(37). С. 241-245. https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-4.45
31. Горган О.Л. (2015). Історичні аспекти боротьби за корупцією в Україні. Порівняльно-аналітичне право, № 2, С. 277-280.
32. Горох О.П. (2018). Чи є законним звільнення від відбування покарання з випробуванням при засудженні за корупційний злочин? Судова апеляція. 2018. № 2 (51), с. 55-66.
33. Горох О.П. (2024). Викривач vs Провокатор (справи про одержання неправомірної вигоди службовою особою). Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів. Матеріали VI Київського полілогу (м. Київ, 1 груд. 2023 р.), с. 55-60. http://idpnan.org.ua/files/2024/pravosuddya-v-ukrayini-pid-chas-viyni-problemi-rozglyadu-koruptsiynih-ta-voennih-zlochiniv_materiali-vi-kiyivskogo-polilogu.pdf
34. Гура О. (2022). Провокація злочину в практиці Верховного Суду в справах white-collar crime. Публічне право, 2022, №3 (47), с. 32-41. https://www.publichne-pravo.com.ua/files/47/5.pdf
35. Дейнека В.Ф., Кармаліта М.В., Розум О.М., Шавло І.А., Шкуренко Н.Г. (2014). Теоретико-правові засади протидії корупції. Ірпінь: НДІ фінансового права, 2014. 39 с.
36. Декларація Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях (1996). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_369#Text
37. Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні: опитування IRI (2018). Соціологічна група «Рейтинг», 21.05.2018. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/0063e745819871f4c681514866a6c0cf.html
38. До конкурсу допущено (2024). До конкурсу на зайняття 25 вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду допущено 161 кандидата. Вища кваліфікаційна комісія суддів України, 18.06.2024. https://www.vkksu.gov.ua/news/do-konkursu-na-zaynyattya-25-vakantnyh-posad-suddiv-vyshchogo-antykorupciynogo-sudu-dopushcheno

39. Докази і доказування в цивільному судочинстві (2024). Докази і доказування в цивільному судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в цивільному процесі, особливості засобів доказування, актуальна судова практика. Під заг. ред. Пєткова В.П. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2024. 468 с.
40. Дудоров О. (2011). Незаконне збагачення: сумнівна новела антикорупційного законодавства України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2011, № 3, с. 28-34.
41. Дуфенюк О.М. (2022). Характеристики балансу приватних та публічних інтересів у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022, № 12. С. 430-434. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/101
42. Ефективність державної політики (2018). Ефективність державної політики у сфері інформаційної безпеки напередодні виборів: результати всеукраїнського опитування громадської думки. Спецпроект «Дослідження ДМ», Детектор Медіа. https://detector.media/infospace/article/142044/2018-10-26-efektyvnist-derzhavnoi-polityky-u-sferi-informatsiynoi-bezpeky-naperedodni-vyboriv-rezultaty-vseukrainskogo-opytuvannya-gromadskoi-dumky/
43. Задорожній О.В. (2016). Міжнародно-правові стандарти боротьби з корупцією. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 49–55, с. 50
44. Закон № 100 (2019). «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду» від 18 вересня 2019 р. № 100-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-20#Text
45. Закон № 198 (2015). Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 р. № 198-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19#Text
46. Закон № 221 (2013). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 р. № 221-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18#Text

47. Закон № 251 (2006). Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об›єднаних Націй проти корупції» від 18 жовтня 2006 р. № 251-V. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16#Text
48. Закон № 252 (2006). Закон України «Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 жовтня 2006 р. № 252-V. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-16#Text
49. Закон № 263 (2019). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31 жовтня 2019 р. № 263-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text
50. Закон № 314 (2013). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р. № 314-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#Text
51. Закон № 321 (2019). Закон України «Про внесення зміни до розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 3 грудня 2019 р. № 321-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-20#n2
52. Закон № 365 (1995). Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 05 жовтня 1995 р. №356/95-ВР. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80#Text
53. Закон № 389 (2015). Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
54. Закон № 746 (2014). Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21 лютого 2014 р. № 746-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746-18#Text
55. Закон № 769 (2015). Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ри-

зиків при його застосуванні» від 10 листопада 2015 р. № 769-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769-19#Text
56. Закон №781 (2020). Про внесення змін до Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 14 липня 2020 р. № 781-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/781-20#n6
57. Закон № 1074 (2020). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 4 грудня 2020 р. № 1074-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-20#Text
58. Закон № 1207 (2014). Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII від 15 квітня 2014 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text
59. Закон № 1261 (2014). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 р. № 1261-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18#Text
60. Закон № 1401 (2016). Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02 червня 2016 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6
61. Закон № 1402 (2016). Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text
62. Закон № 1644 (2014). Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text
63. Закон № 1682 (2014). Закон України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text

64. Закон № 1697 (2014). Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text
65. Закон № 1698 (2014). Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text
66. Закон № 1700 (2014). Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text
67. Закон № 1888 (2021). Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів» від 17 листопада 2021 р. № 1888-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1888-20#n83
68. Закон № 1995 (2022). Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо повноважень вищих спеціалізованих судів з розгляду справ про адміністративні правопорушення» від 25 січня 2022 р. № 1995-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1995-20#n7
69. Закон № 2257 (2022). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» від 12 травня 2022 р. № 2257-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#n125
70. Закон № 2322 (2022). Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» від 20 червня 2022 р. № 2322-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text
71. Закон № 2476 (2005). Закон України «Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією» від 16 березня 2005 р. № 2476-IV. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2476-15#Text
72. Закон № 2447 (2018). Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 р. № 2447-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text
73. Закон № 2470 (2018). Закон України «Про утворення Вищого антикорупційного суду» від 21 червня 2018 р. № 2470-VIII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2470-19#Text

74. Закон № 2509 (2018). Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»» від 12 липня 2018 р. № 2509-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2509-19#Text
75. Закон №2617 (2018). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII
76. Закон № 2808 (2010). Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» від 21 грудня 2010 р. № 2808-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2808-17#Text
77. Закон № 3206 (2011). Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17#Text
78. Закон № 3207 (2011). Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17#Text
79. Закон № 3223 (2023). Закон України «Про внесення змін до законодавства з питань розгляду справ про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції» від 13 липня 2023 р. № 3223–IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3223-20#Text
80. Закон № 3604 (2024). Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи» від 23 лютого 2024 р. № 3604-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3604-20#Text
81. Закон № 3655 (2024). Закон України «Про внесення змін до статті 31 Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження» від 24 квітня 2024 р. № 3655-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3655-20#Text
82. Закон № 5076 (2012). Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 р. № 5076-VI https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

83. Законопроєкт № 1025 (2019). Проект Закону про внесення зміни до Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» (щодо початку роботи суду), реєстр. № 1025 від 29 серпня 2019 р. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66258
84. Законопроєкт № 2540а (2015). Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні, реєстр. № 2540а від 28 серпня 2015 р. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2540%D0%B0&skl=9
85. Законопроєкт № 6011 (2017). Проект Закону про антикорупційні суди, реєстр. № 6011 від 01 лютого 2017 р. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61038
86. Законопроєкт № 6529 (2017). Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень), реєстр. № 6529 від 31 травня 2017 р. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61934
87. Законопроєкт № 7440 (2017). Проект Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», реєстр. № 7440 від 22 грудня 2017 р. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7440&skl=9
88. Законопроєкт № 7441 (2017). Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»», реєстр. № 7441 від 22 грудня 2017 р. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7441&skl=9
89. Законопроєкт № 9497 (2023). Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо розгляду кримінальних проваджень відносно суддів, реєстр. № 9497 від 17 липня 2023 р. https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42318
90. Законопроєкт № 10178 (2023). Проект Закону про внесення змін до статті 31 Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження Вищим антикорупційним судом, реєстр. № 10178 від 23 жовтня 2023 р. https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43053

91. Законопроєкт № 10338 (2023). Проект Закону про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду справ Вищим антикорупційним судом, реєстр. № 10338 від 13 грудня 2023 р. https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43388
92. Законопроєкт № 10386 (2023). Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення кількості підстав здійснення кримінального провадження колегіально в суді першої інстанції, реєстр. № 10386 від 29 грудня 2023 р. https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43469
93. Законопроєкт № 10386 (2023). Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення кількості підстав здійснення кримінального провадження колегіально в суді першої інстанції, реєстр. № 10386 від 29 грудня 2023 р. https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43469
94. Законопроєкт № 11130 (2024). Проект Закону про внесення змін до статті 31 Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження, реєстр. № 11130 від 27 березня 2024 р. https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43915
95. Законопроєкт № 11340 (2024). Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності укладення угод про визнання винуватості, реєстр. № 11340 від 14 червня 2024 р. https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44421
96. Законопроєкт № 11340-1 (2024). Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності укладення угод про визнання винуватості, реєстр. № 11340-2 від 01 липня 2024 р. https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44515
97. Законопроєкт № 11340-2 (2024). Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності укладення угод про визнання винуватості, реєстр. № 11340-2 від 01 липня 2024 р. https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44520
98. Засади використання АСДС ВАКС (2024). Засади використання автоматизованої системи документообігу Вищого антикоруп-

ційного суду, затверджені рішенням Зборів суддів Вищого антикорупційного суду від 03 вересня 2019 року № 4 (зі змінами). https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/documents/principles_autodistribution/16-05-2024.pdf

99. Інститут викривання працює (2023). Інститут викривання працює: ВАКС ухвалив рішення про виплату винагороди. Національне агентство з питань запобігання корупції, 02 жовтня 2023 р. https://nazk.gov.ua/uk/novyny/instytut-vykryvannya-pratsyuye-vaks-uhvalyv-rishennya-pro-vyplatu-vynagorody/
100. Камінська Н.В. (2018). Чи допоможе Вищий антикорупційний суд захистити особу, суспільство та державу від корупційних злочинів? Україна: шлях у майбутнє (шлях до євроінтеграції), матеріали круглого столу присвяченого 27-ї річниці незалежності України та 100-річчю відновлення української державності до Дня Конституції України (Україна, м. Київ, 27 червня 2018 року), Київ: Навч.-наук. інст. № 3 Нац. акад. внутр. справ, 2018. с. 3-5. https://nni3.naiau.kiev.ua/nnifpfpmgbngu/NaukoveTovKurs/zbirniktezkruglohostolu.pdf
101. Капліна О.В. (2023). Паралельне фінансове розслідування: поняття та проблеми впровадження. Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України. Матеріали круглого столу (Київ, 27 жовтня 2023 року). С. 19-22. https://elar.naiau.kiev.ua/handle/123456789/26693
102. Кірєєв М. (2017). Україна опинилася на першому місці в рейтингу корупції Ernst&Young. Український інтерес, 10/04/2017. https://uain.press/news/accents/ukrayina-lidyruye-za-rivnem-koruptsiyi-sered-41-krayiny-64971?amp_markup=1
103. Клімова С.М., Ковальова Т.В. (2015). Організаційно-правове забезпечення сучасної антикорупційної політики: навчальний посібник. Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Х. 252 с.
104. Коваль Д., Бернацький Б. (2023). Санкційний довідник: уроки для України з практики іноземного санкційного законодавства та міжнародного права. Центр прав людини ZMINA. Київ, 96 с.
105. Кожна третя українка/ець готові долучитися до організованої протидії корупції (2018). Програма сприяння громадській активності «Долучайся!», Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька

Кучеріва. https://dif.org.ua/article/kozhna-tretya-ukrainkaets-gotovi-doluchitisya-do-organizovanoi-protidii-koruptsii
106. Колотило М. М., Смалюк Р. В. (2019). Формування Вищого антикорупційного суду: як з 343 кандидатів відібрали 38 суддів. Київ, 2019. 32 с. https://drive.google.com/file/d/1kHIPxRquMEHeX064WoOPJqziCPLl3mLa/view
107. Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод (2015). https://www.osce.org/files/f/documents/5/b/140221.pdf
108. Конференція «4 роки ВАКС: досягнення і виклики» (2023). Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду. Youtube, 05 вересня 2023 р. https://www.youtube.com/watch?v=M_1PkTLliqQ
109. Коржанський М. Й. (2004). Презумпція невинуватості і презумпція вини : моногр. Київ: Атіка, 2004, 216 с.
110. Кравчук О.О. (2020). Електронна антикорупційна декларація: вектори вдосконалення. Приватне та публічне право, 2020, № 2, с. 83-88. http://pp-law.in.ua/archive/2_2020/18.pdf
111. Кравчук О. (2023). Розвиток інституту викривача в кримінальному процесі. Юридичний науковий електронний журнал, №10, с. 564-568. http://lsej.org.ua/10_2023/136.pdf
112. Кравчук О.О. (2024). Нові горизонти розвитку інституту викривача. Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів. Матеріали VI Київського полілогу (м. Київ, 1 груд. 2023 р.), с. 69-72. http://idpnan.org.ua/files/2024/pravosuddya-v-ukrayini-pid-chas-viyni-problemi-rozglyadu-koruptsiynih-ta-voennih-zlochiniv_materiali-vi-kiyivskogo-polilogu.pdf
113. Кравчук О. (2024). Спрощення або ускладнення відеоконференцій у кримінальному суді. JustTalk, 17 квітня 2024 р. https://justtalk.com.ua/post/sproschennya-abo-uskladnennya-videokonferentsij-u-kriminalnomu-sudi#_ftnref2
114. Кравчук О. (2024). Удосконалення правового регулювання відеоконференції в кримінальному процесі. Правове забезпечення економіки в умовах цифровізації: тези доповіді Міжнар.наук-практ. конф. (м. Київ, 16 травня 2024 р.) https://konf-pravo.kpi.ua/tsifrov/paper/view/31148
115. Кравчук О., Мойсак С. (2024). Чи можлива провокація в справах за участі викривача? Юридичний науковий електронний журнал, 2024, №2, с. 438-441. http://www.lsej.org.ua/2_2024/110.pdf

116. Кравчук О., Остащук І. (2020). Присяга судді – посадова присяга та судовий символ. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. Випуск 4 (48), с. 85-92. http://visnyk-psp.kpi.ua/issue/view/14008
117. Кравчук О. О., Остащук І.Б. (2022). Судова символіка: монографія. КПІ ім. Ігоря Сікорського, Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 528 с.
118. Кравчук О., Сікора К. (2022). Відеоконференція з власних технічних засобів у кримінальному судочинстві під час воєнного стану. Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи : матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 174–178.
119. Кримінальний процес (2017). Кримінальний процес : підруч; кер. авт. кол. д-р юрид. наук, доц. О.Ф. Кобзар. У 2-х ч. Ч. 2. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017, 216 с.
120. Крук Є. В. (2019). Конфіскація незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як різновид цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційного правопорушення. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 123–125. https://elar.naiau.kiev.ua/items/1b23f32b-5744-478a-a200-8b7cdcebeae9
121. Кушнір Н.П. (2014). Тимчасовий доступ до речей і документів: дискусійні питання правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія Право, 2014, Вип. 28. т. 3, с. 79-82.
122. Малетов Д.В. (2021). Адміністративно-правові засади діяльності Вищого антикорупційного суду в Україні. Дис. докт.філос. 081 Право. Суми, 2021, 250 с. https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/86405
123. Мамченко Н. (2024). Відключення електропостачання може призводити до перенесення судових засідань і несвоєчасного відправлення судових рішень до Реєстру – у Тлумацькому райсуді закликали проявити розуміння. Судово-юридична газета, 2 липня 2024 р. https://sud.ua/uk/news/publication/304758-otklyuchenie-elektrosnabzheniya-mozhet-privodit-k-perenosu-sudebnykh-

zasedaniy-i-nesvoevremennoy-otpravke-sudebnykh-resheniy-v-reestr-v-tlumatskom-raysude-prizvali-proyavit-ponimanie
124. Мамченко Н. (2024). З введенням у березні до КПК нових вимог до фіксації судових засідань по кримінальних справах у судів з'явились серйозні проблеми – РСУ. Судово-Юридична Газета, 13 квітня 2024 р. https://sud.ua/uk/news/publication/298002-s-vvedeniem-v-marte-v-upk-novykh-trebovaniy-k-fiksatsii-sudebnykh-zasedaniy-po-ugolovnym-delam-u-sudov-poyavilis-sereznye-problemy-rsu
125. Марусяк О.В. (2016). Анексія Криму Російською Федерацією як злочин агресії проти України : міжнародно-правові аспекти : Монографія. Чернівці: «Місто», 2016, 220 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Marusiak_Oleksandr/Aneksiia_Krymu_Rosiiskoiu_Federatsiieiu_iak_zlochyn_ahresii_proty_Ukrainy_mizhnarodno-pravovi_aspekt.pdf?PHPSESSID=29ga9h84fhaorkfg9bm9d57id5
126. Матеріали справи №991/4899/24 (2024). Журнал судового засідання від 25 червня 2024, м. Київ: архів Вищого антикорупційного суду.
127. Меморандум (2014). Меморандум про економічну та фінансову політику, 22.04.2014. https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%83%D0%BC%20%D0%9C%D0%92%D0%A4-%2022_04_2014.pdf
128. Михайленко В. (2021). Тимчасовий доступ до речей і документів за клопотанням захисту і потерпілого. Актуальна практика і робота над помилками (частина 1). Юридична газета online, від 05.02.2021. https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/timchasoviy-dostup-do-rechey-i-dokumentiv-za-klopotannyami-zahistu-i-poterpilogo.html
129. Михайленко В.В. (2021). Викривач у кримінальному провадженні: прогалини процесуального статусу. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021, с. 302-305. https://www.naiau.kiev.ua/files/antykoruptsia/2021/materialy_konf_korup_081221.pdf#page=303
130. Михайленко В. (2022). Участь викривача у кримінальному провадженні крізь призму судової практики. Частина 2. Юридична Газета Online, 19 жовтня 2022 р. https://yur-gazeta.com/publications/

practice/sudova-praktika/-uchast-vikrivacha-u-kriminalnomu-provadzhenni-kriz-prizmu-sudovoyi-praktiki.html
131. Михайленко Д. Г. (2016). Звільнення від відбування покарання з випробуванням при засудженні за корупційний злочин у випадку затвердження угоди про визнання вини. Вісник прокуратури, 2016, № 1, с. 26-37. https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/b063e18d-6fd7-4833-a84e-977b6504c6dc/download
132. Михайленко Д.Г. (2017). Протидія корупційнимзлочинамзасобами кримінального права: концептуальні основи. Одеса: Гельветика, 2017, 582 с.
133. Михайленко Д., Боднарук Ю. (2023). «Арифметика» під час перевірки вартісних критеріїв необґрунтованості активів у практиці АП ВАКС. Вищий антикорупційний суд, 2023, 28 вересня 2023 року. https:// https://ap.vaks.gov.ua/articles/confiscation-270923/
134. Міжнародне антикорупційне законодавство та Конвенція ООН проти корупції: до чого тут Україна? (2020). https://nazk.gov.ua/uk/novyny/mizhnarodne-antykoruptsijne-zakonodavstvo-ta-konventsiya-oon-proty-koruptsiyi-do-chogo-tut-ukrayina/
135. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (1996). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text
136. Моніторинг ПАРЄ Виконання Україною обов'язків та зобов'язань перед Радою Європи (2022). https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/monitoring-parye-vikonannya-ukrayinoyu-obovyazkiv-ta-zobovyazan-pered-radoyu-yevropi
137. Моніторинг прогресу реформ (2016). Міжнародна рада реформ. https://aeaep.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/full_web_02_2017.pdf
138. Мостепанюк Л.О. (2023). Декларування недостовірної інформації: аспекти предмета кримінального правопорушення. Філософські та методологічні проблеми права, 2023, № 1 (25). с. 86–93. https://philosophy.naiau.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1549/1541
139. Ногачевський В. (2019). Віктор Ногачевський, суддя ВАКС - про те, чому Вищий антикор розглядає справи колегіально. Youtube, Вищий антикорупційний суд, 06 грудня 2019 р.

140. Оголошення про конкурс на зайняття вакантних посад (2019). Вищий антикорупційний суд. https://hcac.court.gov.ua/hcac/pokazniki-diyalnosti/konkursdergposad/
141. Окрема думка до Постанови ВП ВС у справі №304/1035/20 (2024). Окрема думка (збіжна) до Постанови Великої Палати Верховного Суду від 24 квітня 2024 р. у справі №304/1035/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119367919
142. Окрема думка судді до ухвали АП ВАКС у справі № 991/6032/23 (2023). Окрема думка судді до ухвали Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 20 липня 2023 р. у справі № 991/6032/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/112722845
143. Окрема думка судді до ухвали АП ВАКС у справі № 757/55167/20-к (2021). Окрема думка судді до ухвали Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 18 березня 2021 р. у справі № 757/55167/20-к https://reyestr.court.gov.ua/Review/95704515
144. Орловська Н.А. (2016). До питання про предмет спеціальної конфіскації. Новітні кримінально-правові дослідження, Зб.наук. пр., відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. с. 112
145. Панаід І.В. (2023). Предмет незаконного збагачення. Прикарпатський юридичний вісник, 2023, Випуск 2 (49), с. 114-121
146. Панаід І.В. (2023). Об'єктивна сторона незаконного збагачення. Юридичний науковий електронний журнал, 2023, №11/2023, с. 491-496
147. Панаід І.В. (2023). Безпосередній об'єкт незаконного збагачення. Право і суспільство, №4/2023, с. 269-276.
148. Панаід І.В. (2023). Розмежування незаконного збагачення та легалізації майна у формі набуття. Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, с. 264- 267.
149. Панаід І.В. (2024). Кримінально-правова оцінка незаконного збагачення у взаємозв'язку із судовою практикою у справах про «цивільну конфіскацію» та про «санкції». Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів: матеріали VI Київського полілогу, Київ 2024, с. 83-86.

150. Панаід І.В. (2023). Встановлення ознак складу незаконного збагачення. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2023, № 5, с. 143-149.
151. Панов М. І. (2020). Проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права. Вибрані праці з проблем правознавства / упоряд.: В.І. Борисов, С.О. Харитонов, О.О. Володіна. Харків : Право. 2020, с. 632–654.
152. Панов М. І., Харитонов С. О. (2019). Суспільна небезпечність діяння – фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення». Юридична Україна, 2019, № 10, с. 13–20.
153. Перший муткорт із суддівської етики (2021). У Вищому антикорупційному суді відбудеться перший муткорт із суддівської етики. Вищий антикорупційний суд, 10 березня 2021 р. https://hcac.court.gov.ua/hcac/pres-centr/anons/1085256/
154. Петрашко С.Я. (2011). Конвенція ООН проти корупції: універсалізація стандартів у сфері протидії корупції. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право. Вип. 15. Ч. 2, с. 90-91.
155. Петров Є.В. (2024) Необґрунтовані активи: виклики правозастосування : матеріали круглого столу (Україна, м. Київ, 12 квітня 2024 р.). https://pravo.ua/vidbuvsia-kruhlyi-stil-neobgruntovani-aktyvy-vyklyky-pravozastosuvannia/
156. Підсумки-2018: громадська думка (2018). Загальнонаціональне дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 28 грудня 2018 р. https://dif.org.ua/article/pidsumki-2018-gromadska-dumka
157. План дій для України (2015). План дій для України 2015-2017. Рада Європи. Документ ухвалений Комітетом Міністрів Ради Європи 21 січня 2015 р. [CM/Del/Dec(2015)1217]. https://unba.org.ua/assets/uploads/news/post-relis/2015.03.18-plan-diy-dlya-ukrainy-2015-2017.pdf
158. Подоляка С.А. (2019). Адміністративно-правове забезпечення протидії корупції в органах прокуратури України: дис. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. К., с. 86.
159. Поліщук М.Г. (2021). Експертиза як форма використання спеціальних знань у цивільному процесі. Юридичний науковий електронний журнал, 2021, № 3, с. 125-127.

160. Пономаренко Д.В. (2020). Підсудність Вищого антикорупційного суду: теорія і практика. Юридичний бюллетень, 2020, Випуск 12, с. 166-176. http://lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2020/12/25.pdf
161. Постанова АП ВАКС у справі № 991/366/22 (2022). Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 14 грудня 2022 р. у справі № 991/366/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/107897975
162. Постанова АП ВАКС у справі № 991/1786/22 (2023). Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 29 березня 2023 р. у справі № 991/1786/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110373906
163. Постанова АП ВАКС у справі № 991/2396/22 (2023). Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 10 травня 2023 р. у справі № 991/2396/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110761645
164. Постанова АП ВАКС у справі № 991/6606/22 (2023). Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 03 лютого 2023 р. у справі № 991/6606/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/108772467
165. Постанова ВАКС в справі № 991/5499/22 (2022). Постанова Вищого антикорупційного суду від 24 листопада 2022 р. в справі № 991/5499/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/107526909
166. Постанова ВП ВС у справі №304/1035/20 (2024). Постанова Великої Палати Верховного Суду від 24 квітня 2024 р. у справі №304/1035/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119045334
167. Постанова ВРУ № 253 (2015). Постанова Верховної Ради України «Про схвалення звернень від імені України до Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй та Ради Європейського Союзу стосовно розгортання на території України міжнародної операції з підтримання миру і безпеки» від 17 березня 2015 р. № 253-VIII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/253-19#Text
168. Постанова ВРУ № 337 (2015). Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» від 21 квітня 2015 р. № 337-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text
169. Постанова ВРУ № 1331 (2014). Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про утиски та недотримання

прав українців у Росії та невідкладні заходи щодо задоволення національно-культурних та мовних потреб закордонних українців»». від 17 червня 2014 р. № 1331-VII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1331-18#Text

170. Постанова ВРУ № 1356 (2021). Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо ескалації російсько-українського збройного конфлікту» від 30 березня 2021 р. № 1356-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356-20#Text
171. Постанова ВРУ №1596 (2014). Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про трагічну загибель людей внаслідок терористичного акту над територією України»» від 22 липня 2014 р. № 1596-VII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1596-18#Text
172. Постанова ВС у справі № 991/2396/22 (2023). Постанова Верховного Суду від 04 жовтня 2023 р. у справі № 991/2396/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/114020811
173. Постанова ВС у справі № 991/5479/22 (2023). Постанова Верховного Суду від 04 грудня 2023 р. у справі № 991/5479/22. https://reestr.court.gov.ua/Review/115476543
174. Постанова № 129 (2015). Постанова Верховної Ради України «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» від 27 січня 2015 р. № 129-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text
175. Постанова КМУ № 220 (2023). Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки» від 04 березня 2023 р. № 220. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text
176. Постанова ВС у справі № 457/1485/13-к (2020). Постанова Верховного Суду від 23 січня 2020 року у справі № 457/1485/13-к. https://reyestr.court.gov.ua/Review/87179295
177. Постанова ВС у справі № 991/1786/22 (2024). Постанова Верховного Суду від 24 січня 2024 р. у справі № 991/1786/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/116862411

178. Постанова ОП ККС ВС у справі №303/3779/16-к (2018). Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 червня 2018 р. у справі №303/3779/16-к. https://reyestr.court.gov.ua/Review/74927302
179. Постанова ОП ККС ВС у справі №481/1754/18 (2021). Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 лютого 2021 р. у справі № 481/1754/18 https://reyestr.court.gov.ua/Review/95139631
180. Постанова Пленуму ВСУ № 6 (1999). Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу» від 26 березня 1999 р. № 6. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-99#Text
181. Почтовий М. М. (2020). Про сутність інтересу у кримінальному процесі. Юридична наука. № 7(109), с. 226-231. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-109-7.29
182. Пропозиції Президента України (2022). Пропозиції Президента України до Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб». Реєстр. № 7194 від 23.03.2022. https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39275
183. Результати другого всеукраїнського опитування (2018). Результати другого всеукраїнського опитування населення України щодо довіри до судової влади, судової реформи та сприйняття корупції. Програма USAID «Нове правосуддя», Жовтень 2018. https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/1_NJ_October_2018_SurveyPublic_Result_UKR.pdf
184. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС (2022). Представництво Європейського Союзу в Україні, 17 червня 2022 р. https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%81_uk?s=232
185. Рекомендації ПА та КМ РЄ (2024). Рекомендації Парламентської Асамблеї та Комітету Міністрів Ради Європи. https://minjust.gov.ua/m/rekomendatsii-parlamentskoi-asamblei-ta-komitetu-ministriv-radi-evropi
186. Реформи в Україні (2019). Реформи в Україні: громадська думка населення-2019. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька

Кучеріва. https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya-2019
187. Рішення ВАКС у справі № 991/366/22 (2022). Рішення Вищого антикорупційного суду від 13 липня 2022 р. у справі № 991/366/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/105252483
188. Рішення ВАКС у справі № 991/2025/24 (2024). Рішення Вищого антикорупційного суду від 26 квітня 2024 р. у справі № 991/2025/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118655993
189. Рішення ВАКС у справі № 991/2396/22 (2022). Рішення Вищого антикорупційного суду від 18 жовтня 2022 р. у справі № 991/2396/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/106949017
190. Рішення ВАКС у справі № 991/3346/23 (2023). Рішення Вищого антикорупційного суду від 10 липня 2023 р. у справі № 991/3346/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/112104455
191. Рішення ВАКС у справі № 991/4164/23 (2024). Рішення Вищого антикорупційного суду від 19 січня 2024 р. у справі № 991/4164/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/116493704
192. Рішення Верховного суду Королівства Нідерландів (2018). від 23 січня 2018 у справі №16/01928 (ECLI:NL:PHR:2018:190) https://uitspraken.rechtspraak.nl/#!/details?id=ECLI:NL:PHR:2018:190.
193. Рішення Вищої ради правосуддя №930 (2023). Рішення Вищої ради правосуддя «Про визначення кількості суддів у Вищому антикорупційному суді» від 26 вересня 2023 р. № 930/0/15-23 https://hcj.gov.ua/doc/doc/40953
194. Рішення Зборів суддів ВАКС №1 (2020). Рішення Зборів суддів Вищого антикорупційного суду «Про заходи з метою попередження розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19» від 19 березня 2019 р. № 1. https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/self-government/decisions/19.03.2020_1.pdf
195. Рішення Зборів суддів ВАКС №1 (2022). Рішення Зборів суддів Вищого антикорупційного суду «Про режим роботи суду під час воєнного стану» від 24 лютого 2022 р. № 1. https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/self-government/decisions/24-02-2022_1.pdf
196. Рішення Зборів суддів ВАКС №2 (2019). Рішення Зборів суддів Вищого антикорупційного суду «Про обрання голови Вищого антико-

рупційного суду» від 7 травня 2019 р. № 2. https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/self-government/decisions/07.05.2019_2.pdf
197. Рішення Зборів суддів ВАКС №2 (2023). Рішення Зборів суддів Вищого антикорупційного суду «Про затвердження Комунікаційної стратегії Вищого антикорупційного суду» від 6 квітня 2023 р. № 2. https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/self-government/decisions/06-04-23_2.pdf
198. Рішення Зборів суддів ВАКС №3 (2019). Рішення Зборів суддів Вищого антикорупційного суду «Про затвердження Комунікаційної стратегії Вищого антикорупційного суду» від 3 вересня 2019 р. № 3. https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/self-government/decisions/03.09.2019_3.pdf
199. Рішення Зборів суддів ВАКС № 6 (2019). Рішення Зборів суддів Вищого антикорупційного суду «Про визначення дня початку роботи Вищого антикорупційного суду» від 7 травня 2019 р. № 6. https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/self-government/decisions/07.05.2019_6.pdf
200. Рішення КСУ № 1-р (2019). Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 р. № 1-р/2019 у справі № 1-135/2018(5846/17) за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 (незаконне збагачення) Кримінального кодексу України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text
201. Рішення КСУ № 2-рп (2005). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (справа про податкову заставу) від 24 березня 2005 р. № 2-рп/2005. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-05#Text
202. Рішення КСУ № 2-рп (2016). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб

до психіатричного закладу) від 01 червня 2016 р. № 2-рп/2016. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text

203. Рішення КСУ № 3-рп (2012). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 р. № 3-рп/2012. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text
204. Рішення КСУ № 5-рп (2007). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) від 20 червня 2007 р. № 5-рп/2007. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-07#Text
205. Рішення КСУ № 13-р (2020). Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 р № 13-р/2020 по справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України, справа № 1-24/2020(393/20). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text
206. Рішення КСУ № 15-рп (2004). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 р. № 15-рп/2004. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text

207. Рішення Ради суддів України № 9 (2022). Рішення Ради суддів України від 24 лютого 2022 р. № 9. https://rsu.gov.ua/uploads/news/risenna-rsu-no9-vid-240222-2de02988e4.pdf
208. Розпорядження № 657-р (2007). Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» та державної антикорупційної політики на період до 2011 року» від 15 серпня 2007 р. N 657-р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/657-2007-%D1%80#Text
209. Розпорядження № 1064-р (2018). Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про передачу будівель у м. Києві до сфери управління Державної судової адміністрації» від 28 листопада 2018 р. № 1064-р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1064-2018-%D1%80#Text
210. Роз'яснення № 5 (2020). Роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції «Щодо правового статусу викривача» від 23 червня 2020 р. № 5. https://nazk.gov.ua/uk/documents/shhodo-pravovogo-statusu-vykryvacha/; Чим відрізняється викривач і заявник? Національне агентство з питань запобігання корупції, 31.07.2020. https://nazk.gov.ua/uk/novyny/chym-vidriznyayetsya-vykryvach-i-zayavnyk/
211. Руда Т.В. (2012). Докази і доказування в цивільному процесі України і США: порівняльно-правовий аналіз. Автореф. канд. юрид. наук, 12.00.03. Київ, 20 с.
212. Рудько К.А. (2020). Обов'язок доказування та подання доказів у цивільному процесі. Держава та регіони. Серія: Право. № 4 (70), с. 125-127.
213. Скачко І. (2019). Незаконне збагачення: наслідки скасування закону. Права людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. http://khpg.org/index.php?id=1551789474
214. Скомаров О. (2015). Історичні аспекти діяльності правоохоронних органів з протидії корупції. Вісн. Нац. акад. прокуратури України, 2015, № 2, с. 120.
215. Скочиляс-Павлів О.В. (2023). Здійснення адміністративного судочинства Вищим антикорупційним судом у справах про застосування санкцій. Право і суспільство, №2/2023, т. 2, с. 182-186. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/2_2023/part_2/27.pdf

216. Стан корупції в Україні (2011). Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007–2009, 2011. Звіт за результатами соціологічних досліджень. – Київ, 47с. https://kiis.com.ua/img/pr_img/20110920_korup/Corruption%20in%20Ukraine_2007-2009_2011_Ukr.pdf
217. Стеблинська О.С. (2021). Практика Вищого антикорупційного суду про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання вини. Актуальні виклики у діяльності Вищого антикорупційного суду: матеріали ІІ щорічного круглого столу (м. Київ, 30 вересня 2021 р.), Київ: ВАІТЕ, 2021. С. 119-124.
218. Страшок А.А. (2022). Процесуальне становище суб'єктів кримінального процесу, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню, і сприяють початку процесуальної діяльності. Дис. докт. філос. Х., 2022, с. 52. https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/spec-rada/razova-speczializovana-vchena-rada-strashok/
219. Сухов Ю., Резнікова А. (2021). Стягнення необґрунтованих активів у дохід держави: до чого готуватися? Закон і бізнес. 21.10-29.10.2021. https://zib.com.ua/UA/149407.HTML
220. Тацій В.Я. (2016). Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 256 с.
221. Теремецький В.І. (2011). Проблеми реалізації захисником процесуальних повноважень при апеляційному оскарженні вироку. Право і безпека, № 3, с. 169–175. https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a6bdc693-12f9-4394-8c6f-74902a7e8155/content
222. Тесленко І. (2023). Колегіальний розгляд справи: гарантія законності рішення чи інструмент для затягування справи? Юридичний Вісник України. https://yvu.com.ua/kolegialnyj-rozglyad-spravy-garantiya-zakonnosti-rishennya-chy-instrument-dlya-zatyaguvannya-spravy/#google_vignette
223. Тищенко О.І. (2023). Забезпечення права особи, яка страждає на психічні розлади, на апеляційне та касаційне оскарження. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, №2, с. 182-189. http://apnl.dnu.in.ua/2_2023/29.pdf
224. Торбас О.О. (2024). Фактори, які враховуються суддями при зменшенні розміру застави: статистичний аналіз практики ВАКС. Юри-

дичний науковий електронний журнал, №6/2024. http://lsej.org.ua/6_2024/88.pdf
225. Трепак В. М. (2020). Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні. Дис. докт. юрид. наук, 12.00.08. Львів, 2020, 467 с. http://idpnan.org.ua/files/2020/trepak-v.m.-teoretiko-prikladni-problemi-zapobigannya-ta-protidiyi-koruptsiyi-v-ukrayini.pdf
226. Указ № 5 (2015). Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 р. № 5/2015. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text
227. Указ № 128 (2019). Указ Президента України «Про призначення суддів Вищого антикорупційного суду» від 11 квітня 2019 року №128/2019. https://www.president.gov.ua/documents/1282019-26474
228. Указ № 129 (2019). Указ Президента України «Про призначення суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду» від 11 квітня 2019 року №129/2019. https://www.president.gov.ua/documents/1292019-26478
229. Указ №218 (1993). Указ Президента України «Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» від 18 червня 1993 року №218/93. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561/93#Text
230. Указ № 273 (2023). Указ Президента України «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки» від 11 травня 2023 року № 273/2023. https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733
231. Указ № 367 (1998). Указ Президента України «Про Концепцію боротьби з корупцією на 1998-2005 роки» від 24 квітня 1998 року № 367/98. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367/98#Text
232. Указ № 1615 (2005). Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» від 18.11.2005 р. № 1615. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1615/2005#Text
233. Ухвала АП ВАКС у справі № 369/3820/17 (2019). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 21 жовт-

ня 2019 р. у справі № 369/3820/17. https://reyestr.court.gov.ua/Review/85099732
234. Ухвала АП ВАКС у справі № 494/607/18 (2019). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду 03 грудня 2019 р. у справі № 494/607/18. https://reyestr.court.gov.ua/Review/86131367
235. Ухвала АП ВАКС у справі № 591/5513/16-к (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 22 вересня 2023 р. у справі № 591/5513/16-к. https://reyestr.court.gov.ua/Review/113648044
236. Ухвала АП ВАКС у справі № 757/13635/17-к (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 08 червня 2022 р. у справі № 757/13635/17-к. https://reyestr.court.gov.ua/Review/104751345
237. Ухвала АП ВАКС у справі № 757/55167/20-к (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 18 березня 2021 р. у справі № 757/55167/20-к https://reyestr.court.gov.ua/Review/95704516
238. Ухвала АП ВАКС у справі № 758/11219/16 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 06 березня 2021 р. у справі № 758/11219/16. https://reyestr.court.gov.ua/Review/95348786
239. Ухвала АП ВАКС у справі № 760/5017/18 (2019). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 08 листопада 2019 р. у справі № 760/5017/18. https://reyestr.court.gov.ua/Review/85478940
240. Ухвала АП ВАКС у справі № 760/25235/19 (2019). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 22 жовтня 2019 р. у справі № 760/25235/19. https://reyestr.court.gov.ua/Review/85160492
241. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/425/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 30 січня 2020 р. у справі № 991/425/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/87333153
242. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/431/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 01 березня 2023 р. у справі № 991/431/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/109368038

243. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/465/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 08 лютого 2023 р. у справі № 991/465/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/108944159
244. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/520/21 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 04 березня 2021 р. у справі № 991/520/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/95385365
245. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/726/24 (2024). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 12 лютого 2024 р. у справі № 991/726/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/117032575
246. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/908/19 (2019). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 07 листопада 2019 р. у справі № 991/908/19. https://reyestr.court.gov.ua/Review/85478722
247. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/949/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 07 квітня 2023 р. у справі № 991/949/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110189378
248. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/981/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 24 лютого 2020 р. у справі № 991/981/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/88118279
249. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/982/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 21 лютого 2020 р. у справі № 991/982/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/87873369
250. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1114/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 16 квітня 2020 р. у справі № 991/1114/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/88835981
251. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1277/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 03 березня 2020 р. у справі № 991/1277/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/88155396
252. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1366/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 02 червня 2020 р. у справі № 991/1366/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/89648470
253. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1379/21 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 11 березня 2021 р. у справі № 991/1379/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/95638290

254. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1393/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 18 травня 2022 р. у справі № 991/1393/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/104417634
255. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1824/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27 березня 2023 р. у справі № 991/1824/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/109884210
256. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1938/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 23 червня 2022 р. у справі № 991/1938/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/104939965
257. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1940/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 22 червня 2022 р. у справі № 991/1940/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/104939964
258. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1973/21 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 16 квітня 2021 р. у справі № 991/1973/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/96358222
259. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/1974/21 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 12 травня 2021 р. у справі № 991/1974/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/96856310
260. Ухвала АП ВАКС в справі №991/2197/22 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 09 листопада 2023 р. у справі №991/2197/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/115124621
261. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2231/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 02 травня 2023 р. у справі № 991/2231/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110666475
262. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2234/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 16 травня 2023 р. у справі № 991/2234/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110983088

263. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2291/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 14 квітня 2023 р. у справі № 991/2291/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110322309
264. Ухвала АП ВАКС у справі №991/2493/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 04 серпня 2022 р. у справі №991/2493/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/105643672
265. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2529/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 29 квітня 2020 р. у справі № 991/2529/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/89057802
266. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2729/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 21 вересня 2022 р. у справі № 991/2729/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/106432311
267. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2771/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 15 серпня 2022 р. у справі № 991/2771/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/105811396
268. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2820/21 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 19 травня 2021 р. у справі № 991/2820/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/97085773
269. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2890/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 29 квітня 2020 р. у справі № 991/2890/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/89057808
270. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/2997/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 29 серпня 2022 р. у справі № 991/2997/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/106012574
271. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3003/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 23 квітня 2020 р. у справі № 991/3003/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/88926426
272. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3051/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 30 квітня

2020 р. у справі № 991/3051/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/89057803
273. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3434/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 04 жовтня 2022 р. у справі № 991/3434/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/106662270
274. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3362/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 07 травня 2020 р. у справі № 991/3362/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/89179803
275. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3537/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 15 травня 2023 р. у справі № 991/3537/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110941831
276. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3620/21 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 10 січня 2022 р. у справі № 991/3620/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/102500137.
277. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3661/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 28 травня 2020 р. у справі № 991/3661/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/89531717
278. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3685/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 02 червня 2020 р. у справі № 991/3685/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620165
279. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3711/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 15 травня 2023 р. у справі № 991/3711/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110941835
280. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3716/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 12 травня 2023 р. у справі № 991/3716/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110915393
281. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3799/24 (2024). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 23 травня 2024 р. у справі № 991/3799/24. https://reyestr.court.gov.ua

282. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3813/24 (2024). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 05 червня 2024 р. у справі № 991/3813/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119587803
283. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3851/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 30 червня 2020 р. у справі № 991/3851/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/90129299
284. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3913/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 28 травня 2020 р. у справі № 991/3913/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/89531709
285. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/3980/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 19 травня 2023 р. у справі № 991/3980/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/111005498
286. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4107/21 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 25 червня 2021 р. у справі № 991/4107/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/97993910
287. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4116/24 (2024). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 11 червня 2024 р. у справі № 991/4116/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119736452
288. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4268/24 (2024). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 07 червня 2024 р. у справі № 991/4268/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119640903
289. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4344/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 31 травня 2023 р. у справі № 991/4344/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/111346573
290. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4351/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 20 жовтня 2022 р. у справі № 991/4351/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/106897472

291. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4493/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 06 грудня 2023 р. у справі № 991/4493/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/116276991
292. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4709/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 15 вересня 2020 р. у справі № 991/4709/20. https://reyestr.court.gov.ua
293. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4791/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 01 листопада 2022 р. у справі № 991/4791/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/107154734
294. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4857/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 13 липня 2023 р. у справі № 991/4857/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/112230747
295. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4668/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 10 липня 2023 р. у справі № 991/4668/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/112230743
296. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4826/24 (2024). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 13 червня 2024 р. у справі № 991/4826/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119964544
297. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/4899/24 (2024). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 10 липня 2024 р. у справі № 991/4899/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/120341660
298. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/5071/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 13 грудня 2022 р. у справі № 991/5071/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/107958896
299. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/5605/22 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 25 січня 2023 р. у справі № 991/5605/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/108690184
300. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/5734/22 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 06 грудня

2022 р. у справі № 991/5734/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/107817218
301. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/6270/21 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 04 жовтня 2021 р. у справі № 991/6270/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/100203078
302. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/6460/21 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 20 жовтня 2021 р. у справі № 991/6460/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/100495222
303. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/6814/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 15 серпня 2023 р. у справі № 991/6814/23. https://reyestr.court.gov.ua
304. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/7138/21 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 09 листопада 2021 р. у справі № 991/7138/21. https://reyestr.court.gov.ua
305. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/7485/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 25 вересня 2020 р. у справі № 991/7485/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/91866140
306. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/7763/21 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 30 листопада 2021 р. у справі № 991/7763/21. https://reyestr.court.gov.ua
307. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/8087/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27 жовтня 2020 р. у справі № 991/8087/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/92579511
308. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/8214/20 (2020). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 26 жовтня 2020 р. № 991/8214/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/92550509
309. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/8305/21 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 03 травня 2022 р. у справі № 991/8305/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/104151819
310. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/8421/21 (2022). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 14 січня 2022 р. у справі № 991/8421/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/102623227

311. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/9823/23 (2023). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 06 грудня 2023 р. у справі № 991/9823/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/115639944
312. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/10414/20 (2021). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 21 січня 2021 р. у справі № 991/10414/20. https://reyestr.court.gov.ua
313. Ухвала АП ВАКС у справі № 991/10928/23 (2024). Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 25 березня 2024 р. у справі № 991/10928/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118005704
314. Ухвала ВАКС у справі № 760/18987/18 (2023). Ухвала Вищого антикорупційного суду від 24 травня 2023 р. у справі № 760/18987/18. https://reyestr.court.gov.ua/Review/111314802
315. Ухвала ВАКС у справі № 991/1705/24 (2024). Ухвала Вищого антикорупційного суду від 11 липня 2024 р. у справі № 991/1705/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/120418054
316. Ухвала ВАКС у справі № 991/1750/24 (2024). Ухвала Вищого антикорупційного суду від 06 березня 2024 р. у справі № 991/1750/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/117477099
317. Ухвала ВАКС у справі № 991/3844/24 (2024). Ухвала Вищого антикорупційного суду від 11 червня 2024 р. у справі № 991/3844/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119666588
318. Ухвала ВАКС у справі № 991/3528/24 (2024). Ухвала Вищого антикорупційного суду від 04 червня 2024 р. у справі № 991/3528/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119547273
319. Ухвала ВАКС у справі № 991/4368/24 (2024). Ухвала Вищого антикорупційного суду від 23 травня 2024 р. у справі № 991/4368/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119227021
320. Ухвала ВАКС у справі № 991/8783/21 (2022). Ухвала Вищого антикорупційного суду від 06 червня 2022 р. у справі № 991/8783/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/104724379;
321. Ухвала Вінницького апеляційного суду у справі №127/6182/19 (2022). Ухвала Вінницького апеляційного суд від 20 липня 2022 р. у справі №127/6182/19. https://reyestr.court.gov.ua/Review/105376404

322. Ухвала Вінницького апеляційного суду у справі № 127/35837/23 (2023). Ухвала Вінницького апеляційного суду від 29 листопада 2023 р. у справі № 127/35837/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/115371683
323. Ухвала ВС у справі №127/6182/19 (2023). Ухвала Верховного Суду від 01 лютого 2023 р. у справі №127/6182/19. https://reyestr.court.gov.ua/Review/108822208
324. Ухвала ВС у справі №304/1035/20 (2023). Ухвала Верховного Суду від 18 липня 2023 р. у справі №304/1035/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/112345172
325. Ухвала ВС у справі №310/419/18 (2019). Ухвала Верховного суду від 20 лютого 2019 р. у справі №310/419/18. https://reyestr.court.gov.ua/Review/80622690
326. Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 183/7122/22 (2022). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 23 листопада 2022 р. у справі № 183/7122/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/107648719
327. Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 201/12551/23 (2024). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 06 травня 2024 р. у справі № 201/12551/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118918029
328. Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 201/13454/21 (2022). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 07 лютого 2022 р. у справі № 201/13454/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/103133887
329. Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 202/6030/23 (2023). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 19 квітня 2023 р. у справі № 202/6030/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110353554
330. Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 203/1161/23 (2023). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 04 травня 2023 р. у справі № 203/1161/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110751090
331. Ухвала Дніпровського апеляційного суду № 203/3336/23 (2023). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 31 серпня 2023 р. у справі № 203/3336/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/113166066

332. Ухвала Дніпровського апеляційного суду № 206/1462/23 (2023). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 08 червня 2023 р. у справі № 206/1462/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/111429778
333. Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 208/5318/22 (2022). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 16 листопада 2022 р. у справі № 208/5318/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/107425625
334. Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 210/3272/22 (2022). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 01 грудня 2022 р. у справі № 210/3272/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/107648784
335. Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 216/870/21 (2021). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 17 листопада 2021 р. у справі № 216/870/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/101204379
336. Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 229/2443/22 (2024). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 19 червня 2024 р. у справі № 229/2443/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119904387
337. Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 233/2667/23 (2023). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 31 жовтня 2023 р. у справі № 233/2667/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/114587314
338. Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 932/6603/22 (2022). Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 23 листопада 2022 р. у справі № 932/6603/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/107648715
339. Ухвала Закарпатського апеляційного суду у справі № 304/1035/20 (2022). Ухвала Закарпатського апеляційного суду від 08 листопада 2022 р. у справі № 304/1035/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119045334
340. Ухвала Закарпатського апеляційного суду у справі № 308/17556/23 (2023). Ухвала Закарпатського апеляційного суду від 04 грудня 2023 р. у справі № 201/12551/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/115653087

341. Ухвала Запорізького апеляційного суду у справі №310/419/18 (2018). Ухвала Запорізького апеляційного суду від 12 листопада 2018 р. у справі №310/419/18. https://reyestr.court.gov.ua/Review/77929382
342. Ухвала Запорізького апеляційного суду у справі № 333/1728/21 (2023). Ухвала Запорізького апеляційного суду від 20 листопада 2023 р. у справі № 333/1728/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/115169770
343. Ухвала Запорізького апеляційного суду у справі № 331/4167/23 (2023). Ухвала Запорізького апеляційного суду від 06 грудня 2023 р. у справі № 331/4167/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/115708023
344. Ухвала Івано-Франківського апеляційного суду у справі № 344/1887/21 (2022). Ухвала Івано-Франківського апеляційного суду від 10 лютого 2022 р. у справі № 344/1887/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/103235093
345. Ухвала Івано-Франківського апеляційного суду у справі № 344/6833/22 (2023). Ухвала Івано-Франківського апеляційного суду від 04 липня 2022 р. у справі № 344/6833/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/105103497
346. Ухвала Київського апеляційного суду у справі № 752/13364/23 (2024). Ухвала Київського апеляційного суду від 10 квітня 2024 р. у справі № 752/13364/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118403589
347. Ухвала Київського апеляційного суду у справі № 759/17908/23 (2024). Ухвала Київського апеляційного суду від 04 березня 2024 р. у справі № 759/17908/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118139502
348. Ухвала Київського апеляційного суду у справі № 761/7448/23 (2023). Ухвала Київського апеляційного суду від 20 квітня 2023 р. у справі № 761/7448/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/111032347
349. Ухвала Київського апеляційного суду у справі № 761/10435/24 (2024). Ухвала Київського апеляційного суду від 17 квітня 2024 р. у справі № 761/10435/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118631379

350. Ухвала Кропивницького апеляційного суду у справі № 390/1212/21 (2023). Ухвала Кропивницького апеляційного суду від 10 жовтня 2023 р. у справі № 390/1212/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/114204306
351. Ухвала Кропивницького апеляційного суду у справі № 404/777/22 (2022). Ухвала Кропивницького апеляційного суду від 14 лютого 2022 р.у справі № 404/777/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/103283506
352. Ухвала Кропивницького апеляційного суду у справі № 404/9352/23 (2024). Ухвала Кропивницького апеляційного суду від 09 січня 2024 р. у справі № 404/9352/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/116252355
353. Ухвала Кропивницького апеляційного суду у справі № 405/557/23 (2023). Ухвала Кропивницького апеляційного суду від 08 серпня 2023 р. у справі № 405/557/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/112768284
354. Ухвала Малиновського районного суду у справі № 494/607/18 (2019). Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 09 жовтня 2019 року у справі № 494/607/18. https://reyestr.court.gov.ua/Review/84933858
355. Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/2309/23 (2023). Ухвала Одеського апеляційного суду від 07 березня 2023 р. у справі № 522/2309/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/109391990
356. Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/4281/23 (2023). Ухвала Одеського апеляційного суду від 03 травня 2023 р. у справі № 522/4281/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110898517
357. Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/4281/23 (2023). Ухвала Одеського апеляційного суду від 09 травня 2023 р. у справі № 522/4281/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/111112379
358. Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/4534/21 (2021). Ухвала Одеського апеляційного суду від 25 березня 2021 р. у справі № 522/4534/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/95932574
359. Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/5511/22 (2023). Ухвала Одеського апеляційного суду від 02 травня 2023 р. у справі № 522/5511/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110601303

360. Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/7909/23 (2023). Ухвала Одеського апеляційного суду від 16 травня 2023 р. у справі № 522/7909/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/110911487
361. Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/16924/22 (2023). Ухвала Одеського апеляційного суду від 05 січня 2023 р. у справі № 522/16924/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/108278260
362. Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 522/16924/22 (2023). Ухвала Одеського апеляційного суду від 02 березня 2023 р. у справі № 522/16924/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/109319649
363. Ухвала Одеського апеляційного суду у справі № 947/7460/23 (2023). Ухвала Одеського апеляційного суду від 31 серпня 2023 р. у справі № 947/7460/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/113540552
364. Ухвала Полтавського апеляційного суду у справі № 554/928/23 (2023). Ухвала Полтавського апеляційного суду від 15 листопада 2023 р. у справі № 554/928/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/115067724
365. Ухвала Полтавського апеляційного суду у справі № 554/6810/23 (2023). Ухвала Полтавського апеляційного суду від 29 серпня 2023 р. у справі № 554/6810/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/113326354
366. Ухвала Полтавського апеляційного суду у справі № 554/11643/20 (2021). Ухвала Полтавського апеляційного суду від 02 липня 2021 р. у справі № 554/11643/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/98159875
367. Ухвала Солом'янського районного суду у справі № 760/5017/18 (2019). Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 9 вересня 2019 року у справі № 760/5017/18 https://reyestr.court.gov.ua/Review/86199365
368. Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 577/4320/20 (2023). Ухвала Сумського апеляційного суду від 28 липня 2023 р. у справі № 577/4320/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/112483347
369. Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 577/4320/20 (2023). Ухвала Сумського апеляційного суду від 14 серпня 2023 р. у справі № 577/4320/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/112817434

370. Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 591/3821/23 (2024). Ухвала Сумського апеляційного суду від 15 лютого 2024 р. у справі № 591/3821/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/117029543
371. Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 591/3821/23 (2024). Ухвала Сумського апеляційного суду від 25 березня 2024 р. у справі № 591/3821/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/117880088
372. Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 591/4670/22 (2023). Ухвала Сумського апеляційного суду від 13 грудня 2023 р. у справі № 591/4670/22. https://reyestr.court.gov.ua/Review/115844473
373. Ухвала Сумського апеляційного суду у справі № 591/6367/21 (2023). Ухвала Сумського апеляційного суду від 25 жовтня 2023 р. у справі № 591/6367/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/114439654
374. Ухвала Тернівського районного суду у справі №212/9905/19 (2021). Ухвала Тернівського районного суду м. Кривого рогу Дніпропетровської області від 14 січня 2021 р у справі №212/9905/19. https://reyestr.court.gov.ua/Review/94154276 15
375. Ухвала Тернопільського апеляційного суду у справі № 607/4495/20 (2020). Ухвала Тернопільського апеляційного суду від 08 квітня 2020 р. у справі № 607/4495/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/88731149
376. Ухвала Тернопільського апеляційного суду у справі №607/8017/21 (2021). Ухвала Тернопільського апеляційного суду від 15 червня 2021 р. у справі №607/8017/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/97717950
377. Ухвала Тернопільського апеляційного суду у справі № 607/10763/24 (2024). Ухвала Тернопільського апеляційного суду від 11 червня 2024 р. у справі № 607/10763/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119666487
378. Ухвала Харківського апеляційного суду у справі № 619/3977/17 (2023). Ухвала Харківського апеляційного суду від 06 червня 2023 р. у справі № 619/3977/17. https://reyestr.court.gov.ua/Review/111509355
379. Ухвала Харківського апеляційного суду у справі № 635/1295/20 (2023). Ухвала Харківського апеляційного суду від 01 серпня

2023 р. у справі № 635/1295/20. https://reyestr.court.gov.ua/Review/112838059
380. Ухвала Харківського апеляційного суду у справі № 953/2599/24 (2024). Ухвала Харківського апеляційного суду від 25 червня 2024 р. у справі № 953/2599/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/120200376
381. Ухвала Харківського апеляційного суду у справі № 953/2599/24 (2024). Ухвала Харківського апеляційного суду від 27 червня 2024 р. у справі № 953/2599/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/120200377
382. Ухвала Харківського апеляційного суду у справі № 953/14500/21 (2021). Ухвала Харківського апеляційного суду від 09 серпня 2021 р. у справі № 953/14500/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/98914807
383. Ухвала Херсонського апеляційного суду у справі № 766/4305/23 (2024). Ухвала Херсонського апеляційного суду від 27 березня 2024 р. у справі № 766/4305/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/117976235
384. Ухвала Херсонського апеляційного суду у справі № 766/6601/23 (2024). Ухвала Херсонського апеляційного суду від 10 квітня 2024 р. у справі № 766/6601/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118338684
385. Ухвала Херсонського апеляційного суду у справі № 766/7111/23 (2023). Ухвала Херсонського апеляційного суду від 13 листопада 2023 р. у справі № 766/7111/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/114859211
386. Ухвала Херсонського апеляційного суду у справі № 766/8733/23 (2024). Ухвала Херсонського апеляційного суду від 10 квітня 2024 р. у справі № 766/8733/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118338686
387. Ухвала Херсонського апеляційного суду у справі № 766/9837/23 (2024). Ухвала Херсонського апеляційного суду від 28 травня 2024 р. у справі № 766/9837/23. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119379698
388. Ухвала Чернігівського апеляційного суду у справі № 740/902/24 (2024). Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 17 квіт-

ня 2024 р. у справі № 740/902/24. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118407211
389. Фаринник В.І. (2017). Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика, монографія. К., Алерта, 548 с.
390. Хамходера О.П., Снісарчук Т.М. (2020). Право викривача на винагороду: зміст, критерії, порядок реалізації. Юридичний науковий електронний журнал, 2020, №1, с. 183-190. http://lsej.org.ua/1_2020/46.pdf
391. Харина Є.Я. (2014). Нормативне регулювання у сфері запобігання і протидії корупції в Україні. Наук. вісн. Міжнар. ун-ту. Вип. 10-2 (2), с. 181-184
392. Ходарєв О. Основні етапи та актуальні питання протидії корупції в Україні. http://www.rusnauka.com/25_SSN_2009/Pravo/51446.doc
393. Хрипун В. (2020). Перша річниця ВАКС – аналіз та підсумки діяльності. Судово-юридична газета, 11 вересня 2020 р. https://sud.ua/ru/news/photo/178890-persha-richnitsya-vaks-analiz-ta-pidsumki-diyalnosti
394. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (1999). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102
395. Черенков А.М. (2020). Розслідування декларування недостовірної інформації: дис. канд. юрид. наук, 12.00.09. Київ, 270 с. https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/11877046-3794-43e9-97dd-e647ba7f2069/content
396. Четвертий раунд оцінювання (2017). Запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів. Звіт за результатами оцінки. Україна. Ухвалено на 76-му пленарному засіданні GRECO (Страсбург, 19-23 червня 2017 року). https://rm.coe.int/grecoeval4rep-2016-9-p3-76-greco-19-23-2017-/1680737206
397. Шестопалов Р.М. (2022). Правовий статус Вищого антикорупційного суду України. Dictum Factum, № 1(11), с. 23-27. https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/214
398. Шунько М.Г. (2023). Адміністративно-правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів в Україні. Дис. докт. філос., 081 Право, 214 с. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/92561/1/dis_Shunko.pdf

399. Юрчишин В. Д., Мендик Л. В. (2022). Прагматичний кримінальний процес: доктринальні підходи до розуміння та його сутність. Право і суспільство, 2022, № 5, с. 286-291. https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.42
400. Юрчишин Я., Костецький М. (2017). Антикорупційний суд – ключ до знищення топ-корупції. Світ без корупції: міф чи реальність?: матеріали дискусійної панелі Першого Харківського міжнародного юридичного форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» м. Харків, 3-6 жовтня 2017 р. Харків : Право, 2017, с. 132-137. https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/16897
401. Ющенко назвав капітуляцією зниження ціни на газ за рахунок продовження терміну базування ЧФ РФ в Україні (2010). Interfax Ukraine, 22.04.2010. https://interfax.com.ua/news/general/37179.html
402. Як в Україні борються з корупцією – думка громадян (2018). Загальнонаціональне опитування населення України було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. https://dif.org.ua/article/yak-v-ukraini-boryutsya-z-koruptsieyu-dumka-gromadyan
403. Які проблеми найбільше заважають розвитку України? (2019). Опитування проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова. https://www.datawrapper.de/_/SAbpN/
404. Як рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 впливає на роботу антикорупційних уповноважених (2020). https://nazk.gov.ua/uk/novyny/yak-rishennya-konstytutsijnogo-sudu-ukrayiny-13-r-2020-vplyvaye-na-robotu-antykoruptsijnyh-upovnovazhenyh
405. Яременко В., Сліпущко О. (1999). Тлумачний словник української мови на 42000 слів, упорядкований в 4-х томах: том 3, Київ: «Аконіт», 1999, с. 149.
406. Association Implementation Report on Ukraine (2018). Joint staff working document. Brussels, 7.11.2018 SWD(2018) 462 final. European Commission. High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/2018_association_implementation_report_on_ukraine.pdf

407. Commission Opinion on Ukraine's application (2022). Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. European Comission. COM(2022) 407 final, Brussels, 17.6.2022. https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10321-2022-INIT/en/pdf
408. CPI (2023). Corruption Perception Index. Transparency International Ukraine. https://cpi.ti-ukraine.org/
409. Directive (EU) 2019/1937 (2019). Directive (EU) 2019/1937 of The European Parliament and of The Council of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1937
410. Economic Sanctions in International Law and Practice (2020). Edited by Masahiko Asada. London, New York, 271 p. https://library.oapen.org/bitstream/id/1c3b9055-babe-48f3-9c8e-8cc6235d8cbb/9780429629655.pdf
411. ETS 173 (1999). Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text
412. Gogitidze and others v. Georgia (2015). Judgment of The European Court of Human Rights in the case of Gogitidze and others v. Georgia, Application № 36862/05. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2236862/05%22],%22itemid%22:[%22001-154398%22]}
413. How to join Cloud Video Platform (2024). How to join Cloud Video Platform (CVP) for a video hearing. Guidance, updated 5 April 2024. HM Courts &Tribunals Servicehttps://www.gov.uk/government/publications/how-to-join-a-cloud-video-platform-cvp-hearing/how-to-join-cloud-video-platform-cvp-for-a-video-hearing
414. John Murray v. The United Kingdom (1996). Judgement, GC, 8 February 1996, application № 18731/91. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-9599.
415. Koval v. Ukraine (2006). Judgement, 19 October 2006, application № 65550/01. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77576
416. Lavrechov v. The Czech Republic (2013). Judgement, 20 June 2013, application № 57404/08. https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-120969
417. Opinion on the Draft Law on Anticorruption Courts (2017). CDL-AD(2017)020-e Ukraine - Opinion on the Draft Law on Anticorruption Courts and on the Draft Law on Amendments to the Law on the Judicial System and the Status of Judges (concerning the introduction of

mandatory specialisation of judges on the consideration of corruption and corruption-related offences) adopted by the Venice Commission at its 112th Plenary Session (Venice, 6-7 October 2017) https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)020-e

418. Resolution № 68/262 (2014). Territorial integrity of Ukraine. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014. United Nations General Assembly. https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F68%2F262
419. Resolution № 71/205 (2016). Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine). Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2016. https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F71%2F205
420. Resolution № 72/190 (2017). Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2017. United Nations General Assembly. https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F72%2F190
421. Resolution № 73/263 (2018). Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2018. United Nations General Assembly. https://www.undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F73%2F263
422. Resolution № 74/168 (2019). Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2019. United Nations General Assembly. https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F74%2F168
423. Resolution № 75/192 (2020). Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2020. United Nations General Assembly. https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F75%2F192
424. Resolution № 73/194 (2018). Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov. Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2018. United Nations General

Assembly. https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F73%2F194
425. Resolution № 74/17 (2019). Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov. Resolution adopted by the General Assembly on 9 December 2019. United Nations General Assembly. https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F74%2F17
426. Resolution № 75/29 (2020). Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov. Resolution adopted by the General Assembly on 7 December 2020. United Nations General Assembly. https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F75%2F29
427. Resolution № ES-11/1 (2022). Aggression against Ukraine. Resolution adopted by the General Assembly on 2 March 2022. United Nations General Assembly. https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F1
428. Resolution № 3314(XXIX) (1974). Definition of Aggression/ Resolution adopted by the General Assembly on 2 March 2022. United Nations General Assembly on 14 December 1974. United Nations General Assembly. https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F3314(XXIX)
429. Resolution № 3514(XXX) (1975). Measures against corrupt practices of transnational and other corporations, their intermediaries and others involved. Resolution adopted by the General Assembly on 15 December 1975. United Nations General Assembly. https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F3514(XXX)
430. Resolution (98) 7. Authorising the Partial and Enlarged Agreement Establishing the «Group Of States Against Corruption - GRECO». Adopted by the Committee of Ministers on 5 May 1998, at its 102nd Session). The Committee of Ministers of the Council of Europe. https://www.coe.int/en/web/greco/key-documents
431. Riley v. California (2014). 573 U.S. 373. Opinion of The Supreme Court of the United States. https://supreme.justia.com/cases/federal/us/573/373/

432. Rose C. (2024). The Forfeiture of Unexplained Assets in Proposed Ukrainian Civil Law Amendments: Compatibility with Human Rights Law. Memo prepared by Cecily Rose, Assistant Professor of Public International Law, Leiden University, (The Netherlands). URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/806251593687046903/pdf/The-Forfeiture-of-Unexplained-Assets-in-Proposed-Ukrainian-Civil-Law-Amendments-Compatibility-with-Human-Rights-Law.pdf
433. Serdyuk O.V., Ogay M.Y. (2016). National public opinion survey on democratic, economic and judicial reforms, including implementation of the law on the purification of government. Summary of the 2016 data and comparison with 2015 survey. July 21, 2016, Kyiv. Проект USAID – Справедлив правосуддя. https://www.fair.org.ua/content/library_doc/FAIR_LustrSurvey_Summary_2016_ENG.pdf
434. Strasbourg Convention (1990). Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime. https://rm.coe.int/168007bd23
435. Stretch v. the United Kingdom (2003). Judgement, 24 June 2003, application № 44277/98. https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-117564
436. The Future of Courts – Hybrid and Virtual Courts (2024). Zoom Government. https://www.zoom.com/en/industry/government/resources/future-of-courts/
437. Ukraine 2023 Report (2023). Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2023 Communication on EU Enlargement policy. Brussels, 8.11.2023 SWD(2023) 699 final. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf
438. UN Charter (1945). United Nations Charter (full text). https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text
439. United Nations Convention Against Corruption (2003). https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf
440. United Nations Convention against the Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances (1988). https://www.incb.org/documents/PRECURSORS/1988_CONVENTION/1988Convention_E.pdf

441. Verkort arrest van het gerechtshof Amsterdam (2013). Verkort arrest van het gerechtshof Amsterdam gewezen op het hoger beroep, ingesteld tegen het vonnis van de rechtbank Amsterdam van 15 oktober 2010 in de strafzaak onder parketnummer 13-520000-07, 11 januari 2013. https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHAMS:2013:BY8481
442. Vienna Convention (1969). Vienna Convention on the Law of Treaties. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf
443. Usmanov v Council (2024). Judgment, 07/02/2024, Case T-237/22. https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num =T-237/22&language=en
444. Օրենքը (2020). Օրենքը Հայաստանի Հանրապետության ԱՊՕՐԻՆԻ ԾԱԳՈՒՄ ՈՒՆԵՑՈՂ ԳՈՒՅՔԻ ԲՈՆԱԳԱՆՁՄԱՆ ՄԱՍԻՆ. Ընդունվել է 16.04.2020. http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=7145
445. 14 років корупції у сприйнятті та досвіді українців (2020). Програми сприяння громадській активності «Долучайся!». https://engage.org.ua/static/14-rokiv-koruptsiyi-u-spryynyatti-ta-dosvidi-ukrayintsiv/
446. 23 листопада 2023 року оголошено конкурс (2023). 23 листопада 2023 року оголошено конкурс на зайняття 25 вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. https://vkksu.gov.ua/page/23-lystopada-2023-roku-ogolosheno-konkurs-na-zaynyattya-25-vakantnyh-posad-suddiv-vyshchogo
447. II Муткорт із суддівської етики (2024). У ВАКС відбувся II Муткорт із суддівської етики. Вищий антикорупційний суд, 16 квітня 2024 р. https://first.vaks.gov.ua/publications/u-vaks-vidbuvsia-ii-mutkort-iz-suddivskoi-etyky/
448. V National Anticorruption Moot Court (2023). ВАКС став проектним партнером V National Anticorruption Moot Court Competition. Вищий антикорупційний суд, 24 березня 2023 р. https://hcac.court.gov.ua/hcac/pres-centr/anons/1399936/
449. VI National anticorruption moot court competition (2024). У ВАКС пройшов фінал VI National anticorruption moot court competition. Вищий антикорупційний суд, 01 квітня 2024 р. https://first.vaks.gov.ua/publications/u-vaks-proyshov-final-vi-national-anticorruption-moot-court-competition/

Рисунки / Pictures

***Рисунок 1**. Палац правосуддя – будівля Вищого антикорупційного суду на вулиці Хрещатик.*

***Picture 1.** Palace of Justice – High Anti Corruption Court's courthouse on Khreshchatyk Street.*

***Рисунок 2**. Палац правосуддя – будівля Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду на провулку Хрестовому.*

***Picture 2.** Palace of Justice – Appeal Chamber's of High Anti Corruption Court courthouse on Khrestovy Lane.*

***Рисунок 3**. Палац правосуддя – будівля Вищого антикорупційного суду на проспекті Берестейському.*

***Picture 3**. Palace of Justice – High Anti Corruption Court's courthouse on Beresteyskiy Avenue.*

***Рисунок 4.** Сходи, що ведуть до зали очікування для відвідувачів, де праворуч і ліворуч розміщені зали судових засідань (в будівлі на проспекті Берестейському). Над залою очікування по центру розміщений Державний Герб України.*

***Picture 4**. Stairs leading to the waiting hall for visitors, with courtrooms to the right and left (in the courthouse on Beresteyskiy Avenue). The State Emblem of Ukraine is placed above the waiting hall in the center.*

***Рисунок 5**. Зала судових засідань №10 в будівлі на проспекті Берестейському. Одна з найбільших в Україні судових зал. Вміщує понад 50 учасників.*

***Picture 5**. Courtroum №10 in the courthouse on Beresteyskiy Avenue. The courtroom can accommodate more than 50 participants.*

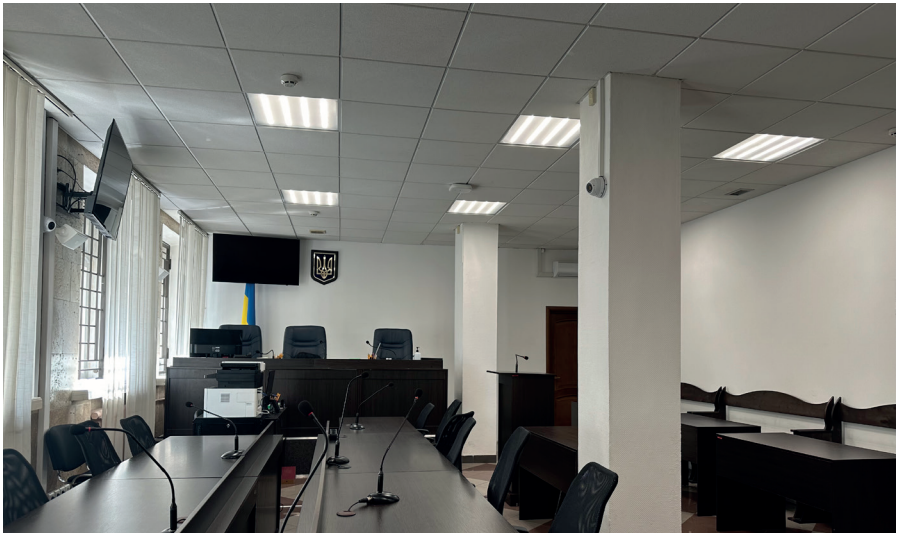

***Рисунок 6**. Зала судових засідань №3 в будівлі на проспекті Берестейському. Вміщує понад 30 учасників.*

***Picture 6**. Courtroum №3 in the courthouse on Beresteyskiy Avenue. The courtroom can accommodate more than 30 participants.*

***Рисунок 7**. Зала судових засідань №5 в будівлі на проспекті Берестейському з обладнаним місцем (камерою) для обвинуваченого під вартою. Зала може вмістити понад 20 учасників.*
***Picture 7**. Courtroum №5 in the courthouse on Beresteyskiy Avenue with a cell for the defendant in custody. The courtroom can accommodate more than 20 participants.*

***Рисунок 8**. Зал для очікування в будівлі на проспекті Берестейському.*
***Picture 8**. Waiting hall in the courthouse on Beresteyskiy Avenue.*

***Рисунок 9**. Зала судових засідань №2 в будівлі на вулиці Хрещатик із обладнаним місцем (камерою) для обвинуваченого під вартою (праворуч).*
***Picture 9**. Courtroum №2 in the courthouse on Khreshchatyk Street with a cell for the defendant in custody» (to the right)*

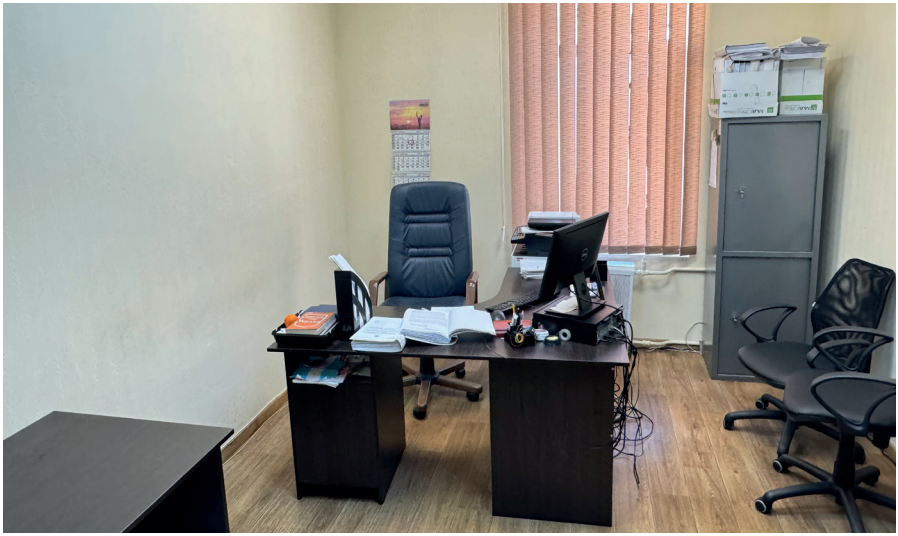

***Рисунок 10**. Кабінет судді в будівлі на вулиці Хрещатик.*
***Picture 10**. Judge's office in the courthouse on on Khreshchatyk Street.*

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ
INFORMATION ABOUT AUTHORS

Кравчук Олексій Олегович
https://orcid.org/0000-0002-7844-2381
Доктор юридичних наук, професор.
Суддя Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна), суддя-спікер.
Професор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».
Тренер-викладач Національної школи суддів України.
Народився в 1981 р. в м. Київ. Закінчив Київський державний технікум легкої промисловості в 1999 р. (з відзнакою), Київський політехнічний інститут у 2003 р. (з відзнакою), Київський національний економічний університет у 2004 р. Кандидат юридичних наук (прирівнюється до ступеня доктора філософії) з 2008 р., доцент з 2012 р., доктор юридичних наук з 2016 р., професор з 2022 р.
Навчався у Варшавському університеті та Ягеллонському університеті (Польща) в 2017 р. за програмою "Інноваційний університет та лідерство", на курсі «Critical Thinking and Advocacy in a Free Society» (Leavitt Institute for International Development, м. Київ в 2017-2018 р.), в Наньянському технологічному університеті (Сингапур) у 2019 р., на курсі «Захист прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні» (Українська гельсінська спілка з прав людини в 2021 – 2022 р.), на курсі «Права людини для практикуючих юристів» (Українська гельсінська спілка з прав людини, CEELI Institute в 2023 – 2024 р.).

Oleksiy Kravchuk
https://orcid.org/0000-0002-7844-2381
Dr. Hab. (Law), professor.
Judge of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine), judge-speaker.
Professor of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute.
Trainer (lecturer) at the National School of Judges of Ukraine.
Born in 1981 in Kyiv. Graduated from Kyiv State College of Light Industry in 1999 (with honors), Kyiv Polytechnic Institute in 2003 (with honors), Kyiv National Economic University in 2004. PhD (Law) since 2008, Associate Professor since 2012, Dr. Hab. (Law) since 2016, Professor since 2022.
Studied on training courses: in University of Warsaw and Jagiellonian University (Poland) in 2017 (program «Innovation University and Leadership»); «Critical Thinking and Advocacy in a Free Society» (in Leavitt Institute for International Development, Kyiv, 2017-2018); in Nanyang Technological University (Singapore) in 2019; «Protection of Human Rights during Armed Conflict in Ukraine» (in Ukrainian Helsinki Human Rights Union, 2021 – 2022); «Human Rights for Practicing Lawyers» (in Ukrainian Helsinki Human Rights Union, CEELI Institute, 2023 – 2024).

Мойсак Сергій Мирославович
https://orcid.org/0009-0008-3935-8233
Кандидат юридичних наук.
Суддя Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна).
Народився в 1979 р.
Закінчив Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди в 2001 р. (з відзнакою). Кандидат юридичних наук (прирівнюється до ступеня доктора філософії) з 2011 р.
Адвокат з 2007 р. (діяльність зупинена).

Sergii Moisak
https://orcid.org/0009-0008-3935-8233
PhD (Law).
Judge of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine).
Born in 1979.
Graduated from H.S. Skovoroda Kharkiv State Pedagogical University in 2001 (with honors).
PhD (Law) since 2011.
Attorney-at-law since 2007 (suspended).

Білоус Інна Олександрівна
https://orcid.org/0009-0004-6000-5476
Суддя Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна), суддя-спікер.
Тренер-викладач Національної школи суддів України.
Аспірант Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.
Народилася в 1978 р. в м. Куп'янськ Харківської області. Закінчила Національну юридичну академію України імені Ярослава Мудрого у 2001 році, також отримала кваліфікацію юрист-магістр на факультеті спеціальної підготовки суддів у цьому ж навчальному закладі у 2005 році.
Навчалася у Наньянському технологічному університеті (Сингапур) у 2019 р. та на курсі «Захист прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні» (Українська гельсінська спілка з прав людини в 2021 – 2022 р.).

Inna Bilous
https://orcid.org/0009-0004-6000-5476
Judge of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine), judge-speaker.
Trainer (lecturer) at the National School of Judges of Ukraine.
Postgraduate student in Yaroslav Mudryi National Law University.
Born in 1978 in Kupiansk, Kharkiv region. Graduated from Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine in 2001 and obtained a master's degree in Law at the Faculty of Special Training of Judges at the same institution in 2005.
Studied on training courses: in Nanyang Technological University (Singapore) in 2019; «Protection of Human Rights during Armed Conflict in Ukraine» (in Ukrainian Helsinki Human Rights Union, 2021 – 2022).

Біцюк Андрій Володимирович
https://orcid.org/0000-0002-7443-0420
Суддя Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна).
Народився в 1974 р. м. Миколаїв.
Закінчив Український державний морський технічний університет в 1996 р.; Одеський національний університет в 2001 р.; Одеську національну юридичну академію в 2008 р. (з відзнакою).

Andriy Bitsiuk
https://orcid.org/0000-0002-7443-0420
Judge of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine).
Born in 1974 in Mykolaiv.
Graduated from the Ukrainian State Maritime Technical University in 1996; Odesa National University in 2001; Odesa National Law Academy in 2008 (with honors).

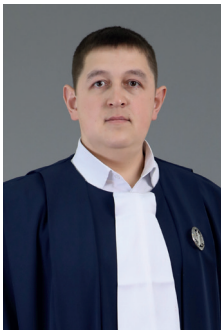

Глотов Микола Сергійович
https://orcid.org/0009-0004-2018-7391
Суддя Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна), суддя-спікер.
Народився в 1985 р.
Закінчив Рівненський кооперативний економіко-правовий коледж у 2004 р., Київський університет права НАН України у 2008 р., магістр права.
Також навчався на програмах: «Міжнародне право для захисту громадських інтересів» у рамках програми Мережі будинків прав людини «Підвищення професійної підготовки», яка сертифікована експертами Європейського гуманітарного університету (м. Вільнюс, Литва); «Фінансові розслідування та повернення активів» Базельського інституту управління (м. Люблін, Польща).
Адвокат з 2011 р. (діяльність зупинена).

Mykola Hlotov
https://orcid.org/0009-0004-2018-7391
Judge of Appeal Chamber of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine), judge-speaker.
Born in 1985.
Graduated from Rivne Cooperative College of Economics and Law in 2004, and Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2008, Master of Law.
Studied at International Law for the Protection of the Public Interest programme within the framework “Advanced Training” of the Human Rights House Network’s certified by experts from the European Humanities University (Vilnius, Lithuania) and Financial Investigations and Asset Recovery programme at Basel Institute on Governance (Lublin, Poland).
Attorney-at-law since 2011 (suspended).

Криклива Тетяна Григорівна
https://orcid.org/0009-0004-9780-2508
Суддя Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна).
Народилася в 1984 році. Закінчила Національну юридичну академію імені Ярослава Мудрого у 2007 році (з відзнакою), Київський національний університет імені Тараса Шевченка у 2011 році (з відзнакою).
З 2022 року аспірант Національної академії внутрішніх справ.
Адвокат з 2011 р. (діяльність зупинена).

Tetiana Kryklyva
https://orcid.org/0009-0004-9780-2508
Judge of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine).
Postgraduate student in National Academy of Internal Affairs.Born in 1984. Graduated from Yaroslav Mudryi National Law Academy in 2007 (with honors) and Taras Shevchenko National University of Kyiv in 2011 (with honors).
Attorney-at-law since 2011 (suspended).

Крикливенко Богдан Володимирович
Керівник апарату Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна).
Народився в 1984 р. в м. Тальне Черкаської області. Закінчив Київський національний університет внутрішніх справ за спеціальністю «Правознавство» у 2007 р. (з відзнакою), Київський національний університет імені Тараса Шевченка за спеціальністю «Фінанси» у 2009 р. (з відзнакою), Національну академію державного управління при Президентові України за спеціальністю «Державне управління» у 2013 р., Вільнюський університет (Литва) за програмою «Міжнародне та європейське право», магістр міжнародного та європейського права, LLM, у 2024 р.

Bohdan Kryklyvenko
Chief of Staff of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine).
Born in 1984 in Talne, Cherkasy region. Graduated from Kyiv National University of Internal Affairs with a degree in Law in 2007 (with honors), Taras Shevchenko National University of Kyiv with a degree in Finance in 2009 (with honors), National Academy of Public Administration under the President of Ukraine with a degree in Public Administration in 2013, Vilnius University (Lithuania), International and European Law programme, Master of International and European Law, LLM, in 2024.

Крикливий Віталій Вікторович
https://orcid.org/0009-0007-6639-868X
Суддя Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна).
Народився в 1974 р. в м. Горішні Плавні Полтавської області.
Закінчив Комсомольський гірничо-металургійний технікум в 1993 р., Харківський університет внутрішніх справ у 1997 р. (з відзнакою).

Vitalii Kryklyvyi
https://orcid.org/0009-0007-6639-868X
Judge of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine).
Born in 1974 in Horishni Plavni, Poltava region.
Graduated from Komsomolsk Mining and Metallurgical College in 1993 and Kharkiv University of Internal Affairs in 1997 (with honors).

Михайленко Віра Володимирівна
https://orcid.org/0000-0002-3900-5170
Кандидат юридичних наук.
Суддя Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна), з 2023 р. голова Вищого антикорупційного суду.
Здобула вищу юридичну освіту (2003 р.) та вищу освіту в сфері інтелектуальної власності (2008 р).
Навчалася в Наньянському технологічному університеті (Nanyang Technological University) на навчальній програмі з антикорупційних практик для вищого корпусу державної влади (2019 р.) та в Академії Фольке Бернадотта (Folke Bernadotte Academy) на навчальній програмі «Верховенство права для запобігання конфліктам і розбудови миру» (2021).
Адвокат з 2007 р. (діяльність зупинена).

Vira Mykhailenko
https://orcid.org/0000-0002-3900-5170
PhD (Law).
Judge of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine), since 2023 - President of the High Anti Corruption Court.
Holds a degree in Law (2003) and in Intellectual Property (2008).
Studied in Nanyang Technological University under the Anti-Corruption Practices for Senior Government Officials programme (2019) and in Folke Bernadotte Academy under the Rule of Law for Conflict Prevention and Peacebuilding programme (2021).
Attorney-at-law since 2007 (suspended).

Михайленко Дмитро Григорович
https://orcid.org/0000-0002-4005-9272
Доктор юридичних наук, доцент.
Суддя Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна).
У 2006 р. закінчив Одеську національну юридичну академію (з відзнакою), магістр права. З 2006 р. по 2019 р. аспірант, асистент, доцент, докторант кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії.
Доктор юридичних наук з 2018 р.
Адвокат з 2012 р. (діяльність зупинена)

Dmytro Mykhailenko
https://orcid.org/0000-0002-4005-9272
Dr. Hab. (Law), Associate Professor.
Judge of Appeal Chamber of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine).
In 2006 graduated from the Odesa National Law Academy (with honors) with a Master's degree in Law. From 2006 to 2019, he was a postgraduate student, assistant, associate professor, doctoral student at the Department of Criminal Law of the Odesa National Law Academy.
Dr. Hab. (Law) since 2018.
Attorney-at-law since 2012 (suspended).

Крук Євген Васильович
https://orcid.org/0009-0003-2264-1415
Суддя Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна). Заступник голови Вищого антикорупційного суду з 2019 по 2022 р.
Народився в 1982 році в м. Київ. Закінчив Київський інститут міжнародних відносин Національного університету імені Тараса Шевченка в 2005 р. (з відзнакою), магістр з міжнародного права. Навчався в Крістіан-Альбрехтському університеті в місті Кілі, Німеччина, в рамках програми «ТЕМПУС», де вивчав європейське право у 2002-2003 р. та в Наньянському технологічному університеті (Сингапур) у 2019 р.
Адвокат з 2006 р. (діяльність зупинена).

Yevhen Kruk
https://orcid.org/0009-0003-2264-1415
Judge of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine). Deputy President of the High Anti Corruption Court from 2019 to 2022.
Born in 1982 in Kyiv. Graduated from Kyiv Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv in 2005 (with honors) with a Master's degree in International Law.
Studied in Christian-Albrechts-University of Kiel, Germany, as part of the TEMPUS programme, where he studied European law in 2002-2003, and in Nanyang Technological University (Singapore) in 2019.
Attorney-at-law since 2006 (suspended).

Панаід Ігор Васильович
https://orcid.org/0009-0007-8615-2759
Суддя Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна).
Аспірант Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.
Народився в 1970 році.
Закінчив Ташкентське вище танкове командне училище ім. П.С. Рибалко в 1992 р. (з відзнакою), Харківський державний університет в 1997 р., Національну юридичну академію України імені Ярослава Мудрого в 1998 р. (з відзнакою), Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України в 2005 р.
Навчався в Наньянському технологічному університеті (Сингапур) в 2019 р.

Ihor Panaid
https://orcid.org/0009-0007-8615-2759
Judge of Appeal Chamber of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine).
Postgraduate student in Yaroslav Mudryi National Law University.
Born in 1970.
Graduated from Tashkent Higher Tank Command School named after P.S. Rybalko in 1992 (with honors), Kharkiv State University in 1997, Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine in 1998 (with honors), Kharkiv Regional Institute of Public Administration of President of Ukraine National Academy of Public Administration in 2005.
Studied in Nanyang Technological University (Singapore) in 2019.

Сікора Катерина Олександрівна
Кандидат юридичних наук.
Суддя Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна).
Народилась у 1983 р. у м. Дніпро.
Закінчила Дніпропетровський національний університет у 2005 р. (з відзнакою). Кандидат юридичних наук (прирівнюється до ступеня доктора філософії) з 2013 р.
Навчалася у Наньянському технологічному університеті (Сингапур) у 2019 р.
Адвокат з 2009 р. (діяльність зупинена).

Kateryna Sikora
PhD (Law).
Judge of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine).
Born in 1983 in Dnipro city.
Graduated from Dnipro National University in 2005 (with honors). PhD (Law) since 2013.
Studied in Nanyang Technological University (Singapore) in 2019.
Attorney-at-law since 2009 (suspended).

Танасевич Олена Віталіївна
Кандидат юридичних наук.
Суддя Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна). Голова Вищого антикорупційного суду з 2019 по 2022 р.
Народилася у 1982 р. у м. Харків. Закінчила Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди у 2003 р. (з відзнакою), а також Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» у 2012 р. (з відзнакою), кандидат юридичних наук (прирівнюється до ступеня доктора філософії) з 2018 р.

Olena Tanasevych
PhD (Law).
Judge of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine). President of the High Anti Corruption Court from 2019 to 2022.
Born in 1982 in Kharkiv. Graduated from H.S. Skovoroda Kharkiv State Pedagogical University in 2003 (with honors) and Yaroslav Mudryi National University of Law in 2012 (with honors). PhD (Law) since 2018.

Хамзін Тимур Рафаїлович
https://orcid.org/0009-0006-1219-4385
Кандидат юридичних наук.
Суддя Вищого антикорупційного суду (м. Київ, Україна).
Народився в 1978 р.
Закінчив Запорізький інститут державного та муніципального управління в 2000 р. (з відзнакою) за спеціальністю «Правознавство», Харківський політехнічний інститут за спеціальністю «Інтелектуальна власність», кандидат юридичних наук (прирівнюється до ступеня доктора філософії) з 2020 р.
Адвокат з 2009 р. (діяльність зупинена).

Tymur Khamzin
https://orcid.org/0009-0006-1219-4385
PhD (Law).
Judge of High Anti Corruption Court (Kyiv, Ukraine).
Born in 1978.
Graduated from Zaporizhzhia Institute of State and Municipal Administration in 2000 (with honors) with a degree in Law, Kharkiv Polytechnic Institute with a degree in Intellectual Property, PhD in Law since 2020.
Attorney-at-law since 2009 (suspended).

СТАНОВЛЕННЯ
АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ
В УКРАЇНІ
Монографія

Підписано до друку 02.10.2024. Формат 60х90 1/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 10,75. Тираж 500 прим. Зам. 373.

Видавництво ТОВ «Компанія ВАІТЕ»
01042, м. Київ, вул. Саперне поле, 26, к. 27.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
серія ДК № 2570 від 27.07.2006 р.

Автори:
Олексій Кравчук, д.ю.н., професор, **Сергій Мойсак,** к.ю.н., **Інна Білоус**, **Андрій Біцюк**, **Микола Глотов**, **Тетяна Криклива**, **Богдан Крикливенко**, **Віталій Крикливий**, **Євген Крук**, **Віра Михайленко,** к.ю.н., **Дмитро Михайленко,** д.ю.н., доцент, **Ігор Панаід**, **Катерина Сікора,** к.ю.н., **Олена Танасевич,** к.ю.н., **Тимур Хамзін,** к.ю.н.

Authors:
Oleksiy Kravchuk, Dr. Hab. (Law), Professor, **Sergii Moisak,** PhD (Law), **Inna Bilous**, **Andriy Bitsiuk**, **Mykola Hlotov**, **Tetiana Kryklyva**, **Bohdan Kryklyvenko**, **Vitalii Kryklyvyi**, **Yevhen Kruk**, **Vira Mykhailenko**, PhD (Law), **Dmytro Mykhailenko**, Dr. Hab. (Law), Associate Professor, **Ihor Panaid**, **Kateryna Sikora**, PhD (Law), **Olena Tanasevych**, PhD (Law), **Tymur Khamzin**, PhD (Law).